

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE İKTİDAR STRATEJİLERİNİN
BİR ZİHNİYET OLARAK MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNDEN OKUNMASI:
YÖN-DEVRİM VE AYDINLAR OCAĞI ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Onur TÜRKÖLMEZ

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

HAZİRAN – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE İKTİDAR STRATEJİLERİNİN
BİR ZİHNİYET OLARAK MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNDEN OKUNMASI:
YÖN-DEVRİM VE AYDINLAR OCAĞI ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Onur TÜRKÖLMEZ

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

“Bu tez sınavı 17/06/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği /oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	BAŞARILI
Prof. Dr. Adem ÇAYLAK	BAŞARILI
Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ	BAŞARILI
Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN	BAŞARILI
Doç. Dr. Fikret ÇELİK	BAŞARILI

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Onur TÜRKÖLMEZ
Öğrenci Numarası	:	1460D03005
Enstitü Anabilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı	:	-
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Türkiye'de İktidar Stratejilerinin Bir Zihniyet Olarak Milliyetçilik Üzerinden Okunması :YÖN-Devrim ve Aydınlar Ocağı Örneği
Benzerlik Oranı	:	% 2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

17 / 06 / 2020
İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

Tarih: 17/06/2020

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Efsane sinema yönetmeni Stanley Kubrick, meşhur bir konuşmasında film çekmeyi “*çarpmışan arabalarda Savaş ve Barış’ı yazmaya*” benzetir. Herhalde Türkiye’deki üniversitelerde doktora tezi yazmaya çalışan yüzbinlerce meslektaşım için bu benzetmeyi kullanmak çok da anlamsız olmayacak. Geçimlerini sağlamak için akademik faaliyete omuz verirken, bir yandan da akıp giden hayatı kaçırmamaya çalışan, eğlendikleri her bir anda; televizyonda güzel bir filmi izlerken, sevdikleriyle piknik yaparken, uykudan hemen önceki mahmurlukta ince bir vicdan azabıyla akıllarına düşen ve onları kendi zihinleriyle başbaşa bırakmayan tezlerini bilimsel etiğe ve metoda uygun bir şekilde bitirerek bir jürinin önünde layıkıyla savunan asistanların; Türkiye koşullarında büyük bir iş yaptıklarını belirtmem gerekiyor. Bu başarının armağanı, üzerinde adlarımızın yazılı olduğu siyah ciltli bir kitap ve cübbeli bir fotoğrafın getirdiği küçük gururumuzdur. Bugün bana verilen bu armağanı ben de üniversitelerin görünmez kahramanı, işini hakkıyla yapan tüm asistanlarla paylaşmak istiyorum.

Bu metin 2012’den beri üzerine kafa yorduğum “*Türkiye’de milliyetçilik nedir? Nereye gider?*” sorularına yönelik bilimsel arayışların neticesinde ortaya çıkan ikinci somut çalışmadır. Her metin gibi bu doktora tezi de insan yapısıdır ve eksiklerinin vebali yazarının boynunadır. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da katkılarını görmezden gelemeyeceğim pek çok insana teşekkür etmeyi de görev addediyorum. Öncelikle, tezin konu seçiminden yazım sürecine kadar akademik özgürlüğün son sınırlarına kadar bana eşlik eden, titiz okumaları ve önerileriyle tezin gelişim sürecinde emeği büyük olan danışmanım Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ’a, Pierre Bourdieu ile tanışmamı ve milliyetçilik alanında Bourdieu ile derinleşmemi sağlaması bakımından tez izleme komitesinde ve tüm yazım sürecinde katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN’a teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin nihai jürisinde bulunarak öneri ve eleştirileriyle çalışmanın kemale ermesine önemli katkılar sunan Prof. Dr. Adem ÇAYLAK, Doç. Dr. Fikret ÇELİK ve Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ’ye teşekkür ederim. Gerek bu tezin yazıldığı süreçte gerekse çalışma hayatının zorlukları içerisinde daima sağduyunun sesi olarak beni yönlendiren akıl hocam, sayın Doç. Dr. Köksal ŞAHİN’e de büyük bir teşekkür borçluyum. Mesai ve oda arkadaşlarım Arş. Gör. Ömer Faruk KÖKTAŞ ve Arş. Gör. Abdulkadir AKSOY, çay sohbetlerinde bu çalışmanın

hipotezlerine onları ikna edebilmek için attığım uzun nutuklara sabırla katlandılar, sordukları haklı sorularla zihnimde yeni kapılar araladılar, onları da burada bir teşekkürle anmak istiyorum. Hilal SIRAKAYA, tezin son okumalarını ve imla düzeltmelerini yapmayı yoğun iş temposuna rağmen hiç düşünmeden kabul etti. Hukuk camiası kadar akademik alanda da güçlü bir aday olduğunu her geçen gün gösteriyor.

Bu tezin ve hayatın en zorlu dönemeçlerinde elini elimden hiç çekmeyen meslektaşım, yoldaşım ve hayat arkadaşım İlknur, sana olan borcumu bir satırlık teşekkürle ödemem asla mümkün olmayacaktır. Ama bilirim ki, sen bu kadarını bile kabul edecek kadar yüce gönüllüsün. Birlikte haberini aldığımız ilk günden beri içimizi ısıtan ve onunla geçireceğim kimi vakitlerden tasarruf etmek zorunda kaldığım küçük kızımız Aybike'ye, onun aramıza gelişi ile birlikte sanki biz hiç var olmamışız gibi, Aybike'nin anneanesi, babaanesi, dedesi, halası ve teyzesi olma konforunu tercih eden geniş aileme de varlıkları ve destekleri için şükran borçluyum.

Türkiye'nin hep içinde bulunduğu “birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan dönemlerin” benim neslimin payına düşen yıllarında yazılan bu tez için son teşekkürüm, bütün bildiklerimi bana öğreten hocalarımadır.

En iyi bildiğimiz işi yapmaya, çarpışan arabalarda “savaşı” ve “barışı” yazmaya devam...

Onur TÜRKÖLMEZ

17.06.2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: OSMANLI'DAN 1960'LARA TÜRKİYE'DE SİYASETİN HAKİM TOPLUMSALLAŞMA BİÇİMİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK	21
1.1. Osmanlı'nın Son Döneminde "Millet-leşme Mücadeleleri"	22
1.1.1. Millet-leşme Mücadeleleri Kavramı: Bourdieu'den Gorski'ye	24
1.1.2. Modern Osmanlı Milletlerinin Kuruluşu: Üç Tarz-ı Siyaset ve Diğerleri	27
1.1.2.1. Osmanlılık'tan Osmanlı İslamcılığına	32
1.1.2.2. Osmanlı İslamcılığı'ndan Müslüman Milliyetçiliği'ne	36
1.1.2.3. Müslüman Milliyetçiliği'nden Türk Milliyetçiliği'ne	38
1.1.2.4. Osmanlı'nın Sair Unsurları ve Ayrılıkçı Milliyetçilikler: Milliyetçilik, Laiklik, Sosyalizm	42
1.1.2.5. Cumhuriyet'e Varan Tarihsel Zeminde Ayakta Kalan Merkezi Kimlik Olarak Türk Milliyetçiliği	46
1.2. Modern Devletin Gelişimi ve Cumhuriyet	47
1.3. Modernist bir Milliyetçilik Olarak Kemalizm	51
BÖLÜM 2: DEVLET TOPLUM İLİŞKİSİNE DAİR ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: PIERRE BOURDIEU'NÜN DEVLET KURAMI	57
2.1. Bourdieu'nün Metodolojik Yaklaşımı	59
2.2. Bourdieu'nün Devlet Tanımı ve Bourdieu'nün Temel Kavramlarıyla İlişkisi	60
2.2.1. Alan Yaklaşımı	61
2.2.2. Habitus	63
2.2.3. Simgesel İktidar ve Simgesel Şiddet	64
2.2.4. Sermaye Türleri ve Simgesel Sermaye	66
2.3. Bourdieu'ye Göre Devletin Oluşumu	68
2.4. Modern Devletin Toplumsal Dayanağı Olarak Milliyetçilik	71
2.4.1. Bir Zihniyet Olarak Milliyetçilik	73
2.4.2. Devlete Özgü Bir Simgesel Sermaye ve Simgesel Şiddet Olarak Milliyetçilik	75

**BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE İKTİDAR STRATEJİLERİ VE MİLLİYETÇİLİK:
YÖN-DEVİRİM HAREKETİ VE AYDINLAR OCAĞI’NIN MİLLİYETÇİLİK
ANLAYIŞLARI VE ETKİLERİ.....78**

3.1. 1960’lı Yıllar Türkiye’sinin Siyasi Atmosferi ve YÖN-Devrim Hareketinin Ortaya Çıkışı	80
3.1.1. YÖN’de İktidar Stratejileri: Sol Bir Kitle Partisi Arayışları	86
3.1.1.1. TİP ile İlişkiler ve Polemikler	88
3.1.1.2. CHP’yi Sola Çekme Çabaları.....	91
3.1.2. Sosyalizm Anlayışı: Gerçek Milliyetçilik ve Antikomünizm	94
3.1.2.1 Atatürkçü Güçbirliği ve Hızlı Kalkınmacılık.....	100
3.1.3. İktidar Stratejisinde Değişim: Devrim Gazetesi ve Darbe	102
3.1.4. YÖN-Devrim Hareketi’nde Milliyetçilik: Habitus, Simgesel Şiddet ve Simgesel Sermaye	107
3.2. 1970’li Yıllarda Türkiye’de Siyaset: Anarşi ve Komünizme Karşı Milli Birlik....	111
3.2.1. Partilerüstü Siyaset Söylemi, Aydınlar Ocağı’nın Kuruluşu ve Milliyetçi Cephe	113
3.2.1.1. Bir Kaldıraç ve Bir Muhip: 12 Mart ve Türk Silahlı Kuvvetleri	118
3.2.2. Aydınlar Ocağı’nın Milliyetçilik Görüşü: Türk-İslam Sentezi	121
3.2.2.1. Türk-İslam Sentezi’nin Entelektüel Zemini	127
3.2.2.2. Bir Politika Değişim Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi	129
3.2.3. 12 Eylül Sonrasına İlişkin Bir Değini: Kalkınmada Kültür Siyaseti ve Türk-İslam Sentezi	136
3.2.4. Aydınlar Ocağı Üyelerinin Sınıf Habitus’ü ve Türk Milliyetçiliği’ne Yönelik Stratejik Yaklaşımının Değerlendirilmesi.....	142
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	156
ÖZGEÇMİŞ	175

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Türkiye’de İktidar Stratejilerinin Bir Zihniyet Olarak Milliyetçilik Üzerinden Okunması: YÖN-Devrim ve Aydınlar Ocağı Örneği			
Tezin Yazarı: Onur TÜRKÖLMEZ Danışman: Doç. Dr. Z. Abidin KILINÇ			
Kabul Tarihi: 17/06/2020		Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 175	
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi			
<p>Milliyetçilik teorilerindeki klasik üçlü tasnif, milliyetçiliğin bugünün toplumsal gerçekliğindeki işlevini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bugünün modern devletlerinin on yedi ve on sekizinci yüzyılda millet esasına dayalı olarak kurulmuş olması, modernleşme süreciyle milliyetçilik arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada milliyetçilik, devletin topluma uyguladığı bir simgesel şiddet olduğu kadar, toplumun da devlet alanında egemen olmaya ilişkin topladığı bir simgesel sermaye olarak ele alınmaktadır. Simgesel şiddetten sermayeye dönüşümü sağlayan boyutun, toplumun devletle yüzyıllar boyu geliştirdiği ilişkiler çerçevesine yarattığı devletçi habitus olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında, milliyetçiliğin sol ve sağ aydın gruplarının iktidar stratejilerindeki yeri ve dönüşümü ele alınmaktadır. Bu kapsamda 1962-1971 yılları arası solda YÖN-Devrim Hareketi, 1970-1980 yılları arasında ise sağda Aydınlar Ocağı incelemeye konu edilmiştir. Söz konusu hareketler hakkında literatür taraması ve betimleyici anlatım yöntemiyle yapılan inceleme sonunda, milliyetçilik ile devlet alanını ele geçirme stratejileri arasında bir bağ bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak her ne kadar aktörler devlet alanına egemen olabilseler de, açık toplumun koşulları gereği, toplum ile devlet arasındaki makasın açılması, devlete egemen olmayı başaran aydınların topluma egemen olmasının kesin olmayacağını göstermektedir. Toplumsal alanda devlet elitlerinin resmi ideolojilerine yanıt üretimleri devam etmektedir ve sürecin politik mücadeleler bağlamında kendini yeniden ürettiği sonucuna varılmıştır.</p>			
Anahtar Kelimeler: YÖN-Devrim Hareketi, Aydınlar Ocağı, Milliyetçilik, Alan, Habitus, Simgesel Şiddet, Simgesel Sermaye.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Reading Power Strategies in Turkey over Nationalism as a Mentality: Cases of YON-Devrim and Intellectuals Hearth			
Author of Thesis: Onur TÜRKÖLMEZ Supervisor: Assoc. Prof. Z. Abidin KILINÇ			
Accepted Date: 17/06/2020		Number of Pages: iv (pre text) +175	
Department: Political Science and Public Administration			
<p>The classical triple classification in nationalism theories fails to explain the function of nationalism in today's social reality. The fact that today's modern states were founded on the basis of nationality in the seventeenth and eighteenth centuries shows that the relationship between the modernization process and nationalism should be reconsidered. In this study, nationalism is considered as a symbolic violence applied by the state to society, as well as a symbolic capital that it has collected in order to dominate the state in its society. It is thought that the dimension that provides transformation from symbolic violence to capital is the statist habitus created by the society within the framework of the relations developed with the state for centuries. between the years of 1960-1980 in Turkey within the scope of the study, in place of the left and right nationalist group of intellectuals and power conversion strategies are discussed. In this context, YON-Devrim Movement on the left between 1962-1971 and Intellectuals Hearth on the right between 1970-1980 were examined. As a result of the literature review and descriptive narrative analysis of these movements, it was found that there is a link between nationalism and strategies of seizing the state domain. However, although the actors can dominate the state sphere, due to the conditions of the open society, the opening of the scissors between the society and the state shows that the intellectuals who succeed to dominate the state will not be able to dominate the society. In the social sphere, state elites continue to produce responses to their official ideologies, and it is concluded that the process reproduces itself in the context of political struggles</p>			
Keywords: YON-Devrim Movement, Intellectuals Hearth, Nationalism, Field, Habitus, Symbolic Violence, Symbolic Capital.			

GİRİŞ

Milliyetçilik araştırmaları ağırlıklı olarak milletin ve milliyetçiliğın doğuşu sorunlarıyla ilgilenmiş, milliyetçiliğın çağdaş siyaset içindeki yeri konusuna ise bu araştırmalar kapsamında pek değinilmemiştir. Söz konusu araştırmalar kapsamında millet ya tarihin başlangıç anından itibaren var olan bir olgu, ya da modernleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı bir kurgu olarak ele alınmıştır. Bu dikotomik bakış açısı, giderek milliyetçilik literatürünün egemen hattını inşa etmiştir. Oysa milliyetçiliğe ilişkin problematik ontolojik değil, politik olmalıdır. Milliyetçilik tarihin bir devrinde yaşanmış ve sona ermiş bir deneyim değildir. Bugünün dünyasına etki eden pek çok mesele, milliyetçiliğın kavramsal çerçevesinden geçerek oluşmakta ya da çözülmektedir.

Milliyetçilik, hakim literatürde ve pratik siyasette toplumsalın geneline nüfuz etmiş bir duygu durumu olarak değil, siyasi ideolojilerden herhangi biri olarak anlaşılmaktadır. Bu durum milliyetçiliğın yalnızca onu savunduğunu ya da taşıyıcısı olduğunu iddia eden partilere has bir fikir olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Söz konusu partilerin başarıları ya da yakaladıkları popülarite, milliyetçiliğın yükselişi olarak anlamlandırılmaktadır. Nairn bu algı biçiminin gelişimine yirminci yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın liberal yükselişine karşı Avrupa'nın faşist ve otarşik yükselişinin neden olduğunu iddia eder (2015:17). Ancak bu durum milliyetçiliği araştırmacının ve toplumun zihninden dışsallaştırmakta ve onun bir suç, bir veba ya da zihinsel bir sapma olarak algılanmasına neden olmaktadır (Özkırımlı, 2008:13). Milliyetçilik zaman zaman yükseliş ve düşüş trendi gösteren bir ideoloji olarak düşünülmemelidir. Milliyetçilik, modern devletin oluştuğu andan itibaren hep sahnededir, sadece doğru soruları sorarak onun “modern devletin doğa durumunu temsil ettiğini” ortaya koymak gerekmektedir. Milliyetçilik, modernleşme ile bir araya gelişleri artan toplumun, kurduğu yeni ilişkilerdeki meşruiyet sermayesi, farklı coğrafyalarda benzer gündelik hayat pratiklerini (eğitim faaliyeti, üretim süreçleri, ayinler, anma törenleri vb.) paylaşmaya itilen vatandaşların hayal ettikleri cemaatin kimliği ve modern devletin tüm bu dönüşüm süreçlerini idare etmek amacıyla icat ettiği ya da yeniden yorumladığı gelenek ve sembollerin bir bütünü olarak düşünülebilir. Bu tanım denemesinden de çıkarılabileceği üzere bu çalışmada milliyetçiliğe ilişkin klasikleşmiş -ilkçilik, etno-sembolcülük,

modernizm- üçlü yaklaşımın her bir ögesinden ayrı ayrı yararlanılmakta, ancak bu yaklaşımlar kısmi eleştirilere tabi tutularak yeni ve özgün bir tanım arayışına girilmektedir.

Öncelikle milliyetçiliğin, devlet ve toplum ilişkilerinde belli bir yeri ve önemi olduğunu belirtmek gerekir. Ancak ideoloji kuramlarında egemen perspektifi oluşturan Althusser'ci ideolojik aygıtlar yaklaşımı, milliyetçiliği ve genel olarak ideolojileri devletten topluma doğru akışlar şeklinde ele almakta, ona ilişkisel bir perspektiften yaklaşmamaktadır. Milliyetçiliği aydınların ya da seçkinlerin ürettiğini savunan başka yaklaşımlar ise bir ülkede gelişebilecek farklı milliyetçilik fraksiyonları ihtimalini görmezden gelmektedir. Bu durum bir ülkede milliyetçiliğin yalnız bir formu bulunduğu ve siyasal muhalefetin ancak bu milliyetçi formasyona eleştirel bir şekilde gelişebileceği düşüncesine yol açmaktadır. Oysa siyasal pratiklerin farklı sermayelerden kurulu alanlarda cereyan eden mücadelelerin toplamından oluştuğunu iddia eden Bourdieucü bir perspektif bu alanda farklı bir yorum geliştirilmesine imkan sunabilir. Bu yeni bakış açısında siyaset, içinde bulunan failler tarafından yıkma ve yeniden yapılandırma stratejilerinin üretildiği bir alana dönüşür. Modern siyasal alandaki faillerin bu alanı ilk kurulduğu özgün haline döndürmeye dayalı yeniden yapılandırma stratejilerinde biriktirdikleri sermaye de milliyetçilik olacaktır.

Milliyetçilik, ontolojik tartışmalardan kurtarılarak politik açıdan modern devletin ve milletin oluşum süreçlerinin merkezi noktası olarak ele alınmalıdır. Bu sayede hem o devlette yaşayanların nesilden nesile aktardıkları bir habitus, hem de vatandaşı oldukları devlet tarafından zihinlerine kazınan bir simgesel şiddet biçimi olarak anlaşılabilir. Llobera, modern devletin ayakta kalabilmek için yalnızca bireylerin rasyonelleştirilmiş zihinleri ile kendine sadık yurttaşlar elde edemeyeceğini, kaçınılmaz olarak mitolojik bir bütünleştirici boyutun yani milliyetçiliğin de hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır (2007:224). Milliyetçiliğin üretimi ve yayılımını sağlayan şey ise, çeşitli teorik ve felsefi tartışmalardan önce müşterek katılımdır. Bir ülkenin yurttaşı olmayı kabul eden kişi, ki bu kabul sözlü ya da yazılı bir sözleşmeden ziyade hukuken tam ve sağ doğuma dayanır, o ülkenin ve yurttaşlarının milliyetçi habitusu tarafından sarmalanır. Aile ve yakın çevresinden başlayarak, eğitim, ordu, piyasa gibi tüm toplumsal kurumlarda bu milliyetçi zihniyete, balığın suya alışması gibi alıştırılır. Bu zora dayalı bir süreç olmaktan ziyade,

toplumsallaşma süreçlerinin içine gömülü olarak gelişir. Böyle bir yaklaşım, milliyetçiliği sadece maruz kalınan ve kabul ya da reddedilen bir görünür şiddet ögesi olmaktan daha fazlası olarak tartışmayı gerektirmektedir. Milliyetçilik bilinçaltında, dış dünyaya dair doğru-yanlış, dost-düşman, erdem-bencillik gibi ayrımlara dayanan algı kategorilerimizi kuran temel ilkeler olduğu kadar, gündelik hayatta kullanışlı bir söylemler ve davranışlar setini bize hazır olarak sunan işlevsel bir konsepttir. Bu bağlamda milliyetçilik içine doğduğumuz ülke-vatanda yaşamının meşru ilkelerinin bütünü olarak düşünülmelidir. Bu ilkeler söz konusu ülkede yapılacak demokratik siyasetin de kitleselleşmesinin önkoşullarını yaratır. Elbette indirgemeci bir biçimde olarak tüm siyasi aktörlerin milliyetçi olduğunu söylemek doğru değildir. Ancak her siyasi aktör milliyetçiliğin bir yerinden tutarak onu kendi siyasi gündemine tevil ve tercüme ettiği ölçüde kitlesel yaygınlık kazanabilir. Milliyetçiliğin bu etkisi, söz konusu ülkede modern devlet kurumlarının ortaya çıktığı dönemle kesişen kimi travmatik tarihsel deneyimlerle de izah edilebilir.

Modern Türkiye'nin kuruluşu uzun yıllar farklı bölgelerde süren savaş ve iç savaşların bir toplamı olduğundan, devletin oluşumunda vatandaşların fiili katılımı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Önemli toprak kayıpları ile sona eren savaşların ardından gelen büyük çaplı göçler ve nüfus hareketliliklerinin yanı sıra, askere alma rejiminin değiştirilmesi ve çeşitli bölgelerde kurulan milis kuvvetleriyle sıradan halk, devletin savaşının ve var kalma mücadelesinin bilfiil ortağı haline gelmiştir. Yani Osmanlı'nın son döneminden itibaren devlet-kurma (state-building) ve millet-kurma (nation-building) süreçleri içiçe geçmiştir. Bu durum ulus bilincinin gelişiminde devletin önemli ve merkezi bir konuma sahip olmasına neden olmuştur. Modern Türk devleti, bir defa "kurulduğu" ya da "kurtarıldığı" takdirde geri kalan sorunların kendiliğinden çözülebileceği, ya da sürece yayılabileceği bir biçimde vatandaşlarının zihninde kendini kurumlandırmıştır¹. Burada toplum açısından temel sorun devleti kimin kurtaracağı sorunudur. İşte bu noktada milliyetçiliğin siyaset içindeki belirleyici rolü ön plana çıkmaktadır.

¹ Bourdieu de devleti hem nesnel hem de öznel yapıları kapsayacak şekilde, kendini doğal ve tarih ötesi biçimde zihinlerde kurmasını "kurumlandırma" (rites of institution) kavramı ile izah etmektedir. Devletin tek tek insanların zihinlerindeki algı kategorilerine hükmeden bu niteliği onun tüm sermaye ve alanların yoğunlaşma noktası olmasından ileri gelir (2013:102-103).

Milliyetçiliğin bir diğer özelliği, toplumu mütemadi bir teyakkuz halinde seferber etme kapasitesidir (Aydın, 2015:43). Bu nitelik milliyetçilik ile devlet-toplum ilişkileri arasındaki bağlantıyı kurar. Siyaset, ülkenin devamlı bir kriz durumunda olduğu ve kurtarılması gerektiği ön koşulu üzerinden kurulduğunda; siyasi aktörler için ön plana çıkan yöntem, devleti ele geçirerek sorunları çözmek halini alır. Milliyetçiliğin kurduğu dil ve anlatı da devleti ele geçirme ve elde tutma mücadelelerinin temeline oturur (Reynolds, 2015:64). Bunun için de devleti kurtarmaya hevesli olanlar için bu işe en yatkın ve uygun -yani gerçek milliyetçi- öznelerin kendileri olduğunu ispat etmek gerekmektedir. Siyasi aktörlerin özel gündemleri, nesiller boyu devletten ve toplumdan öğrendikleri milliyetçilikle bu aşamada mezc edilerek milliyetçiliğin gerçek yorumu, olması gereken hali olarak sunulur. Bu çalışma kapsamında kullanılan teorik çerçeve bağlamında değerlendirilecek olursa, bir habitus ve simgesel şiddet olan milliyetçilik, devlet alanına egemen olmak isteyen failer tarafından bir simgesel sermayeye dönüştürülür ve söz konusu sermayeyi maksimize etmek için gerçekleştirilen mücadeleler, siyasetin özünü oluşturur. Milliyetçilik, bu mücadelenin merkezi nesnesi olarak devlet alanına etki etmek ya da onu ele geçirmek isteyen çeşitli toplumsal aktörler tarafından stratejik olarak üretilir ve yeniden üretilir. Bu açıdan bakıldığında milliyetçiliğin sadece siyasetteki belirli partilerin temsil ettiği bir ideoloji olmaktan ziyade siyasetin temeline işlenmiş ve genel olarak paylaşılan bir atmosfer olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada Türkiye’de milliyetçiliğin, devlet-toplum ilişkilerindeki stratejik kullanımları incelenmektedir. Bu kapsamda sağ ve sol aydın gruplarında milliyetçiliğin ele alınışı, milliyetçiliğin bu aydın gruplarının görüşlerindeki anlamlandırılış biçimleri ile devlet iktidarını ele geçirmede bir meşruiyet kaynağı ve bir simgesel sermaye olarak milliyetçiliğin kullanılış biçimleri ele alınmaktadır. Çalışmada incelenen dönem -solun ve sağın kitlesel ve entelektüel anlamda bir hegemonya mücadelesinin de yaşandığı- 1960-1980 yılları arası olarak belirlenmiştir. Örnekler ise 1960-1971 yılları arasında solcu YÖN-Devrim Hareketi, 1970-1980 yılları arasında ise sağcı Aydınlar Ocağı hareketi olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada örnek olay olarak incelenen hareketlerin basılı materyalleri, milliyetçi söylemlerin kuruluşu ve bu söylemlerin söz konusu hareketlerin kendi siyasal ajandaları ile uyumlaştırmaları bakımından analiz edilmiştir. Bu kapsamda YÖN-Devrim Hareketi'nin 1962-1967 yılları arasında çıkardığı 222 sayılık YÖN dergisi ve 1970-1971 yılları arasında çıkarılan 79 sayılık Devrim gazetesi incelenmiş, Aydınlar Ocağı'nın ise 1970'li yıllar boyunca yaptığı Milliyetçiler İlmi Kurultaylarına ait sunum ve tartışma kayıtlarını içeren yayınlar ile söz konusu grubun önde gelen isimlerinden Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Sabahattin Zaim, Metin Eriş gibi isimlerin otobiyografileri ve incelemeye konu edilen dönemde yazdıkları milliyetçilik üzerine yazılar ele alınmıştır.

Bu çalışma ile milliyetçiliğin ülkelerin siyasi hayatları boyunca dönem dönem yükselip düşen bir tansiyon, bir tepki durumu olmanın ötesinde modern devleti kuran ve tebaayı vatandaşa, topluluğu millete dönüştüren habitus ve simgesel şiddet olduğu ön plana çıkarılmak istenmiştir. Bu bağlamda milliyetçiliğin kamusal alana zaman zaman işlevini görmek üzere çıkmadığı, devlet-toplum ilişkisini tayin eden ana dil olduğu söylenebilir. Devletin toplumu kurmak ve bir arada tutmak için geliştirdiği bir dil olmasının yanında, toplumun da devletle kurduğu ilişkinin ve devlet iktidarını ele geçirme arayışlarının ana hattı milliyetçilik üzerinden kurulmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı millet ve milliyetçilik arasında, hangi olgunun daha önce çıktığına ilişkin bir tartışma yürütmek değildir. Daha ziyade milliyetçiliğin modern devletin kuruluş ve işleyişindeki gelişimi ile modern devlet içindeki toplum kesimleri üzerindeki etkileri ve stratejik kullanım biçimlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda ilkçi, etno-sembolcü ve modernist milliyetçilik kuramlarından biri bu çalışmanın teorik çerçevesini izah etmede yetersiz kalmaktadır. Zira modernleşmeden sonra doğduğu düşünülen milliyetçilik, millete modernite öncesi bir tarih araması bakımından bir modernleşme eleştirisini de içerir (Thiesse, 2010:177). Ancak etno-sembolcü ve modernist kuramların yaklaşımlarının eleştirel bir sentezinden doğan Bourdiecü yeni bir milliyetçilik yaklaşımının milliyetçilik teorisine katkı sunabileceği düşünülmektedir. Bu da ilk olarak ülke içinde birbirinden farklı ulus tahayyülleri ve milliyetçiliklerin rekabet halinde olduğuna ilişkin görüşün kabul edilmesiyle mümkün olur.

Böyle bir bakış açısı, milliyetçiliğin devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin merkezi dili olduğunu ortaya çıkarabilir. Milliyetçiliğin siyasetçilerin zaman zaman kullanıp zaman zaman vazgeçebilecekleri bir söylemsel araç olmanın ötesinde, mevcut siyasi görüşlerin tümüne sirayet etmiş ve onları ülke içinde meşru kılan başlıca zemin olduğunun anlaşılmasını sağlar. Milliyetçilik, modern dünyada bir ideoloji olduğu kadar bir duygu ve toplumsal bütünleşmenin ana hattıdır (Zawadzki, 2010:210). Bu çalışma ile milliyetçilikle uzlaşması imkansız olduğu iddia edilen entelektüel ve siyasi grupların dahi milliyetçiliği dönüştürme kapasiteleri ölçüsünde siyasette kitlesel destek bulabildikleri ve devlet alanında etkili failler haline gelebildikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Türk siyasal hayatındaki çeşitli problematiklerin doğru çözümlenmesi adına karşılaştırmalı çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Bugün Türkiye’de milliyetçilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalarda tek boyutluluk, kendini sadece belli bir grubun milliyetçilik görüşlerini hülasa eden tezlerde göstermektedir. Oysa sağda ve solda milliyetçiliğin ele alınmış biçimlerine ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar, milliyetçiliğin yarattığı ortak zemini gösterdiği gibi, milliyetçiliğin sağda ve solda yarattığı etkileri ve bu etkiler aracılığıyla milliyetçilik fikrindeki dönüşümün incelenmesini mümkün kılar. Öte yandan devlet-toplum ilişkilerini incelemede rastlanan devletin üst belirleyiciliğinin egemenliği yerine toplumsalın dönüşüm potansiyelinin ön plana çıkarılmasına katkı sunacaktır.

Yine bu gibi karşılaştırmalı ve yeni arayışları hedefleyen çalışmaların büyük teoriler ya da uzun dönemli tarihsel çözümlenmeler yerine kısa zaman aralıklarını inceleme konusu edinmesi ve birer mikro tarih incelemesi olarak planlanması gerekmektedir. Bu çalışmada incelenen aydın gruplarının ikisinin de onar yıllık etki alanına sahip oldukları varsayılarak araştırma 1960-1980 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Bu zaman sınırlaması tezin ulaştığı sonuçların incelenen dönemin şartlarıyla da ilgili olarak düşünülmesini gerektirir. Bu durum da tezin başlıca kısıtlılığını oluşturmaktadır.

Milliyetçiliğin yalnızca teorik tartışmalarla değil, toplumsal pratiklerle şekillenen bir olgu olduğunu iddia eden bir çalışmada aydın gruplarının örnek olay olarak incelenmesi sorgulama konusu edilebilir. Kuşkusuz, Türkiye’de aydınların siyasetle her daim içli-dışlı

bir ilişki içinde olduğu ortaya konmazsa bu sorgulama haklı olacaktır. Ancak belirtmelidir ki, kendisini siyasetler üstü olarak konumlandırmayı hedefleyen aydınların dahi siyasal bir gündemle hareket ettiği ve mevcut siyasi aktörlerle yakın ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Aydınlarla dair algı ile gerçeklik arasındaki bu yarılmaya neden olan iki faktörden söz edilebilir. Birincisi aydınlardan beklenen depolitize tavrın fazla kurgusal olmasıdır. Bir ülkenin sorunları üzerine düşünen ve yazan öncüler olarak aydınların siyasetten tamamen izole olması, Türkiye'ye has bir beklentidir ve hatalıdır. Diğer faktör ise, aydınların siyasetle kurdukları irtibatın Türkiye'de kamusal alanın devletle birlikte ve devlet tarafından kurulması gerektiğine ilişkin ön kabulün sınırlarına mahkum olmasıdır. Aydınlar da diğer toplum kesimleri gibi, ülkedeki farklı problemleri çözebilmek için devleti ele geçirmek ve bu yolla tepeden inmece bir mantıkla kendi toplum projelerini uygulamaya geçirmek kısa yolculuğunu tercih etmektedirler. Bu çalışmanın sınırlılıkları bağlamında üçüncü bir faktör olarak, aydın gruplarının yaptıkları yayınların takip edilebilirliği ve tarihsel hafızadaki yerleri bakımından önceki iki faktörü somutlaştıracak tarihsel malzemeye erişim kolaylığı yaratmaları söylenebilir.

İlgili Literatür

Başlangıçta da belirtildiği üzere, milliyetçilik araştırmaları daha ziyade millet ve milliyetçilik kavramlarından hangisinin kronolojik olarak daha önce geldiği sorusu etrafında şekillenmiştir. Milletlerin tarihin en eski çağlarından bu yana gelen olgular olduğunu işleyen ilköçilik, bu soruya millet lehine verilmiş bir cevaptır. Çoğunlukla milliyetçi araştırmacılardan oluşan ilköçiler milletlerin eski çağlardan günümüze fazla değişmeden gelen, etnik ve kültürel bağlarla birbirine bağlı topluluklar oldukları iddiasındadırlar (Özkırımlı, 1999:86). Bu tezin karşıtı olan modernist bakış açısı, milliyetçiliğin onsekiz ve ondokuzuncu yüzyılda meydana gelen bir dizi gelişmenin sonucu olduğunu ileri sürer. Modernistler geleneksel toplumun tamamen ortadan kalkmasına neden olan kapitalizm, kentleşme gibi gelişmelerin etkisi altında yeni toplumsal entiteler olarak milletlerin devletler tarafından milliyetçilik politikası aracılığıyla icat edildiğini savunmaktadırlar ² (Özkırımlı, 1999:98). İlköçilik ve

² Esasen modernist milliyetçilik yaklaşımı, milli kimliğin bir aldatmaca ve bir tahayyül ya da potansiyel olması üzerindeki tartışmada farklı görüşlere bölünür. Örneğin Benedict Anderson, milli kimliğin tamamen egemen sınıflar tarafından üretilmiş bir olgu olmadığını imparatorlukların güç kaybetmesi üzerine buradan doğan boşluğu ikame eden bir tahayyül olarak doğduğunu ileri sürer. Nitekim bu

modernizmin ortasında bir yer bulmaya çalışan etnosembolcüler ise milletlerin milliyetçilikten önce var olmadığı konusunda modernistlerle birleşseler de milletlerin tamamen kurgusal olmadığını, etnik bilinç³ adını verdikleri kimi sembollere yaslanmaksızın tamamen kurgusal milletlerin kurulamayacağını iddia etmektedir (Özkırımlı, 1999:198).

Milliyetçiliğe ilişkin artık klasikleşmiş olan bu üçlü tasnif (ilkçilik, etno-sembolcülük, modernizm), Türkiye’de milliyetçiliği anlama ve anlamlandırmadaki sorulara yeterli cevap verememektedir. Bu bağlamda teorinin güncellenmesi için tarihsel deneyimin ışığı altında yeni değerlendirmelerde bulunmak gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında milliyetçiliğin, somut tarihsel koşullar altındaki üretimi ve yeniden üretimi ele alınmaktadır. Bunun için de devlet-toplum ilişkilerinin okunmasında milliyetçiliğin yerinin tespit edilmesi teoriye yeni açılımlar getirebilecektir. Ayrıca, milliyetçiliklerin sadece devletten (ya da egemenlerden) topluma doğru aktarıldığı iddiasına mesafe konularak toplumsal alanda da milliyetçiliğin kendi içinde bölünmelere ve yeniden yorumlamalara tabi tutulduğu söylenebilir. Toplumsal ve siyasal hayatın içinde birbiriyle rekabet halinde olan görüşler, birbirlerinden çok farklı tezleri savundukları halde yine de gerçek milliyetçiliğin kendi görüşleri olduğunu iddia edebilmektedirler. Onları bu duruma sürükleyen, modernleşme ile devletin coğrafi, tarihsel ve ritüel açıdan belli bir ülkeye ait olma güdüsünü vatandaşların zihinlerine kazıyacak mekanizmaları kazanmış olmasıdır. Ancak bu durum vatandaşları devletin kodladığından ibaret yaşayan programlanmış robotlar haline getirmez. Devletin ürettiği milliyetçilik, toplumun siyasi görüşleri içinde kırılmaya uğrayarak siyasal alanda meşruiyet kazanmanın anahtarı haline gelir. Bu yorum milliyetçiliğe doğrudan araçsal bir bakış açısını zorunlu olarak çağırılmaktadır. Zira toplumsal aktörler, bu eylemleri yaparken gerçekten milliyetçiliğe

tahayyülü yaratan da imparatorluk düzenini ortadan kaldıran modernleşme süreci olmuştur (Anderson, 2009:21). Öte yandan Eric J. Hobsbawm, milli kimliğin resmi dil ve tarih politikaları aracılığıyla egemen sınıflar tarafından inşa edildiğini savunur (Hobsbawm, 2010:63). Yine Ernest Gellner, toplumların geçirdiği sosyo-ekonomik dönüşümlerin siyasal dönüşümleri de zorunlu kıldığını; bu nedenle, sanayi devriminin dayattığı eşit işi eşit zamanda ve aynı kalitede yapabilecek eleman yetiştirme zorunluluğunun bir anlamda aynı kültüre, aynı dile, benzer yaşam algısına sahip yurttaşların kurulması için milletin icat edilmesine uygun zemini hazırladığı görüşündedir (Gellner, 1993:141).

³ Etno-sembolcülük kavramını ilk kez kullanan John A. Armstrong, etnik bilincin insanlığın tarih boyunca geliştirdiği tüm siyasal örgütlenme biçimlerine ulaşmasını sağlayan bir başlangıç noktası olduğunu savunur. Etnik bilinci yaratan olgu, insanların taşıdığı soy ve kültüre bağlı özelliklerin yaşadıkları çevre ile girdiği etkileşimdir (Armstrong, 1982:17).

ve ülkelerine hizmet ettiklerini düşünüyor da olabilirler. Ancak bu durum onların milliyetçiliği bir iktidar stratejisiyle ilişkilendirdiği gerçeğini değiştirmez.

Milliyetçilik literatüründe, milliyetçiliğin belli politik amaçlar bağlamında kullanılması “araşsalcılık” yaklaşımıyla izah edilmektedir. Bu alanda öncü isimlerden Paul Brass’a göre milliyetçilik, çeşitli etnik ya da kültürel farklardan değil, siyasi çıkarları çatışan grupların rekabetinden doğmaktadır. Bu rekabet, sosyo-ekonomik şartlar tarafından üst belirlenir. Yani sosyo-ekonomik şartlar ağırlaştığında etnik farklılıklara dair vurgular artabilirken, söz konusu şartlar düzeldiğinde gruplar arası işbirlikleri de doğabilir (Özkırımlı, 1999:130). Brass, işbirliği ya da ayrışmaya, yani milliyetçiliğin inşasına seçkinlerin karar verdiğini iddia etmektedir. Bu durumda milliyetçilik seçkinler tarafından “icat edilmiş” bir gelenek olmaktadır. Brass’ın milliyetçilik kuramı milliyetçiliğin politik amaçlar bağlamında geliştiğini iddia etmekle beraber milliyetçiliğin toplumsal temellerini açıklamamaktadır. Yine Brass’ın sömürge idaresi altındaki toplumlarda seçkinlere yönelik geliştirdiği teorisini sömürge deneyimi yaşamamış toplumlara doğrudan uyarlamak mümkün değildir. Sömürge idaresi altındaki toplumlarda sosyo-ekonomik koşulların ağırlaşması ile ayrılıkçı ya da anti-empyralist milliyetçi hareketlerin gelişmesi mümkündür ancak bu deneyimi yaşamamış toplumlarda farklı bir tarihsel gelişimin izleri sürülebilir. Öte yandan bu çalışmada milliyetçiliğe araçsal bir bakış açısıyla da yaklaşılmamaktadır. Bu çalışmada milliyetçilik -tam Bourdieu’cü anlamda- hem belli ölçülerde farkında olduğumuz ve kullanışlı bulduğumuz, hem de zihnimize kazınmış ve bilinçdışı eylemlerimize işlemiş algı kategorileri olarak ele alınmaktadır. Böyle bir yaklaşım sadece araçsalcılık akımı ile açıklanamaz. Milliyetçiliğin vatandaşların zihninde böylesine kavranması, tarihsel deneyimler ve nesilden nesle aktarımlarla gerçekleşir. Gündelik politik tartışmalarda milliyetçiliğin araçsallaştırılmış kullanımları bu bakış açısının ancak çok küçük bir kısmını oluşturabilir.

Literatürde milliyetçiliğin iktidar ilişkileri bağlamında ele alındığı yaklaşımlar da mevcuttur. Bu alanda özellikle John Breuilly’nin devletlerin kuruluş dönemleri ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Breuilly özellikle bireylerin içinde erimeyi kabul edecekleri bir toplumun nasıl kurulacağı sorusuna yanıt bulmayı denemiş, bu kapsamda modern devletin vatandaşlık kavramının ve milliyetçiliğin iş görebileceğini düşünmüştür. Breuilly modern devletin vatandaşı

olmanın, modern devletle aynı dönemde ortaya çıkmış bir başka fikir olan liberalizmle değil, milliyetçilikle mümkün olabileceğini savunmuştur (Özkırımlı, 1999:126-127). Ancak Breuille'nin bakış açısı da tıpkı Brass gibi araçsalcıdır. Milliyetçilik, farklı unsurları işbirliğine sevk ederek iktidarı ele geçirmeyi sağlayan bir gizli aracı olarak ele alınmıştır (Jaffrelot,2010:47).

Burada zikredilmesi gereken bir diğer husus, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak “aldatıcı” niteliğine ilişkin ön kabulün bu gibi görüşlerde etkili olduğudur. Oysa milliyetçilik, modern dünyadaki düşünme biçimlerini ve gerçekliği algılama tarzlarını şekillendirerek ideolojiden öteye geçen bir bilinç halini almıştır (Greenfeld, 2016:13). Milliyetçiliğe bu işlevi sağlayan, onun modern devlet mekanizmalarını meşrulaştırmadaki işlevselliğidir. Modern devlet, milliyetçilik aracılığıyla sınıflar ve zümreler arasındaki tarafsızlık iddiasını anlamlı kılar ve meşrulaştırır. Toplumsal sınıflar arası eşitsizliğin ve topluma hakim olan sınıflandırmaların doğal kabul edilmesinde modern devletin teknokratik tarafsızlık iddiası etkindir (Swartz, 2011:282). Bu tarafsızlık iddiasını toplumsal olarak meşru hale getiren fikir milliyetçiliktir. Bir millete mensup olan herkesin olmayı hak ettiği yerde olduğuna ve çeşitli karşıtlıkların ötesinde ulus olmakla vazifesini yerine getireceğine dair organik toplum tasavvurunu mümkün kılan düşünce ise milliyetçiliktir. Milliyetçiliğin aileden, eğitim kurumundan, sosyal ilişkilerden damıtılmış rafine halleri sayesinde bireyler, içinde yaşadıkları toplumun olması gerektiği gibi olduğuna dair bir kanaate sahip olurlar. Ancak bu kanaatin oluşturduğu zihinsel yapı kırılmayacak bir yapı değil, esnetilebilecek bir alan olarak anlaşılmalıdır. Bu alanı esnetmek amacıyla bireyler faille dönüşerek içinde yetiştikleri milliyetçiliği kırılmaya uğrattılar. Söz konusu kırılmalar ise merkezi siyasetin egemen dili halini alan farklı fikir fraksiyonlarını oluşturur.

Milliyetçiliğe ilişkin geleneksel yaklaşımların yeterli olmadığı ve milliyetçiliğin bilinç ötesi boyutunu hesaba katmak yönünden eksiklikler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bireylerin zihinsel algı kategorilerinden bedensel pratiklerine kadar içselleştirdikleri dışsallıkları inceleme konusu eden Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı milliyetçiliğe uyarlanmaya çalışılacaktır. Bourdieu'nün teorik çerçevesini milliyetçilik alanına uyarlamaya yönelik çalışmalara ise yabancı literatürde rastlanılmıştır. Bourdieu hakkında yerli literatür, çoğunlukla medya çalışmaları ve

tüketim kültürü araştırmaları kapsamında yapılan alan araştırmalarında düşünürün teorik çerçevesinden yararlanma biçiminde gelişmiştir. Bu alanda teorik açıdan yapılmış bilinen tek çalışma Cihad Özsöz'ün Bourdieu'nün "simgesel şiddet" kavramını incelediği yüksek lisans tezidir. Özsöz simgesel şiddet kavramını tanıtırken genel olarak Bourdieu'nün tüm kavramsal çerçevesini de özetlemiştir (Özsöz, 2009).

Yabancı dilde literatürde Bourdieücü teori ve milliyetçilik arasında ilişki kurma denemelerine ise daha ziyade yakın dönem çalışmalarında rastlanmaktadır. Bu alanda Marc Helbling'in "Re-Conceptualizing The Construction of Nations with Bourdieu's Help" başlıklı çalışması dikkat çekicidir. Helbling, milletleri kuran resmi ideolojilerin toplumdaki farklı anlaşılma biçimlerine odaklandığı çalışmasında bu farkları anlayabilmek için Bourdieu'nün alan ve habitus kavramlarına başvurulması gerektiğine işaret etmektedir (Helbling, 2007). Bir diğer çalışma ise Emrah Göker ve Eylem Akdeniz'in "The Historical 'Stickiness' of Nationalism Inside Turkey's Political Field" başlıklı makalesidir. Bu çalışmada Türk siyasetindeki aktörlerin zımni bir biçimde Türk milliyetçiliğine sadık kaldıkları ve Türk politik alanının milliyetçi bir doğaya sahip olduğu iddia edilmiştir (Göker ve Akdeniz, 2011). Öte yandan bu çalışma milliyetçiliği etnik Türkçü milliyetçilik olarak ele almakta, yukarıda belirtildiği gibi, milliyetçiliğin millet tanımlarının mücadeleye açık olabileceği ihtimalini gözardı etmektedir.

Bourdieu'cü bir teorik perspektifi sınırlı olarak kullanan ve Türk siyasetinin "Türk" niteliğine dair yazılmış bir diğer eleştirel çalışma Barış Ünlü'nün "Türklük Sözleşmesi Oluşumu, İşleyişi ve Krizi" adlı kitabıdır. Ünlü, Göker ve Akdeniz'in hipotezini geliştirerek Türkiye'de siyasi görüşünden bağımsız tüm siyasi aktörlerin Türklük'le bir meselesi bulunmadığını ifade etmiş, bu bakımdan Türklüğü, ABD'deki beyazlık kimliğine benzetmiştir. Ünlü'ye göre çoğu aktör Türklüğün onlara getirdiği "avantajların" ya farkında değildir ya da bu avantajların zaten hakkı olduğunu düşünerek Türk olmayanların bu avantajlara sahip olamamasının muhasebesini yapamayacak bir zihin yapısına sahip kılınmıştır. Ancak Türklük, özellikle "siyah" bir kimlik olan Kürt kimliğinin siyasi başarıları sonrası bir krize girmiştir ve İslamleştirilerek bu krizi aşmayı denemektedir (Ünlü, 2018). Ancak, Türklük kimliğine yüklenen beyazlığın karşılığının doğrudan Kürt kimliği ile ilişkilendirilmesi başka tartışmaları da beraberinde getirebilir. Örneğin, Türklüğün Türklere avantajlar getirdiği iddiası ciddi anlamda tartışmalıdır.

Kimliğin, onu benimseyenlere getirdiği avantajların yanında sınıfsal ayrımların kimliği ve avantajlarını dikine bölüşlerini görmezden gelmek kimlik çalışmalarının önemli eksiklerindedir. Sermaye sahibi bir Türk ile fabrika işçisi bir Türk'ü aynı beyaz ayrıcalıklarında buluşturmak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Yine fabrika işçisi bir Türk ile inşaat işçisi bir Kürt arasında, kimliğe dayalı ayrıcalıkların Türk olan lehine kurulduğunu iddia etmek mümkün değildir. Ünlü'nün kabul ettiğinin aksine modern Türkiye etnik köken üzerine kurulmuş bir devlet olmadığı için çalışmanın çıkış noktasını oluşturan beyazlık-siyahlık hipotezi de Türkiye uygulamasında iç tutarlılığa sahip değildir. Türkiye kültürel Türk milliyetçiliği üzerine kurulu bir vatandaşlık tanımına sahiptir ve bu tanım üzerindeki mücadeleler modern Türkiye siyasetinin temelini oluşturmaktadır.

Milliyetçiliğin imparatorluk geçmişi olan toplumlarda ortaya çıkışına etki eden dinamikleri inceleyen çalışmalarda Bourdieu'nün alan ve simgesel sermaye kavramlarına atıf yapan güncel çalışmalarda bir artış gözlenmiştir. Korhonen'in Alman imparatorluğunda milliyetçiliğin doğuşunu ele alan makalesi, imparatorluk geçmişi ile milliyetçilik arasında, var sayıldığı gibi bir çatışmanın olmadığını, bunlar arasındaki dönüşüm ilişkisinin ancak Bourdieu'cü bir analiz ile anlaşılabilceğini vurgulamaktadır (Korhonen, 2018). Yazarın ortaya attığı "iktidar hatları" (power pipelines) yaklaşımı uyarınca, Alman imparatorluğunun merkez ve sömürge bölgeleri arasındaki meşruiyet ve iktidar ilişkileri, ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunmasından çok daha önce bozulmaya başlamıştır. Milliyetçilik de ilişkilerdeki bu bozulmaları tamir etmek için ortaya konulan emperyal siyasetler içinden türemiştir. (Korhonen, 2018: 172). Bu bağlamda imparatorluk siyaseti ile milliyetçilik arasında doğrudan bir çelişki olduğunu iddia etmek, yazara göre yanlıştır (Korhonen, 2018:167). Korhonen'in çalışmasını Bourdieu ve milliyetçilik açısından dikkat çekici kılan, milliyetçiliğin farklı emperyal siyasetlerin rekabetinden doğduğunu iddia eden bir sermaye analogisi kullanmasıdır.

Milliyetçiliğin siyasi rekabetin içinde ortaya çıktığını savunan bir başka çalışma, Kurjanska'nın ondokuzuncu yüzyılda Polonya elitleri arasında milliyetçiliğin doğuşunu incelediği makalesidir. Kurjanska, milliyetçilik çalışmalarında devlet merkezli ve toplum merkezli yaklaşımlar arasında ciddi bir dikotomi olduğunu, söz konusu dikotomiye aşmak için, elitler arası çatışmalarda kültürel sermayelerin hesaba katılması gerektiğini

vurgulamaktadır (Kurjanska, 2019:351). Yazar, Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramlarını elit çatışması kuramları ile birleştirmeyi denemektedir. Bu yolla, Bourdieu'nün tarihsiz sosyolojisini belli bir tarihsel zemine oturtulabileceğini savunmuştur (Kurjanska, 2019:352). Makalede Polonyalı elitlerin mevcut monarşik devlet biçimine egemen olma ihtimalini kaybettikleri anda ellerindeki kültürel sermayeyi milliyetçilik lehine kullanarak ulus-devletin oluşumuna katkı sağladıklarına dikkat çekilmektedir. Makalede Polonya elitlerinin egemen olamadıkları devlet biçimini, egemen olabilecekleri başka bir biçime dönüştürmek üzere monarşiye muhalif olarak gelişen milliyetçi akımı devletleştirme stratejileri ortaya konulmaktadır (Kurjanska, 2019:353). Makalenin önemi Bourdieu'nün farklı sermaye türlerinin birbirlerine dönüştürülebilme kapasitelerine dair vurgusunun milliyetçilik üzerinden analiz edilerek tarihsel bir kesiti ele alması olduğu söylenebilir.

Bir başka güncel çalışmada Dodge, Irak'ta bağımsızlıktan bugüne milliyetçiliğin dönüşümünü Bourdieu'nün alan, sermaye ve simgesel şiddet kavramlarıyla açıklamaktadır (Dodge, 2018). Yazar modernist milliyetçilik kuramının Bourdieu'nün yaklaşımı ile güçlendirilmesinin Irak'ta milliyetçiliğin oluşum ve gelişimine tarihsel sosyolojik bir açıklama getirebileceğini düşünmektedir (Dodge, 2018:27). Çalışmada elde edilen sonuç, simgesel iktidarın elde edilmesine dönük mücadelelerin Irak'ın egemen ulusal kimliğinin niteliğini de derinden etkilemiş olduğudur. Makale, Bourdieu sosyolojisinin modernist milliyetçilik kuramını Avrupa merkezilik ve indirgemecilikten kurtaran bir anahtar olduğunu ortaya koymasından önemlidir (Dodge, 2018:35).

Milliyetçilik kuramlarının aşırı metodolojik olmaları bakımından Bourdieu sosyolojisiyle zenginleştirilmesi gerektiğine vurgu yapan bir başka çalışma Jaeun Kim'e aittir (Kim, 2019). Devletin etnik kökeni siyasal meşruiyetin temeline oturtması yazarın etnik sermaye olarak adlandırdığı bir kavramın analize dahil edilmesini gerekli kılmıştır. Etnik kimlik bir sermaye türü olarak ele alındıktan sonra bu sermayenin nitelik ve niceliğindeki değişiklikler de siyasal alanın başlıca meselesi haline almaktadır. Etnik kimliğin sınırlarını genetikten kültürel doğru çekmeye dönük mücadeleler bağlamında göçmenler, vatandaşlık hakkını elde etmenin farklı bir yöntemini geliştirmeyi denemektedirler (Kim, 2019: 376). Etnik kimlik ve göçmenlik algısı devletin yaptığı tanımlamalarla sınırlı kalmamakta, göçmenlerin bu tanımlara verdiği karşılıkların da

önemi bu çalışma ile ortaya çıkmaktadır. Yazar göçmenlerin devletin tanımlarına verdiği yanıtların Bourdieu'cü bir perspektifle anlaşılabilceği kanısındadır.

Avrupa'da ortaya çıkan aşırı sağcı yeni milliyetçiliklerin niteliğini ele alan Klaus Kraemer'in "Longing for a national container. On the symbolic economy of Europe's new nationalism" başlıklı makalesi Bourdieu'nün simgesel değiş tokuş ve alan kavramlarını kullanmaktadır (Kraemer, 2019). Kraemer, Avrupa'nın güncel sorunlarından biri olan göçmen karşıtlığına dayalı yeni milliyetçiliğin, eski milliyetçiliğe uluslaşırılma tarafından meydan okunmasının doğal bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Yazara göre uluslaşırılma süreci milliyetçiliği tamamen ortadan kaldırmaz. Uluslaşırılma süreci ancak milliyetçiliğin yeni formlarının ortaya çıkacağı şekilde simgesel uzamı yeniden üretir (Kraemer 2019:21). Kraemer'in çalışması milliyetçiliğin küreselleşme, uluslaşırılma gibi süreçler sonunda ortadan kalkmayacağını aksine sınırlarının genişleyebileceği ya da daha radikalleşebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Yine yazar bu sonuca ulaşırken milliyetçilik teorilerini Bourdieu'cü bakımdan bir eleştiriye tabi tutmuştur.

Bourdieu'nün genetik yapısalcılık kuramını çok etnili devletlerin topluluklarının siyasi taleplerini anlamak bağlamında ele alan bir çalışma da Oskolova vd.'nin "Nationalism in a Russian Multicultural Region" makalesidir (Oskolova vd, 2015). Makalede, Rusya'nın Tyumen bölgesi halkının Rus merkezi devletine karşı diri tutmaya çalıştığı ulus bilincini anlamlandırmak için Bourdieu'nün habitus, sosyal sermaye ve alan kavramlarına müracaat edilmektedir. Bu makale de Bourdieu'nün tarihsiz olduğu iddia edilebilecek genetik yapısalcı yaklaşımını belli bir tarih aralığına uygulayarak, toplumsal dönüşümün doğru anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemiştir. Yazarlar Tyumen bölgesinde ulusal bilinci canlı tutmak için gerçekleştirilen folklorik etkinlikler ve ulusal bayramların bölgedeki insanlarda belli bir habitusu var kılmaya hizmet ettiğini savunmaktadır. Bu etkinliklerin yanı sıra yerel otoriterlerce desteklenen 100'ü aşkın dernekle milliyetçi aktörlerin bölge insanının zihin ve eylem şablonlarını etki altında tutmayı başardıkları, bu yolla bir politikada etkin aktörler haline geldiklerinin altı çizilmektedir (Oskolova vd., 2015:871). Milliyetçiliğin tek tek yurttaşların algı kategorilerini etkileme ve bu yolla milliyetçi aktörlerin siyaseten etkin failer haline gelmelerini sağlama kapasitesini

göstermesi bakımından bu çalışma da önemlidir. Yine çalışmada milliyetçiliğin bu yönünün ortaya çıkmasını sağlayan Bourdieu'nün kavramsallaştırmaları olmuştur.

Güncel literatür Bourdieu'nün alan, sermaye, simgesel şiddet ve habitus gibi kavramlarının milliyetçilik teorilerine yeni açılımlar getirebilecek kapasitede olduğunu göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların son yıllarda yoğunlaşması tartışmanın güncelliğini koruduğunun da göstergesidir.

Bu çalışmanın örnek olarak incelediği YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı hakkında yapılan çalışmalar için, YÖK Tez Merkezi incelendiğinde YÖN Dergisi üzerine üç, Devrim Gazetesi üzerine iki, bu iki yayının temsil ettiği YÖN-Devrim Hareketi üzerine ise üç lisansüstü tezinin yazıldığı görülmüştür. Bunlar haricinde YÖK Tez Merkezi'nde bulunmamakla birlikte YÖN Hareketi başlığıyla Bilgi yayınları tarafından yayımlanan Ankara Üniversitesi'nde Hikmet Özdemir tarafından yazılan doktora tezinin bulunduğu bilinmektedir. Yine Özgür Mutlu Ulus'un Hollanda Leiden Üniversitesi'nde Erik-Jan Zürcher danışmanlığında yazdığı "The Radical Left and its Attitudes Towards the Army (1960-1971)" başlıklı doktora tezinin ilk bölümünde YÖN ve Devrim'in ordu ve darbe-devrim teorilerine genel yaklaşımı incelenmiştir. Bu akademik çalışmaların yanı sıra Muzaffer Ayhan Kara'nın "YÖN'ün Devrimi, Devrim'in YÖN'ü" adlı kitabı ağırlıklı olarak Devrim gazetesine odaklanmış ve YÖN Dergisi ile Devrim Gazetesi arasındaki dönüşümü konu edinmiş bir çalışma olarak önem taşımaktadır (Kara, 2006). Aydınlar Ocağı'nı doğrudan ele alan lisansüstü çalışmaların sayısı dördttür. Bu monografiler haricinde, Türk-İslam Sentezi hakkında da toplam dört adet lisansüstü çalışma bulunmaktadır.

Bu kısa dökümden anlaşılacağı üzere her iki aydın grubu hakkında çok miktarda monografik çalışma yapılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma boyunca yeni gelişen bu literatürden de zaman zaman faydalanılacaktır. Ancak çalışmanın başlıca amacı örnek olay olarak karşılaştırmalı ele alınan bu iki hareketin monografik incelemesi olmadığından bu hareketler üzerine gelişen literatür, eleştirel olarak ele alınmıştır.

YÖN-Devrim hakkında yazılmış eserler arasında hareketin Marksist sosyalizm ile Kemalizm arasında nerede durduğu konusunda bir fikir birliğine varılamadığı görülür. Atılğan, YÖN-Devrim'e mensup olmuş aydınların Kemalizm'i restore etmek için

Marksizm'in kavramlarını ödünç alan geleneksel aydınlar olduğu inancındadır (Atılğan, 2008). Çiçek, YÖN-Devrim'in Marksizm'den esinlenen bir Kemalizm ürettiğini, bunun için sosyalizm ve milliyetçiliğin özgün bir sentezini ortaya koyduğunu ve bu sayede kitleleşme imkanı yakaladığını ifade etmektedir (Çiçek, 2016). Özdemir ise bu argümanların dışında kalarak Kemalizm'i icat ve ihya etme görevini Kadro Hareketi'nin üstlendiğini, YÖN-Devrim'e yönelik bu algıya, ilgili literatürde Kadro ve YÖN-Devrim arasında sıklıkla kurulmaya çalışılan sürekliliğin neden olduğunu savunur. Ona göre Kemalizm'i bir doktrin olarak ortaya koymak için Marksist kavramları kullanmak zorunda kalan Kadro'nun yanında YÖN-Devrim, Marksizm'i Kemalizm'in süzgecinden geçirerek yerelleştiren bir hareket olarak ayrılmaktaydı (Özdemir, 1986:275). YÖN-Devrim'in orduya bakışını inceleyen Ulus, YÖN-Devrim'in işçi sınıfının eliyle kurulacak bir sosyalizme samimiyetle inanmadığını, hareketin daha ziyade hızlı kalkınma arayışları içinde kendisini sosyalist tartışmaların içinde bulduğunu savunmaktadır (Ulus, 2016). Şurası belirtilmelidir ki, YÖN-Devrim hareketinin orduya ve Kemalizm'e ilişkin bakışına yönelik analizlerde belirgin bir revizyonizm göze çarpmaktadır. Bu analizlerin ortak vurgusunu oluşturan YÖN-Devrim'in militarist ve Kemalist restorasyoncu olduğuna ilişkin saptamalar, tamamen hareketin son yayını olan Devrim Gazetesi'nin benimsediği iktidar stratejisi ve giriştiği 9 Mart Cuntası ile ilişkilidir. Daha da önemlisi, bu saptamalar 1962 yılında faaliyete geçen bu hareketin tüm tarihine teşmil edilmek istenmektedir ki, bu çalışma ışığında farklı iktidar stratejileri bağlamında yapılacak incelemenin bu bağlamda yeni bir bakış açısının gelişmesine katkı sunması beklenmektedir.

YÖN-Devrim'in iktidar stratejilerinin dönüşümü bağlamında incelendiği tek çalışma, Mustafa Şener'in "Türkiye Sol Hareketinde İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1961 – 1971" başlıklı doktora tezidir. Şener, genel olarak YÖN-Devrim, Milli Demokratik Devrim ve Türkiye İşçi Partisi'nin iktidar stratejilerini dönemlere ayırarak karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Üç ayrı döneme ayrılan iktidar stratejilerinin ilk dönemi sosyalizme aşamalı devrim ve çeşitli çekincelerle birlikte parlamenter metotla ulaşılabileceği görüşünün hakimiyetini, ikinci dönem ilericilerin koalisyonunda oluşan milli cephe stratejisini, üçüncü dönem ise ordu ile işbirliği ile devrimi yapmayı hedefleyen son dönemi oluşturmaktadır (Şener, 2006). Şener'in ortaya koyduğu kronolojiye ana hatlarıyla katılmakla birlikte bu çalışmada, YÖN-Devrim hareketinde iktidar stratejileri ile milliyetçi söylem arasındaki ilişki ele alınmıştır. Öte yandan YÖN-Devrim'in özellikle

Devrim döneminde milliyetçiliğin ve daha ziyade Kemalizm'in yörüngesine kayan bir savrulma yaşadığı da belirtilmelidir. Devrim'in sosyalist bir iktidar stratejisini mi taşıdığı, yoksa Doğan Avcıoğlu'nun deyişiyle bir tür kamikaze saldırısına mı kalktığı sorusu önem taşımaktadır. Nitekim Kara, Avcıoğlu'nun 9 Mart ekibiyle yaptığı son görüşmelerde başarılı olamayacaklarını anladığını ancak yine harekattan geri durmadığını belirtmektedir (Kara, 2006:39). Bu bakımdan bu çalışmada Şener'in iktidar stratejisi çözümlemesinde kullandığı kronolojiyi kısmen benimsemekle birlikte YÖN ve Devrim arasındaki farklara da odaklanılacaktır.

Aydınlar Ocağı hakkında yazılmış çalışmalar ele alındığında birbirini takip ve tekrar eden iki ayrı varsayım dikkat çekmektedir. Bu varsayımlardan ilki, Aydınlar Ocağı'nın partiler üstü bir sivil siyaset modelini izleyen bir aydın hareketinin ilk örneği olduğudur. Özellikle Özcanbaz ve Yurttaş'ın çalışmaları bu varsayımla ortaya konmuş çalışmalardır (Özcanbaz, 2014 ve Yurttaş, 2011). Halbuki Aydınlar Ocağı 1970'li yıllarda kurulan iki Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasına fiilen destek vermiş, bu konuda parti liderlerine uzlaşma çağrılarını yapmıştır. Ayrıca yine 1970'li yıllarda TRT ve Milli Eğitim gibi kimi devlet kurumlarında Aydınlar Ocağı kurucuları çeşitli görevler almışlar, bu kurumların politikalarının belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Bu bulgular Aydınlar Ocağı'nın kendisini tanımlamak için kullandığı "siyaset üstü aydın" tanımlaması tartışmalı hale getirmektedir. Aydınlar Ocağı üzerine yazılan çalışmalardaki ikinci varsayım, ocağın ortaya koyduğu Türk-İslam Sentezi düşüncesinin bir toplum mühendisliği projesi olarak 1980 sonrası Türk toplumuna çeşitli devlet aygıtları vasıtasıyla egemen hale getirildiğidir. Ayrıca bu ideolojinin bir muhafazakarlaştırma sürecinin parçası olduğu da iddia edilmektedir. Özellikle Akarçay, Basmacı ve Yapal'ın çalışmaları bu doğrultuda yapılmış çalışmalara örnek gösterilebilir (Akarçay, 2008, Basmacı 2009 & Yapal, 2017). Türk-İslam Sentezi'nin Türkiye'de siyasal ve toplumsal alanın muhafazakarlaşmasında ve İslamileşmesinde önemli bir etkisi olduğu doğrudur. Ancak bu projenin Türk toplumuna egemen hale gelip gelmediği konusu tartışmaya açıktır. Zira Türk-İslam Sentezi'nin uygulama alanı bulunduğu iddia edilen 1980'li yıllar bilhassa Turgut Özal'ın liderliği altında ciddi neo-liberal reformların gerçekleştirildiği ve Türk toplumunun dünya ile entegrasyonunun arttığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda Türkiye'nin yaşadığı sıçrama ile "devletin kültürelleşmesi" adı verilebilecek bir stratejiyle yeniden yapılandırılmış kurumlar aracılığıyla toplumsal alanı kontrol altında

tutmaya dayalı Türk-İslam Sentezi projesinin başarılı olduğu iddiası tartışmalıdır. Ancak Türk-İslam Sentezi ile siyasal alandaki hakim söylemin İslamileştiğini, İslamcı siyasete yol ve imkan yaratacak bir ortamın geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim, Özkazanç'ın de belirttiği gibi İslami siyaset de 1980'li yılların neoliberalizminin kaybedenleri olan kent yoksulları arasından yükselen itirazı, solun pasifize edilmiş olması ve Türk-İslam Sentezi ile yaratılan ortamın etkisiyle kendi etrafında toplayabilmiştir (Özkazanç, 2010:113).

Aydınlar Ocağı'nın müellifi olduğu Türk-İslam Sentezi hakkında yazılmış akademik çalışmalara bakıldığında, Fethi Açıkel'in Toplum ve Bilim dergisinde yayınladığı "Kutsal Mazlumluğun Psiko-patolojisi" başlıklı makalesi ve Çiler Dursun'un Ankara Üniversitesi'nde yazdığı "İdeoloji ve Özne: Türk-İslam Sentezi" başlıklı doktora tezi dikkat çekmektedir (Açıkel, 1996 ve Dursun, 2002). Açıkel'in makalesi ve Dursun'un tezini dikkat çekici kılan Türk-İslam Sentezi üzerine politik psikolojik değerlendirmelerde bulunmuş olmalarıdır. Açıkel, Türk-İslam Sentezi'nin kitlelerin neoliberal süreçlerde içine düştükleri ezilmişlik duygusunu, bireyi aşan üst ideallere (örn. Güçlü ve Büyük Türkiye) eklemek suretiyle bir özne kurulumuna tevیل edilmesini sağladığını ortaya koymaktadır (1996:157). Dursun ise yine öznenin kurulumu açısından Türk-İslam Sentezi'nin Türk ve İslam arasındaki bir sentez arayışının yarattığı eklektiklik halinden yararlanarak hegemonikleştiğini, bu durumun sentezin zaafı değil aksine avantajlı noktası olduğunu vurgulamaktadır (2002:112). Bu bakımdan söz konusu projenin ardında yatan zihniyet dünyasını ortaya çıkarmaya dönük çalışmalar olmaları bakımından mevcut literatürden ayırdıklarını belirtmek gerekir.

Çalışmanın Planı

Çalışma kapsamında, öncelikle Osmanlı modernleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilen sened-i ittifak ve Tanzimat döneminden cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen süreç, çatışan milliyetçiliklerin mücadelesi olarak ele alınmıştır. Bu dönemi inceleyen başlıca eserlerin yanı sıra güncel çalışmalara da yer verilerek perspektifin geniş tutulması sağlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan bu kısımda Pierre Bourdieu'nün sınıflandırma mücadeleleri kavramından hareketle Philip S. Gorski tarafından üretilen "millet-leşme mücadeleleri" kuramı ele alınmıştır. Söz konusu kuram aracılığıyla Osmanlı'nın son yüzyılında merkezde uyguladığı ve taşrada ona rakip olarak hareket

geçen milliyetçi projeler incelenmiştir. Bu yolla, modern cumhuriyete giden tarihsel süreçte yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin ne tür bir ulus inşasını mümkün kıldığı tartışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, üçüncü bölümde inceleme konusu edilen YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı'nın milliyetçilik anlayışlarının gelişiminin incelenmesinde benimsenen Pierre Bourdieu'nün sosyolojik kuramı özetlenmeye ve Bourdieu'nün kavramlarının bu tez bağlamında hangi anlamda ele alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda, Bourdieu'nün “alan”, “habitus”, “simgesel şiddet” ve “simgesel sermaye” gibi başlıca kavramları ele alınacak, bu kavramlar sosyoloğun, “strateji”, “oyun ruhu”, “devlet alanı”, “alana göbekten bağlı olma” gibi yaklaşımları bağlamında izah edilmeye çalışılacaktır. Bourdieu'nün Fransızca eserlerinin pek çoğu Türkçe'ye kazandırılmıştır. Bu çalışma boyunca sosyoloğun kavramlarının Türkçe'ye kazandırılan karşılıklarından en yaygın kullanılanlarına yer verilmiştir. Söz gelimi özgün simgesel sermayelerin birikimine dayalı “alan” (fr. champ, ing. field) kavramı, Türkçe çevirilerde “saha”, “arena”, “uzam” gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Bu çalışmada “alan” karşılığı benimsenmiştir. Bu tercihin sebebinin alan kavramının içinde aynı sermayeleri biriktirmeye güdülenmiş birbirinden farklı faileri barındıran ancak bunların birbiriyle olan mücadelesinin açıkça izlenemediği bir bölgeyi tarif etmesidir. Saha ve arena kavramlarında ise bu mücadelenin baştan bilindiği ve gözlenebildiği bir durumun betimlendiği düşünülmüştür. Benzer bir durum “fail” (fr. agent) kavramı için söylenebilir. Türkçe'ye “fail”, “eyleyici”, “ajan” gibi karşılıklarla kazandırılan bu kavramın alandaki etkinliğiyle alanın yapısında kendi amaçları doğrultusunda değişikliklerde bulunan özneleri tarif etmesi bakımından “eyleyici” kavramının öz-Türkçeci tınıları yerine “fail” kavramı tercih edilmiştir. “Ajan” karşılığı ise fazla doğrudan bir Türkçe'ye çeviri olarak düşünülebilir. Nitekim “ajan” kavramının Türkçe'de bir başka güç ya da özne tarafından aracı kılınmış anlamını çağrıştırması⁴ nedeniyle fail karşılığının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu dilbilimsel tercihler bağlamında ele alınan kavram ve yaklaşımların devlet-toplum ilişkilerinde ve milliyetçiliğin anlaşılmasındaki işlevlerinin ortaya konulması ile bölüm sona erdirilecektir.

⁴ Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe sözlükte ajan kelimesinin anlamı; “Bir kimsenin, bir ortaklığın veya bir devletin bazı işlerini yapan kimse, temsilci.” şeklinde geçmektedir. Bkz. (“Ajan” t.y.).

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı'nın yukarıda zikredilen birincil materyalleri bir içerik analizine tabi tutulacaktır. Birincil materyallerin yanı sıra literatür kısmında belirtilen ve bu hareketler ve hareketlerin önde gelen figürleri hakkında daha önce yapılmış monografik çalışmalardan da yararlanılmıştır. Bu kapsamda söz konusu aydın hareketlerinin iktidar stratejilerindeki dönüşüm ile milliyetçiliğe verdikleri anlam arasındaki ilişki inceleme konusu edilecektir. Tüm bu analiz, ikinci bölümde yer verilen Bourdieu'nün temel kavram ve yaklaşımları çerçevesinde yapılarak tezde milliyetçiliğin devlet iktidarını elde etmeye yönelik stratejik kullanımları ile faillerin zihinlerine işlenmiş algı kategorileri olması nitelikleri arasındaki çelişkili bir aradalık ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 1: OSMANLI'DAN 1960'LARA TÜRKİYE'DE SİYASETİN HAKİM TOPLUMSALLAŞMA BİÇİMİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçiliğe ilişkin tanım çabaları sıklıkla kavramın kısa bir tarihçesi ve temel yaklaşımlarının sıralanması ile ötelenir. Buna göre siyasi milliyetçilik, Westphalia barışı ile Avrupalı devletler tarafından ulus ve ulus devlet kavramlarının resmen tanınması ile başlar (Gülalp, 2007:11). Kültürel milliyetçilik ise kategorilere ayrılmıştır. İlkçi ve etno-sembolcülere göre millet, tarihsel birtakım sembollere ve etnik ortaklıklara dayanırken, modernistlere göre milliyetçi kültür modern toplumun somut yaşantısı içinde inşa ve icat edilmiştir. Bu anlatı devletlerin sınırları içindeki unsurların yekpare uluslar olduğunu ve bu ulusların illa ki etnik bağlılığa dayandığını kabul eder. Yahut farklı unsurlardan özneler kapitalizmin basıncı altında devlet eliyle birleştirilerek “uluslaşmış”lardır. Bu ayrımlar, bir ülkenin içinde birbirinden ayrı ve birbiriyle rekabet eden ayrılıkçı ya da toplumu ve devleti yeniden örgütlemeyi hedefleyen milliyetçilikler olabileceği ihtimalini dikkate almaz. Başka bir açıdan, bu merkezi milliyetçiliğe muhalif olan akımların başka bir milliyetçi inşa sürecini temsil ettiğini ya da edebileceğini hesaba katmaz. Daha ilginç bu rakip milliyetçiliklerin ortaya çıkışı, sıklıkla ülkenin merkezi kimliğini tahkim eden milliyetçiliğine bir ihanet gibi yorumlanmıştır (Ahmad, 2017:179 & Aydın, 2015:75). Bu bölümde son yüzyıl Osmanlı'sında ortaya çıkan Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük hareketlerini ve ayrılıkçı azınlık hareketlerini yukarıda belirtilen milliyetçiliğin “teorik amentüsünün” dışında bir gözle değerlendirerek imparatorluğu modern cumhuriyete taşıyan milliyetçiliğin içeriği anlaşılmalı çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti ondokuzuncu yüzyılda hem merkezde hem de periferideki unsurların sınıfsal ve demografik radikal bir dönüşüm içine girdiği dramatik bir deneyim yaşamıştır. Merkezde, önceki yüzyıldan miras alınan idari-mali merkezileşme projesinin, kapitalizmin de imparatorluk içinde gelişmesiyle daha toplumsal ve siyasi bir nitelik kazandığı görülür. Ondokuzuncu yüzyılda merkezileşme, giderek “imparatorluğu bir arada tutmak” gibi daha ciddi kaygılara ve buna bağlı kavramlara atıf yapan bir zemine kaymıştır. Periferide “imparatorluğun birliği” siyasetine muhalefette birleşen, kendi aralarında kimi zaman rekabet kimi zaman mutabakat içindeki etnik milliyetçilikler bu yüzyılda etkisini göstermektedir. İmparatorluk merkezi bir siyasi birlik inşa etmeye

çalıştıkça, buna karşı gelen ayrılıkçı milliyetçilik(ler), ülkenin birliğini imkansız hale getirmiş ve sonuçta imparatorluk farklı ulus-devletlere bölünmüştür.

Osmanlı'nın bu son dönemi hem devlet idarecilerinin hem de tebaanın farklı millet tanımlarına dayalı projelerinin mücadelesine sahne olmuştur. Devletin uyguladığı siyaset, imparatorluğun farklı unsurlardan mürekkep tebaasını (dini ve etnik ayrım gözetmeksizin) geleneksel döneme özgü ayrıcalıklarından feragat etmeye davet ettikçe bunları korumak isteyen ayrılıkçı milliyetçilikler güç kazanmıştır. Bu duruma eşlik eden hızlı demografik ve teritoryal değişimler, millet-i hakime olarak kabul edilegelen Osmanlı Müslümanlarının elde kalan topraklarda çoğunluk olduğu bir ulus tasavvurunun güç kazanmasına neden oldu. Bir yüzyıla yayılan bu süreci hem Osmanlı elitinin ürettiği milliyetçilikler (Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük) hem de gayrimüslim tebaanın ürettiği ayrılıkçı milliyetçilikler arasında gerçekleşen bir “milletleşme mücadelesi” olarak ele almak mümkündür. Bu mücadelenin sonuçları bakımından ele alındığında, cumhuriyetin ilanı ve Kemalizm'in kurumsallaşmasıyla sonuçlanmak bakımından Osmanlı-Türk modernleşmesi, Türk milliyetçiliğinin tekamülü olarak değerlendirilebilir. Devlet örgütü modernleştikçe merkezileşmekte, merkezileştikçe de milli kimlik meselesi devlet gündemine daha yoğun biçimde gelmektedir. Bunun yanında devlet dışı aktörler arasında da milletleşme, giderek merkezle uzlaşan ve çatışan görünümeler altında cereyan etmeye başlamıştır. Philip S. Gorski'nin, Pierre Bourdieu'nün “sınıflandırma mücadelesi” kavramından hareketle ortaya attığı “milletleşme mücadelesi” yaklaşımı, milliyetçiliği toplumsal alanda ortaya konan farklı millet olma ve milleti tanımlama esasları arasında cereyan eden bir mücadele olarak inceler (Gorski, 2015:336). Osmanlı'nın son yüzyılı bu bakımdan farklı millet olma tasavvurlarının hem merkezde hem de periferide mücadele halinde olduğu kaotik bir görünüm sunmaktadır.

1.1.Osmanlı'nın Son Döneminde “Milletleşme Mücadeleleri”

Millet kavramı, bilindiği gibi Osmanlı'da dini bir içerikle tanımlanmıştı. Bu nedenle Batılı bir kavram olan “nation” ile Osmanlı son yüzyılına bakmanın kavramsal açıdan anakronik bir çelişki doğurduğu savunulur (Ortaylı, 2017a:147). Oysa Philip S. Gorski'nin aşağıda tarihsel bir örnekle test edeceğimiz yaklaşımı uyarınca milliyetçilik, milleti ve ona eşdeğer herhangi bir kategoriye çağıran, mobilize eden her türlü söylem ve eylem pratikleri bütünüdür (Gorski, 2015:326). Bu tanım itibarıyla milliyetçilik

modernleşmenin getirdiği dünyevileşmenin bir ürünü ya da pre-modern olduğu varsayılan dindarlığın yerine ikame edilen bir alternatif din ve (böylelikle) tek bir tanıma dayalı tek yönlü bir kavram olmaktan çıkarılır. Milliyetçiliğin tanım aralığını genişletmek milletin tanım aralığını genişletmek anlamına gelir. Bu tanımın gösterdiği bir başka husus da yukarıda kabaca özetlenen mevcut milliyetçilik tasniflerinin her toplumda milliyetçiliğin gelişim süreçlerini izah etme kapasitesinin sınırlı olduğudur.

Milliyetçiliğin bir devlet tarafından üretilen ya da aşağıdan gelen tek bir biçimi yoktur. Bu ideoloji belli bir düşünme ve bilişsel düzeyde gündelik hayatı kategorize etme biçimini dayatır. Bu biçimi elde eden, onu öğrenen ya da ona maruz kalanlarda, aynı düşünme biçimiyle farklı milliyetçiliklerin ortaya çıkmasına engel olamaz. Sınırları belli bir alanda ortak bir kimliğin var olduğu iddiası, o alanda yer alan öznelere failleştirmek suretiyle ya bu kimliği dönüşüme uğratarak kendi çıkar ve beğenilerine göre biçimlendirmeye ya da bu kimlikten ayrı başka kimliklerin meşru kurulumuna dair bir mücadeleye girmeye sevk eder. Pierre Bourdieu, *Ayrım*'da tüketim ürünlerinin tüm tüketicilerin zihninde aynı niteliklerle algılandığını düşünmenin, algıları üreticinin sunduğu tasvirlerle teslim etmek anlamına geldiğine vurgu yapar. Oysa ona göre nesnelere, onlara sahip olanın özgül beğeni ve çıkarlarına göre yeniden anlamlandırılır (2015b:155). Bu çıkarım milliyetçilik ve milli kimlik düşüncesine uyarlanırsa milli kimliğin tek bir üreticisi, tek bir dayatıcısı ve tek bir tanımlayıcısı olmadığını akılda tutmak gerekir. Devletin yaptığı, somut tarihsel koşullar altında yurttaşların düşünme biçimini dönüşüme uğratmaktır. Bu düşünme biçimi bir kez geleneksel olandan ayrıldığında, yani alan "milliyetçileştiğinde", ortaya çıkabilecek merkezi ve çevresel milliyetçilik fraksiyonlarının önünü almak mümkün değildir. Bunlar çevrede merkezden kopmaya çalışan unsurlara ait ayrılıkçı öğeler taşıdıkları gibi merkezde birbirini yanlışlamaya ve rekabet etmeye dayalı da olabilirler. Bourdieu'den bakıldığında devletin sembolik iktidar ve sembolik şiddet⁵ vasıflarının bu durumda etkili olduğu, milliyetçiliğin ötesinde toplumsal yapının değişimine dayalı daha genel bir resim karşımıza çıkar.

Aşağıda detaylı olarak değerlendirileceği üzere, Tanzimat reformları ve Osmanlılık kimliği, başlangıçta bir millet inşa etmek amacıyla ortaya konulmamıştı. Tanzimat

⁵ Bu kavramlara ilişkin tanım ve değerlendirmelere çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak yer verilmiştir.

bürokratlarının arzusu, 1838 İngiliz Ticaret Antlaşması sonrası gümrüklerin kaldırılması nedeniyle Avrupa ülkelerinin elçilikleriyle (dolayısıyla bu ülkelerin kendileriyle) güçlü ilişkiler geliştiren gayrimüslim tebaanın sadakatini tekrar kendine çevirmektir (Ortaylı, 2010:403 ve Keyder, 2014:43). Ancak bu kapsamda ortaya atılan tebaanın din ve etnik köken ayırmaksızın eşitliği ilkesi giderek bir Osmanlılık bilincini üretti. Osmanlı olmak saray halkının ve yüksek bürokratların elindeki bir ayrıcalık olmaktan çıkıp toplumun tümüne yayılan bir milli kimliğe dönüştü. Bu aşamadan sonra Osmanlılık kavramının içini doldurmaya dair merkezdeki mücadeleler, periferideki ayrılıkçı milletleşme mücadelelerine eşlik etti. Tüm bu süreci değerlendirmeden önce kısaca millet-leşme mücadelesi kavramına ve ona kaynaklık eden Pierre Bourdieu'nün sınıflandırma mücadelesi kavramına yer vermek gerekir.

1.1.1. Millet-leşme Mücadeleleri Kavramı: Bourdieu'den Gorski'ye

Philip S. Gorski, millet-leşme mücadeleleri kavramını, Pierre Bourdieu'nün sınıflandırma mücadeleleri kavramından hareketle ortaya atmıştır. Bourdieu'de sınıflandırma, toplumsal dünyada makul davranışın öngördüğü pratik bilgi ve eylem ilkelerinin bütünüdür. Her sınıflandırma bir ikili karşıtlık yaratır. İyi-Kötü, Güzel-Çirkin, Uzun-Kısa, Siyah-Beyaz gibi. Bu ayrımlara ilişkin bölme ilkeleri, toplumdaki faillerin ortak ve anlamlı bir dünyayı paylaşmalarını sağlayan temelleri ifade eder (Bourdieu, 2015b:677). Sınıflandırma biçimleri, ürettikleri karşıt sıfat çiftleri bakımından tüm toplumun ortak paydasını, üzerinde uzlaştığı ya da çatıştığı zemini oluşturur. Sınıflandırma; bir kavram etrafında toplananları “biz”, karşıt kavram etrafında toplananları “onlar” olarak kurar. Toplumsal failler bu kurulumla göbekten bağlı oldukları⁶ için dahil olurlar. Bir kez bu kutuplaşma temin edildikten sonra toplumsal mücadele biz ve onlar arasındaki mücadeleden daha derin bir çizgide ilerler. Her toplumsal özne, kendi niteliklerinden en iyisini öne çıkartarak cevap verebildiği bir sınıflandırma biçiminin egemen olması için bir çaba ortaya koyar (Bourdieu, 2015b: 688). Yani mücadele, neyin meşru ve makul, toplumsal hayatta tartışılmaya ve üzerinde yaşanmaya değer olduğuna dair bir mücadeledir. Sınıflandırma mücadelesi, “biz” ve “onlar” ayrımını kuran, bu ayrım üzerinden içerilme ve dışlamaları meşru kılan bir zımnî sözleşmenin tetikleyicisidir (Bourdieu, 2015b:692).

⁶ “göbekten bağlı olmak”, “çıkarı olmak” gibi kavramların detaylı izahı için bkz. Bu çalışma, Bölüm II.

Gorski'ye göre de milliyetçilik teorik açıdan, yatkınlık ve ayırım ilkelerine göre kurulan bir sınıflandırma sistemidir. Yazar, Boudieu'nün La Distinction'da (Ayrım) (1979, Türkçesi 2015b) ortaya koyduğu sınıflandırma ve sınıflandırma mücadeleleri kavramlarına ilişkin ilkeleri milliyetçiliğe uyarlamayı denemiştir. Tanımdaki kavramlardan “yatkınlık”, kavramın İngilizce karşılığından hareketle (dis/position), toplumsal konumlarla irtibatlı olarak ele alınır. Bireylerin yatkınlıkları toplumsal konumlarını, toplumsal konumları da yatkınlıklarını karşılıklı olarak etkiler (Gorski, 2015:331). Ayrım ilkeleri ise yine kavramın İngilizce karşılığıyla (di/vision) bireyin görme biçimleri, tasavvurları yani vizyonu ile ilişkilidir. İçinde bulunulan (toplumsal) konum belli bir (toplumsal) görme (vision) ve ayırma (division) biçimini dayatır. Bourdieu ile aynı şekilde Gorski, bir toplumda herkesin paylaştığı tek bir sınıflandırma sistemi (yatkınlıklar ve ayırım ilkeleri) bulunmadığını savunur, zira toplumu oluşturan bireylerin işgal ettiği toplumsal konumlar ve vizyonlar birbirinden farklılaşmıştır. Benzer toplumsal konumları ve vizyonları paylaşanlar kurdukları toplumsal gruplarda öbekleşirler. Tıpkı sınıflandırma mücadelelerinde olduğu gibi hangi grubun hakim olacağını hangi sınıflandırma sisteminin hakim olacağı belirler (Gorski, 2015:333).

Millet ve milletleşme, toplumsal konumları ile coğrafi konumları ve toplumsal görme ve bölme kategorileri (vizyonları) aynı veya yakın olan faillerin temsil ettiği bir kategori ve süreçtir. Milletleşme süreci (ya da uzamı) söylemsel ve eylemsel uzamların bir toplamıdır. Tarihsel anlatılar, söylenceler, efsanelerden oluşan söylemsel uzam, milletin zihinlerde kurulumunu gerçekleştirir. Eylemsel uzam ise gündelik pratiklerde, törenlerde ve çeşitli ritüellerde milletin varlığını yeniden üretir. Eylemler, söylemsel uzamdaki unsurların bugünde yeniden organize edilmiş ve yeniden canlandırılmış halidir. Onları günün koşullarına göre eğip büker ve yeniden formüle eder. Farklı söylemsel ve eylemsel uzamlardan gelen bireyleri düşündüğümüzde, birine vatanseverlik olarak gözüken şey, diğeri için ihanet anlamına gelebilir (Gorski, 2015:336). Farklı yatkınlık ve ayırım ilkeleriyle donatılmış toplumsal failler, farklı söylemsel ve eylemsel uzamlarda serpilmiş millet tanımlarını rekabete sokarlar. Böylelikle millet olmaya dair birbirine rakip tasavvurlar ortaya çıkar. Milletin nasıl tanımlanacağı ve milletin grup kimliğindeki görece ağırlığını tespit etmek üzerine gerçekleştirilen bu mücadele milletleşme mücadelesidir (Gorski, 2015:335).

Milletleşme mücadeleleri yaklaşımı ulusları, devletlerin ürettiği homojen tasarımlar olmaktan çıkararak, toplumsal ve tarihsel temeller üzerine oturtmaktadır. Bu da ikinci bölümde üzerinde duracağımız üzere ideoloji kavramını, devletin topluma empoze ettiği aygıtlar olmaktan kurtarır, devlet-toplum ilişkisinin kurucu momenti ve toplumsalın mücadele alanlarından biri olarak kavramayı mümkün kılar. Bir toplumsal uzamda, birbirinden farklı millet tasavvurları aynı anda, bir arada ve devlet alanını ele geçirmek üzere devamlı mücadele halinde var olurlar.

Milletleşme, mekânsal yakınlığa sahip, aynı ya da yakın mekanlarda bulunan öznelere toplumsal etkileşimi sayesinde mümkün olur. Kültürel benzerlik ve ekonomik işbirliği sayesinde bu etkileşim kuvvetlenir. Gorski, milletleşmeyi ve milletleşme mücadelelerini hızlandıran diğer başlıca etkenleri şöyle sıralamıştır (2015:342):

- İşgal ve sömürgeleştirme yoluyla toprak ve halklar üzerindeki denetimin biçim ve içeriğinin değişmesi: Bir devletin coğrafi sınırlarındaki değişim, o devlete mensup olmayı tanımlayan sembolik sınırları yeniden tanımlar.
- İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki değişiklikler: Bu değişimler sayesinde, aynı kültürü paylaşan farklı bölgelerde yaşayanların birbiriyle etkileşimi kolaylaşırken, ulusal kimliğin yerel kimliğe karşı öne çıkması da mümkün olmaktadır.
- Kültürel ve ticari ağların ölçek ve yapısındaki değişimler: Başta eğitim kurumu olmak üzere, dernekler, gençlik örgütleri yardım dernekleri ve ticari birliklerin ulusal kimliğin tanımlanmasındaki eylemsel uzama dair rolü ön plana çıkmaktadır.
- İç ve dış göçlerle gerçekleşen kitlesel nüfus hareketleri: Dinsel aidiyet ya da etnik benzerlikler nedeniyle nüfusun belli kesimlerinin belli coğrafi bölgelerde öbekleşmesi ya da devlet tarafından buralara gönderilmesi, söz konusu bölgelerde nüfusun homojenleşmesine neden olur.
- (Sembolik ve sembolik olmayan) Sermayenin dağılımı, bileşimi ve değerindeki dönüşümler: Bu değişimler milletleşme lehine statükoyu hedef alır. Kültürel seçkinlerin din adamı sınıfına mensup olmaması seküler bir millet tasavvurunu tetiklerken, bu durum din temelli bir millet anlayışını da tahrik edebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılına bakıldığında Gorski'nin yukarıda değindiği etkenlerin hemen hepsinin birbiri ardına yaşandığı kaotik bir atmosfer göze çarpmaktadır. Bu etkenlerden bazıları dış devletlerin müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmışken bazıları bizzat devlet eliyle bazıları da devlet dışı toplumsal unsurların siyasi, sosyo-ekonomik faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Sonuçta karşımıza hem birbirleriyle rekabet halinde olan bütünleştirici, hem de devletle mücadele halinde olan ayrılıkçı milliyetçilikler çıkmıştır. Aşağıda buraya kadar derlenen bilgiler ışığında, bu rakip millet tasavvurları analiz edilecektir.

1.1.2. Modern Osmanlı Milletlerinin Kuruluşu: Üç Tarz-ı Siyaset ve Diğerleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel döneminde yönetim ile toplum arasındaki ilişkiler (devletin geniş sınırlarının kurduğu yapısal dayatma da hesaba katılırsa) çeşitli araçlar tarafından düzenlenmekteydi. Savaşlarda fayda sağlamış askerlere (ve ailelerine) devlete daha sonraki savaşlarda ve başka ihtiyaç hallerinde belirli bir askeri hizmet sağlaması karşılığında belirli bir bölgenin vergi gelirini toplamaktan sorumlu kılmaya dayalı Tımar sistemi, merkez ile taşra arasındaki ilişkilerdeki ilk aracı kurumu ihdas etmiştir (İnalçık, 2006a:17). Ancak yine İnalçık, onaltıncı yüzyıl ortalarından itibaren Tımarların saray halkı ve sancakbeyleri tarafından gasp edilerek, söz konusu gruplar için gelir kapısı haline dönüştürüldüğünü belirtir (2006:18). Bunlar, özellikle 1695 yılında itibaren vergilerin ömür boyu iltizam edilmesi (malikane) usulüne geçilmesiyle vergi gelirlerini ellerinde topladılar ve kendileri payitahtta bulduklarından gasp ettikleri tımarları yönetmesi için o yörede etkin olan ağalara bu işi havale ettiler (Quataert, 2013:88). Böylece devletin gelirlerinde görece azalma yaşanırken, bu ağalar zümresi hakim oldukları bölgede toprak üzerinde bir denetim sağladı ve bir tür feodal düzen tesis ederek köylünün ağır şartlara düşmesine neden oldu (İnalçık, 2006a:20 & Karpat, 2009:51). Diğer yandan bu tımarları örtülü veya açık çeşitli şekillerde eline geçiren saray halkı ve paşalar zümresi ise nüfuzlu konumları sayesinde “Osmanlı olma”nın sembolik sermayesini ekonomik sermayeye dönüştürmenin ve bu yolla gelir elde etmenin farklı bir yolunu bulmuşlardı (Findley, 2015:29). Kimi zaman doğrudan kimi zaman da saray halkı ve paşaların taşeronluğunu yaparak taşraya egemen olan yeni bir sınıf ortaya çıktı. Bu değişim, devlet ve toplum ilişkilerinde “yörenin önde gelenleri” genel adıyla bilinen eşraf ve ayanın etkili olduğu yeni bir aracılık biçimi doğurdu ki; bu aracılıktan elde ettiği güçle eşraf ve ayan 1808’de

padişahı görece eşitlikçi bir anlaşma masasına oturtacak kadar güçlenecektir. Her ne kadar Karpat (2009:129), bu ayanlar zümresinin bir tür “proto-sınıf” olarak kapitalistleşme ve dolayısıyla modernleşmenin taşıyıcısı olduğunu savunsa da, İnalçık Sened-i İttifak’ın analizinde, ayanın feodal haklarını güvence altına almak şartıyla padişahın otoritesine saygı göstermeyi taahhüt ettiğine yer vermiş; bu metnin ve genel olarak ayanın girişimlerinin sınırlı iktidar amacı güden “modern” bir nitelik taşımadığını savunmuştur (2016:102). Quataert ise ayan ile saray arasında stratejik bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bulunduğunu vurgulamış, bu nedenle iki grubun da birbirini tasfiye etmeden varlıklarını sürdürmelerini mümkün kılacak bir belge olarak Sened-i İttifak’ı ele almıştır (2013:90). İmparatorluk taşrasına egemen olan bu yeni düzende en çok ezilen ise tarımla geçimini sağlayan köylüler olmuştur. Vergi düzeninde meydana gelen her değişim ve yeni araçların ortaya çıkması, arada paylaşılacak kârın artırılmasına neden olmuş, bu da bu kârlılık yükünün köylülere yüklenmesine ve kitlede giderek devlete karşı bir isyan bilinci uyanmasına neden olmuştur.

Balkanlar başta olmak üzere imparatorluğun her tarafına yayılan bu toplumsal tepkiler, yine başta Balkanlar olmak üzere giderek siyasi bir boyut kazanmıştır. Ağalar-paşalar hegemonyasından en zararlı çıkan kesim olan köylüler, bu hegemonyadan -pek de haksız olmayan gerekçelerle- Osmanlı devlet nizamını da sorumlu tutmuşlardır. Köylülerin devlet ve feodaller tarafından sömürüldüğü ve din adamlarının (gayrimüslim unsurlar için kilise) devlet ile kurduğu iyi ilişkilerin de etkisiyle bu süreci kutsadığı ve büyülediği bir ortamda ayrılıkçı hareketler, özellikle Tanzimat sonrası dönemde kendilerine en uygun söylemsel zemini Marksist sosyalizmde bulmuşlardı. Bu iç etkenlerin dışında Avrupa ile sınır hattını teşkil eden Balkanlar’da ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin, Avrupa’dan gelen sosyalist ve milliyetçi düşüncelerin aynı anda etkisinde kaldığını da vurgulamak gerekir (Ahmad, 2000:13). Özellikle sosyalizm, Osmanlı son döneminde faaliyete geçen ayrılıkçı milliyetçiliklerin kullandığı, yukarıda da altı çizilen somut toplumsal faktörlere dayanan, aracı bir ideoloji olmuştu (Tunçay, 2000:256).

İlk olarak Balkanlarda ortaya çıkan, daha sonra imparatorluktaki farklı etnik unsurlar sathına yayılan milliyetçiliklerin ayrılıkçı talepleri, imparatorluk merkezinde de bu unsurları bir arada tutmayı mümkün kılacak bir kimliğin üretilmesini gerekli kıldı. Ayrıca ondokuzuncu yüzyıl başında eşraf ve ayan arasında devlete başkaldırı içinde olanlar

ortadan kaldırılmış ve isyan hareketleri bastırılmıştı (Aytekin, 2015: 41). Şimdi ağalar zümresi ile eşraf ve ayanın vergiyi kar amaçlı toplamak için uyguladığı zorbalık ve angaryacılığın Müslim-gayrimüslim kitlelerin üzerinde bıraktığı etkiyi ortadan kaldırarak tebaanın sadakatini tekrar kazanmak gerekiyordu. 1808 Sened-i İttifak'ın ardından bir dizi ayanın ortadan kaldırılmasından sonra merkezi otoritenin tesis edilmesi ile ardi ardına 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-i Esasi'si ile yol haritası çizilen bu kimlik siyaseti Osmanlılıktır.

Osmanlılık, hukuki eşitlik ilkesi ile Hristiyan tebaayı devlete yeniden bağlamayı, angaryanın kaldırılması ve tebaanın can ve mal güvenliğinin tekrar padişahın emaneti altına alınması ile de Müslümanları birleştirmeyi hedefliyordu (İnalçık, 2016:197). Osmanlılık kimliği ise yukarıda belirtilen gerekçelerle alevlenen ayrılıkçı milliyetçiliğe panzehir olmak üzere yükselen, etki alanı genişletilmiş bir kimlik tanımıydı (İnalçık, 2016:121). Osmanlılık, o devre kadar hanedan, hanedana hizmet eden saray halkı ve hanedana sadakatle yetiştirilen üst düzey bürokratlara nasip olan bir “şeref”ti. Şimdi saray, bu şerefi tüm reayaya yaymaya çalışarak Osmanlılığa simgesel bir değer atfetmeye çalışacaktı. Osmanlılık projesi, Balkan Savaşlarına kadar etkinliğini korumuş ve imparatorluğun özellikle Müslüman halkında Osmanlı-İslam karması bir hassasiyetin oluşmasına hizmet etmişti. Öyle ki, 1908 Devrimi'nden sonra bile Türkçüler, Osmanlılık ve İslamlık konusunda hassasiyeti yüksek bir kitleye karşı Türklük davasını gütmenin mahzurlu olup olmayacağını tartışmaktaydılar (Koroğlu, 2010:115). Osmanlılık bir anlamda Osmanlı-Türk modernleşmesinin genel atmosferi halini aldı. Farklı gruplar Osmanlılık içinde yetişerek ondan ayrıldılar, siyasi eğilimlerine göre Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğe doğru kaydılar.

Osmanlılık düşüncesi, Gorski'nin bir önceki başlıkta belirtilen beşli kategorizasyonu açısından tahlil edilecek olursa şu sonuçlar ortaya çıkar. Devletin onsekizinci yüzyıl boyunca (1774'de Kırım'ın Osmanlı sınırları dışında çıkması haricinde) ciddi bir toprak kaybına uğramadığı, bununla birlikte bütün bir Osmanlı ülkesinin Avrupa'dan gelen kapitalizmin etkisi altında yarı-sömürgeleşme riskiyle karşı karşıya olduğu görülür. Bu bakımdan devletin sınırlarında ciddi bir değişim olmadığından vatan tanımında bir yeniden yorumlamaya gidildiği görülmez. Zira Osmanlılık bir kimlik siyaseti mesabesinde kalmıştır ve mevcut Osmanlı topraklarında unsurların birliği siyasetinin

genel halini oluşturur. Tanzimat ile birlikte devlet idaresinde merkezileşme ve modernleşme başlamış, bu modernleşmenin toplumsal tabanını oluşturacak yurttaşlık esasları belirlenmeye başlanmıştır (Aydın, 2000: 32).

Tanzimat devrinde iletişim ve ulaşım alanında ciddi kalkınma hamleleri yapılmamıştır, bu nedenle imparatorluk merkezinin taşra ile olan iletişimi kısıtlıdır. Ancak, imparatorluk başkentinde basın yayın faaliyeti hız kazanmıştır. Gazete ve dergiler yayın hayatına girmiş, gündelik hayatta bunların yanı sıra romanlar da ön plana çıkmıştır (Ortaylı, 2006: 296). Ancak bunların taşraya ulaşabildiğini ya da taşrada bunlara ilişkin bir talebin oluşturulabildiğini söylemek güçtür. Tanzimat'ın eğitim kurumları da çoğunlukla üst düzey memur ve elit yetiştirme amacına hizmet etmekle kalmış, imparatorluk sathında bir ortak kimliğin üretilmesine aracılık edememiştir. Örneğin, Beyrut'ta Tanzimat devrinde yeni açılan okullara gayrimüslim öğrenciler kayıt yaptırmamış, yalnızca zaten Müslüman olan Arapların katılımı söz konusu olmuş, bu durumda söz konusu okullar Müslümanların Osmanlılık ekseninde siyasi toplumsallaşmasına katkı sağlamakla sınırlanmıştır (Baktıaya, 2017:157). İmparatorluk merkezinde bu tarz gelişmeler yaşanırken, taşrada fermanlar ile ortaya atılan ilkeleri ve öngörülen reformları uygulayabilecek yeterli ve nitelikli memurun azlığı hatta yokluğu dikkat çekmektedir (İnalçık, 2006b:120). Çok dramatik bir örnek, Tanzimat'ın kaldırmayı vadettiği ve taşrada köylülerin en çok yakındığı angarya uygulaması ve iltizam sistemine bir süre sonra yukarıda vurgulanan kısıtlar nedeniyle geri dönmüş olmasıdır (Quataert, 2006:451). Yani devlet topluma ortak bir kültür ve kimliği paylaşma idealiyle yaklaşırken bunu kurumsallaştıracak maddi araç ve imkanlardan son derece yoksundur. Bu nedenle Tanzimat'ın Osmanlılık ideali imparatorluk merkezinde etkili olan ancak taşrada imkansızlıklar ve gayrimüslim azınlıkların ilgisizliği nedeniyle başarılı olamayan bir siyasettir.

Burada gayrimüslim azınlıklar arasında Yahudilere ayrı bir yer vermek gerekir. Osmanlı Yahudileri, Osmanlı modernleşme sürecini kendileri için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Nüfus bakımından diğer gayrimüslim anasından daha geride olan Yahudiler, Osmanlı imparatorluğunun yurttaşı olmak karşılığında devlet ile özel bir ilişki düzeyi elde etmeyi amaçladılar. Zaten sayıca küçük olan topluluklarını bir arada tutmak ve Hristiyanlardan daha "Osmanlı" olduklarını göstererek imtiyaz sahibi olmak istiyorlardı. (Cohen, 2017:13-37). Bu özverilerinde Yahudilerin onüçüncü yüzyılda

Osmanlı topraklarına hüsn-ü niyetle kabul edildiğine dair tarihsel anlatı da söylemsel düzeyde etkili olmuştur. Bu söylemsel hegemonya ve Osmanlılaşma stratejisi Yahudilerin cumhuriyet devrinde de Türkleşme siyasetinde en önde gelen azınlık cemaati olmalarında da etkili olmuştur.

Onsekizinci yüzyılda tebaa nezdinde ciddi bir yerinden etme ve kitlesel göç yaşanmamış, devlet toplum ilişkilerine daha çok merkezi hükümet ile taşradaki unsurların arasındaki mücadele egemen olmuştur. Ondokuzuncu yüzyıl savaşlarında yaşanan göç ve mübadele dalgası ile yaşanan nüfus değişimi ise Osmanlı nüfusunun Müslüman yoğunluğunu kaybedilen toprakların da etkisiyle artırmaya hizmet etmiştir. Nüfus yoğunluğunun Müslümanlaşması, Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşaması ideali olan Osmanlılığa değil, Osmanlı İslamcılığı ve Müslüman Milliyetçiliği'nin hız kazanmasına hizmet etmiştir. Bu hususun detaylarına ilgili başlıkta değinilecektir.

Özetle, Osmanlılık bir simgesel sermaye üretimi denemesidir. Ancak “Osmanlı olmak” özellikle imparatorluğun Müslüman tebaası için avantajlar vaatmekten çok, yeni fedakarlıklar bekliyordu. Osmanlılık kimliği bilhassa Tanzimat ve Islahat Fermanları aracılığıyla Müslümanları yüzyıllardır üstünü olageldikleri gayrimüslim tebaa ile eşitlemişti. Gündelik hayatta bir kişinin Müslüman ya da gayrimüslim oluşunu temsil edecek tüm sembolleri ortadan kaldırmıştı. Bu Müslüman zihninde açık bir aşağılama olarak algılandı. Öte yandan Osmanlılık gayrimüslimlere devlet memuriyeti kapılarını açmak ve iç ticarete belli bazı muafiyetler getirmek gibi çeşitli fırsatlar sunsa da onları da vazifelerde Müslümanlarla eşitlemeyi hedefliyor, başta askere alınma olmak üzere dış ülkelerin elçileriyle kapitülasyonlara dayalı olarak kurdukları ilişkilerde ve maliye muamelelerinde sahip oldukları kimi eski ayrıcalıklarını yerle bir ediyordu. Her ne kadar Yahudiler, bu yükümlülükleri yerine getirmekte istekli olsalar da gayrimüslimlerin kahir ekseriyetini teşkil eden Hristiyanlar açısından yeni durum pek de iç açıcı değildir. Bruce Masters Arap eyaletlerinde Tanzimat ile yayılan Osmanlılık ideolojisinin Müslümanlarda Hristiyanların zenginleşmesine hizmet ettiğine yönelik bir algı yarattığını, kendilerineyse mecburi askerlik dışında bir şey katmadığı algısını yeşerttiğini vurgular (2017:184). Kuşkusuz bu gibi düşünceler imparatorluğun tüm eyaletlerinde farklı tonlarda kendini göstermiştir. Tanzimat ve Osmanlılık her ne kadar dine dayalı ayrımları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir reform programı önerse de Osmanlı olmanın simgesel

değerinin, eski düzene nispetle getirdiği ya da getirebileceği ayrıcalıkların ne olduğu hiçbir zaman tam olarak anlaşılamadı. Tanzimat ile kurulan mahalli meclislerde eşraf ve ayanın, kilise egemenlerinin etkinliği kırılmadı. Bunların taşrada egemen olmasını sağlayan vergi ve toprak düzeninde kalıcı bir değişiklik sağlanamadı. Bu nedenle de Osmanlı sisteminde mevcut simgesel ve simgesel olmayan sermayelerin dağılımına ciddi bir etkide bulunmakta başarılı olmadığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan Gorski'nin milletleşmeyi oluşturan ve hızlandıran faktörler olarak sıraladığı beş faktörün hiçbirinin tam olarak Osmanlılık kimliğinde taşınmadığı görülür. Bu nedenle Osmanlılık gündemini önceleyerek ortaya çıkan hareketlerin 1908 Devrimi'nden sonra kendi yayın organları, dernek ve cemiyetleri vasıtasıyla ayrıştıklarını, müstakil ideolojilerini ortaya koymayı amaçladıklarını görmekteyiz.

1.1.2.1. Osmanlılık'tan Osmanlı İslamcılığına

İslamcılık müstakil bir fikir ya da bir resmi ideoloji olarak Osmanlı'ya hiçbir zaman egemen olmamıştır. Aydınlar tarafından geliştirilen modernist İslami tasavvurlar, Osmanlılık ve Türkçülük içinde farklı biçimlerde kendini ifade etmiştir. Elbette Osmanlı nizamı temelde İslami esaslara göre tanzim edilen -en azından öyle olduğu varsayılan- bir siyasi ve toplumsal kurumlar bütünü idi. Ancak doğrudan İslamcı siyasi projeler, içerideki yapısal dengesizlikleri önlemek ve dış siyasette nüfuz elde etmek gibi kısa erimli pragmatik amaçlara dayanmaktaydı. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve İttihat ve Terakki idaresinin iş başına gelmesiyle İslamcılığın Müslüman dindarlık örüntüleri etrafında giderek toplumsal hayatta Türk milliyetçiliğini tahkim eden bir konuma geldiğini söylemek mümkündür. Kimi yazarlar bu dönemin karmaşık milliyetçiliğini dini bir milliyetçilik (bir Müslüman Milliyetçiliği) olarak yorumlamaktadırlar⁷. Özellikle gayrimüslimlere yönelik boykot hareketinin⁸ gündelik hayata etki eden boyutu ve Osmanlı millet sisteminin toplulukları dine göre ayırmasından gelen tarihsel-yasal boyut da hesaba katılırsa bu yorum pek de haksız sayılmaz. Bu nedenle beynelmilel bir ideoloji

⁷ Osmanlı son döneminde yükselen bir ideoloji olarak Müslüman Milliyetçiliği'ni ele alan çalışmalar için bkz. White, 2013, Çetinkaya, 2015, Karpat, 2016.

⁸ Girit'in 1908 yılında Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi üzerine Osmanlı ülkesindeki Yunan ve Rum burjuvaziye karşı 1908-1914 yılları arasında bir boykot düzenlenmiştir. Boykot Hareketi İttihat Terakki'nin önderliği ve müsamahası altında, milli kimliğin giderek dini karşıtlıkla yoğurulduğu, pratik hayatın içinde şekillenen bir milletleşme deneyimine dönüşmüştür. Bu hususa dikkat çeken ve genel olarak boykot hareketini ele alan güncel eserler için bkz. Çetinkaya, 2014, Çetinkaya 2015, Ozil, 2015.

olarak İslamcılık ve Osmanlı İslamcılığı ayırımına gidilerek Osmanlı siyasetinin sınırları içinde İslam'ın siyasi kullanımlarına odaklanmak gerekmektedir.

II. Abdülhamid döneminde etkin biçimde uygulanan İslamcılık politikası, modern bir ulus kurma girişiminin “Osmanlıcası” idi. Abdülhamid, Osmanlı Devleti sınırları dışına teşmil edilebilecek bir İslami siyaseti son derece simgesel boyutlarda tuttu hatta hemen hemen hiç uygulamadı. Onun hilafeti kullanma biçimi Osmanlı ahalisini ortak bir lider, ortak değerler ve kültür etrafında toparlayacak bir ulus inşasının izlerini taşır. İslam(cılık) burada Osmanlı kimliğini tanımlayan parçalardan biri halinde olup, müstakil bir politik kimlik değildir. Nitekim Abdülhamid'in İslami esaslara dayanan bir toplumsal düzene ihtiyacı da yoktu. Ortaylı, sultanın kendisinin dindar bir kişilik olmasının yanında, saray halkının dini vecibeleri düzenli olarak yerine getirmedigine, ancak yabancı bir elçi ya da devlet adamı misafir olarak ağırlandığında İslam halifesiyle muhatap olduğunu belirtecek sembollerin öne çıkarıldığına dikkat çeker (2017b: 303). İslam'ın halifesi olmak ve bu unvanı uhrevi bir statüyle savunmak sultana diplomatik olarak, dünyanın herhangi bir yerindeki Müslüman ahaliyi -Ortodoks Hristiyanların hamisi konumundaki Rus Çar'ına denk olarak- koruma hakkını savunma imkanı veriyordu. Yine Ortaylı ve Deringil, II. Abdülhamid'in bu panislamist eğilimleri akla getiren yetki taleplerinin Batılı devletlerin vehimlerine ve sultanın imparatorluğun dünyadaki konumunu sağlamlaştırmak için iktidar sembollerini çok başarılı bir biçimde kullanmış olmasına bağlamaktadır (Ortaylı, 2017b:298 ve Deringil, 2007: 13). Diğer yandan Abdülhamid'in hilafet kurumuna yaslanması, kişisel dindarlığından öte, içeriye ve dışarıya yönelik bir imaj yönetimi girişimi olarak değerlendirilebilir (Fortna, 2011:87).

Sultanın daha çok ihtiyacını duyduğu içeride ve dışarıda meşruiyet kaybına uğramış olan devleti yeni bir meşruiyet zeminine oturtmaktı ve bunun için yeni maddi araçlar icat etmek veya bulmak yerine var olanların (saltanat ve hilafet) altını çizmeyi tercih etti (Deringil, 2007: 24). Öte yandan karşı karşıya kaldığı Osmanlı toplumu, giderek artan sayıda, zorunlu göçe tabi tutulmuş, göç ettiği topraklarda yaşadığı deneyimlerin etkisiyle gayrimüslimlere hınç duyan Müslümanlardan oluşmaktaydı. Gayrimüslimler ise kendi ulus devletlerini kurmak için ayaklanmalara girişmekteydi. Sultan, böyle bir demografik ve siyasi kompozisyonda Osmanlı Müslümanlarının kendi inanç ve geleneklerine uygun bir hayat kurmalarını tabii bir hak olarak yorumladı. Maddi yatırımları Müslümanların

yoğun yaşadığı bölgelere transfer ederken, farklı etnik kökenden gelen Müslümanları bir arada tutmak için eğitim aracılığıyla paylaşılan bir kimlik üretmeye çalıştı (Çetinsaya, 2009: 269 & Fortna, 2011: 86). Bunun yeter şartı olarak da güçlü bir padişah (halife-sultan) etrafında kenetlenmiş İslami değerleri ve kültürü paylaşan bir halka mensup olmayı görüyordu.

Bununla birlikte yine II. Abdülhamid döneminde özellikle Hindistan'da Osmanlı hilafetinin panislamist olarak değerlendirilebilecek propaganda girişimlerinde bulunduğu bilinmektedir⁹. Ancak bu girişimler devam ederken bile Osmanlı hükümeti panislam politikasını başıboş şeyhlerin tertiplediğini ve devletin bunun arkasında olmadığını resmi olarak deklare ediyordu (Deringil, 2007: 45). Ayrıca Abdülhamid'in şahsen ve kurumsal olarak dahil olmadığı ve kendisinden izin alınmayan İslamcı faaliyetleri takip edip yasaklattığı da bilinmektedir (Ortaylı, 2017b: 303).

Osmanlı İslamcılığı, ondokuzuncu yüzyılda meydana gelen büyük toprak kayıpları ve toplumsal dönüşümlerin etkisi altında, imparatorluğun odağını müslim-gayrimüslim Osmanlı tebaasının bütünlüğünden, Müslüman tebaanın hayat seviyesinin yükseltilmesine yöneltmiştir. 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Osmanlılık siyasetinin, gayrimüslimleri de içeren bir Osmanlı kimliği üretimi çabasının, fiilen başarısızlığa uğradığı anlaşılmıştır. Bu andan itibaren imparatorluk sınırları içinde kalan Müslüman unsurların etnik farklılık gözetilmeksizin saltanata sadakatini tesis etmek ve elde olanı kuvvetlendirmek temayülü güç kazanmıştır (Çetinsaya, 2009:270). Bu bakımdan Osmanlı İslamcılığı'nın Gorski'nin tasnifi açısından kitlesel nüfus hareketleri ve sermayelerin değişimi faktörlerine uyumlu olduğunu vurgulamak gerekir. Yine bu dönemde Ortadoğu ve Arabistan bölgesindeki İslam beldelerine yönelik altyapı ve ulaşım yatırımları iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişime örnek gösterilebilir. Eğitim kurumlarında padişaha sadık, İslam dinine bağlı, bununla birlikte pozitif bilimlere de iyi bilen nesillerin yetiştirilmesine yönelik girişimler, aşiret mektepleri aracılığıyla taşra ileri gelenlerinin imparatorluk merkezince içerilmesine dönük çabalar da yine kültürel ölçekteki değişimlere örnek gösterilebilir. Gorski'nin tasnifine uyum konusunda oldukça güçlü tarihsel dayanakları

⁹ Söz konusu girişimlerin detaylı bir değerlendirmesi için bkz. (Ortaylı, 2017b: 301-305) ve (Deringil, 2007: 28-38).

bulunan İslamcılık düşüncesinin Osmanlılık kimliğine nazaran günümüzde de Türkiye toplumunda etkili olmasının altında bu teorik-tarihsel uyumun yattığı düşünülebilir. Ancak yukarıda vurguladığımız politik tercihler ve imparatorluk dışındaki Müslümanlara yönelik politik girişimlerin sınırlı kalması nedeniyle Osmanlı Üç Tarz-ı Siyaseti'nin bir parçasını teşkil eden İslamcılığı, "Osmanlı İslamcılığı" olarak adlandırmak daha uygun olacaktır. Osmanlı İslamcılığı, Osmanlı olmayı daha "İslami" bir şey olarak tanımlamaya dönük tüm çabaları ve bu yolda gerçekleştirilen tüm sınıflandırma mücadelelerini ifade eder.

Bu anlamda İslamcılık, Osmanlılığa alternatif bir ulus inşası olmakla birlikte Osmanlılığın içinde gelişmiştir. Ondan farkı, Osmanlılık kimliğinin sunduğu dinler üstü eşitlik idealine temelden bir tepkiyi ve ondan radikal bir geri dönüşü içermesiydi. Başarısı, Osmanlılık idealinin başarısızlığına bağlı olduğu kadar kendi vadettiği toplumsallığın başarısına da bağlıydı. Ancak Osmanlı Devleti içindeki uygulaması ne Osmanlılık'tan ne de Türkçülük'ten tam anlamıyla bağımsız olabildi. Osmanlı İslamcılığı'nın bu iki niteliği (Tanzimat Osmanlılığına duyulan tepkisellik ve bağımsız bir ideoloji olamama) onu Türkçülüğün inşasının toplumsal dayanaklarından biri haline getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na ve ardından Milli Mücadele'ye giriştiği yıllar Müslüman kitlelerin güçlü bir Müslüman milliyetçiliği etrafında militarize olduğu bir teyakkuz halini yansıtmaktadır. Bu hal üzere kurulan Türkiye Cumhuriyeti modernlik ekseninde Müslümanlık ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin gerilimini yüklenecektir.

Osmanlı İslamcılığı'nın sınırları fiili Osmanlı İmparatorluk sınırlarıyla kesişmekteydi ve bu sınırlar içindeki insanlardan belli bir dine mensup olan bölümünü hedeflemekte idi. Bu niteliklerle II. Abdülhamid'in 1908 Devrimine kadar uyguladığı Osmanlı İslamcılığı söylemsel düzeyde bir ümmetçilik tınısı taşımaktaysa da pratik siyasetin sınırlamaları ve sultanın tebaasını kendine bağlama yönündeki tercihleri nedeniyle bir milli bilinç ve milliyetçilik biçiminde gelişti. II. Abdülhamid'in yolunu hazırladığı bu zeminde 1908 sonrası İttihat ve Terakki önderliğinde Müslüman Milliyetçiliği'nin geliştiği görülecektir.

1.1.2.2. Osmanlı İslamcılığı'ndan Müslüman Milliyetçiliği'ne

İmparatorlukta ayrılıkçı milliyetçilikler güç kazanıp, zaman zaman siyasi zaferler de elde etmeye başladıkça, Osmanlı vatanı giderek “Türkçe konuşan Müslümanlar”a ait olan ya da ait olması gerektiği düşünülen bir toprağa dönüşmüştür. Temmuz 1908’de, II. Abdülhamid iktidarını pasifleştiren İttihat Terakki’nin devrimci hareketi gerçekleştiğinde, Osmanlı İslamcılığı kesin olarak reddedilmedi. Müslümanlık halen geçerli bir simgesel değer idi, ancak bunun yanına yavaş yavaş eklenen bir Türkçe konuşma, Türkleşme zorunluluğu göze çarpılmaktadır. Dini kimlik halen Osmanlı toplumunun temel ayırım kategorisidir ancak ulusal kimlik buna yavaş yavaş dahil olmakta ve galebe çalmaya başlamaktadır.

II. Meşrutiyet boyunca vatandaşlık ve vatan kavramları yaygın tartışmaya açılmış ve vatandaşın nitelikli olarak inşa edilmesi meselesi devletin çeşitli kurumlarındaki uygulamalara yansımıştır. Vatandaşın oluşumu bir yandan Müslüman-gayrimüslim eşitlikçi Osmanlılık idealine hitap ederken bir taraftan da İslami tınılar taşımaya devam etmektedir. 1869 yılında kabul edilen Taabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, bir yabancı ile evlenen Osmanlı kadınının vatandaşlıktan çıkarılmasına ve Osmanlı erkeği ile evlenen yabancı kadının Osmanlı taabiyetini kabul etmesi gibi şer-i kimi hükümleri taşıyarak II. Meşrutiyet boyunca uygulanmaya devam etmiştir (Üstel, 2009:167). Gerek bu tür kurumsal düzenlemeler, gerekse toplumsal düzeyde büyük etkiler yaratan Osmanlı Boykot Hareketi, Müslümanları ve gayrimüslimleri, ayrı birer millet ve Türklüğü giderek Müslümanlık içinden tanımlanan bir kimlik olarak tanımlayan koşulları yaratmıştır.

1908 Devrimi, başlangıçta Osmanlı gayrimüslimleri tarafından olumlu karşılanmıştır. II. Abdülhamid devrinin yoğun İslami siyasi propagandasına karşı gerçekleştirilen devrimin “seküler” ve liberal karakteri, yeniden Osmanlılık kimliğinin canlanacağına dair umutlar yaratmıştır. Bu dönemde Ermeni grupları adem-i merkeziyetçi bir sistem içinde bir ganimet elde etmeyi hedeflerken, Rumlar eski düzenin geri geleceği ve ayrıcalıklarının yeniden sağlanacağı umudunu taşıyorlardı (Ahmad, 2017:9 & Matossian, 2016:20). Devlet ve İttihat ve Terakki’nin hedefi ise merkeziyetçiliğin daha da artırılması yönündeydi. Bu dönemin en bilindik Ahmed Rıza’nın merkeziyetçilik ve Prens Sabahaddin’in adem-i merkeziyetçilik çekişmesinde gayrimüslim cemaatlerin adem-i merkeziyetçi Prens Sabahaddin’i desteklemesi ve seçimlerde bu liberal kanadı temsil

eden partilere oy vermeleri, mevcut toplumsal koşulların etkisi altında gayrimüslimlerle açılan mesafeye bir de siyasal gerekçe yaratmış oluyordu. İttihat ve Terakki, parlamentarizm ve oy hakkını, imparatorluktaki unsurları bir arada tutacak ve toprak bütünlüğünü sağlayacak bir çare olarak gördüğü için sahiplenmiş ve devrimi bu amaçla gerçekleştirmişti (Matossian, 2016:275). Ancak anasır-ı saire, oy hakkını adem-i merkezîyetçilikten yana kullanınca İttihat ve Terakki'nin, dolayısıyla devletin olağan ötekisi haline gelmiştir.

Müslüman Milliyetçiliği'ni tetikleyen bu siyasi tercihlerin yanında esas toplumsal gelişme daha önce 1897 yılında özerkliği ilan edilen Girit'in, yerel meclis kararıyla 1910 yılı başında Yunanistan'la birleşme kararı almasıdır. Girit sorunu, Mora isyanlarından bu yana Osmanlı'yı uzun süre meşgul etmiş, adadaki Rumların ikircikli tavırları yönetimin tepkisini çekmiştir. Avrupalı devletleri arkalarına alarak özerkliği elde eden Rumların, kendi iradeleriyle Yunanistan'a katılma kararı almaları tepkileri daha da artırmış, Osmanlı içindeki Rumlara yönelik bir ötekileştirme faaliyetinin fitilini ateşlemiştir. Osmanlılar için, Osmanlı kimliğinin dışına çıkan Rumları öteki yapan bir diğer unsur, dinleridir. Ortodoks Hristiyanlar olarak dindaşları Avrupalı devletlerle işbirliği yapmış ve Osmanlı Devleti'nde elde ettikleri ayrıcalıklı konumu da terk ederek Yunanistan'ın bir vilayeti olmayı tercih etmişlerdir. Tüm bu gelişmelerin üstüne Mayıs 1911'de Girit Meclisi'nin Osmanlı'nın Girit'e kadı gönderme yetkisini kaldırması kararı, Rumlara olan tepkiyi iyice alevlendirdi (Çetinkaya, 2015: 71).

Osmanlı Rum Boykotu Hareketi, devlet katında ne tam desteklenen ne de tam karşı çıkılan ancak çoğunlukla seyirci kalınan ve önü açık bırakılan bir süreç olarak tanımlanabilir. Avrupalı tüccarların liman kentlerine indirdikleri malları ülke içine satan aracılar konumundaki Rum tüccarlardan alışveriş etmemek ilkesel kararına dayalı boykot hareketi, özellikle Balkan Savaşları'nın ardından ekonomik ve toplumsal hayattan bütün bir Hristiyan cemaati tard etmenin anahtarı haline almıştır. Bizzat İttihat ve Terakki eliyle örgütlenen Boykotaj Cemiyetleri, Osmanlı ahalisinde bir politik bilinç ve ideolojik seferberlik yaratma amacına hizmet etmiştir. Osmanlı ahalisinde yükselen tepkinin dozu zor ve rızanın karışımı olan çeşitli tedbirlerle düşürülmeye çalışılmış ancak Müslüman Türkler ve Rumlar arasındaki ayrım giderek çatışmaya dönüşmüştür.

Müslüman Milliyetçiliği, devlet otoritesinin kenardan seyrettiği boykot hareketinin ürettiği toplumsal şiddet sarmalı içinde Türk Milliyetçiliği'nin temel dayanaklarından biri olan gayrimüslim karşıtlığını üretmiştir. Türk milliyetçiliğini ırkçılıktan ve Türklüğü bir etnik kategoriden öteye taşıyan ve bu iki kavramı içi tarihsel şartlara uygun olarak doldurulabilir ölçek kaplarına dönüştüren gelişmeler 1908 Devrimi'nden Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasına kadar geçen süreçte yaşanmıştır.

Gorski'nin tasnifi açısından Müslüman Milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğine bir geçiş aşamasını temsil etmesi bakımından müstakil ve başarılı olması beklenen bir siyaset olarak yorumlanmamalıdır. Müslüman Milliyetçiliği, kavramsal açıdan Türklüğün içini Müslümanlıkla -dolayısıyla- dönemin şartlarıyla uyumlu bir gayrimüslim karşıtlığı ile doldurma stratejisi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan devletin adıyla çağırıldığı resmi bir politika olmaktan çok belli konularda biriken reflekslerin bir bütününe yapılmış bir akademik sınıflandırma olarak düşünülebilir. Müslüman milliyetçiliğinin kurduğu ötekiler ve Türk kimliği Türk milliyetçiliği devrinde yerli yerine oturacak ve tasnif edilebilir bir hal alacaktır.

1.1.2.3. Müslüman Milliyetçiliği'nden Türk Milliyetçiliği'ne

Balkan Savaşları, Türk milliyetçiliğinin serpilmesine imkan veren dramatik bir deneyim yaratmıştır. Savaşın kendisi, çoğu bölgede halkın bilfiil katılımıyla gerçekleşmesi yönünden, eski savaşlardan ayrılmakta idi ve bu durum halkın kendi kaderine behemehal yön verdiği bir teyakkuz durumunu yaratmıştı. Artık kitleler devletin geleceğini tayin etmek için kadın-erkek cephelerde fedakarlık göstermeleri gerektiğini, savaşın ve devlet zafiyetinin bu durumu dayattığını birebir gözlemlemişti (Toprak, 2013:115). Bu savaşların yarattığı toplumsal yıkımın milli kimliğin oluşmasındaki etkisi göz ardı edilemez. Ayrıca savaşlardan sonra Balkanlardan gerçekleşen yoğun göçler, imparatorluk başkentinde, birbirini tanımayan, çoğunlukla aynı dili konuşmayan, ancak aynı imparatorluğun yurttaşı olmak ve aynı dini paylaşmakta ortaklaşan bir kitle ortaya çıkarmıştır. Balkanlardan göç eden kitlelerin İstanbul kültürüyle buluşturulması için Türkleştirme aktif bir siyaset mekanizması olarak kullanılacaktır. Türkleştirme siyaseti içinde İslam ve İslamcılık, Müslümanları diğer dinlere mensup kitleler arasında kayırmak anlamına gelecek şekilde kullanışlı bir enstrüman olmuştur. Bu sürece dahil olmayan yani

göç deneyimi yaşamayan Kürtler ve Araplar gibi diğer Müslüman ağırlıklı gruplar ise söz konusu siyasetin uzağında kalmışlardır.

Balkan Savaşları ile başlayıp Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'yi içine alan dönem, “Türk’ün biçare ırkı”nı keşfettiği, yer yer somut tarihsel koşulların, yer yer ajitasyon ve propagandanın tüm etkisini gösterdiği, Müslüman Milliyetçiliği’nde Türklük bilincini daha da yükselten bir kriz dönemi olarak değerlendirilebilir.

Müslüman Milliyetçiliği’nden Türk milliyetçiliğine geçişi sağlayan bağlam çoğunlukla dilde sadeleşme ve “Halka doğru” hareketlerinde kendini göstermiştir. Balkan Savaşları sırası ve sonrasında ardı ardına kurulan Türkçü dernek ve cemiyetlerin başlıca gündem maddesi, dil meselesi olmuş, bu nedenle her birinin milliyetçilik anlayışı bir dil milliyetçiliği mesabesinde kalmıştır (Üstel, 2004:28). Bu duruma etki eden başlıca faktör olarak, devlet içinde gayrimüslim nüfusun da bulunması ve bunların da Müstakbel Türklüğe dahil edilmek istenmesi, en azından Türklükten soğutulmak istenmemesi gösterilebilir. Zira bu dönemde kurulan Türkçü dernekler, Osmanlı anasırından her milletten gelecek üye kayıt taleplerine açık bırakılmıştır (Üstel, 2004:21). Dilin sadeleştirilmesi ve sadeleştirilen Türkçe’nin bir imparatorluk ortak dili olarak belirlenmesi farklı unsurlar arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldıracaktır. Dilde sadelik bir yandan da, Türkçe’yi halkın anlayabileceği bir düzeye getirecek ve Osmanlıca’nın yarattığı kabul edilen sınıfsal ayrışmaları (avam-havas) ortadan kaldıracaktır. Eğer dil sade ve anlaşılır olursa, okuma oranları artacak, halkın cehaleti bir kader olmaktan çıkacak ve bilginin ve bilge kişilerin toplumdan uzaklaşmasının önüne geçilecektir (Toprak, 2013: 121). Böylece dilde sadeleşme ile hem Türkçe gayrimüslim unsurlar için öğretilmesi kolay bir dil haline gelecek, hem de Müslüman unsurlar arasında eğitimsizliğin ve sınıfsal ayrışmaların aşılması sağlanacaktır. Bir yandan da Türk milliyetçiliği Osmanlı unsurları arasındaki birliği dil üzerinden kurmak yönünde bir dil milliyetçiliğine dönüşmektedir. Bu dönüşüm de etkili olan bir diğer faktör, Rumeli topraklarının büyük ölçüde kaybedilmiş olması ve elde kalan görece homojen bir demografik yapıya sahip Anadolu topraklarında bir Türklük anlatısının inşa edilmesinin kolaylaşmasıdır. Anadolu’yu kadim bir tarihsel bağlama oturtmak isteyen Türk milliyetçiliği, buradaki Türk yoğun etnik çeşitliliği Türk dilinin ortaklaştırılmasıyla örtmeye çalışmıştır (Durgun: 2011:95).

Balkan Savaşları sonrasında hız kazanan Türkçe eğitim ve toplumsal yaşamda Türkçe'nin yaygınlaştırılması talepleri ile dilde sadeleşme söylemlerinin bir bütün olarak Gorski'nin tasnifi içerisinde kültürel ağların ve ölçeklerin değiştirilmesi sürecine dahil olduğu söylenebilir. Savaşların yarattığı yukarıda değinilen dramatik deneyimler (devletin geleceği ile kendi kişisel geleceğini birleştirme) ve Anadolu'ya yoğun göç dalgası ise işgal ve sömürgeleştirme yoluyla topraklar ve halklar üzerindeki denetimin değişmesi sürecine dahil edilebilir. Bu kayıpların etkisiyle gelişen, Anadolu'nun kutsallaştırıldığı yeni bir vatan söylemi, söz konusu sürecin bir sonucudur. Bu dönemde gelişen Türkçülük akımı ile Tanzimat Osmanlılığı karşılaştırıldığında toplumsal sermayelerin dönüşümü sürecinin izleri görülmektedir. Osmanlılık kimliğinin, bir simgesel sermaye üretimi denemesi olduğundan yukarı bahsedilmiştir. Ancak bu sermaye üretimi denemesi, Müslüman unsurlarda bir hiyerarşik seviye kaybına yol açarken, gayrimüslim unsurlardan da yeni fedakarlıklar beklemesi yönünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Bkz. Bu bölüm Başlık 1.1.2). Osmanlılık kimliği kültürel ayrımları görmezden gelerek, kendini salt padişaha ve onun adaletine sadakat ilkesine dayandırmaktaydı. Osmanlı İslamcılığı ve Müslüman Milliyetçiliği akımları ise imparatorlukta Müslüman unsurların siyaseten ve toplumsal açıdan önceliğini ve öncülüğünü savunuyorlardı. Demografik değişiklikler bu akımlara imkan veren bir somut toplumsal atmosfer yaratmışsa da imparatorluk Anadolu'su halen Müslim gayrimüslim sentezi karakteristiğini sürdürmekteydi. Bu nedenle Yunan Boykotu, Adana Olayları¹⁰ vb. süreçler toplumsal huzursuzluğun yükselmesine sebep olmuştu. Tüm bunların yerine ortak bir dil ve kültür birleşimini (en azından teoride) savunan ve imparatorluk unsurlarını bir birleşime davet eden Türk milliyetçiliğinin talepleri ve simgesel sermaye dönüşüm stratejisi daha somut olmuştur. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin vadettiği dönüşüm, toplumsal kesimlere ve devlete daha fazla idari ve toplumsal enstrüman sağlamaktadır. Nitekim bu enstrümanlar Türk milliyetçiliğinin devlet katında da benimsendiği süreçte, Türkleştirme siyasetine dahil olan ve olmayan unsurlar üzerinde farklı biçimlerde kullanılmıştır. Türk milliyetçiliği, işgal faaliyetleri ile toprak kaybına uğramış bir imparatorlukta, kaybedilen topraklardan imparatorluk başkentine göç eden farklı unsurların varlığında gelişmiştir. Elde kalan topraklarda biriken bu nüfus kalabalığını yönetmek için yeknesaklaştırmak

¹⁰ 31 Mart Vakası'nın ardından Adana'da Ermeni ve Müslüman gruplar arasında üç gün boyunca gerçekleşen ve yaklaşık on gün süren çatışmalardır. Detaylı bilgi için bkz. (Efe, 2016)

ciddi bir mesele haline almıştır. Müslüman göçmenler Anadolu'ya bir iskan stratejisi içinde yerleştirilmiştir. İskan politikasında dikkat edilen iki husus Osmanlı toprak bütünlüğünün zarar görmemesi ve göçmenlerin iskan edildiği bölgelerde çoğunluk nüfusu teşkil etmemeleridir. Arnavut ve Boşnak göçmenlerin iskanında dillerinin ve milli adetlerinin ortadan kalkmasını (izalesini) sağlayacak şekilde, gönderildikleri yerlerde Türk nüfusun %10'unu aşmayacak şekilde dağıtılarak iskan edilmeleri dönemin resmi belgelerinde emredilmiştir (Dündar, 2002:125). Arap göçmenleri ise medenileştirilmesi ve tedib (terbiye) edilmesi gereken aşiret mensupları olarak görülüyor, bu nedenle Batı illerine dağınık bir şekilde iskan edilmeleri öngörülüyordu (Dündar, 2002: 94-102). Gelen göçmenlerin milli kimliklerini izale ederken yerine konulan kimliğin Müslüman kimliği olacağı varsayılabilirdi. Ancak iskan edilen yerlerde göçmen nüfusunun Türk yerleşik nüfusun %10'unu aşmaması talimatları, göçmenlerin tabi olacağı kimlik ve kültürün Türk kültürü ve kimliği olacağını ortaya koymaktadır.

Balkan topraklarında yaşanan büyük dramın ve Araplarla açılan mesafenin etkisi altında Türk kimliği giderek kendini göstermiştir. Bu süreçte Türklük öncelikle tüm Osmanlı halklarını kapsayan bir dil ve kültür milliyetçiliği altında gelişmekteyken, kültürel ve ticari hayatta Türklerin kayırılmasına yönelik talepler de gün yüzüne çıkmıştır. Tüm bu deneyimler ışığında Türklük, simgesel ve simgesel olmayan sermayelerin dağıtımı ve dönüşümünde anahtar konumuna gelmiştir. Bu bakımdan Gorski'nin beşli tasnifi açısından Türk milliyetçiliği Osmanlı modernleşmesi boyunca uygulanan milliyetçilik projeleri arasında en fazla somut tarihsel koşullara uyan ve başarılı olma ihtimali en yüksek milliyetçilik projesi haline gelmektedir.

Türk milliyetçiliği devletin politikalarıyla toplumsal tepkilerin ve tarihsel sürecin bir kesişiminde ortaya çıkmış ve temel niteliklerine bu kesişimin çoklu etkileri altında sahip olmuştur. Bu nitelikler arasında, dilde ve inançta sadeleşme, bir popülizm türevi olarak halka gitme ve halka doğru hareketi¹¹, gayrimüslimlere yönelik kategorik bir önyargı ve dil ve kültür ortaklığına dayalı bir milli kimlik tasavvuru gibi kimi refleksler gösterilebilir. Bu bakımdan Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde teorik ve pratik alanda gelişen Türk milliyetçiliğinin Osmanlı-Türk modernleşmesinin nihai uğrağı olduğu söylenebilir. Milli Mücadele ve Cumhuriyetin

¹¹ Balkan Savaşları sonrası Türkiye'de yükselen popülizm ve halka doğru hareketi için bkz. (Toprak, 2013).

ilanı sürecinde gayrimüslim unsurlar Türk milliyetçiliğinin en önemli meselelerinden biri halini alacak, söz konusu unsurlar yukarıda temel nitelikleri vurgulanan Türk milliyetçiliği ile girdikleri ilişkiye göre (kabul ya da reddetme) ülkede kalabilecek ya da mübadele, tehcir vb. yöntemlerle ülke dışına çıkarılacaklardır. Müslüman unsurlar içindeyse, Araplar ve Kürtler yine Türk milliyetçiliği ve Türk kimliğini benimsemeleri oranında makbul kabul edileceklerdir.

1.1.2.4. Osmanlı'nın Sair Unsurları ve Ayrılıkçı Milliyetçilikler: Milliyetçilik, Laiklik, Sosyalizm

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk ayrılıkçı milliyetçi hareketler, Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıkçı hareketlerin güç kazanmasıyla daha önceki başlıklarda değinilen toplumsal düzen değişimi arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Osmanlı klasik mutedil düzeni bozulduktan sonra, kitleler Osmanlı devleti içinde yaşama fikrini reddetmeye başlamıştır.

İnalcık, Balkanlarda bağımsızlığı hedefleyen milliyetçi çıkışların hep ağalar-paşalar hakimiyeti üzerinden Osmanlı hükümlanlığına ve Rum Ortodoks kilisesine düşmanlığı besleyerek güç kazandığını vurgulamaktadır (2006:27). Rum Ortodoks Kilisesi'nin (Fener Rum Patrikliği) Sırp, Arnavutlar, Bulgarlar ve Hristiyan Araplar üzerinde mali ve dini yönetim hakkı bulunuyor, bu hak Osmanlı idaresince de korunmaktadır (Ortaylı, 2017c:28). Bu egemenlik ve onun üzerinden payitaht ile kurulan ilişki söz konusu halkların siyasi özerklik mücadelelerine kiliseyi de hedef haline getiriyor, bu mücadeleyi tedricen laikleştiriyordu. Balkanlarda Rum Ortodoks kilisesinin hakimiyetini kaybetmesinde milliyetçi akımların gelişmesinin etkisi büyüktür. Zira bu akımlar hem Batı Avrupa'nın yoğun etkisi altında gelişmiş, hem de Rum Ortodoks kilisesinin Osmanlı merkezi ile kurduğu yakın ilişkilerine tepki olarak laikleşme eğilimini de içinde taşımıştır. Yani Balkan milliyetçiliği hem Osmanlı merkezinden bir ayrılığı (milliyetçilik), hem de Osmanlı etkisi altındaki dini merkezlerinden bir ayrılığı (laiklik) sembolize ediyordu. Bu nedenle payitaht ile ayrılıkçı milliyetçi hareketler arasındaki mücadele bir din savaşı şeklinde değil, merkezi otorite ile taşra arasındaki bir ayrılık birleşme mücadelesi biçiminde tecessüm etmiştir.

Ayrılkçı milliyetçilikleri özellikle Balkanlarda teşvik eden bir başka saik, sosyalizm düşüncesi idi. Yine İnalçık'ın vurguladığı üzere Tanzimat sonrası Balkanlarda ortaya çıkan isyan hareketleri, büyük toprak sahibi ağaların angarya ve zorla çalıştırma uygulamalarına ve devletin ağır vergi politikasına bir tepkiyi taşımaktadır (2006b:110). Bir noktadan sonra Balkan milletleri için sosyalizm, milliyetçi amaçların öncesinde kitleleri ajite edecek bir ideolojik zemin yaratmış olabilir. Tanzimat'ın ardından gelen II. Abdülhamid idaresi de ayrılkçı hareketleri sultanın otoriter idaresi karşısında güç birliği yapmaya itmiştir (Ahmad, 2000:18). Bu işbirliği ortamı ve maddi koşullar, milliyetçilik ötesi bir beynelmilel ekonomik özgürleşme düşüncesi olarak sosyalizmi Balkan milletlerinin ideolojik kalkını haline getirmiştir. Öte yandan II. Abdülhamid'e muhalefet, Balkan milletlerini ve onların siyasi teşkilatlarını Jön Türklerle de aynı çizgide buluşturabiliyordu. Ancak 1908 Devrimi ve Abdülhamid'in pasifize edilmesinden sonra bu koalisyon dağılmış ve milletler arasında da bir ayrılık ve mücadele kendini göstermiştir (Tunçay, 2000:249). Zaten devrimden önce de sonra da azınlıkların sosyalist faaliyetlerinin hedef kitlesi tüm Osmanlı halkları değil, çoğunlukla kendi soydaşları olmuştur. (Yıldırım, 2013:155). Esas itibariyle sosyalizm, imparatorluğun sair unsurları için, somut sosyo-ekonomik koşulların etkisi altında sağlam bir dayanak noktası olmuşsa da kendi kitlelerine yönelik bir ajitasyon düzeyinde kalmış ve esas tavır milliyetçi ayrılkçılık olmuştur.

İmparatorluk merkezinde, Jön Türkler, II. Abdülhamid'in Tanzimat sonrası kurduğu otokratik yönetimi azınlıklarla işbirliği yaparak yıkabileceğinin farkında olan ilk siyasi oluşum olmuştur. Abdülhamid muhalifi Osmanlıcılar, anayasayı yeniden devreye sokarak Osmanlı unsurlarını eşitlik ideali etrafında bir arada tutabileceklerine inanmışlardı. Azınlıkların hedefiyse, Tanzimat öncesi cari olan ayrıcalıkları geri getirmektir, ancak Abdülhamid'den ve onun otoriter idaresinden kurtulmak daha önemli bir mesele halini alınca Jön Türkler ve onun siyasi kanadı İttihat ve Terakki Cemiyetiyle (İTC) kerhen ittifak etmek durumunda kaldılar (Ahmad, 2017:9). 1908 Devrimi sonrasında İttihat ve Terakki, hem merkezietçi, hem de eşitlikçi bir idari siyaset izlemeye başlayınca azınlıklarla İTC arasındaki gerilimler arttı. Öte yandan İTC de Ahmet Rıza'nın merkezietçi ve Prens Sabahaddin'in adem-i merkezietçi polemikleri arasında azınlıkların taleplerini yeterince ciddiye almamıştı. Onlar için meşrutiyet, imparatorluğu bir arada ve ayakta tutmak için elverişli bir araçtı (Matossian, 2016: 20-

25). Ocak 1912 seçimlerinde azınlıklar, İTC'ye muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklediler. Temmuz 1912'de İTC'nin iktidardan el çektirilmesi ise yine azınlık cemaatleri tarafından olumlu karşılandı (Ahmad, 2017:25-31). Kısacası, II. Meşrutiyet ve 1908 Devrimi'ne ilişkin Jön Türkler ve İTC ile azınlıkların beklentileri ve bakış açıları birbirinden oldukça farklılık göstermekteydi. Bu durumun da her iki gelişmenin imparatorluğu bir arada tutmak şöyle dursun, Osmanlı sair unsurları arasındaki ayrılıkçılığı tahrik eden, Bab-ı Ali'yi ise daha merkeziyetçi politikalara iten sonuçlar yarattığı söylenebilir.

Genel Osmanlı idaresiyle ekseriyeti aynı dini paylaşan Araplar açısından, imparatorluktan ayrılma fikri uzunca bir zaman gündeme gelmemiştir. Osmanlı Arapları için devlet otoritesi, Osmanlı egemenliği altına girmelerinin başından itibaren çoğunlukla sorgulanmayan bir mefhum olmuştur. Bölgede yaşanan isyanlar çoğunlukla yerel otoritelerin yanlış uygulamalarına bir itiraz niteliği taşımış, merkezi Osmanlı idaresini muhatap almadığı hissettirilmiştir (Baktıaya, 2017:45). Esasen Araplar, payitaht ile iyi ilişkiler kurmayı ve yerel sorunları bu şekilde çözmeyi 400 yıllık Osmanlı egemenliği boyunca aktif bir strateji olarak kullanmışlardır. Arapları Osmanlı'dan ayrılmaya iten düşünceler, 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından ortaya çıkmaya başlamış, ordunun Yeşilköy'e kadar gerilemesi imparatorluğun parçalanabileceği ve bu durumda Arap topraklarının da işgal edilebileceği tehlikesini göstermiştir (Baktıaya, 2017:217). Ancak olası bir Arap ulusal bilincinin taşıyıcısı olması beklenen Arap orta sınıfları Osmanlı merkezi ile iyi ilişkiler içindeydiler. Onsekizinci yüzyıl boyunca valiler çoğunlukla yörenin ileri gelen ailelerin içinden seçilir, seçilenler de payitahta sadakatle hizmet ederdi (Masters, 2017:242). Sonraki dönemde merkezileşme siyasetinin de etkisiyle Arap vilayetlerine verilen önem artmıştır. Özellikle 1860 Cebel-i Lübnan Ayaklanması sonrasında Arap vilayetleri, birinci sınıf konuma yükselmiş, altyapı hizmetlerinde gözle görülür bir artış görülmüştür. II. Abdülhamid'in Arap vilayetlerini Batı nüfuzundan koruma arayışından kaynaklanan yoğun ilgi, cami, okul inşaatları ve basın yayın faaliyetleriyle kendini göstermiştir (Baktıaya, 2017:119). II. Abdülhamid'in imparatorluk genelinde uyguladığı İslam ve modernizm sentezi denemesi, Arap vilayetlerini Batı hegemonyasına kaptırmamak gibi özel başka bir amacı da simgeliyordu. Ancak bu girişimler, Araplarda İslami modernleşmeye dayalı bir Arap ulusçuluğunun yayılması için de bir altyapı teşkil etmiştir. Esasen Türkçü siyasetin başlangıcı olarak kabul edilen

1908 Devrimi öncesinde de Osmanlı merkezi ile Araplar arasındaki ilişkilerde millet siyaseti ekseninde ikircikli noktalar bulunmaktadır. Mart 1877’de II. Abdülhamid devrinde toplanan Meclis-i Mebusan’a katılan Arabistan vekilleri, mebus olmak için Türkçe bilme zorunluluğunun kaldırılmasını talep ettiklerinde meclis başkanından tepkiyle karşılanmışlardı (Ortaylı, 2017d:255). Aynı yıl yaşanan ve ciddi bir yenilgiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Nahda hareketi ile uyanışa geçen Arap milliyetçiliği, önceleri Hristiyan Müslüman Arapların topluca içinde oldukları bir hareket iken, daha sonra Arapça’nın “Müslümanlaştırılması” girişimi ile İslamleştirilmiştir (Baktıya, 2017:248-249). Hristiyan Arap aydınları dini bağların aşıldığı bir üst vatanseverlik tasavvurunu savunurken aralarında Tahtavi, Kevakibi, Abduh ve Afgani gibi önde gelen isimlerin olduğu Müslümanlar, Arapçayı ve İslam’ı sadeleştirmek suretiyle Arapların egemen olduğu bir İslam dünyası tasavvurunu ortaya koydular. Bugünden bakıldığında çatışan bu Arapçılık tasavvurlarından her ikisinin de başarısız olduğu görülmektedir.

Öte yandan özellikle 1908 Devrimi sonrası kurulan Meşrutî İTC idaresinin Türk milliyetçiliğini öne alan uygulamaları Araplar arasında hoş karşılanmamıştır. Masters, 1908’i takip eden on yıl içinde Arapların bir kenara atılmışlık duygusu içine düştüklerini, İslami bir imparatorluk projesine dahil olmadıklarını gördüklerinden Birinci Dünya Savaşı’nda bir cihada değil de mecburi hizmete gider gibi askere katıldıklarını belirtir (2017:33). Osmanlı Suriye’sinde (Cebel-i Lübnan ve çevresinde) Osmanlı idaresinin ortadan kalkması, bir tür ricat biçiminde gerçekleşmiş ve bu coğrafyayı ciddi istikrarsızlıklarla başbaşa bırakmıştır. Arabistan’da ise ayrılık, Birinci Dünya Savaşı arefesinde Cemal Paşa’nın bölgedeki isyanları bastırırken uyguladığı şiddete tepkiyle İngilizlerle işbirliği yapan Haşimilerin isyanıyla gerçekleşmiştir (Rogan, 2017:331-334)

Osmanlı sair unsurları (anasır-ı saire) önce II. Abdülhamid’i devirmek ortak amacıyla birleşmiş, bu amaç etrafında 1908 Devrimi’nin öncüsü Jön Türkler ve İttihat ve Terakki ile işbirliği yapmışlardı. Ancak 1908 Devrimi sonrası Osmanlı idaresinin nasıl olacağı hususunda hem kendi aralarında hem de İTC ile anlaşmazlığa düştüler. Kimi cemaatler, Tanzimat öncesi ayrıcalıklarını geri isterken kimi cemaatler modern bir ulus haline gelerek devletten özerkleşmeyi hatta bağımsız devletlerini kurmayı hedefliyordu. Devrimden sonra cemaatler farklı taleplerine göre bölündüler, ancak her iki talep de

İTC'nin merkezi otoriteyi güçlendirme ve imparatorluk unsurlarını bir arada tutma siyasetine ters düşüyordu. Hem bu durumun hem de diğer siyasi gelişmelerin de (Balkan Savaşları, 1912 Sopalı Seçimleri vb.) etkisi altında İTC, Türkleştirme ve Türk olmayan unsurlarla mesafeyi açma politikasını yürütmeyi tercih etti. İmparatorluk Arapları ise Balkanlardaki toprak kayıplarının ve İTC'nin Türkçü politikalarının etkisiyle bir Arap milliyetçiliğini geliştirmeye başladılar. Özellikle 1900'lerin başından itibaren İTC liderlerinin Arap bölgelerinde uyguladıkları şiddet, Arapları daha fazla Düvel-i Muazzama'ya doğru itti ve sonunda Batı nüfuzu altında Arap topraklarının Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısı kopmuş oldu.

Cemaatlerin siyasi hareketleri birbirinden farklı amaçlarla ortaya çıktığından birbiriyle de çatışma halinde gelişmiştir. Ayrılıkçı milliyetçiliklerin ortaya çıkmasında yükselen Batı nüfuzu kadar, Osmanlı'nın yaygın eğitim faaliyetleri, merkezileştirme siyaseti ve üç tarz-ı siyaset bağlamında kademe kademe yükselen Türkçülük ve tüm bu merkezi siyasete muhatap olan halkların verdikleri karşılıklar, tepkiler etkili olmuştur.

1.1.2.5. Cumhuriyet'e Varan Tarihsel Zeminde Ayakta Kalan Merkezi Kimlik Olarak Türk Milliyetçiliği

Bu başlık Philip S. Gorski'nin milletleşme mücadeleleri yaklaşımı ekseninde Osmanlılık, Osmanlı İslamcılığı, Müslüman Milliyetçiliği ve Türk Milliyetçiliği fikirlerinin Osmanlı modernleşmesindeki etkilerini incelemiştir. Bunun yanı sıra ayrılıkçı milliyetçilikler de bu incelemeye dahil edilmiştir. Değerlendirmeden ulaşılan sonuçlardan hareketle bugünkü Türkiye'ye de etki edecek bazı değişimlerde bulunulabilir.

Milletleşme mücadeleleri yaklaşımında ortaya konan kuramsal öncelikler gayrimüslim-Müslüman birliğini hedefleyen Osmanlılık siyasetinin sosyolojik açıdan mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Osmanlılık kimliğini mümkün kılacak ne bir sınır hattı ve nüfus değişikliği, ne iletişim ve ulaşım altyapısı iyileşmesi ne de simgesel ve somut sermaye akışlarında bir değişim söz konusu olmuştur. Ancak Osmanlı İslamcılığı'nın uygulandığı devirde gerçekleşen altyapı yatırımları, kaybedilen topraklardan imparatorluk merkezine gerçekleşen yoğun Müslüman göçleri, II. Abdülhamid devrinde Hilafet makamı aracılığıyla Müslümanlığa yönelik simgesel değerlerin iade-i itibarı dolayısıyla Osmanlı İslamcılığı'nın fikren kuvvetini gösterebildiği söylenebilir.

Müslüman milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğinin tahkim hattını oluşturduğundan modern dönem Türk milliyetçiliği üzerindeki etkisinin kuvvetli olduğunu vurgulamak gerekir. Türk milliyetçiliği ise, Balkanlardan sonra Müslüman Arap coğrafyasının da elden çıktığı, elde kalan Müslüman yoğun nüfusun gayrimüslimlerle arasında ciddi bir gerilimin olduğu bir dönemde gelişmiştir. Devlet, iskan, mübadele ve tehcir gibi araçları kullanarak gayrimüslim nüfus ile ülke sınırları içinde kalan Kürt ve Arapları diğer Müslümanlar içinde eriterek ya da sınırlar dışına çıkararak nüfusu yeknesaklaştırmış ve bu nüfusu alelittlak Türk kabul etmiştir. Daha önce de değinildiği üzere Türk milliyetçiliği Osmanlı modernleşme sürecinin son durağı ve somut koşulların tarih sahnesinin önüne çıkardığı bir ideoloji olmuştur. İlâveten teorik çerçeve olarak kabul ettiğimiz Gorski'nin milletleşme sürecini hızlandıran beş faktörlü sürecinin Türk milliyetçiliğinin oluşum uzamında tam olarak ortaya çıktığı görülür. Bu bakımdan Osmanlı modernleşme sürecinde cereyan eden milletleşme mücadelesinin “kazanani” Türk milliyetçiliği olmuş, Cumhuriyet, Türk milliyetçiliği esasına göre kurulmuştur.

Burada bir ilave olarak ayrılıkçı milliyetçilikler ve sosyalizm bahsine de değinmek gerekir. Osmanlı sair unsurlarının inşa ettiği ayrılıkçı milliyetçilikler, kendi bağımsız devletlerini kurmaları bakımından zaten Osmanlı-Türkiye siyasal sisteminin dışında kalmışlardır. Ancak bu hareketlerin çıkış noktasında Sosyalist olmaları, modern Türkiye’de sol, Sosyalist düşünceye yönelik mesafenin tarihsel arkaplanını teşkil eden unsurlardan biri olarak ifade edilebilir. Her ne kadar Türkiye’de sol, hem erken Cumhuriyetin dünya sistemindeki yerini aramaya kaygılarının hem de sonrasında Soğuk Savaş sürecinin etkisi altında ötekileştirilmişse de cumhuriyet öncesine dair bu tarihsel bağlamın da hesaba katılması, toplumsal hafızada ve Bourdieu’cü anlamda Türk habitus’ünde solun ilk nüvelerinin ayrılıkçı gayrimüslim cemaatlerle (bilhassa Ermeniler ve Ermenilikle) eş görülmesinin altını çizmek önemli görünmektedir.

1.2. Modern Devletin Gelişimi ve Cumhuriyet

Osmanlı modernleşmesi süreci ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, büyük bir imparatorluğun, daha küçük ulus devletlere bölünme süreciyle kesişmiştir. Bu nedenle sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bir mesele olan modernleşme süreci ile siyaseten devletin beka sorunu aynı anda gündemde kalmıştır. Bu durum, toplumsal süreçlerde devlet içi aktörleri -bilhassa diplomasi ve bürokrasiyi- ön plana çıkarmış, devleti siyasetin

başlıca amacı ve alanı haline getirmiştir. Böylelikle siyaset giderek toplumsal bağlamın dışında ve üzerinde bir “devlet işi” olarak kabul edilmiş, devlet alanında meydana gelen farklı kliklerin mücadelelerinin bir toplamı olarak resmedilmiştir. Bu resimde farklı siyasi toplumsallıklardan gelen devlet içi ve dışı unsurlar için modernlik, bir üst gündem niteliği taşıyarak modernliğe ilişkin yorumlar farklılaşır. Bu siyasi projenin toplumsal ayağında muhayyel modernliğe omuz verecek organik bir toplum, bir ulus tasavvuru yer alır. Yani söz konusu ulus tasavvuru (ya da tasavvurları), modernleşmenin toplumsal aracısı halini alır. Bu tasavvur, cumhuriyetçi bir zihinde “cepheye mühimmat taşıyan kağnısını, öküzü ölünce, kendi sırtlayan Elif bacı”dan başlarken, daha muhafazakâr bir zihinde Osmanlı’nın yükseliş dönemi padişahlarında cisimleşir, onlardan miras alınan bir büyük ölkü olarak temsil edilir, daha İslami bir zihinde İslam’ın ve İslami ilimlerin altın çağına yapılacak kimi atıflarda kaynağını bulur. Türkçü-Turancı kesimlerde ise Orta Asya Türk destanlarının mitolojik karakterlerinde hayat bulur. Modernleşen, ilerleyen, daha müreffeh bir yaşama giden yolda öncelikle tarihsel bir başlangıç noktası etrafında kenetlenmiş bir ulus olmak ve devlete bağlanmak gerektiği vazedilir. Osmanlı modernleşmesinin devletçi-halkçı (popülist) eksenini ve bireyciliğin kat’i bir dille reddi, bu argümanı tarihsel olarak zorunlu kılmıştır. Bir devlet pratiği olarak siyaset, devletin verili bir andaki egemen formasyonuna uygun bir toplum tanımı yapmış, modernleşme süreci bu farklı toplum tanımlarının, vatandaşlık projelerinin rekabetinin tarihi olmuştur. Öte yandan vatandaşlık projelerinin rekabeti, birinin diğerini tamamen ortadan kaldırdığı biçimde değil, daha çok her birinin takipçisini farklı dozlarda beslediği terkipler biçiminde gelişmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda yaşayan bir Türkçü’nün kat’i bir İslam karşıtı ya da bir Osmanlıcı’nın Türklük mefhumuna tamamen kayıtsız olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu ilişkiler hem gündelik pragmatik gerekçelerle tamamen koparılmamıştır, hem de ayrı ayrı her bir ideolojinin öncülerinin beslendikleri kaynakların ve sosyal çevrelerinin türdeşliğiyle, hitap ettikleri kitlelerin hassasiyetlerine kayıtsız kalamamaları nedeniyle güçlü biçimde sürdürülebilmiştir.

Bu dönemde, Osmanlı’nın dramatik toprak kayıpları yaşamasının da etkisiyle, devleti kurtarma refleksinin bürokrat ve aydın kesimlerde güçlendiği halihazırda bilinen bir gerçektir. Dönemin aydın ve bürokratlarının bu duyarlılığının yanında Osmanlı toplumunun hızlı değişen demografisi ve modernleşen toplumsal yaşantısı ortak bir dil, tarih, toprak, inanç ve gelecek fikrinin oluşmasını tetikleyecek ideolojilerin oluşmasına

da zemin hazırlamıştır. Siyaset de bir yandan giderek sarayın dışındaki halkın gündelik hayatına doğrudan müdahale eden düzenlemeler yaptıkça, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin mekaniği değişmektedir. Devleti kurtarma mücadelesi, devleti iktidar mücadelesinin üst alanı haline getirmiş, süreç içinde toplumsal dinamiklerin görmezden gelinmesine neden olmuştur. Toplumun, devletle kurduğu ilişkideki bu yok sayma pratiklerine devletin söylemi ve dili içinden konuşarak yanıt verdiği söylenebilir.

Modernleşme öncesi Osmanlı'da devletin toplumla yüzleşmeleri daha az sayıda ve sıklığı daha düşükken, modernleşme bu ilişkileri daha sıklaştırmış ve toplumun devletle rabitasını daha da güçlendirici bir etki yapmıştır. Merkezdeki devlet, klasik çağda taşraya çoğunlukla vergi toplamak, ya da topladığı askerin iaşesini sağlamak amacıyla “gelirdi”. Sosyal yeniden üretimin mekanizmaları yerel inisiyatiflerle (vakıflar) ayakta tutulur, devlet bunların devamlılığını ve düzgün çalışmasını somut imkanlar ölçüsünde denetlerdi. Osmanlı'da vergi rejimi dahi, merkezin taşrada anlaştığı araçlar aracılığıyla idare edildiğinden merkez-taşra ilişkileri oldukça kısıtlıdır. Modernleşme süreciyle birlikte devlet, merkezkaç unsurları hızla tasfiye etmiş ve toplumsal yaşamı amaçlı ve yoğunluklu biçimde düzenleme yoluna gitmiştir (Poggi, 2014:35). Modernleşme ile birlikte askere alımların kitleselleşmesi, eğitimin merkezileşmesine dönük çabalar, vergi rejimindeki değişiklikler ve devletin sosyal refah politikalarına doğrudan dahil olması gibi veçheler devlet ve toplumu daha fazla karşılaşır hale getirmiştir. Bunun yanında imparatorluğun ağır askeri kayıplara uğradığı savaşların modernleşme süreci ile kesişmesi, devletin ayakta tutulmasında tebaadan yurttaşa dönüşen kitlenin sorumluluğunu artırmıştır. Kitlesel göçlerle nesillerdir iskan edildiği yurtlarını kaybeden Osmanlı ahali, vatanın elden gidebileceği tehlikesiyle yüzyıllar sonra ilk defa bu kadar şiddetli şekilde yüzleşmiştir. Bu durum devletin varlığı ve devamında “yurttaş”ın sorumluluğunu tedrici biçimde artırmıştır. Yurttaşlar bir defa devletin somut bekası ile ilişkilendiğinde devletin yurttaşlar nezdindeki meşruiyeti giderek mistikleşen bir hal alır. Artık devletin kaderi yurttaşın kaderiyle bütünleşir ve yurttaş, kendini devlette bulur. Devletin yokluğu giderek yurttaşın yokluğu ya da varlığının anlamsızlaşması halini alır. Yurttaş nezdinde devletin değişen bu niteliği, devlet nezdinde de yeni bir birim olarak yurttaşın tanımlanması ve modernleşmeye kanalize edilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi sonucunu doğurur. İşte bugün üç tarz-ı siyaset olarak bildiğimiz rakip milliyetçi tasavvurlar, devletin ve toplumun birbirini anlamlandırmasında meydana gelen

bu değişimlerin bir sonucu ortaya çıkmıştır. Burada milliyetçilik, sadece etnik bir grubu merkez kabul edilen bir kimlik politikası değil, devletin ve toplumun birbirlerini karşılıklı anlamlandırmalarında iş gören bir motivasyon, bir simgesel sermaye olarak düşünölmelidir. Devlet, toplumu tüm farklılıkların ötesinde yeknesak bir grup olarak görüp kodlarken (Osmanlılar, Müslömanlar ya da Türkler), toplum da devleti bu yeknesak kodlamanın temsilcisi (Osmanlı Hanedanı, İslam Hilafeti, Türk Devleti) olarak kodladığı ölçüde meşru kabul etmektedir. Yani devlet somut yapısal varlığındaki dönüşümü anlamlandırmak için simgesel bir dil kurarken, uyruklarının zihninde bu simgesel dile uygun algı kategorileriyle cisimleşir. Devlet Osmanlıcı iken öteki, gayrimüslimleri tahrik eden yabancı devletler, İslamcı iken, Hristiyanlar başta olmak üzere gayrimüslim ölkeler ve topluluklar, Türkçü iken ise öteki Türk olmayan ya da olmayı kabul etmeyen unsurlardır. Toplumsal ilişkilerin zirve noktası olarak devlet bu ötekileri söz konusu ilişkilerin bir sonucu olarak kendini tanımlarken kurar, toplum da bu kuruluşunu benimseyecek somut toplumsal koşulların üretimine maruz kalır ya da (aynı anda) bu koşulları yaratır. Bu oluşum tek yönlü olmadığı gibi tek bir faktörle, tek bir kişinin inisiyatifleriyle ya da niyetleriyle açıklanamaz. Ülke içindeki ve dışındaki gelişmelerle bu gelişmelere verilen tepkilerin toplam bir sonucu olarak devlet ve toplum siyasi eylemlilik gösterir.

Bu bağlamda modern Türkiye Cumhuriyeti somut tarihsel koşulların etkisi altında, Osmanlılık, Osmanlı İslamcılığı, Müslöman milliyetçiliği ve Türk milliyetçiliği uğraklarından geçerek kurulmuştur. Her bir uğrak, bir sonrakinin koşullarını yarattığı gibi bir öncekinin koşullarını içinde taşımaktadır. Hatta bazen bir ideolojik uğrak, diğerinin içinde neşvünema bulmaktadır. Müslöman milliyetçiliği, Osmanlı İslamcılığı içinde, gayrimüslimlere yönelik tehdit algılaması etrafında şekillenmiş bir reaksiyonerliği temsil ederken, Türk milliyetçiliği onun bu reflekslerini tevarüs ederek inşa olmuştur. Pek çok defa vurgulandığı üzere bu inşa devlet kanalından tek yönlü olarak gerçekleşmemiş, toplumsal hayatın içinde Gorski'nin eylemsel uzam olarak tarif ettiği süreçler bağlamında da gelişme kaydetmiştir. Türk milliyetçiliği Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ve cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından tekamöl etmiş ve Kemalizm adıyla devletin resmi ideolojisi halini almıştır. Büyük toprak kayıpları ve demografik değişmelerle ciddi bir kriz dönemine rast gelen Osmanlı modernleşmesi, bu koşulların etkisinde gelişen Türk

milliyetçiliğiyle içiçe geçmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti modernleştikçe merkezileşmiş, merkezileştikçe milliyetçileşmiştir demek çok da yanlış olmayacaktır.

Kemalizm, yukarıda özetlenen sürecin geldiği nihai bir aşama olmaktadır. Ancak bu çalışmanın ana iddialarından biri milliyetçiliğin her gün ve her devirde üretilebilir ve yeniden üretilebilir bir zihniyet olduğudur. Kemalizm Türk milliyetçiliğinin Osmanlı modernleşmesi sürecinin sonunda geldiği aşamadır. Bununla birlikte yeniden üretim durmamış, modernist bir milliyetçilik olarak Kemalizm'e karşı çıkan muhafazakar, sosyalist, ırkçı-yayılmacı ve Anadolu milliyetçilikler birer gayri-resmi ideoloji olarak gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Burada Kemalizm'in milliyetçi niteliğinin açıklanması ve tek parti döneminden 1960'lı yıllara kadar geçen sürede ortaya çıkan alternatif milliyetçi yorumların ele alınması gerekmektedir.

1.3. Modernist bir Milliyetçilik Olarak Kemalizm

Kemalizm, son yıllarda ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuş bir dünya görüşü olarak telakki edilebilir. Kemalizm'in seküler niteliği, halktan kopukluğu ve antidemokratik uygulamaları uzunca bir süre entelektüel ve siyasi gündemi meşgul etmiştir. Bu bakımdan Kemalizm, Türk modernleşmesinde bir kopuşu temsil eder görünmektedir. Bununla birlikte bu başlık altında Kemalizm, Türk modernleşmesinin son merhalesi ve nihai, egemen milliyetçilik yorumu olarak ele alınacaktır. Kemalizm'in siyasi karakteri, Mustafa Kemal'in kişisel tercihlerinden öte, erken cumhuriyet devrinin iç ve dış gelişmeleri ışığı altında anlaşılabilir. Bu yorum Kemalizm'in apolojisi olmadığı gibi, Türk siyasetinin merkezi değeri olarak milli kimliğin kurumsallaşması sürecini ele almaya da katkı sunacağı düşünülebilir. Kemalizm'in sıkça eleştirilen laikleştirme siyaseti ise onun milliyetçi karakteri hesaba katılmadan anlaşılabilir. Zira Türk milliyetçiliği Osmanlı'nın son devrinden itibaren gelişiminde aşama kaydettikçe Osmanlı İslamcılığı ile Müslüman Milliyetçiliği'nden ayrılmış ve Kemalizm'le birlikte İslami siyasi ve toplumsal telakkiler devletin merkezinde kendine yer bulamamıştır. Bu dönemden itibaren İslami söylemin Türk milliyetçiliği ve onun cari yorumu olan Kemalizm içinden kendine kanal açma denemeleri görülür. Kemalistler arasında Şemseddin Günaltay, Şerafettin Yaltkaya gibi İslami fikirler ortaya atanların bulunması bu açıdan tutarlı görünür. Türk milliyetçiliğini İslam dini yerine ikame edilmeye çalışılan

bir sivil din olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur¹². Kemalizm'in çok kısa bir devresinde Atatürk'ü tanrısalılaştıran söylemler mevcut olmakla birlikte Kemalist siyasetin dinle ilişkisinde ağırlık, İslam dinini millileştirmeye ve bu bağlamda yeniden yorumlamaya verilmiştir. Bu bakımdan İslam dininin temel kimlik öğelerinden biri olduğu kabul edilmekte bu öğenin Türk milli kimliğine nasıl intibak edileceği hususuna dair tartışmalar ön plana çıkmaktadır.

Kemalizm'in laiklik siyaseti, özünde onun milliyetçi karakteristiğini tahkim edici bir nitelik taşır. Kemalizm'in başlıca amacı, din-dışı (nonteist) bir toplumsal formasyon yaratmaktan öte, elde kalan farklı kökenlere mensup gruplardan yekpare bir ulus inşa etmektir. Bu bakımdan Kemalist laiklik, bilhassa cumhuriyetin ilanını takip eden ilk on yılda, bir çokkültürlülük eleştirisi olarak okunmalıdır. Söz gelimi Kemalizm ezanı Türkçeleştirme başta olmak üzere çoğu dini reform girişimini başlatırken İslam dini ile değil, Arap kültürü ile mücadele ettiği inancındadır. Kemalizm'e göre İslam dininin kendisi değil, Arap, Hint kültüründen İslam'a karışan hurafeler bir meseledir ve din bunlardan "arındırılıp" halis özüne kavuşturulduğu takdirde din bir sorun teşkil etmeyecektir. Kemalizm'in sivil din olarak kurgulanması devresinde bile İslam dininin Arap karakterine vurgular -"Arap oğlunun yaveleri", "Kabe Arab'ın olsun" vb.- dikkat çekmektedir. Benzer biçimde, Hristiyan ve Musevi azınlıkları Türkleştirmeye dönük çabalar da söz konusu azınlıkların dinsel yaşantılarını toplumsal hayattan izole etmek babında laiklik kapsamındayken dahi milliyetçi politiklardır. Bu nedenle Kemalizm'in laikliği, dışlayıcı bir laiklik olmaya mahkumdur, zira laiklik modern bir milliyetçilik türevi olan Kemalizm'in belirleyeni değildir; Kemalizm'in milliyetçi karakteristiği laikliğin uygulama hatlarını çizmiştir.

Kemalistler "din işlerinin devlet işlerinden ayrılması" babında bir laikliği, belki Müslümanlardan daha yoğun şekilde, Rum-Ermeni ve Yahudi azınlıkların üzerinde uygulamışlardır. Özellikle Yahudilerin Fransa tarafından finanse edilen eğitim kurumları, eğitim dillerinin Fransızca, İbranice karışık olması, onları laiklik ve milli bağımsızlık eksenli eleştirilerin merkezine oturtmuştur. Kemalist figürlerin din ve laikliğe dair görüşler serdederken hemen peşinden milli kimliğin yeknesaklaştırılmasına ilişkin

¹² Türkiye'de Kemalizm'in kurumsallaşma sürecini Sivil Din kavramı üzerinden ele alan bazı öncü çalışmalar için bkz. (Düzce, 2016) ve (Atalay, 2018).

vurgular yapmaları bu açıdan şaşırtıcı değildir. Mart 1926'da Milliyet gazetesine konuşan Siirt mebusu Mahmud Efendi, Musevi okullarında ana dil olarak Türkçe'nin kabul edilmesini, okulların Hahamlık tarafından değil, okulların buldukları mahalden seçilerek kurulacak bir heyet tarafından idare edilmesini, bu hususların din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasına hizmet edeceğini vurgulayarak önermişti (Bali, 2010:89). Yine Türkçe konuşma kampanyalarının yaygınlaştığı 1932 yılında Moiz Kohen'in (Tekinalp) sinagoglarda Türkçe ibadeti tavsiye etmesi, Yahudi cemaatlerinin Türkçe öğrenmek ve öğretmek için çeşitli birlikler kurmaları ve aynı yıl ezanın Türkçeleştirilmesi, laiklik siyasetinden çok, Türkleştirme eksenli milliyetçilik siyasetinin sonuçları olarak değerlendirilmelidir (Bali, 2010:154-158).

Tüm bunlara ek olarak İsmet İnönü'nün 1925 yılındaki beyanatında eğitimin millileştirilmesine ilişkin olarak, dini eğitim, beynelmilel eğitim ve milli eğitim bağlamında üçlü bir tasnife gitmesi ve dini eğitimi de bir tür beynelmilel eğitim olarak addetmesi dikkat çekici bir örnektir. İnönü, Anadolu'da yaşayan kitlelerin henüz yekpare bir millet görünümünde olmadığını vurgulamakta, bunun başlıca sebebi olarak ise eğitimin çok kaynaklı ve çok dilli olmasını gerekçe göstermektedir (Bali, 2010:190). Bu bakımdan Kemalistler arasında tabandan tavana bir koalisyon şeklinde laiklik prensibinin, milli kimliği tahkim etmek üzere cumhuriyet toplumunun çok kültürlü niteliğine yöneltilen bir araç olduğu söylenebilir. Öte yandan özellikle 1930'lu yıllar boyunca Kemalist milliyetçiliğin, İslam dinine yön tayin etmek yerine toplumsal hayatta onun yerini almayı deneyen bir sivil din olarak kurumsallaşma denemelerinden de söz etmek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu denemeler de yalnızca Atatürk'ün şahsi dindarlığı ya da dinsizliği ile açıklanamaz. Daha ziyade, özellikle büyükşehirlerde Osmanlı'nın son döneminde başlayıp Cumhuriyet devriyle güç kazanan dine karşı kayıtsızlık ve dinin kırsala doğru çekilmesiyle ilişkili olarak düşünülebilir (Atalay, 2018:90).

Son tahlilde Kemalizm, imparatorluk bakiyesi bir toplumda iki temel sorunu çözmek ihtiyacından doğmuştu; etnik ve sınıfsal aidiyetler ve bunlara dayalı ayrıcalıklar. Bu bakımdan Kemalistlerin halk tanımının "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" şeklinde olması şaşırtıcı değildir. Kemalizm açısından Türk ulusu, ezilen sınıfları temsil eden bir halk, bu halkın düşmanı ise büyük Avrupa devletleri idi. Bir defa Avrupa

devletleri ve onların emperyalist hedefleri alt edildiği takdirde, içeride etnik ve sınıfsal ayrılmaya gerek bırakmayacak bir halk kitlesi kendiliğinden oluşmuş olacaktır (Yerasimos, 2013:129). Bu nedenle farklı etnik gruplar, dini gruplar hızla Türkleştirilmeli yahut Türk olduğu onlara öğretilmeli, hatırlatılmalı idi. Diyarbakır başta olmak üzere Doğu illerinde kurulan okulların ve Türk Ocağı şubelerinin başlıca görevi, yöre halkına Türklüklerini anlatmak, Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasını önlemek ve Türk milliyetçiliğini telkin etmek olmuştur (Çağlayan, 2014:177-183). Gayrimüslim cemaatlere laiklik bağlamında uygulanan ve yukarıda kısaca değinilen Türkleştirme siyasetinin yanı sıra 1940'lı yıllarda yürürlüğe konulan Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi uygulaması, fiiliyatta gayrimüslim sermayenin millileştirilmesi politikasına hizmet etmiştir. Bu dönemde toplanan Varlık Vergisi'nin yarından fazlasının gayrimüslim cemaatlere ait olması bu durumu destekler niteliktedir (Şener, 2015:211).

Öte yandan Kemalizm, hem genel manada hem de etkin olduğu devirde Türk milliyetçiliğinin tek biçimi ya da yorumu değildir. Başka bir deyişle Kemalizm, Gürpınar'ın iddiasının aksine Türkiye'de "ideolojilerin ve aydınların paltosu", Türk modernleşmesi de "Kemalizm'e düşülen şerhlerden" ibaret bir mevzu değildir (2013:89). Kemalizm'in en etkili olduğu dönemlerde dahi alternatif milliyetçi yorumlar ortaya çıkmış, bunlar kimi zaman devletle işbirliği içinde olmuş, kimi zaman devlet tarafından tasfiye edilmiştir. Örnek olarak Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi aydınlar tarafından ortaya atılan Anadoluculuk fikri, Nihal Atsız ve çevresindeki milliyetçi aydınlar tarafından geliştirilen Turancılık akımı, Kadro dergisi etrafında cereyan eden sosyalizm ve Kemalizm eksenli tartışmalar gösterilebilir. Bu alternatif milliyetçiliklerin sınırlarını genelde devlet ricalindeki kullanışlılık düzeyleri tayin etmiştir. Örneğin Milli Şef İnönü döneminde Nazi Almanya'sı ile yakınlaşan devlet için Turancılar, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetlerdeki Türk varlığını Almanya lehine kışkırtma potansiyelleri bakımından değerli iken; 1944'de Almanlar'ın savaşı kaybedeceği kesinleşince ilk takibata uğrayanlar ve tasfiye edilenler yine Nihal Atsız ve Türkçü aydınlar olmuştur (Ağaoğulları, 2013:310-313). Benzer bir deneyim 1930'lu yıllarda Milli Türk Talebe Birliği için de geçerli olmuştur. MTTB, Türkçe konuşma kampanyalarında ve ticari hayatta Türklere daha fazla yer verilmesi politikalarında Kemalizm'i desteklerken; milliyetçiliği Anadolu sınırlarına hapsetmesine karşı çıkan ve Misak-ı Milli Sınırları dışındaki Türklerle ilgili duyarlılık taşıyan bir tutum sergilemiştir

(Okutan, 2004:42). MTTB, Azerbaycan’da bağımsız bir Azeri devlet kurulmasına karşı çıkmış, kendini Azeri adıyla ayırmaya çalışanların da Türk milletine mensup olduklarını, Türk vatanının sınırlarının Lozan antlaşmasına sığdırılamayacağını savunmuştur. Hem bu görüşleri hem de Bulgaristan’da bulunan bir Türk mezarlığının tahrip edilmesini protesto etmeleri nedeniyle rejimin güçlü yayın organı Kadro dergisi tarafından “Türk devriminin manasını anlayamamakla” itham edilmişlerdir. Bu ve bunun gibi bazı hadiselerin devam etmesinin ardından MTTB 1936 yılında devlet tarafından kapatılmıştır (Türkölmez, 2014: 45-46).

Kemalizm’in milliyetçilik üzerindeki hegemonyası, çok partili hayata geçişle birlikte kırılmış, 1950’li yıllar muhafazakar milliyetçi alternatif siyasetlerin fikri yükselişine sahne olmuştur (Bora ve Ünüvar, 2015:165). Bu dönemde muhafazakar milliyetçilik komünizme karşı “Hür Dünya” kampının temsilciliğini üstlenmiş, 1930’larda uygulanan radikal milliyetçi ve laik uygulamaların eleştirisinden doğan bir muhalefet üretmiştir. Demokrat Parti döneminde ortaya çıkan bu muhafazakar milliyetçi birikim 27 Mayıs’tan sonra örgütlenecek ve Aydınlar Kulübü, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği ve 1970’lerden itibaren Aydınlar Ocağı çevrelerinde temsil edilecektir.

Kemalizm milliyetçiliğin devlet eliyle üretilen, doktrine edilen ve yaygınlaştırılan Batıcı, laik ve cumhuriyetçi bir türevi olmuştur. Ancak toplumsal bağlamı tek başına Kemalizm ekseninden açıklamak mümkün değildir. Bu çalışmada incelenecek olan YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınları Ocağı’na da zaman zaman “Sol Kemalizm”, “Sağ Kemalizm” yakıştırmaları yapılmıştır. Ancak üçüncü bölümde incelendiğinde görüleceği üzere her iki aydın hareketinin de Kemalizm’i aşan yorumları bulunmaktadır. Onları ortaklaştıran ve Kemalizm’le aynı hattın üzerine yerleştirdiği söylenebilecek nitelikleri milliyetçi karakterleridir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurumsal ve zihinsel birikimi Kemalist milliyetçilik ekseninde kurulmuştur, ancak milliyetçiliğin üretimi ve yeniden üretimi bir süreç olarak Kemalizm’le başlamamış ve onunla da nihayet bulmamıştır.

Bu bölümde Osmanlı’nın son devrinden 1960’lı yıllara gelene kadar milliyetçiliğin ve milliyetçileşmenin modernleşmenin ana hattı olduğu iddiası üzerinden milliyetçiliğin gelişimi ele alınmıştır. Farklı toplumsallaşma projeleri olan İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük; aralarındaki geçişkenlikler ve yerel bağlamlar da hesaba katılarak Osmanlılık, Osmanlı İslamcılığı, Müslüman Milliyetçiliği ve Türk milliyetçiliği uğraklarına

bölünmüştür. Bu uğrakların tarifi milliyetçiliğin hem modernleşmeyi taşıyan bir atmosfer, bir habitus olduğunu açıklamayı mümkün kılar, hem de milliyetçiliğin üretim ve yeniden üretiminde devletin tekel olmadığını, sürecin ilişkisel olduğunu ifade etmeyi sağlar. Bu kapsamda Philip Gorski'nin milliyetçilik tanımını bağlamında her bir uğrak ele alınmış ve milliyetçiliğin Türk modernleşmesini yaratan bir habitus, modernleşme sürecinde devletin vatandaşa uyguladığı bir simgesel şiddet ve vatandaşların elinde giderek biriken ve devlet alanını yeniden yorumlama kapasitesine sahip bir simgesel sermaye olduğu tarihsel süreç bağlamında ifade edilmeye çalışılmıştır. Şimdi Pierre Bourdieu'nün habitus, alan, simgesel şiddet ve simgesel sermaye gibi temel kavramları açıklanarak bunların Türkiye'de milliyetçiliğin yeniden yorumlanmasında ne gibi bir işlev görecekları teorik düzeyde açıklanmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 2: DEVLET TOPLUM İLİŞKİSİNE DAİR ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: PIERRE BOURDIEU'NÜN DEVLET KURAMI

Devlet üzerine geliştirilen teoriler, devlet mefhumunu kadir-i mutlak bir aktör olarak tanımlamak ile ülke içindeki ya da uluslararası düzlemdeki belli güç odaklarının aygıtı olarak tanımlamak arasında gidip gelmektedir. Güçlü devlet (geleneği) tezi, Max Weber'in Patrimonyal Devlet kavramından ilhamla üretilmiştir. Kendini devletin sahibi olarak temayüz ettiren monarklar, devlet otoritesinin yegane belirleyicisi ve temsilcisi haline gelmiştir. Sarayın dışındaki toplumsal güçler siyasi hayata etkisi sınırlı olan, daha çok monarkın iktidarını yeniden üretme işlevini gören küçük ortaklardır (Dinler, 2009:20). Siyaset, sarayda merkezileşen iktidarın iradesiyle yine saray bürokrasisi eliyle yürütülmektedir ve toplumsal ilişkilerden beridir (Eryılmaz, 2006:23). Devleti (toplumsal ya da küresel) farklı boyutlardaki güç ilişkilerinin bağımlı aygıtı olarak gören yaklaşımlar ise Marksist temellidir. Marksizm'in klasik devlet yaklaşımı, kavramı sınıf mücadelesinin bir ürünü olarak tanımlar. Buna göre devlet egemen sınıfların aracısı olarak, ezilen sınıflar üzerindeki baskı aygıtıdır. Uluslararası güç ilişkilerine göre devleti tanımlayan dünya-sistemi kuramcılarına göre devletler, uluslararası üretim ilişkilerine dayalı işbölümüne göre konumlanırlar. Devletlerin uygulayacağı politikaların içeriği ve biçimi eninde sonunda söz konusu işbölümünün getirdiği kısıtlara dayanmaktadır. Immanuel Wallerstein'in dünya-sistemleri analizi ulus devletler yerine tarihsel sistemleri geçirmiştir. Dünya sistemi kuramına göre devletlerin üretim ilişkisi biçimlerinin dönüşümü, devlet içindeki sınıf mücadelesi ya da geleneksel devletin iradesine göre değil, dünya sistemindeki dönüşüme eklenme biçimine göre gerçekleşmektedir. Bu bakımdan Marksist kurama dahil olmakla birlikte ondan belli bir ölçüde kopmayı da temsil eder. Siyasi olanın nesnesi olarak devlet yerine hakim dünya-sistemin getirilmesi bu kopmanın görünen yüzüdür. Hakim dünya-sistemin kurucuları merkez, hakim sisteme hızlı eklenerek hem merkez hem de çevre özellikleri gösterenler yarı-çevre, bu sistemin dışında kalanlar ise çevre ülkelerini teşkil ederler (Aydeniz, Silinir ve Karhan, 2012:1018).

Yukarıdaki tartışma, sosyal bilimlerde mevcut bulunan, insan eylemlerinin temelinde içinde var olunan yapıların belirleyiciliği olduğunu savunan yapısalcılık ile eylemlerin rasyonel akla ve özgür iradeye dayalı ve diğer şartlardan görece bağımsız olduğunu savunan öznelcilik arasındaki tartışmayla benzer niteliktedir ve o tartışmadan

türetilmiştir. Sosyal teorideki bu ikilik devlet teorisine uygulanacak olursa devlet belli bir yapısal belirlenimin işleme için bir aracı, aygıt ya da herhangi bir belirlenimden azade bir aktör olarak tanımlanabilir. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız tablo bu ikiliği işaretlemektedir. Söz konusu ikilemin temelinde şekillenen devlet teorileri ve siyaset sosyolojisi yaklaşımları, devletin toplumsal temellerini tarif etmekten halen uzak olduğumuzu göstermektedir. Bu çalışmada Pierre Bourdieu'nün sosyolojik kavramları ve devlet üzerine yaptığı analizlerden yararlanarak bu ikilem aşılma istenmektedir. Bourdieu'nün çalışmaları da temelde yukarıda bahsedilen yapısalcılık-öznellik karşıtlığına cevap vermek ve yeni bir açılım getirmek amacını taşımaktadır.

Devletin bağımsız bir aktör ya da bağımlı bir aygıt olduğuna dair fikirler, devleti içinde var olduğu ve hükmettiği toplumsallıktan bağımsız kabul eder (Gülalp,1993:22). Güçlü devlet geleneği tezleri toplumla ilişkisinde keyfiyeti tamamen elinde tutan bir devletin toplumsal meşruiyetinin kaynağını açıklamakta eksik kalmıştır. Benzer biçimde devletin belli egemen sınıflar ya da uluslararası bağımlılıkların çıkarları doğrultusunda hükmedilen sınıfları sömürdüğü iddiası, devletin hükmedilen sınıflar nezdindeki müktedir imajını açıklamaktan maluldür. Bununla birlikte devletin toplum üzerindeki karizmasını ve kutsiyetini açıklamak amacıyla ortaya atılan otorite türleri ve ideolojik aygıtlara dayalı kuramsal yaklaşımlar da bulunmaktadır. Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kuramında devlet, belli bir (resmi) ideolojiyi kurumları (okul, hapishane, fabrika vb.) aracılığıyla topluma işler ve toplumda belli bir zihniyetin oluşmasını sağlar. Böylelikle egemen sınıfların aygıtı olan devlet, hükmedilen sınıflar açısından kutsal, değerli ve uğruna ölünecek bir kuruma dönüşür (Althusser, 1994). Weber'in otorite sınıflandırmalarında ise devlet, halkın, güçlü bir liderin kişiliğinde temsil edildiğine (karizmatik otorite), ya da kurumların rasyonel karar verme eğiliminde olduğuna güven temin etmek (yasal-ussal otorite) şartıyla meşru kabul edilir (Weber, 2005). Her iki kuramsal yaklaşım da -her ne kadar devletin toplumsal meşruiyet biçimine ilişkin bir yaklaşım getirmek iddiasında olsalar da- devlet merkezlidirler ve devletin toplumsal meşruiyet temellerini açıklamak yeteneğinden yoksundurlar. Halkın bir devleti meşru kabul etmesi onun yalnızca devlet kurumlarında maruz kaldığı bir ideolojiye kayıtsız uyması ile açıklanabilecek kadar kolay değildir. Çünkü ideoloji, ideolojik aygıtlar vasıtasıyla devletin tekelinde değildir ve devlet toplumsallıktan bağımsız bir aygıt değildir. Weber'in yaklaşımı açısından düşünülecek olursa devlet, toplum üzerinde

iktidarını sağlamlaştırmak için karizmaya ya da akılcılığa yaslanmak zorundadır. Durkheim devletin her an dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olan toplumu bir arada tutacak düzenleyici bir ahlak ilkesi üretmesi fikriyle bu argümanı önelemiştir. Bu teoride de devlet toplumdan bağımsızdır ve toplumu belli yöntemlerle meşru olduğuna ikna ve ikrar ettirmeye çalışır. Geleneksel otorite tanımı bir ölçüde devleti toplumsallığa yakınlaştırır görünse de devletin toplum üzerindeki uygulamaları ve toplumsal imajı şahsi ve keyfi bir boyut taşımaktan kurtulamamıştır. Bu teoriler açısından toplumun ve devletin değerleri, gündemleri ve ideolojileri farklıdır. Devlet tepeden inmece bir şekilde toplumu oluşturur, yönetir ve denetler. Farklı siyasi teknikleri kullanarak iktidarını yeniden üretmeye çalışır. Çünkü her iki yaklaşımda da devlet toplumun (ve dolayısıyla toplumsal ilişkilerin) dışında ve üzerinde bulunur. Onun egemen sınıfların aygıtı ya da meşru şiddet tekeline sahip bir aktör olması bu algıyı değiştirememiştir. Devletin kutsallığının siyasi bir kurmaca olduğunu ortaya çıkarmaya çalışan bu yaklaşımlar bizatihi devleti kutsallaştırır ve toplumdan ayırır. Pierre Bourdieu'nün öncelikle toplumsal ilişkilerin analizini mümkün kılmak için geliştirdiği ve çalışmalarının son dönemlerinde devlet mefhumuna doğru teşmil ettirdiği kavramsal ve teorik çerçeve bu açmazı çözmek açısından zenginleştirici görünmektedir.

2.1. Bourdieu'nün Metodolojik Yaklaşımı

Pierre Bourdieu yukarıda da değinildiği gibi sosyal bilimlerin kadim özne-yapı problematiğine değinmiş ve özneler ile yapılar arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaya girişmiştir. Bir sosyolog olarak toplumsal eylemliliği incelemede görünen bedensel pratiklerin ardında olduğu bilinen ancak henüz ortaya çıkarılamamış saikleri bulmayı amaç edinmiştir. Kaba hatlarıyla Bourdieu'nün; Weber, Marx ve Durkheim arasında bir çizgide tutunmaya çalıştığı görülür. Kendisi de bu durumu birbirine karşıt görülen felsefelerin arasında bir köprü kurmanın bilimin ilerlemesini sağlayacağını savunarak açıklamıştır (Bourdieu, 2016a:30). Althusser'in öğrencisi olması ve en üretken dönemini 1960 ve 1970'li yıllar Fransa'sında geçirmiş olması nedeniyle Bourdieu'nün özne-yapı tartışmasına dahil olması pek de şaşırtıcı değildir. Asıl ilgi çekici olan ortaya koyduğu özgün yaklaşımıdır.

Bourdieu bireylerin tarihsel olarak önbelirlenmiş ve aşılabilir "yapı"larda değil, her biri kendine özgü değerler etrafında oluşmuş "alan"larda konumlandıklarını ortaya koyarak

analize başlar. Bireyin alan içindeki konumunu açıklamak için kullanılacak en uygun kavram “fail” olacaktır. Çünkü birey eylemlilik halindeyken hem alan içinde alanın ürettiği baskılara maruz kalan, hem de bunları kendi stratejileri ekseninde ve eylemleri doğrultusunda değişim ve dönüşüme uğratma kapasitesine sahip olan bir faildir.

Toplumsal eylem karşıt çıkarılara sahip faillerin mücadelelerinin bir toplamıdır. Bu bakımdan toplumsal eylem öngörülemez sonsuz sayıda çıktı üretebilen bir olgu olarak kavranır. Failler yapısal belirlenimlere kaderci biçimde bağlı olarak görülmediklerinden eylemler çok çeşitlidir. Aynı zamanda alanın koşullarının ve alandaki diğer faillerin de bilincinde olduklarından dış etkenlerden tamamen bağımsız bir iradeyle eylemde bulunamazlar. Toplumsal eylem iradidir, ancak bu iradenin nasıl ortaya çıkacağına koşullarını alanın gereklilikleri ve failerin tarihsel mirası olan “habitus”leri belirler. Alanın gereklilikleri ise tartışılmaz ve değişmez değildir. Her an yapılaşan bir yapı olarak alanlar, faillerin etkilerine açıktır ve dönüşmeye müsaittir.

Bu başlık altında sırasıyla alan, faillerin eylem ilkesi olarak habitus, alanları failer için içlerinde mücadele etmeye değer kılan sermaye ve alanı failin giderek habitus’ünü yeniden kodlamaya doğru yönelten kuvveti olarak simgesel şiddet kavramları incelenecektir. Genel olarak tüm kavramlar alan içindeki işlevlerine göre tanımlanacak ve Bourdieu’nün devlet yaklaşımına ilişkili olarak değerlendirilecektir. Bourdieu’nün kavramının sosyoloji ve sosyal teorideki özel kullanımları ise tartışmanın dışında tutulacaktır.

2.2. Bourdieu’nün Devlet Tanımı ve Bourdieu’nün Temel Kavramlarıyla İlişkisi

Bourdieu devleti tanımlarken Weber’in meşhur tanımından hareket eder. Weber’de “fiziksel şiddetin meşru kullanım tekeli ele geçiren insanlar” olarak tanımlanan devlet, Bourdieu tarafından “meşru fiziksel ve simgesel şiddet tekeli elde etmeyi amaçlayan mücadelelerin gerçekleştiği iktidar alanlarının bütünü” olarak tanımlanmıştır (Weber, 2006:36; Bourdieu ve Wacquant, 2014:98). Bu tanımda dikkat çekmek istediğimiz kavramlar, simgesel şiddet ve alan kavramlarıdır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak bu kavramlar üzerinden bir siyaset sosyolojisi yaklaşımı inşa etmeye çalışılacaktır. Bourdieu özellikle son dönem çalışmalarında devletin oluşumu ve toplumsal ilişkiler içindeki konumu meselesi üzerine odaklanmıştır. Devlet üzerine düşünceleri de bilimsel

yöntemiyle uyum içindedir. Var olan felsefi ikilikleri aşmak ister. Devletin özerk ya da bağımlı bir aygıt ya da aktör olarak tanımlanması çabasının devlet mefhumunu bir oldubittiye getirerek rafa kaldırmak olduğunu savunarak eleştirir (Bourdieu ve Wacquant, 2014:97). Ona göre devlet farklı alanların bütünleşmesinden oluşur. Farklı alanların bütünleşmesi o alanlara özgü sermayelerin bütünleşmesi anlamına gelir. Bu bütünleşme devleti, söz konusu alanlar ve alanlara özgü sermayeler üzerinde devletsel bir alan ve devletsel bir sermaye kurmak suretiyle güç sahibi kılar (Bourdieu, 2015a:103).

Buraya kadar yapılan kısa girişle, Bourdieu'nün devlet tanımıyla devlete ilişkin temel görüşleri ve metodolojik yaklaşımı hülasa edilmiştir. Analizleri derinleştirmek için yukarıda vurguladığımız bazı temel kavramların (alan, habitus, simgesel şiddet, simgesel sermaye) açıklanması gerekmektedir. Ardından çalışma kapsamında milliyetçiliği ele alma biçimi ve bu biçimin Bourdieu'nün yaklaşımı üzerindeki konumunun açıklanmasına geçilecektir.

2.2.1. Alan Yaklaşımı

Alan yaklaşımı özne-yapı ikiliğine iki ayrı argüman ile verilmiş bir cevaptır. Belli bir anda sosyal faillerin eylemlerinin nedenselliğini açıklamak üzere geliştirilen alan yaklaşımı, öncelikle faillerin daima ve her yerde aynı koşullar, aynı kurallar ve aynı gereklilikler içinde olamayacağını, içinde buldukları alanın onlara dayattığı bir kurallar manzumesine uyumlu hareket etmek zorunda kalabileceklerini vurgular. Bu argüman her yerde ve her zaman koşulların değişimini fark etmeksizin, rasyonel eylemde bulunması beklenen (ve öyle de olduğu kabul edilen) özgür birey düşüncesine verilmiş bir cevaptır. Ancak, aynı zamanda failler, alanın tazyikleri altında etki altına alınmış, bağımlı özneler, robotlaştırılmış unsurlar da değillerdir. Alana özgü simgesel sermayeleri biriktirerek alan içinde etkin konumlara gelmenin mücadelesini verirler. Bu argüman ise klasik yapısalcılığa karşı sosyal failliğin basitçe belli bir yapısal etki altında üretilmiş refleksler bütünü olmadığını gösterir.

Failler alana etki etmek isterler, bunu yapmalarının nedeni her alanın belli bir görme, bölme ve sınıflandırma biçimini dayatmasıdır. Failler bu sınıflandırma biçimine hükmetmek için alanı ele geçirmek isterler. Bu bakımdan Bourdieu için sosyal eylemlilikte önemli olan, her alandaki sınıfların değil, sınıflandırmaların mücadelesidir.

Sınıflandırma mücadeleleri belli bir toplumsal dünya görüşünü yani toplumsal dünyayı algılama ve kurma biçimini ve o dünyayı sınıflara ayırmanın bir biçimini dayatmak için verilen bir mücadeledir (Bourdieu, 2015a:26). Sınıflandırma yalnızca neyin meşru olduğunu değil, o toplumsal yapı içinde neyin “makul” olduğunu da ifade etmeye yarayan bir kavram çifti üretir. Dolayısıyla sınıflandırma biçimleri sayesinde ve bunların paylaşılması nispetinde toplumsal dışlanma ve içerilmeler meşrulaştırılır.

Alanlar, kendilerine özgü bir simgesel sermaye(ler) üzerine kurulmuşlardır. Her alanda bu sermayenin dağılımı eşitsizdir ve mücadele bu sermayeye az sahip olanlar ile onu çok biriktirmiş, ya da doğuştan gelen bir ayrıcalık ile ona halihazırda sahip olanlar arasındadır. Alan üzerindeki mücadelede failler, sermayelerinin miktarı nispetinde stratejik tercihler yaparlar. Sermayesi az olanlar alanın mevcut sermaye dağılımını yıkmaya, çok olanlar ise mevcut durumu muhafaza etmeye dönük stratejiler üretirler. Bu stratejilerin özü, sermayelerin mevcut nicelik ve niteliksel dağılımını bozuma uğratmaya dayanır. Yani sadece sermayenin çok olandan az olana doğru transferinin ötesinde sermayelerin içeriğinin dönüştürülmesi (sınıflandırmanın dönüştürülmesi) de yıkmaya ve yeniden yapılandırma stratejilerine dahildir. Öte yandan yıkmaya yönelik strateji ve mantıkları içermez. Çünkü çok zıt görüşleri temsil edenler arasında bile o alanda mücadele ettikleri şeyin değerli olduğu, elde edilmesi gerektiğine ilişkin zımni bir mutabakat vardır (Bourdieu, 2015a:144). Alanı toptan devrimlerle ortadan kaldırmayı engelleyen etkenlerden bir diğeri de faillerin söz konusu alana girebilmek için harcadıkları çabanın, zamanın, farklı simgesel sermayelerin toplamından oluşan yatırımlarının büyüklüğüdür (Bourdieu, 2013:140). Alan ortadan kaldırıldığında faillerin yaptıkları yatırım da ortadan kalkacağından alanın yok edilmesi toplumsal eylemin bitişi olarak zihinlere kazınır ve bu ihtimal düşünülemez hale gelir.

Şu halde alandaki sermayeye zayıf faillerin yıkmaya stratejileri, alanın temelinde yer alan sınıflandırma kategorilerinin içeriğini kendi çıkarları için değiştirmeyi hedefler. Ancak topluca sınıflandırmanın ortadan kaldırılması hedefini taşıyamaz. Bu nedenle alanın en aykırı olanları dahi, alana özgü sermayeyi değerli kabul eder. Sadece bu sermayenin içeriğini ve anlamını değiştirmeye yönelirler. Bourdieu’ye göre bunu yapabilmek için failler öncelikle verili durumu bir yozlaşma olarak tanımlar ve kendi duruşlarını alanın

temel değerlerine, başlangıç noktasına, oyunun esas ruhuna dönüş olarak teklif ederler (2013:140).

Bir failinin strateji üretmesinin temel saiki olan çıkar, Bourdieu’de bildiğimiz anlamda menfaat veya fayda anlamında kullanılmaz. Faillerin çıkarları alanda gerçekleşen toplumsal mücadele oyununun ruhunu kapmak, oyunun oynamaya değer olduğunu düşünmektir (Göker, 2014:286 ve Bourdieu, 2015a:143). Aynı zamanda çıkarı olmak, Bourdieu’ye göre “göbekten bağlı olmaktır”, yani farkında bile olmadan içinde bulunulan alanın değer yargıları doğrultusunda hareket etmeye meyilli olmaktır (Bourdieu, 2016b:418). Ancak bu açıklamalar Bourdieu’nün çıkar yaklaşımını açıklamakta yetersiz kalabilir. Bu noktada çıkar kavramı habitus kavramının açıklanması yoluyla daha somut hale getirilebilir.

2.2.2. Habitus

Habitus bireylerin (ya da toplumsal faillerin) toplumsallaşma süreci içinde çoğunlukla bilinçsiz şekilde edindikleri, dünyanın nasıl algılanacağına dair idrak ve bu dünyada nasıl davranılacağına dair eylem şablonlarının bütünüdür (Jourdain ve Naulin, 2016:42). Bu şablonların bilinçsizce edinilmesi, onların düpedüz bilincinde olunmadığı anlamına gelmez. Failler habitus’ün getirdiği eylem ve idrak şablonlarının farkındadırlar, farkında oldukları için bunları meşru ve kendilerine ait kabul ederek benimser ve bedenselleştirirler. Toplumsal dünya şeylerin bilincinde olup olmamaya göre işlemez, pratiklere göre işler. Bourdieu toplumsal cinsiyet rollerinin dağıtımından, sınıfsal konuma ilişkin bedensel edimlere kadar (kadınların balolardaki reverans hareketleri, egemenin önünde divan durma hareketi vb.) birçok bedensel pratiğin habitusa dahil edilmiş idrak ve eylem şablonlarından kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Bireyler habitus sayesinde belli bir durumda toplumsal hayatın onlardan beklediği biçimde davranabilme becerisini gösterirler. Bu beceri tam bir uyumu da gerektirmez. Toplumsal hayata ilişkin kolektif beklentiler, faillerin tamamen kurallara uygun davranmasını değil, bunun için çaba göstermelerini, kurallara uyacaklarına ilişkin bir potansiyeli sergilemelerini talep eder (Bourdieu, 2015a:175).

Failler habitus'leri aracılığıyla toplumsal hayatın nesnel koşullarının yeniden üretimine katkıda bulunurlar. Bir yandan da habitus, söz konusu nesnel koşulları tek tek bireyler bazında bir dönüşüme ve yeniden yorumlamaya tabi tutacak potansiyele sahiptir. Bu anlamda dışsallığın içselleştirilmesi olduğu kadar faillerin eylemleri yoluyla dış dünyayı etkilemesi bakımından içsellik dışsallaştırılması anlamını da taşır (Jourdain ve Naulin, 2016:45). Bununla birlikte habitus'ün bu çift yönlü eylemselliği eleştirilere de konu olmuştur. Faillerin nesnel koşulları dönüştürme iradesinden söz edildiği takdirde habitus'ün söz konusu koşulları yeniden üretme işlevi sorunlu hale gelmektedir. Eğer failer yapısallığı aşmak için strateji üretiyorlarsa o halde içine doğdukları habitus'ün ya da koşulların farkında olmaları gerekir ki, bu da Bourdieu'nün habitus, oyun sezgisi ve strateji gibi bazı temel kavramlarını tartışmalı hale getirir (King, 2000:424). Ancak habitus farkında olmadan gerçekteştirilen eylem pratikleri bütünüyse o zaman söz konusu eylemlerin belli bir amaca yönelik olmaması icap eder.

Devlet, alanların çalışma mantığı vasıtasıyla, içine doğan vatandaşlarında, onların rasyonel akıl yoluyla ulaşmadıkları ancak o devlete bağlı olmak yoluyla zihinsel yapılarına (ve gerekirse bedensel pratiklerine) işlenen bir habitus'ün oluşmasına vesile olur. Habitus, bireylerin özgür iradeleriyle seçmediği ancak mekanik bir baskı ile de itilmedikleri fiili pratikler bütünüdür (Bourdieu, 2013:165). Bireylerin içine doğdukları “doğal durumun” gereklerine uygun biçimde davranarak, tarihsel olarak verili bir anda, o ana uygun tepkileri, üzerine fazlaca düşünmeden, her zaman yaptıkları bir şeyi yapar gibi, ortaya koyarak eylemde bulunmaları habitus'un onlara sağladığı yol yordamın gereğidir. Habitus, alanın gereklerine uyumlu davranmanın ilkesidir. Bu davranma biçimi hem spesifik olarak o bireyin, hem de onun mensubu olduğu ailenin, sınıfın vb. kolektif tarihselliğinin bir toplamıdır (Bourdieu, 2013:166).

2.2.3. Simgesel İktidar ve Simgesel şiddet

Bir alanı mümkün kılan o alanın hem sebebi hem de sonucu olan kolektif katılımıdır. Kolektif katılım alanın içinde bulunulmaya değer (oyunun oynanmaya değer) olduğunun göstergesidir. Bu nedenle failerin alana dahil olmak istemelerini, o alanı sevmelerini sağlayacak biçimde habitus'lerini biçimlendirecek bir dışsal etkiye ihtiyaç duyulur. Aynı zamanda alana özgü görme, bölme ve sınıflandırma esaslarının dayatılması bu dışsal etkiye bağlıdır. Bourdieu'de bu etki simgesel şiddettir. Bu şiddet vasıtasıyla simgesel

iktidar, alana kolektif katılım gösteren faillerde yeniden üretilebilir. Simgesel şiddetin gücü, tahakküm ilişkilerini sevgi ve duygusal hoşnutluk ilişkilerine dönüştürme kapasitesinde yatmaktadır (Bourdieu, 2015a:180). Bourdieu çağdaş toplumlarda şiddetin daha yumuşatılmış ve daha sofistike biçimlere büründürülerek görünmez hale getirildiğini düşünmektedir (Bourdieu ve Zizek, 2013:405). Şiddete ya da disipline karşı çıkmak kolaydır, ancak şiddetin simgesel biçimler olarak, karşılığında çeşitli sermayeler vadeden, cazip bir hale getirildiği durumlarda bu simgesel şiddeti fark etmek bile imkansızdır. Çünkü simgesel şiddet hava gibi içinize her gün çektiğiniz bir şey halini alır.

Simgesel iktidarın sürekliliğini sağlamak amacıyla egemenler tarafından uygulanan simgesel şiddet, faillerin habitus'lerini her şeyin olması gerektiği gibi olduğuna ilişkin bir yanlış tanımaya sevkeder. Zira simgesel iktidar hangi ilkeler üzerinde uygulanıyorsa o ilkelerin bilinmemesi ve kabul edilmesine dayanır. Egemenlik ve sömürü ilişkileri simgesel iktidar yoluyla hane içi sevgi ilişkilerine tercüme edilerek güzelleştirilir (Bourdieu, 2015a:178).

Devletin fiziksel ve simgesel şiddet tekeli elde etmesi ne ile mümkün olmuştur? Bourdieu bu soruyu yukarıda özetlediğimiz klasik meşruiyete dayanak oluşturan otorite ve ideoloji kuramlarını kullanarak açıklamaz. Daha derinden antropolojik bir gözlem yapar. Devletin simgesel şiddet uygulayabilecek bir konuma gelebilmesinin sağlayan şey, toplumdaki bireylerin zihin yapıları, algılama ve düşünce kalıpları, görü ve ayırım ilkelerini ortaklaştırılmasıdır. Bir tabula rasa'ya belli bir fikri aşılamanın ötesinde devlet, kendini zihinlerde tarih ötesi, doğal ve olması mecburi bir kurum olarak "kurumlandırır" (Bourdieu, 2015a: 102). Devlet kendisinin ne kadar değerli ve kutsal olduğunu anlatan ideolojik ve tarihsel anlatıların öncesinde neyin meşru, neyin gayrimeşru olduğunu tarif eden sınıflandırmaları ortaya koyar ve bunları aşılır. Bourdieu bu kurumlandırma ve aşılama sürecinde hocası Althusser'e öykünen biçimde eğitim kurumunun önemine vurgu yapmıştır. Ancak eğitim kurumunun yanında aile gibi, diğer toplumsal ilişkiler içindeki sevgi, ödüllendirme ya da öfke, soyutlama edimleri yoluyla kişinin bu sınıflandırma kategorilerini benimsemeye özendirildiğini ifade eder. Devletin egemenlik ilişkisi simgesel bir mübadele yoluyla hane içindeki bir sevgi ilişkisine dönüştürülerek güzelleştirilir (2015a: 178-179). Devlet bu simgesel şiddet yoluyla kendisine kuvvetli bir bağlılıkla bağlanan bireylere devletsel bir sermaye olan çıkarsızlık, erdemlilik ve

vatanseverliği bahşeder. Bireyler bu ilişki biçimini kabul ettikleri ölçüde toplumsal uzamda takdir edilir ve yukarıdaki simgesel sermayeleri biriktirmeye başlarlar.

Simgesel şiddetin bir diğer yönü, onu uygulayanlar ve ona maruz kalanlar arasında zımni bir suç ortaklığıyla uygulanan bir şiddet biçimi olmasıdır (Rehmann, 2017:242). Ancak Rehmann'ın da belirttiği gibi simgesel şiddet ve simgesel iktidara ilişkin Bourdieu'nün açıklamaları (sosyologun sıklıkla yaptığı gibi) ucu açık ve muğlak kalmıştır. Simgesel şiddet ve iktidarın kuvveti habitus kavramıyla ilişkilendirildiği ölçüde somutlaşır (Rehmann, 2017:243).

Habitus öngörülemeyen toplumsal gerçekliğe, kendisini oluşturan bütün bir geçmişin kümülatif toplamı olarak verilen pratik yanıtların kaynağı olduğundan, simgesel iktidarın habitus gibi verimli bir alanı hedeflemesi kaçınılmazdır. Zira habitus sayesinde simgesel iktidar faillerin bedenlerine ve zihinlerine kazınır ve nesiller arasında yeniden üretimi mümkün olur. Bu nedenle ideolojik boyun eğme ilişkisinin bir biçimi olan simgesel şiddet, alan ile habitus arasındaki etkileşimlerin bir sonucudur. Hükmedilenler, simgesel sermaye bölüşümünün onlara verdiklerini kabul edip, esirgediklerini reddetmeye, bu açıdan taleplerini talihlerine uyarlamaya, kurulu düzenin tanımlarına uygun bireyler olmaya meylederler (Rehmann, 2017:247). Bu tam da simgesel şiddet ile arzu edilen şeydir ve ancak habitus'lerin biçimlendirilmesi yoluyla elde edilebilir. Failler bu stratejik tercihleri alandaki sermaye dağılımına daha fazla müdahil olabilmek için hayata geçirirler. O halde alana özgü bu sermayelerin neler olduğundan ve temel niteliklerinden bahsetmek gerekir.

2.2.4. Sermaye Türleri ve Simgesel Sermaye

Bourdieu, alanlarda hakimiyet sağlamak üzere elde edilmeye çalışılan sermayeleri dörde ayırır. Bunlar; ekonomik, toplumsal (sosyal), kültürel ve simgesel sermayelerdir. Bireylerin toplumsal eylemlilikleri bu sermaye türlerinden bir ya da birden fazlasının bölüşümünün mücadelesinin verildiği alanlarda cereyan eder. Ekonomik sermaye, ekonomik kaynaklara sahip olmayı, sosyal sermaye içinde bulunulan ilişki ağları ve ikincil ilişkileri, kültürel sermaye egemenlerin ailelere ve bireylere eğitim yoluyla aktardığı yapıları ifade eder (Özsöz, 2009:20).

Simgesel sermaye yukarıda kısaca ifade edilen üç sermaye türünün birikimiyle elde edilen çıktı niteliğindeki bir sermaye türüdür. Örneğin kültürel sermayenin devlet eğitimi aracılığıyla biriktirilmesiyle elde edilen diplomalar birer simgesel sermayedir. Kişiye bir mesleği yerine getirme yetkisi sunan bu belge(ler), söz konusu sermayeyi dağıtma yetkisine sahip olan ve alanın egemeni konumundaki devlet tarafından verilir. Simgesel sermaye her sermayenin içinde görülen simgesel değerleri ifade eder.

Simgesel sermaye bir yandan da simgesel şiddet ile birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Simgesel sermaye(ler) alana özgü olarak tanımlanır ve alandaki failer tarafından cazip, toplanması itibar ve erdem getirici olgular olarak kabul edilirler. Bu nedenle simgesel sermayenin bir biçimi, simgesel şiddetin bir biçimi olarak da görülebilir. Alana özgü egemen sermaye kültürel alanda ise simgesel şiddet de kültürel alanda cereyan eder. Hatta aynı anda simgesel sermaye olan edimler, nesnelere ya da fiiller simgesel şiddet olarak da uygulanabilir. Çünkü bunların anlamlı, elde edilmesi gereken değerli şeyler olduğuna ilişkin karşılıklı zımni bir mutabakat zemini söz konusudur.

Sermayeler ve onların eşitsiz dağılımı nesilden nesle aktarılır. Yani belli bir sermaye türünde kazançlı olan bir kesimin sıradaki nesilleri, aynı sermaye türünde yine ayrıcalıklı konumlarını korurlar. Örneğin, sanatçı bir ailenin evlatları ya kültürel sermayenin alt kolları olan sanata ya da bilime ilgili olurlar, olmaları beklenir. Bourdieu'nün sosyolojik perspektifinin önemli dayanak noktalarından birini teşkil eden görüş, sembolik sermayelerin üretimi ve dağılımının yeniden üretimidir. Bourdieu, farklı sermayelerin yeniden üretimi ve dağıtımında güç ilişkilerinin de hesaba katılması gerektiğini vurgular (Bourdieu ve Passeron, 2015:41). Şüphesiz bu vurgusu özgün ve önemlidir. Ancak, yine aynı görüş, bizzat failer ve onların habitusleri aracılığıyla kurumlaştırılan toplumsal gerçekliğin, hiçbir şekilde aşamayacağı düşüncesini de beraberinde getirir. Zira bu argümana göre sermaye, egemenlerin egemenliğini pekiştiren ve genişleten bir mekanizmaya dönüştürülmektedir. Eğitim kurumu, yeniden üretim mekanizması hilafına, kolaylıkla sermayelerin dağıtım ve bölüşümüne etki edebilir. Goldthorpe, Bourdieu'nün iddia ettiğinin aksine eğitimin dikey hareketliliği imkansız hale getirecek şekilde kurumlandırılmadığını, habitus'ün sınırlı etkilerine rağmen eğitim yoluyla çeşitli sermayeleri artırmanın mümkün olduğu ifade etmiştir (2007:7). Şüphesiz eğitim, simgesel şiddetin formunun oluşumu ve simgesel sermayelerin tespit edilmesi açısından

önemlidir. Ancak Bourdieu'nün görüşünün fazla aristokratik bir yeniden üretim mekanizmasını çağrıştırdığını da vurgulamak gerekir. Bu bakımdan eğitimin elit dönüşümüne katkı sunan bir dikey hareketlilik mekanizması olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan eğitimle elde edilen unvanlar alanda üretilen yegane simgesel sermayeler değildir. Failler, eğitimle elde ettikleri toplumsal konumu alanı mevcut halinde tutuma yönünde kullanabilecekleri gibi, alanı dönüştürücü yıkma ve yeniden yapılandırma stratejilerini üretirken de kullanabilirler. Toplumsal konumlanma, doğrudan belli bir türden eylemi (alanı olduğu haliyle koruma) çağırılmaz. Aksine faillerin sonsuz eylem alternatiflerini düşündürmeyi gerektiren Bourdieücü bir yaklaşım, faillerin toplumsal konumlanmaları aracılığıyla alanı dönüştürebilecekleri ihtimalini de hesaba katmayı gerektirir.

2.3. Bourdieu'ye Göre Devletin Oluşumu

Bourdieu sosyolojisi yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi özgün sermayeler etrafından kurulmuş görece özerk alanlarda cereyan eden toplumsal eylemleri incelemektedir. Bourdieu'nün özellikle 1980'li yıllardaki çalışmalarında doğrudan devlet mefhumunu odağına aldığı görülür.

Toplumsal hayatın görece özerk alanlardan oluştuğunu savunan Bourdieu'ye göre devlet bu alanları kuşatan bir üst-alandır. Devletin bu niteliği, onu kuşattığı diğer tüm alanlar üzerinde iktidar sahibi kılmaktadır. Alanlar belli spesifik sermayelerin yoğunlaşması ile oluşmuş olduğuna göre devlet de pek çok farklı sermayenin (ve alanın, ve dahi iktidar mücadelesinin) yoğunlaşmasının vardığı son aşamadır. Toplumsal hayatta alanlar vasıtasıyla gerçekleşen güç mücadelelerin zirvesi, neyin meşru olduğuna, neyin değer verilebilir ve neyin geçer akçe olduğuna ilişkin bir iktidar mücadelesine ulaşır. Devlet görme, bölme ve sınıflandırma kategorilerini dayatmak yoluyla bu işlevi gördüğünden, devlet alanı üzerine girilen mücadele en üst sınıflandırma mücadelesidir. Bourdieu'nün devlet teorisini Marksizm'in sınıf mücadelesi ve altyapı-üstyapı ayrımı kavramlarının ötesine geçen bir yaklaşımla oluşturduğu görülmektedir. Zaten sosyolog, toplumsal sınıfların kurgusal olduklarını, gerçekte var olanın bir toplumsal uzam ve bu uzamda gerçekleşen "sınıflandırma" mücadeleleri olduğunu, bunun da belli bir dünya görüşünü dayatmak için kurulmuş bir mücadele olduğunu vurgulamıştır (Bourdieu, 2015a: 27).

Bu tanımlama ve genel yaklaşımın ardından Bourdieu devletin oluşumu aşamalarına yoğunlaşmıştır. Özellikle “Pratik Nedenler” ve “Devlet Üzerine” eserlerinde devletin oluşumu farklı sermayelerin yoğunlaşması ve bu yoğunlaşmanın veçhelerine göre farklı devlet tiplerinin doğuşu şeklinde ele alınmıştır.

Bourdieu’ye göre erken dönemde devlet güç sahibi olduğunu göstermek için fiziksel gücün tahkimine önem verir. Bu alanda önce dışarıdaki mevcut devletlere sonra içerideki direniş halindeki hükmedilen sınıflara karşı kutsal bir toprak için savaş mantığı içinde güçlü ordular kurmalıdır. Güçlü orduların kurulması anlamında fiziksel gücün yoğunlaşması, etkili bir maliyenin oluşturulmasıyla mümkündür. Etkili bir maliyeyi kurmak için devlet ekonomik alanı birleştirmek ve/yani ulusal bir pazar kurmak durumundadır. Orduların ve orduları besleyecek mali kaynakların yoğunlaşması, simgesel bir kabulü gerektirir. Bourdieu bu kabulü meşruiyet sermayesinin oluşumu ve yoğunlaşması olarak tanımlar (2015a:107). Bu meşruiyet sermayesinin oluşumu giderek devlet içinde bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla birliktelik içindedir. Güçlü ve etkin bir maliyenin kurulması meşruiyetin yanı sıra teknik bilginin de üst düzeyde olmasını gerektireceğinden enformasyonel ya da bilişimsel sermayenin yoğunlaşması da bu sürece dahil olur. Bu yoğunlaşma ve ulusal pazarın oluşumu kültürel alanın bütünleşmesine ve yeknesaklaşmasına eşlik eder (Bourdieu, 2015a:108). Devlet farklı bölgelerden, yerel hukuki ve siyasi düzenlemelerden, yerel dil ve kültürlerden bir yoğunlaşma ve birleştirme sürecinin sonunda tek dile, tek hukuka, tek siyasete ve tek ulusa ait bir forma bürünür (Bourdieu, 2016b:197). Devlet bu tekleştirici edimleri, tahakküm, boyun eğdirme, mülksüzleştirme benzeri iktidar pratikleriyle kabul ettirir. Bu pratikler, sonuç olarak uyrukların habitus’lerinde devletin doğal, her zaman mevcut olan ve sorgulanamaz bir varlık olarak tecrübe edilmesine etki eder. Failler olarak uyrukların devlete boyun eğmesi hem bu boyun eğmeden elde edeceği simgesel sermayelerle hem de devletin uyguladığı simgesel şiddete önceden yatkın hale getirilmiş olmalarıyla yakından ilişkilidir (Rehmann, 2016:247). Şu halde Bourdieu açısından rüştünü ispat eden devlet, farklı sermayelerin yoğunlaşmasından elde ettiği güç ile evrensel gibi görünen (ve öyle kabul edilen) değer yargılarını, algı kategorilerini dayatan bir bütünleştirme ve tahakküme, boyun eğmeye dayalı yabancılaştırıcı bir bütünleşmeyi aynı anda uygular (Bourdieu, 2016b:275).

Devlet bu bütünleştirmeyi uygularken bunu zorlayıcı biçimde yaptığı söylenemez. Bu bütünleşmeyi kültür ve ekonominin daha üst bir evrenselliğe yükselmesini sağlayacak bir bütünleşme olarak sunar. Yerel bir unsurun yerelin tikelliğinden kurtularak ulusal ölçeğe taşınması fırsatını yaratır (Bourdieu, 2016b:274). Çünkü başkentte teşekkül eden devlet, bütün sermayelerin toplandığı yer olarak kendini resmeder. Başkent kavramının Avrupa dillerindeki karşılığı olan “capital” sözcüğüyle, sermaye kelimesinin karşılığının aynı olmasından hareketle bir analogi üreten Bourdieu, sermayenin merkezinde olanın, taşrada kalan yerelliği doğrudan sermayeden mahrum kalan olarak tanımladığına dikkat çeker. Artık merkezi kültüre dahil olmak farklı sermayeler bakımından kendini donatmak gibi bir fırsatı da taşır. Bu nedenle bu sermayelerden mahrum kalmış taşralılar için bu sermayelere erişmenin temel şartı merkezin kültürü ile bütünleşmektir (Bourdieu, 2016b:277).

Bourdieu'nün taşra ve başkent arasında kurduğu “capital” analogisi, doğrudan anlaşıldığı takdirde merkezli olmak-taşralı olmak, ya da daha düz bir mantıkla merkez-çevre ikiliğine benzetilebilir. Ancak bu indirgemeci yaklaşımın aksine, bu analogide Bourdieu'nün özellikle vurguladığı bütünleştirme ve yoğunlaşma kavramlarına bakmak gerekir. Başkent taşrayı damgalamasının taşranın geri kalmış ya da gerici olmasıyla ilişkilendirilmesi bu ilişkinin görünen yüzüdür. Görünmeyen yüzünde ise taşranın merkezle bütünleşmesi meselesi yatar. Esas itibariyle bu analogide taşra olarak zikredilenler Bourdieu'nün toplumsal uzamındaki “heretikler”dir (sapkınlar). Devlet her dönem heretikleri sistemin içinde dahil edecek rıza ve zor uygulamalarının toplamından oluşan bir hegemonya üretir. Bourdieu aynı bölümün devamında, devletin, kendinde çıkarı olanların milliyetçiliğini ürettiğinden bahsetmektedir. Bu milliyetçilik, devlet inşasında (farklı sermayelerin bütünleştirilmesi ve yoğunlaşması sürecinde) sermaye(ler) bakımından gerileyen unsurlarda tepkisel başka milliyetçilikler de üretir (2016b:280). Yani devlet inşası sürecinde merkez ile taşra (heretikler) arasındaki temel mesele ilericilik-gericilik eksenli bir değerler meselesi değil, bir bütünleşme meselesidir. Bu bağlamda devletin ürettiği milliyetçilik devlette çıkarı olanların, merkeze ve merkezi değerlere göbekten bağlı olanların ve öyle olmak için merkeze yürüyen heretiklerin bütünleştirici ideolojisi ve devletin toplumsal dayanağıdır. Çünkü yurttaşın zihninde devletin varlığı ile bütünleşmek bir erdem olduğu kadar rasyoneldir de (Loyal, 2017:135).

Bu analiz Bourdieu'nün görünen bedensel pratiklerin arkasındaki görünmeyen ya da anlaşılamayan sebepleri bulma yönündeki bilimsel arayışıyla da uyumludur.

2.4. Modern Devletin Toplumsal Dayanağı Olarak Milliyetçilik

Modern siyasi örgütlenme, belli sınırlar içinde yer alan bir toprağın kutsallaştırılmasına (vatan) ve bu kutsallığın o toprak üstünde yaşayan halka benimsetilmesi ilkesine dayanır. Ulus devlet bu ilkenin somut siyasi karşılığı olduğundan modernitenin siyasi taşıyıcısı olmuştur (Findley, 2015:15). Modernite öncesi devlet yapıları, istikrarlı ve yoğunluklu toplumsal müdahale ilişkilerine ve araçlarına sahip değildi. Bunların toplumla kurdukları ilişki dönemselsel, parçalı, belli konularla sınırlı ve çoğunlukla araçlara dayalıydı (vergi toplama, asker çağırma vb.). Modern devlet kurumlarının ve zihniyetinin gelişimiyle birlikte devlet toplumla doğrudan yüzleşen, toplumsal hayata amaçlı, yoğun ve devamlı müdahalelerde bulunma gündemine ve araçlarına sahip olmuştur (Poggi, 2014:35). Ondokuzuncu yüzyıl boyunca devletler, toplumun tek dile sahip olması, tek bir para biriminin bulunması, askeri güçle savunulabilecek coğrafi sınırların belirlenmesi, maliye sisteminin tekleştirilmesi gibi vechelerin toplamından oluşan devletin birliği siyasetini bilinçli ve milliyetçilikle bağlantılı şekilde uygulamışlardır (Poggi, 2012: 114).

Modern olan ile modern öncesi arasında siyaset sosyolojisi açısından en temel ayırıcı kavram "kitleleşme" olarak gösterilebilir. Kapitalizmin sanayi ve tarımda gelişmesiyle güç kazanan işçi sınıfı ve orta sınıfların siyasi talepleri, siyasetin soya dayalı seçkincilikten sıyrılarak eşitlik talebine dayalı kitleleşmeye dair bir meseleye dönüşmesine yol açmıştır (Nairn, 2015:15). Bu açıdan modern siyasetin toplumsallaşması hem devletten gelen bütünleşmeci ve hem de toplumdan devlete giden eşitleyici talep ve dayatmaların toplamından oluşmaktadır. Fransız İhtilali'nden itibaren siyasi egemenliğin ulusal egemenlik olarak tercüme edilmesi yukarıda bahsedilen meşruiyet kaynağının dönüşümünü işaretlemektedir. Egemenliğin ulusa aktarılmasıyla, devlet otoritesi, siyasi toplumun kurucusu olan ulusa ve ulusun bekasına eşitlenmiş olur (Beriş, 2016:182).

Modern siyasete ilişkin tüm kurum ve yapılar (temsili demokrasi, sınırlı devlet, güçler ayrılığı, ulusal kalkınmacılık, merkezi ordu ve maliye vb.), son halini ulus devlet içerisinde alacak şekilde kurumsallaşmıştır. Bu nedenle ondokuzuncu yüzyılda modernleşen tüm devletlerin ulus devletlere dönüşmesi (ya da ulus devletlere

parçalanması) şaşırtıcı değildir. Eski devlete nazaran yeni devletin toplumla mütemadi bir ilişki kurmasının yeni devletin siyasi meşruiyetini toplumda aramasını beraberinde getirmesi de doğaldır. Bu meşruiyet arayışı nedeniyle ulus devletler, toplumu kurgusal biçimde bir arada tutmak için yapay bir kültürel inşa ile kurulmuşlardır (Bourdieu, 2016b: 195). Bu yapaylık sadece aynı ulusun mevcut ve potansiyel mümessili olma ritüellerini içermez, aynı zamanda ortak bir ulusa ait olmak, devletin aynı dayatma ve telkinlerine maruz kalarak belli temel meselelere ilişkin ortak bir düşünme, hissetme, algılama, görme ve eyleme geçme esaslarına sahip olmayı kapsar. Devletin inşa ettiği bu hissiyat ve zihniyetler bütünüünün tepe noktası milliyetçiliktir.

Milliyetçiliğin modernlikle ilişkisi, yalnızca modernliğin onu üretmesi, ya da onun modernliği kutsaması ile ilgili değildir. Milliyetçilik modern dönem insanına (iletişim, ulaşım ve enformasyon teknolojilerinin de etkisiyle) kitlesel siyasi mobilizasyon olanakları ve gerekçeleri sunmuştur. İnsanlar kendilerinden fiziki olarak çok uzakta kendileriyle aynı devletin uyruğu olan başka insanların varlığını bir varsayım olarak kabul etmenin ötesinde bu insanları tanıır hale gelmiştir. Modern dönem insanının dünyası artık, sürdüğü tarlası, güttüğü hayvanı ve başındaki tımar sahibi, feodal lord ya da vassaldan ibaret değildir. Merkezileştirme siyaseti sayesinde devlet, toplumla kurduğu ilişkideki araçları ortadan kaldırdıkça modern dönem insanı devletin çıplak gerçeğiyle de yüzleşmiştir. Artık yerel finansman ve insan kaynağıyla işletilen mekteplerde değil, merkezden bütçelendirilen ve istihdam edilen kurumlarda eğitim alıyor, yerel egemenlere değil, merkezden gönderilen memurlara vergi ödüyorlardı. Matbaa kapitalizmi sayesinde hem yerel siyasi gündemleri dile getirebiliyor, hem de başka yörelerdeki sorunları öğrenebiliyorlardı. Elbette dil bilme oranlarının düşüklüğü, eğitimin tamamen kitleselleşmemiş olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Ancak değişen bir uğraktan ve eğilimden bahsetmek ve yeni siyaseti bunun üzerinden okumak gerekir. Osmanlı son döneminde ortaya çıkan "efkar-ı umumi" böylesi bir somut tarihsel dönüşümün göstergesidir. Böylece bu iki yüzleşme (kendileriyle aynı dili konuşan, aynı dine inanan başka bölgelerdeki insanlarla ve araçlardan arındırılmış saf devlet aygıtı ile yüzleşme) kitlesel olarak devlete bağlanmayı doğuracak bir düşünce atmosferi yaratmıştır.

Milliyetçiliğin "hayali" bir cemaat tasavvuruna sahip olup olmaması bu somut tarihsel deneyimin üzerinde yürüyen spekülative bir tartışmadır. Milliyetçilik, kitleleri aynı değer

dünyasına sahip olduklarına inandıkları unsurları adına, onlar uğruna mobilize etme ve bu mobilizasyonu bir devletin siyasi egemenliği altında (ya da devletleşme imkanını arayan bir siyasi mücadele bağlamında) gerçekleştirmesi işlevi bakımından, modernitenin siyasi formudur. Bu formda tek tek bireylerin yekdiğeriyle paylaştığı değerler dünyası simgeseldir. Bu simgeler tarihte gerçekten var olmuş, sonradan kurgulanmış ya da bağlamından koparılmış olabilir. Kitleler bu simgelerin tamamının bilgisine de sahip olmayabilir. Bunları devlet dayatmış ya da toplum söylenceler, efsaneler ve masallar yoluyla üretmiş ve nesiller arasında taşımış da olabilir. Bu tartışmanın milliyetçiliğin gücünü tespit etmeye herhangi bir etkisi yoktur. Önemli olan modern öncesinden modern döneme geçişte siyasetin kitleleşmesi, belli simgesel değerler etrafında ortaklaş(tırıl)mış kitlelerin birik(tiril)mesidir. Kendine “millet” ya da “ulus” diyecek bir kitlenin tamamen bilgi sahibi olmadığı bazı yazısız kurallar hakkında zımni olarak anlaşmış olması milliyetçiliği kurmaya yeter. Bu anlaşma belirtildiği gibi sözlü kültürde, resmi ideolojide ve gündelik hayatın içinde devamlı kurulur ve yeniden kurulur.

2.4.1. Bir Zihniyet Olarak Milliyetçilik

Bu çalışmada milliyetçilik modern siyasi ideolojilerden biri olmaktan çok, bu ideolojilerin hepsine az ya da çok sirayet etmiş bir duygu durumu, bir zihniyet olarak ele alınmaktadır. Şüphesiz tüm modern ideolojiler birbiriyle az ya da çok etkileşim içinde olmuştur. Ancak bunlar arasında her ideolojiye en kolay dahil olan ve ona yön verme kabiliyeti en yüksek olanı milliyetçiliktir. Bunun önemli bir sebebi milliyetçilik fikrinin arkasında kapsamlı teorisyenlerin değil, tarihçilerin, edebiyatçıların ve entelektüellerin yatmasıdır. Milliyetçilik her ülkede o ülkenin değer manzumesi etrafında oluşturulmuş, koşulların gerektirdiği her şeyle içeriklendirilebilen bir ideolojidir (Örs, 2016:309). Böyle bir ideolojinin doktriner ve rasyonel olmaktan çok romantik yönü ağır basan bir duygu durumu ve bir zihniyet olarak düşünülmesi daha verimli olacaktır.

Milliyetçilik incelemelerindeki klasik ayrımlardan biri de siyasi ve kültürel milliyetçilik şeklindeki ayrımdır. Alman ve Fransız milliyetçilikleri üzerinden somutlaştırılan bu ayrıma göre Fransız milliyetçiliği vatandaşlık bağının tesis edilmesine dayalı, rasyonel ve laik bir millet inşası öngörürken, millet olmanın kültürel ve daha duygusal boyutuna işaret eden Alman milliyetçiliği milletin kültürüyle ve tarihiyle yoğrulmuş bir milli kimlik tanımı yapar. Bu tür teorik ayrımlar pratik hayatın karmaşık yapısını açıklamaktan ziyade

milliyetçiliği kuramsallaştırabilmek için ortaya atılmış pedagojik ayrımlardır. Bu çalışma kapsamında modern dönemin ruhu olarak tanımladığımız milliyetçilik, hem bir ülkenin vatandaşı olmanın resmi ve anlamlı ifadesini kurmuş, hem de bunu yapabilmek için farklı şekillerde kültürel, dinsel, psikolojik ve duygusal ögelere milli kimlik inşasında yer vermiştir. Bu bakımdan milliyetçilik içine doğduğumuz toplumun bilinci, dünyayı algılama ve kategorize etme biçimidir (Greenfeld, 2016:17). Toplumsal bir bilinçten bahsettiğimizde bu bilincin somut toplumsal düzenin ürünü ve onun meşrulaştırıcılarından biri olduğunu hesaba katmak gerekir. Bourdieu, toplumsal düzeni, belli eylem pratikleri aracılığıyla gerçekleşen bilişsel bir işleme sürecinin sonunda bireyin zihninde toplumsal konumunun meşrulaşması olarak tanımlar. Ona göre;

“(…) Farklılaşmış ve farklılaştıran koşullandırmalar aracılığıyla, dışlamalar, içermeler ve birleşmeler (evlilikler, ilişkiler ve ittifaklar) ve toplumsal yapının temelinde yer alan bölünmeler(de), kurumlarda (örneğin eğitim sistemi) veya daha basitçe dilde var olan hiyerarşiler ve sınıflandırmalar aracılığıyla ve tüm bunların sonucunda ortaya çıkan hükümler ve düzene çağırımlar aracılığıyla toplumsal düzen beyinlere yavaş yavaş kazınır.” (Bourdieu, 2015b:680-681).

Zihinlere kazınan toplumsal düzen, artık tek tek öznelere “kendilerini men edilmiş olandan men eden”, yerleşik kurumların ve düzenin onları tanımladığı gibi tanımlayan, “umutlarını olanaklarına göre hesap eden”, silik ve aciz varlıklar haline getirir (Bourdieu, 2015b:681). Toplumsal düzenin sağlayıcısı olması bakımından milliyetçilikten söz ettiğimizde ise yukarıdaki gibi bir acizlik ya da siliklik söz konusu değildir. Aksine milliyetçi bir toplumsal düzenle muhatap olan zihinler, kendilerini milliyetçi, vatansever olarak tanımlamak için can atarlar. İdeolojik olarak durdukları yerden bağımsız olarak “son kertede hepimiz vatanımı, milletini, bayrağını seven insanlarız” nevinden lumpen ama etkili bir vatan sevgisi, Bourdieu’nün yukarıda vurgu yaptığı yerleşik kurumların tanımladığı gibi kendini tanımlama edimine denk düşer. Bir farkla; burada kişiler mütevazı ya da aciz olmayı tercih eden bir ezilmişlik psikolojisi içinde değildirler. Aksine toplumsal düzenin içinde olmaktan gurur duyarlar. Çünkü aksi durum bir vatana ihanet durumunu çağırır. Sosyalist bir devrimi vatanın kurtuluşu için isterler, İslami bir düzeni Türklüğü eski gücüne kavuşturmak için hayal ederler. Bunu saklı bir stratejinin altından yapmaları muhtemel olmakla birlikte çoğunlukla zihinleri böyle çalışmaya “yatkın olduğu” için, bedensel ve zihinsel pratikleri toplumsal düzen tarafından böyle yoğurulduğu için bu düzenin sınırladıkları ile sınırlanırlar.

Eğer milliyetçilik bir duygu durumu olarak ele alınacaksa, bu durumda onu romantizmle birlikte düşünmek gerekebilir. Modernitenin çarpıklıklarına ve kapitalizmin çelişkilerine karşın insanın “ruhuna” ve “özüne” dönüşü simgeleyen romantizm, şüphesiz ondokuzuncu yüzyılın en önemli akımlarından biri olmuştur. Giderek dünyevileşen bir dünyayı yeniden anlamlı ve sihirli kılmak gibi bir işlev görmüştür. Ancak Aksakal’ın da belirttiği gibi Türk Romantizm’i Batı Avrupa geleneğinin bireyciliğinden sıyrılan, millileşen ve giderek felsefi yeteneklerini kaybeden bir hal almıştır (Aksakal, 2015:25). Bu nedenle romantizmin Türk politik kültüründe temel bir belirleyici olmaktan çok milliyetçilik tarafından belirlenen bir hal aldığını ifade etmek gerekir. Pek çok ideolojiye sirayet etmek ve onların tikel örneklerini etkilemek gücüne sahip olduğu düşünülebilecek romantizm dahi, Türkiye örneğinde milliyetçiliğe doğru savrulmuştur. Bu nedenle romantizmden de öte ve öncelikle milliyetçilik(ler) meselesinin tartışılması gerekmektedir. Bu kapsamda bir tartışma bu çalışmanın birinci bölümü boyunca Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkış dinamikleri bağlamında ele alınmıştır.

2.4.2. Devlete Özgü Bir Simgesel Sermaye ve Simgesel Şiddet Olarak Milliyetçilik

Bourdieu’nün devlet yaklaşımı açısından devam edilecek olursa, devlet belli alanların ve sermayelerin yoğunlaşmasının toplamıdır. Devleti fethetmeyi amaçlayan failerin bu alana özgü sermayeleri fazlalaştırması, ya da alana özgü sermayenin içeriğini dönüştürerek kendilerine uyumlu hale getirmeleri gerekir. Devlet alanına özgü sermayeler içinde bilişimsel sermaye (teknik ve bürokratik bilgi), ekonomik sermayeler (para ve maliye) ve kültürel sermayeler (meşruiyet sermayesi, ideolojik formasyon vb) bulunmaktadır. Milliyetçilik duygusu da devletsel alana özgü sermayelerden biri olarak kabul edilebilir. Zira milli duyguların güçlü olması, özellikle siyasi meşruiyetin millete dayandırıldığı modern dönemde, devlete bağlılıkla eş anlamlı kullanılır hale gelmiştir. Daha da ilginç olan, milliyetçiliğin aynı zamanda simgesel şiddetin formlarından biri olmasıdır. Devletin, vatandaşlarını “çıkarsızlıktan çıkarı olan” failer haline getirmekte kullandığı simgesel şiddet araçlarından biri de milliyetçiliktir. Milliyetçilik zihniyetinde bulunan vatanperverlik, diğerkâmlık, militarizm, ülke için kendi hayatını tehlikeye atma cesareti vb. güdülenmeler kişiye belli bir erdem ve toplumsal statü yani simgesel sermaye kazandırır. Ancak bunlar aynı zamanda devletin tarihsel olarak doğal, verili, tartışılmaz ve üzerine düşünülemez olmasını sağladığı algı ve düşünce kategorileridir. Bu bağlamda

milliyetçilik hem devletsel alanda hakimiyet kurmak için failler tarafından toplanan bir simgesel sermaye, hem de devlet alanındaki faillere onların talebine bakılmaksızın (çoğunlukla vatandaşları bunu talep etmeye hazır olacak şekilde yetiştirilerek) uygulanan bir simgesel şiddettir. Bu simgesel şiddetin uygulanabilmesinde, faillerin tarihsel olarak (nesillerce) ve toplumsal olarak (toplum içindeki itibar ve özendirme yoluyla) bu şiddete yatkın bir habitus'le donatılmış olmaları büyük önem arz etmektedir. Milliyetçilik sadece devletin topluma doğrulttuğu bir silah değil, toplumun da kendi değer dünyası içinde serpilmiş bir ruh hali, bir zihniyettir.

Milliyetçiliğin bu iki yönlü niteliği, toplumdaki sınıf ve zümrelerin savunduğu fikirlerin de milliyetçiliğin bir türevi yahut saf özü olarak takdim edilmesinde etkili olmuştur. Siyaset giderek neyin daha sahici milliyetçilik olduğunun tanımlanması üzerinden dönen bir mücadeleye dönüşür. Nitekim Mouffe, sınıf mücadelesinin belli bir aşamasında sınıfın söyleminin bütün ulusun söylemi olarak ifade edilmesi gerektiğine vurgu yapar. Bu şartlar altında sınıfın kurduğu ya da kurmayı amaçladığı hegemonya, kendi çıkarlarını ne ölçüde ulusal çıkarlar olarak tercüme edip etmediğine bağlıdır (Mouffe, 1979:194-195). Hegemonya mücadelesi milli kimliğin ne olacağı sorusuna çekildiği durumda milliyetçilik devlet alanının özgül sermayesi halini alır.

Milliyetçilik ve milli kimliğe ilişkin tanımlar, failler için hegemonya stratejisinin nesnesi oldukları kadar aynı faillerin düşünme ve idrak kategorilerinin sınırlarını ve temellerini de oluştururlar. Ulus devletin verdiği eğitim başta olmak üzere bağımsızlığın kazanılması sürecinde yaşanan savaşlar, göçler, tehcirler gibi tarihsel deneyimler, millet tanımının dışında kalanlar üzerinde uygulanan asimilasyonist uygulamalar nesilden nesile aktarılan bir devlet ve millet imgesi oturtur. Milli kimlik devlet gücü tarafından tahkim edildikçe doğallaşır ve üstünde tartışmaya gerek duyulmayan kimi öz unsurlara sahip olur. Devlet kendisini oluşturan çatışma ve ilişkilerin üstünü örterek kendisini tarih ötesi ve doğal bir varlık olarak kurumlandırdığı gibi, ulus da kendi içinde barınan farklı tanımlamaları gizleyerek kendisini sabit bir kültürel öze sahip olan tarih öncesi bir varlık olarak tanımlar. Ulusun böyle inşa edilmesine imkan veren onun tarihsel anlatıları, mitolojik ve efsanevi dilidir (Bhabha, 1990:299). Oysa gerçekte yaşanan farklı ulusal mitler ve anlatılar arasında süregiden bir hegemonya mücadelesidir. Milliyetçilikler arasında gerçekleşen bu hegemonya mücadelesi modern siyasetin egemen dilidir. Failler,

Bourdieu'cü manada strateji üretirler, yani strateji ürettiklerinin çok da bilincinde olmadan suda yaşayan balıklar gibi alanın gerekliliklerini yerine getirirler ve alanın yozlaşmış haline vurgu yaparak, kendi çıkarlarını genel çıkara teşmil ederek, oyunun esas ruhuna dönüş yapmayı amaçlar görünürler (Bourdieu, 2016a:140). Bu çalışma kapsamında ele aldığımız YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı'nı ortaklaştıran bir özellik; her ikisinin de milliyetçiliğin yozlaştırıldığı, yolundan saptırıldığı ve ancak kendi tezleriyle milliyetçiliğin ele alındığı takdirde gerçek özüne kavuşacağı iddiasıdır ki bu Bourdieu'cü anlamda “oyunun esas ruhuna dönüş” ve “yıkma ve yeniden yapılandırma stratejileri” temalarına karşılık gelmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde milliyetçiliğin iki farklı yorumu olarak Sosyalist ve İslami Muhafazakar milliyetçilik yorumlarıyla YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı incelenecektir.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE İKTİDAR STRATEJİLERİ VE MİLLİYETÇİLİK: YÖN-DEVİRİM HAREKETİ VE AYDINLAR OCAĞI’NIN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI VE ETKİLERİ

Cumhuriyet ile birlikte Türkiye’de siyasal hayatın tüm önemli uğraklarını Kemalizm dolayımı ile açıklamak yaygın bir yöntem olagelmiştir. Türkiye’de milliyetçiliği anlama ve anlamlandırma çabalarında Kemalizm, önemli bir yer tutmaktadır. Oysa ki birinci bölümün sonunda izah edildiği üzere Kemalizm, Türkiye’de milliyetçiliğin tekamül sürecinin uğraklarından yalnızca biridir. Kuşkusuz, en güçlü uğraklardan biri olduğu söylenebilir. Zira Kemalizm, Osmanlı modernleşme sürecinin toplumsal bağlamını temsil eden millet-leşme mücadelesinin kazananı olarak tarif ettiğimi Türk milliyetçiliğinin cumhuriyet dönemindeki egemen formudur. Bu anlamıyla Kemalizm, yeni bir devletin kuruluş felsefesi olması bakımından devletin zor ve rıza aygıtlarını tam hizmeti altına alan bir dünya görüşüdür. Ancak bu durum Kemalizm’in Türkiye’de bütün bir siyasal alanı domine ettiğini varsaymayı gerektirmez. Şu halde, Anti-Kemalist siyasal hareketlerin de özünde Kemalist olduğu gibi totolojik bir yargıya varılır ki bu durum, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal meselelerine geniş bir bakış açısı getirilmesini engelleyecektir.

Bu çalışmanın örnek olay incelemesini içeren YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı örnekleri de sıklıkla Kemalizm ekseninde incelenmiştir. Bu bağlamda kabaca bir tarifile YÖN; sol Kemalizm’e, Aydınlar Ocağı ise sağ Kemalizm’e mal edilmeye çalışılmıştır. Her iki hareketin içinde Atatürkçü-Kemalist görüşler serdeden aydınlar bulunmakla birlikte bu durum, bu grupların Kemalizm’i aşan, yer yer anti-Kemalist bir nitelik arz eden görüşlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Her iki grup da Kemalizm’e dönem dönem siyasal düşünceleri üzerinden belli bir mesafe koysalar da mesafe koymadıkları hatta kendi fikirlerine merkez edindikleri bir ideoloji olarak milliyetçilik dikkat çekmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada YÖN “Kemalist”, “tepeden inmece”, “darbeci” vb. sıfatlarla anılmak yerine toplumsal hayatı anlamlandırma biçimleri ve ideolojileri bakımından “sol”; Aydınlar Ocağı “gerici”, “takunyalı” vb. yaftalamalar yerine aynı gerekçeyle “sağ” aydınlar olarak tanımlanmaktadırlar. Şunu belirtmek gerekir ki, YÖN-Devrim hareketine bağlı sol aydınlar ile Aydınlar Ocağı’na bağlı sağ aydınlar arasındaki belirgin bir fark bu aydınların geldikleri toplumsal kesimler olmuştur. Aydınlar Ocağı’nın kurucular kurulunun sadece doğum yerleri dahi incelendiğinde, Türkiye’nin farklı

bölgelerinde taşra denilebilecek kasabalarda dünyaya gelmiş oldukları görülür¹³. YÖN-Devrim hareketinin kurucularından sayılabilecek Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, Uğur Mumcu gibi isimlerin ise anne babalarının asker, öğretmen gibi dönemin sosyoekonomik durumu yüksek sınıflarına mensup olduğu görülür. Bu bakımdan YÖN-Devrim’cilerin merkez-çevre çekişmesinde merkezi temsil ettikleri düşünülebilir. Ancak aşağıda da değinileceği üzere YÖN-Devrim Hareketi, cumhuriyetin mevcut durumunu bir yozlaşma olarak değerlendirirken, önerdikleri restorasyon 1930’lu yılların Kemalizm’ine bir dönüşten daha çok kendi siyasi ajandalarını yansıtmaktadır. Aydınlar Ocağı üyelerinin pek çoğunun akademik kariyer sahibi aydınlar olmaları düşünüldüğünde, taşradan gelmiş ve merkeze doğru yükselme isteği taşıyan aydınların kendi değerlerini merkezdeki milliyetçilikle harmanlamayı denemeleri ve böyle bir yeniden yapılandırmaya girişmeleri anlamsız olmayacaktır.

Milliyetçi Aydınlar, milli bir duruş sergilemenin açık bir fayda, çıkar sağladığının farkında olan rasyonel failer oldukları için milliyetçi görüşler serdetmezler. Onlar bu alandaki simgesel sermayeyi çoğaltmak amacıyla eylemde bulunan birer homo economicus değil, Bourdieu’cü anlamda “fail”dirler. Yüzyıllardır içinde yetiştikleri toplumsallık, onlarda belli olaylara belli tepkiler verebilecekleri bir habitus yaratmıştır. Bu tepkilerin içeriği her zaman egemen milliyetçi formasyonla uyumlu olmak zorunda değildir. Nitekim örnek olarak ele alacağımız sağ ve sol aydın gruplarının kimi görüşleri içinde yaşadıkları devrin egemen milliyetçi bağlamı olan Kemalizm’e muhalefet eden, zaman zaman onu aşan görüşlerdir. Söz konusu muhalefet kimi zaman kendini Kemalizm savunusu biçiminde gösterirken, kimi zaman Kemalizm’e de açıktan cephe almak biçiminde gelişmektedir. Ancak böyle durumlarda bile bu görüşler bizatihi milliyetçidir, kendini ulaşılması gereken gerçek milliyetçilik olarak tanımlar. Burada failer merkezî milliyetçiliğin tanımını yapı bozuma uğratarak kendi gündemleriyle özdeş bir yeniden yorumlamaya tabi tutarlar. Böylelikle elde ettikleri (ya da etmeyi umdukları) meşruiyet aracılığıyla devlet ve siyaset alanında etkin özneler olabilmeleri mümkündür.

Bu bölümde YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı’nın monografik incelemesinden ziyade doğrudan milliyetçiliğe ilişkin görüşleri ve bu görüşlerde zaman içinde meydana

¹³ 56 Kişilik Kurucular listesinde İstanbul ve Ankara doğumlu olan sadece 11 kişi vardır. Bkz. (“Kurucular”, t.y.).

gelen değişim ve dönüşümler ele alınacaktır. Bu bölümde yapılan analizler, her iki aydın grubunun birincil kaynaklarının yanı sıra iki grup üzerine zaman içinde gelişen literatürden de yararlanarak, daha önce kullanılmamış yeni (Bourdieuçü) bir perspektifin uygulanması ile kaleme alınmıştır. Her iki aydın grubunun temsil ettiği 1960-1980 yılları arasındaki onar yıllık periyotlarda (YÖN-Devrim Hareketi 1960-1970, Aydınlar Ocağı 1970-1980) Türk siyasi hayatına egemen olan atmosferle aydın gruplarının milliyetçiliği yeniden yorumlama stratejileri arasında da bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

3.1. 1960'lı Yıllar Türkiye'sinin Siyasi Atmosferi ve YÖN-Devrim Hareketinin Ortaya Çıkışı

27 Mayıs askeri darbesiyle başlayan yeni dönem, 1961 Anayasası ile şekillenmiştir. Anayasa'da kurulan yeni kurumlar, benimsenen yeni hedefler ve kullanılan söylem, 12 Mart 1971 muhtırasıyla gelen restorasyon dönemine kadar etkisini sürdürmüştür. Kurumsal düzeyde 1961 Anayasası ile etkin hale getirilen Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Anayasa Mahkemesi, hem bu anayasanın ruhunu, hem 1960'lı yıllarda etkili olacak devlet mekanizmalarını hem de egemen söylemi belirlemeleri bakımından önemlidir. Söylemsel düzeyde ise kalkınmacılık, siyasal özgürlükler ve ordu-siyaset ilişkileri yukarıdaki üç kurumun ihdas edilmesine paralel olarak bu on yıla damgasını vurmuştur. Anayasa yapım süreci Türkiye'de çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye geçişin kurumsal arkaplanını teşkil etmiştir (Yazıcı, 2012:156). YÖN, ortaya çıktığı ve solda hakim bir konumu temsil ettiği bu on yıllık periyotta bu kurumsal ve söylemsel hegemonyadan bağımsız kalamayacaktır.

Darbeden önce, DP iktidarının son döneminde Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu gibi uygulamalar nedeniyle siyasi özgürlüklerin giderek kısıtlanması, 1961 Anayasası'nda siyasi hak ve özgürlüklerin genişletilmesi için iktidarın sınırlandırılmasına yeni kurumların ihdas edilmesini gündeme getirmiştir. Bir Anayasa Mahkemesi kurulmasına ilişkin ilk teklif, darbeden hemen önce CHP tarafından ilan edilen, "İlk Hedefler Beyannamesi"nde de yer almıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş tartışmaları temel hak ve özgürlüklerin çoğunluğun iktidarı karşısında korunması meselesine odaklanmıştır (Gülener, 2017:242). Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasında ön plana çıkan endişelerin kurumu seçilmişler üzerinde bir vesayet aygıtına dönüştürdüğü yönünde de ciddi eleştiriler bulunmaktadır (Özbudun, 2015:107).

Anayasa ile kurulan bir diğerkurum ise MGK olmuştur. MGK, darbeden önce de farklı adlarla kurulmuş benzer işlevdeki yapıların (Milli Savunma Yüksek Kurulu ve daha önce Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Katıplığı) devamı olarak değerkendirilebilir. Ancak ilk defa MGK ile birlikte bu kurumdaki sivil asker üye dengesi askerler lehine değışmiş ve kurumun görev tanımı “milli güvenlik” gibi sübjektif ve her alana teşmil edilmeye müsait bir şekilde bürünmüştür (Gürpınar, 2013:78). Böylelikle askerın siyaset üzerindeki etkisini ve vesayetini artırıcı bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri, Anayasa ile çift kanatlı hale getirilen yasama organındaki senatonun daimi üyeleri haline getirildiler. Böylelikle Millet Meclisi’nde alınan kararları onaylama yetkisiyle donatılmış olan senatoya MBK üyeleri ve emekli askerler dahil edilerek, ordu politik alanın içine daha fazla çekilmiştir (Balıcı, 2011:74). Sivil siyaset ve ordu arasındaki ilişkilerin düzeyi bu on yılın önemli değışkenlerinden birini oluşturacaktır. YÖN-Devrim Hareketi, YÖN dergisinin yayın hayatına başlamasının hemen ardından gerçekleşen 22 Şubat 1962 tarihinde Albay Talat Aydemir’in başarısız darbe girişiminin teorik düzeyde müsebbibi olarak gösterilmiştir. Bu bakımdan ordu-siyaset ilişkileri hususunda da YÖN-Devrim Hareketi’nin söyleyecekleri olacaktır.

Demokrat Parti iktidarı, kalkınmada tarıma öncelik veren bir ekonomik politika tercih etmekteydi. Ancak bu politika iktidarının son dönemlerinde ciddi bir daralma ve krizi de beraberinde getirdi (Atılğan, 2015:518). Krizde etkili olan sınaı ve tarımsal üretici grupları arasındaki rekabet ve bu rekabetin devletin farklı kurumları aracılığıyla yürütülmesi oldu. Sanayi Bakanlığı etrafında biriken sanayi burjuvazisi ile Ticaret Bakanlığı, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Dışışleri Bakanlığı’nın Uluslararası İktisadi Koordinasyon Dairesi’ne etki etmeye çalışan toprak sahipleri ve tarımsal üretici kesimleri, kalkınmada ve ihracatta önceliğın kendi üretim gruplarına verilmesi hususunda bir çatışmaya girmişlerdi (Göker, 2006:117-118). Bu çatışma ve rekabet 27 Mayıs sonrası sanayi burjuvazisi ve sınaı kalkınmacılık lehine çözülecek ve Türkiye ekonomisi “ithal ikameci sanayileşme” kavramıyla tanışacaktı. Kalkınmada devlete önemli görevler yükleyen 1961 Anayasası ile, bu görevleri yerine getirecek bir kurum olarak DPT, beş yıllık kalkınma planları ile bunlara bağılı yıllık programları hazırlamak ve ekonomi politikalarının temelini oluşturmakla görevlendirilmiştir (Çavdar, 2013:104). Bu kurumun başına müsteşar olarak getirilen Osman Nuri Torun, İktisadi Plan Dairesi

başkanı Attila Karaosmanoğlu ve Sosyal Plan Dairesi Başkanı Nejat Erder'in YÖN-Devrim Hareketi'yle yolları birleşik olan Sosyalist Kültür Derneği (SKD) ¹⁴ kurucularından olmaları ve Torun'un DPT'deki görevinden istifa ettiği dönemde SKD'nin başkanlığını da üstlenmiş olması, YÖN-Devrim Hareketi ile DPT bürokratları arasında bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir.

Böylelikle 1960'lı yılların siyasal uzamına etki eden kurumlar, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu ve Devlet Planlama teşkilatı, bu döneme egemen olan söylemler, siyasal ve toplumsal hak ve özgürlükler, ordu-siyaset ilişkileri ve planlı kalkınma ve ithal ikameci sanayileşme olmaktadır. YÖN-Devrim Hareketi'nin ortaya çıkışında tüm bu dinamiklerin kendince bir yere yerleştiği görülür. YÖN'ün temel çıkış noktası sosyal adalet içinde hızlı kalkınmanın yollarını araştırmaktır. Aslında YÖN'cülerin bu araştırmaya dair baştan bir cevapları ve izahları mevcuttu. Onlara göre Türkiye'nin bu en temel sorunu ancak sosyalist bir ekonomi anlayışı ile çözülebilirdi. Sosyalist bir modelle devletin büyük girişimcileri tasfiye ederek onları ikame ettiği, bununla birlikte küçük işletmeciliğe sınırlı da olsa izin verilen bir model öneriyorlardı. Ancak sosyalizme nasıl varılacağı, yani iktidar stratejisi bakımından YÖN-Devrim Hareketi'nin tarihsel bir evrim süreci yaşadığı söylenebilir. Bu bağlamda YÖN-Devrim Hareketi'nin ilk yayını olan YÖN Dergisi'nin büyük ölçüde demokratik yollarla sosyalizme geçmeyi savunan bir dil tutturduğu görülür. YÖN Dergisi yazarları, solda kurulacak büyük bir kitle partisinin tüm emekçi kesimleri etrafında toplayacağı ve bu partinin iktidarıyla hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek büyük yapısal reformların ortaya konulacağını uzun süre savunmuşlardır. Bu kapsamda hem soldaki mevcut partilerle (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP ve Türkiye İşçi Partisi-TİP) ilişki kurarak onları kendi stratejilerine ikna etmeye çalışırken, bir yandan da yeni bir parti kurmanın utangaç denemelerini de gerçekleştirmişlerdir. Ne var ki, partileşme çabalarının akamete uğraması ve özellikle 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nin oy oranını artırmasından sonra YÖN'de demokratik iktidar stratejisine olan inanç giderek azalır ve iki yıl sonra dergi yayınlarına son verir. YÖN'ün ardından genel yayın yönetmeni Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan Devrim

¹⁴ Kurucuları arasında Doğan Avcıoğlu'nun da bulunduğu Sosyalist Kültür Derneği, YÖN Dergisi'nin örgütlü gücünü oluşturur nitelikte bir kuruluş olmuştur. Milletvekili, akademisyen ve gazeteci mesleklerinden gelen aydınlar tarafından kurulan dernek 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası kapatılmıştır. SKD hakkında detaylı bilgi için bkz. (Gürel, 2016, 135-175).

Gazetesi, YÖN'ün bıraktığı yerden devrimci bir iktidar stratejisinin temel hatlarını çizmeye koyulur. Devrim'in yazar ve yönetici kadrosu, ordu ve aydınların bir toplamından oluşan zinde kuvvetlerin gerçekleştirecekleri askeri bir müdahale ile "Devrim Anayasası"nı yürürlüğe koyacaklarını, YÖN'ün amacı olan hızlı kalkınma hedefine böylelikle varılabileceğini savunarak ordu içerisinde örgütlenme çabalarına girişmiştir. Bu girişimler 9 Mart 1971'de başarısız olan bir darbeye sonuçlanmış ve Doğan Avcıoğlu başta olmak üzere Devrim'ciler ve ordu içerisinde işbirliği yaptıkları cuntacı askerler, 12 Mart müdahalesinden kısa bir süre sonra gözaltına alınıp tutuklanmışlardır. Bu noktada bir halk devrimi yerine askeri bir darbeye girişen YÖN-Devrim Hareketi'nin sosyalist niteliği tartışmaya açılabilir. Bu tartışmaya YÖN-Devrim Hareketi'nin ne tür bir aydın grubu olduğunu tartışmak ve YÖN-Devrim'in iktidar stratejilerini dönemselleştirerek ele alarak bir katkı sunmak mümkündür. Hareketi süreç içindeki dönüşümleri bağlamında ele almakla, Bourdieucü anlamda bir fail olarak YÖN-Devrim hareketinin devlet alanında kurduğu ya da kurmayı denediği gevşek koalisyonların sonunda darbe sürecine nasıl sürüklendiği de ortaya çıkarılabilir.

YÖN-Devrim Hareketi, hareket üzerine araştırma yapan pek çok yazar gibi YÖN dergisinin kendisinin de vurguladığı üzere 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlük ortamında solun da kendine siyasi bir zemin bulabilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerden aydınların birleşerek imzaladıkları 1962 yılında imzaladıkları "YÖN Bildirisi" ve toplamda 222 sayı olarak yayınlanan YÖN dergisi ile siyasi hayatımıza giren YÖN-Devrim Hareketi, 1960'lı yılları boyunca solun merkezi olmanın yanı sıra, siyasetin de önemli bir aktörü haline geldi. Derginin ilk sayılarında seri halinde kamuoyu ile paylaşılan YÖN Bildirisi'nde gazetecilerin, ağırlıklı olarak Ankara'daki üniversitelerden akademisyenlerin, CHP'nin sol kanadından Şükrü Koç, Turan Güneş gibi isimlerin imzaları bulunuyordu (Landau, 1978:79). Bildiri; Türkiye'nin en önemli sorunu olarak hızlı kalkınma meselesini işaret ederek bir anlamda YÖN-Devrim Hareketi'nin 1961 Anayasası'nı selamlayarak siyasi hayattaki yerini almasını sağlamıştır. Bir yandan da hareketin genel görüşleri, yeni dönemde Kemalizm'in çare bulamadığı sorunlara yönelik yeni sosyo-ekonomik arayışları göstermekteydi (Landau, 1978:81) YÖN-Devrim Hareketi'ne ilişkin çalışmalarda hareketin solun dışında ya da çeperlerinde gezinen Gramscian anlamda geleneksel aydın, Kemalist, sol-Kemalist, solcu milliyetçi, devlet

kapitalizmi yanlısı vb. tasniflere tabi tutulduğu görülür¹⁵. Bu çalışmada YÖN-Devrim Hareketi'nin doğrudan sol bir hareket olarak tanımlanması önerilmektedir. Pratik hayatta kitabi tanımlarla tam anlamıyla örtüşen bir hareket bulmanın neredeyse imkansız olduğu göz önüne alınırsa YÖN-Devrim Hareketi'ni solun ne ölçüde içinde veya dışında görmek gerektiği konusunu tartışmanın bir ölçüde anlamsız ya da sol içi bir fraksiyon tartışması olduğu görülecektir. Bununla birlikte YÖN'ü sol içinde konumlandıran ve Marksist metinlerden YÖN-Devrim Hareketini temellendiren değerlendirmeler de bulunmaktadır. Örneğin Gün Zileli, sol içinde kendisi de dahil belli bir grubun YÖN-Devrim Hareketi'ni uzunca bir süre Kemalist ve tepeden devrimci bir grup olarak görmesini bir hata olarak yorumlar (2007:107). Ona göre YÖN'ün milliyetçilik iddiaları da kalkınma modeli de Leninist tezlere ve Sovyet Bolşevizm'ine düşünüldüğü kadar uzak değildir (Zileli, 2007:103). YÖN-Devrim Hareketi hakkında karşıt tezler halen geçerliliğini korumakta ve tartışılmakta olduğundan YÖN'ü sol bir hareket ve grup olarak değerlendirmekte bir sakınca görülmemektedir. YÖN-Devrim Hareketi son tahlilde Türkiye'nin anayasal yapısı, ordu-siyaset ilişkileri, taşıdığı tarihsel mirasın ürettiği koşulları içinde ortaya çıkmış bir sol hareket olarak değerlendirilmelidir.

YÖN-Devrim Hareketi ile ilgili literatürde göze çarpan bir diğer husus, hareketin erken cumhuriyet devrinin Kadro Hareketi ile karşılaştırılmasıdır. Özellikle ünlü Kadroculardan Şevket Süreyya Aydemir'in de YÖN'de yazılar yazması ve dergide "Türk Sosyalizmi" kavramını ortaya atan ilk kişi olmasının, bu görüşlerin serdedilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Ancak iki hareket arasında önemli farklar bulunmaktadır. Özdemir'in de belirttiği gibi YÖN, iktidarı hedefleyen bir grubun sözcülüğünü yapan bir aydın grubu iken; Kadro Hareketi ise zaten iktidarı ele geçirmiş bir grubun sözcülüğünü yapmıştır. Bu bakımdan Kadro hareketi, henüz oluşmamış bir doktrin olarak Kemalizm'i üretmek için Marksizm'i kullanırken, YÖN, Marksizm'i yorumlamada Kemalist kavramsallaştırmadan yararlandı (Özdemir, 1986:275).

Atılğan'a göre ise YÖN, solun ve emekçi kesimlerin organik aydını olmaktan uzaktır. Atılğan'ın farklı metinlerde vurguladığı üzere YÖN geleneksel aydın kategorisine daha uygundur (2008:26 ve 2016:425). Zira YÖN-Devrim Hareketi kendini ve kendi şahsında tüm aydınları, toplumsal kesimlerin üstünde ve ötesinde, onlara yön gösteren bir zihniyete

¹⁵ YÖN-Devrim Hareketi üzerine yazılmış literatür Giriş kısmında özetlenmiştir.

sahip olması gereken bir grup olarak tanımlamıştır. Hareketin adının “YÖN” olarak seçilmesinin nedenlerinden biri de budur. Atılğan’a göre YÖN-Devrim Hareketinin bu tutumu ve kendinin belli bir sınıf lehine tavır koymaktan çekmesi onu geleneksel aydın kategorisine uyumlu hale getirir. Atılğan’ın Gramsciyan aydın tipolojisine göre yaptığı analiz, teorik açıdan doğru ve tutarlı olmakla birlikte Türkiye pratiği bakımından önemli soruları beraberinde getirmektedir. Türkiye’de -solun belli kesimleri müstesna- genel olarak aydınların kendini bir sınıfa ya da zümreye hasretmesi ve bunu açıktan ilan etmesi pek görülmemiş bir durum değildir. Türk aydını genel olarak tarafsız, toplum kesimlerinin üstünde ve onu “aydınlatan” bir konumda olmayı erdem bilmiş ve kendini böyle tanımlamıştır. Atılğan’ın tanımının dışında kalabilecek bir organik aydın grubu bulmak da çok zor olacaktır. Burada tartışılması gereken aydınların zihninde -görüş fark etmeksizin- toplumsal çıkar ilişkilerinden azade olmayı (gerçekte öyle olsalar ya da olmasalar bile) bir erdem kabul ettiren siyasi mekaniği çözümlenmek olmalıdır. Öte yandan YÖN Dergisi, yayınlandığı dönemde gelişen emek hareketlerine hiç duysuz kalmamış, tam aksine, emekçi sınıfların bilinç düzeyinin işveren kesimlerden daha kuvvetli olduğunu iddia ederek, sendikacılık ve buna bağlı işçi eylemlerini desteklemiştir. YÖN, için “zinde kuvvetler” esas itibarıyla işçi, köylü, gençlik, memur-aydın kesimi ve ordu gibi kuvvetlerin bir bileşkesini oluşturur. Ordu burada başat bir unsur olarak öne çıkarılmadığı gibi, ordunun müdahalesinin 27 Mayıs Sonrası Türkiye’nin girdiği yeni demokratik yola zarar verici bir nitelik taşıyabileceği vurgulanarak siyasi aktörler devamlı olarak uyarılmıştır.

YÖN-Devrim Hareketi’nin farklı konulardaki görüşleri, birbirine atf yapan ve birbirini tamamlayan bir yapı arz eder. YÖN dergisinde yer alan farklı metinlerde özetle hızlı kalkınma için sosyalizmin önerildiği, sosyalizmin gerçek bir milliyetçilik olduğu, milliyetçilerin Türkiye’de demokrasiyi inşa edecekleri, demokrasinin devrimi getireceği ve devrimin de hızlı kalkınmayı sağlayacak sosyalizme kapı aralayacağı gibi kendi içinde devr-i daim eden bir mantığın inşa ettiği görülür. YÖN’ün siyasi yöntemdeki bu kapalı devre yaklaşımı savunmakla birlikte tüm görüşlerini temelde milliyetçilik üzerine temellendirdiğinin de altı çizilmelidir. Kimi zaman konjonktürel kimi zaman ciddi teorik yazılarda YÖN’ün önde gelen isimleri sosyalizm ve milliyetçilik arasında ahenkli bir ilişki kurmaya çalışmışlardır. YÖN’ün sosyalizm anlatısında “gerçek milliyetçilik” argümanına yer vermesi, SSCB-ABD kutupları arasında kalan Türkiye’de, sosyalizme

duyulan antipatiyi gidermede dönemin en geçerli kavramı olan milliyetçiliğin stratejik olarak kullanıldığının göstergesidir. Bu başlık altında YÖN-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejilerindeki dönüşüm ve bu dönüşüm dolayımında milliyetçiliği stratejik olarak kullanma biçimleri ele alınacaktır.

3.1.1. YÖN'de İktidar Stratejileri: Sol Bir Kitle Partisi Arayışları

YÖN-Devrim Hareketi'nin ilk yayını olan YÖN Dergisi 1961 yılının sonunda yayın hayatına başlamıştır. Dergi ilk sayısından itibaren 27 Mayıs'la birlikte başlayan yeni dönemde yapılacak siyasi ve idari reformlara bir yön tayin etme çabasıdır. Derginin genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu'nun derginin ilk sayfasında "Bakış" başlığı altında tayin ettiği temalar üzerinde her sayıda 27 Mayıs sonrası Türkiye'nin karşı karşıya olduğu meseleleri gündeme taşınmıştır.

Avcıoğlu'nun zihninde 27 Mayıs öncesi durumu klasik Marksizm'in proletarya-burjuvazi çekişmesine benzer bir ortamı andırmaktadır. Bu ortamda hükümetle yakın ilişkileri sayesinde hızlı bir şekilde zenginleşen tüccarlar azınlık bir egemen sınıfa; memurlar, subaylar, işçi ve köylülerden oluşan ve bu zenginlikten pay almak şöyle dursun onu finanse etmeye mecbur kılınan ezilen sınıfa oluşturmaktadır. YÖN'ün ilk sayısında kaleme aldığı başyazıda Avcıoğlu, hükümetin kemer sıkma politikalarında memur ve işçilerden elde ettiği gelirleri varlıklı sınıfların öncelendiği bir kalkınma politikasının finansmanında kullanılmasını eleştirmektedir (1961a:3). Avcıoğlu için 27 Mayıs'ı makbul ve muteber kılan, aydınının Kemalist kimliğinden ziyade kapitalizmin Türkiye'ye özgü biçimde ürettiği bu sınıf karşıtlığını çözüme kavuşturucu bir müdahale olarak yorumlaması, yani aydınının Marksist kimliği ve algılama biçimidir. Avcıoğlu ve YÖN için 27 Mayıs, bir anlamda ezilen sınıfların lehine, egemen sınıfların ekmeğine yağ süren hükümete el çektirmiş ve onu devrim mahkemelerinde yargılamış bir devrimci hamledir.

YÖN Dergisi, ortaya çıkışından itibaren uzunca bir süre sol bir kitle partisinin kurulmasını ve bu kitle partisinin seçimlerle iş başına gelerek yapısal reformları gerçekleştirmesini savunmuştur. Bunun için ciddi bir entelektüel mesai harcadığı ve siyasi kulislerin zorlandığı dergi sayfalarından anlaşılmaktadır. Milliyetçilik, YÖN'ün kurulmasını istediği bu sol kitle partisinin tabanını genişletecek ana söylem hattını oluşturmaktadır. Zira Türkiye'de milliyetçiler, YÖN'ün savunduğu sosyalizme, Sovyet

komünizmini getireceği endişesiyle karşı çıkmaktadır. Bu nedenle YÖN, bu kitle partisinin tabanının oluşum sürecinde sosyalizme çift yönlü bir açılım getirmeyi denemiştir. Bir yandan sosyalizmin komünizme giden yolu değil, aksine komünizme gidişi durduracak bir ekonomik model ortaya koyduğunu savunmuş, diğer yandan milli bağımsızlık ve kalkınma için sosyalist metodun milliyetçi bir sistem olduğunu kitlelere anlatmaya girişmiştir. YÖN'ün kitle partisi arayışları, sosyalizm şemsiyesi altında girmesi pek mümkün olmayan milliyetçileri, antikomünizm ve parlamenter reformculuk başlıkları altında düzenle uyumlu bir sosyalizmi üretmesi bakımından da dikkat çekicidir. Milliyetçi bir söylem ve kitle tabanı yaratmak suretiyle YÖN, kendi sosyalist kalkınma stratejisinin meşruiyet zeminini genişletmeyi amaçlamıştır. Bu bakımdan YÖN'cüler alanın gereklerine uyumlu hareket etmekte, alanı ortadan kaldırmaksızın mücadele etmeye değer görmektedirler. Bu mücadele milliyetçiliğin gerçek yorumunun kendilerinde olduğunu ispat etmelerine dayalı bir simgesel sermaye birikim ve dönüşüm mücadelesi olacaktır.

YÖN'ün ilk sayılarında sol kitle partisinin kurulmasına ilişkin tartışmalar, öneriler ve kulis bilgileri yer almaktadır. Bahri Ersoy ikinci sayıda, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Seyfi Demirsoy'un Sosyal Güvenlik Partisi adında bir işçi partisi kurma yönündeki hazırlıklarından övgüyle bahsetmektedir (1961a:4). Söz konusu girişim daha sonra Türkiye Çalışanlar Partisi (TÇP) adını alacaktır. Ancak TÇP resmi olarak kurulmadan parti çalışmaları dağıtılacak ve bu girişim akim kalacaktır.

TÇP, Türk-İş öncülüğünde YÖN dergisinin teorik desteğiyle ortaya çıkmış, bir siyasi girişimdir. YÖN, TÇP'yi Avrupa'daki işçi partileriyle benzer bir teşkilat yapısına ve benzer iddialara sahip kılmayı hedefliyordu. Bu nedenle Türkiye'de o dönemde hiçbir partinin yapmadığı şekilde açıktan devletçiliği destekleyen bir parti programı dahi kaleme alınmıştı (Çelik, 2010:127). Çelik, TÇP girişimini YÖN'cülerin CHP içinde etkin olamayışları neticesinde alternatif arayışları olarak yorumlamaktadır (2010:119). Bununla birlikte, YÖN'cülerin sadece CHP içinde değil o dönemin önde gelen sosyalist siyasal oluşumlarından TİP üzerinde de etkili olamadıkları söylenebilir. Nitekim TÇP girişiminin arkasında CHP kadar TİP'ten de ayrışma çabalarının etkili olduğu görülmektedir.

Avcıoğlu açısından 1961 seçimleriyle Şekillenen parlamentodaki partiler, farklı isimler altında toplanmıŐ bir ‘‘Muhafazakar Parti’’ görünümündedir ve bu partiye CHP öncülük etmektedir (1962a: 3). Taner Timur ise dizi yazı Şeklinde kaleme aldığı ‘‘Rejimin Gizli Hastalıkları’’ dizisi kapsamında milli mücadeleyi gerçekleştiren kadronun zamanla halktan uzaklaŐtıđını ve CHP’nin yarı-totaliter bir kimliğe büründüğünü vurgulamaktadır (1962a:14). CHP’nin kitlelerden uzaklaşması karşısında geliştirilen strateji iki yönlüdür. Birincisi; CHP’nin içinde yer alan ve Y N Hareketi’ne sempatiyle bakan milletvekili ve senatörler aracılığıyla CHP’yi (yeniden) sola çekmek ve politik alanda sosyalizme daha fazla meşruiyet kazandıracak bir ortam yaratmaktır. İkinci strateji ise TP gibi sol kitle partileri aracılığıyla iktidara gelmeyi denemektir. Üstelik TP girişiminden her bahsedildiğinde CHP’den önce T P hedef alınmakta ve kitle desteğini arkasına alacak sol partinin TP olacağı vurgulanmaktadır. Birbiriyle çelişkili görünen bu stratejileri savunan fikirler, Y N’ n bir sayısında peŐpeŐ serdedilebilmektedir. Bu bakımdan TP girişimi, Y N’c lerle CHP arasındaki bir fikir ayrılığından ziyade Y N ile T P arasındaki bir iktidar stratejisi ve örgüt yapısı farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu iki hareket arasındaki ilişkilerin Y N Dergisi içindeki seyrini özetlemek yararlı olabilir.

3.1.1.1. T P ile İlişkiler ve Polemikler

Türkiye’de sosyalist sol hareketin kitleselleşme stratejileri bakımından dallandığı, bu dallanmalar sayesinde ortaya çıkan tartışmalar ve eleŐtirilerle solun Türkiye’de yükseliş geçtiği 1960-1970 döneminde Y N-Devrim Hareketi’nin solda geniş kitlesel taban bulan öncü bir hareket halini aldığı söylenbilir. Bu yıllarda Türkiye sosyalist hareketi içinde işçi sınıfına dayalı bir parti marifetiyle uzun erimli bir sosyalist devrim stratejisini izleyen T P’in etrafında ciddi bir birikmenin oluŐamadıđı, Y N-Devrim Hareketinin ise sosyalist hareketin içinde ve dışında pek çok aydın ve siyasetle ilgilenen kesimlerden ilgi gördüğü görülmektedir (Atılgan, 2009:275). Y N-Devrim Hareketi’ni böylesi bir çekim noktası haline getiren, aynı zamanda T P’i gitgide yalnızlaŐtıran sürece etki eden faktörlerin neler olduğu sorusu ve Y N’ n T P’e bakışını Şekillendiren temel görüşleri incelemek önem kazanmaktadır.

Y N, 1962 yılında Türk-İŞ ile birlikte Türkiye alıŐanlar Partisi’nin kuruluş çalışmalarını yürütürken, bu partiyi T P’ten farkları bağlamında tanımlamaya gayret

etmiştir. Bu çabanın altında YÖN'ün, TİP'in kitlelerdeki imajının farkında olmasından ileri geldiği düşünülebilir. YÖN'e göre TİP, toplumdaki emek yanlısı tüm güçleri bir araya getiren bir kitle partisi görünümünden uzaktır. TİP, işçi sınıfı ve onun sendikalardaki temsilcilerinden ibarettir. Oysa YÖN'e göre sosyalizmi savunacak bir kitle partisi emek, kalkınma ve sosyal adalet temaları etrafından toplanan tüm kesimleri bir araya getirebilmeli ve yönetim seviyesinde aydınlara da yer verebilmelidir. YÖN'e göre kitle partisinin yönetimine tesir edebilecek bu aydınlar; üniversite öğretim üyeleri, öğretmenler, üniversite gençliği ve bazı temayüz etmiş bürokrat ve siyasilerden oluşabilir. YÖN'ün başlıca yazar kadrosunun toplumsal konuları düşünüldüğünde TİP'te kendisine yer bulamayacak, işçi sınıfına mensup olmayan, ancak sosyalist kimliğiyle temayüz etmiş bu isimlerin yeni ve daha geniş kapsamlı bir kitle partisinin ve bu yeni yapıya uygun bir felsefenin üretilmesini gerekli gördüğü anlaşılmaktadır¹⁶. Kuşkusuz TİP ve YÖN arasında örgütsel yapının zorunlu kıldığı felsefi bir ayrımın işaretleri de görülmektedir.

TİP kurulduğu dönemde, tarihsel materyalizmin ilkelerine göre toplumsal dünyayı kavrayıp buna göre stratejiler üretmeyi yine “tarihsel” bir gereklilik olarak görmektedir. Sözgelimi, Behice Boran için -pek çok YÖN'cü için olduğu gibi- Türkiye’de işçi sınıfı-burjuvazi çekişmesi henüz işçinin çeşitli sosyal haklarının genişletilmesi aşamasına gelmemiştir (Boran’dan aktaran Atılğan, 2009:287). Ancak bu durum ortada bir sınıf çatışması olmadığı anlamına gelmez. Çatışma toplumsal sınıfların verili güçlerinin dengesine ya da dengesizliğine göre kurulmaktadır. Türkiye’de henüz işçi sınıfı hayatını idame ettirebilmek için karın tokluğuna çalışacak iş ararken, gelişmiş İngiliz kapitalizmde işçiler 6 saat dinlenme hakkı için mücadele edebiliyorlardı. Bu farklılık sınıf çatışmasını inkar etmeyi gerektirmez, aksine sınıf çatışmasının tarihsel ve mekânsal bağlamını ortaya koyardı.

YÖN'cüler ise toplumsal dünyayı tarihsel materyalizmin ilkelerine göre kavradıktan sonra, devrimci strateji üretmeyi “ulusal (milli)” bir görev addediyorlardı. Çünkü ülkenin koşulları ne ise devrim stratejisi de ona göre kurulmalıydı. Eğer Türkiye’de kapitalizm,

¹⁶ YÖN dergisinin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Doğan Avcıoğlu'nun mesleği gazeteciliktir. Yine dergide zaman zaman başyazıları kaleme alan ve dergide mütemadiyen yazıları yayınlanan İlhan Selçuk gazeteci, Mümtaz Soysal, Sadun Aren ve Bahri Savcı akademisyen, Turan Güneş ve Şükrü Koç gibi isimler ise CHP’de siyasetçi olarak görev almaktaydı.

İngiltere'deki düzeye kadar ulaşmamışsa bu Batı kutbunun emperyalist politikalarının ve onun Türkiye'deki yerli işbirlikçilerinin etkinliklerinin bir sonucuydu. Bu nedenle Türkiye'de temel çelişki, emperyalizmin yerli işbirlikçileriyle, onlarla mücadele eden ilerici “zinde kuvvetler” arasında kurulmalıydı. İşçi sınıfı da burjuvazi de henüz gelişkin kapitalist ülkelerdeki çelişkileri üretecek kadar örgütlü ve güçlü değillerdi. Atılgan, YÖN'ün bu görüşlerini sınıfsız sosyalizm ve aydın sosyalizmi kavramları ile izah etmektedir (2009:273).

Bu görüş ayrılıklarının yanı sıra TİP'in YÖN tarafından eleştirilen teşkilat yapısının partiye uvriyerist (işçici) bir kimlik kazandırdığı da söylenebilir. Bu bağlamda YÖN Dergisinde Türkiye Çalışanlar Partisi hakkında yapılan haberlerde kimi zaman TİP'e göndermeler yapıldığı görülür. Derginin ikinci sayısında “Çalışanlar Partisi” başlığıyla yazılan makalesinde Bahri Ersoy, TİP girişiminden övgüyle bahsetmiş ancak TİP'in aydınları saf dışı bıraktığını, oysa solda kurulacak bir partinin fikir işçilerini de görmezden gelmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ersoy'a göre TİP bu nedenle başarısız olmuş ve kitlelerden beklediği ilgiyi görememiştir (1961a:18). YÖN'ün on yedinci sayısının başyazısında Doğan Avcıoğlu, TÇP'nin kuruluşunda fikir adamlarının önde geldiği bir teşkilat yapısının öngörüldüğünü belirtirken işçi partisi idarecilerini böylesi bir karma teşkilat yapısını benimsememeleri nedeniyle eleştirir (1962a: 3).

TİP'in örgütsel tutuculuğunun yanında, felsefi tutuculuğu da ağır eleştiri konusu olmuştur. Avcıoğlu, Adalet Partisi'nin tek başına iktidarıyla sonuçlanan 1965 seçimleri sonunda TİP'in ülkenin ileriye gitmesi için ihtiyacı duyulan emek yanlısı doktrin partisi olmayı başaramadığını savunmuştur. Bu başarısızlıkta TİP'in mevcut toplumsal güç ilişkilerini analiz etmeden güttüğü katı sınıf önderliği davası etkili olduğunu iddia etmektedir (Avcıoğlu, 1962b:16). YÖN'e göre öncü olan işçi sınıfı değil, partidir. İşçi sınıfına mensubiyet, bir parti içinde kimseye bir ayrıcalık sağlayamaz. Önemli olan sosyalizmi benimsemiş olmaktır (Avcıoğlu, 1966a:3). Bu tez, Leninizm'in öncü parti teziyle uyumlu olması bakımından dikkat çekicidir. Leninizmin demokrasi anlayışı, işçi sınıfının kapitalizm altında sınıf bilincinden uzaklaşması ihtimalini de hesaba katarak, kitleleri devrime doğru taşıyacak, işçi sınıfı bilincine sahip önderlerden müteşekkil bir partinin kurulmasını ve işçi hareketini yönlendirmesi gerektiğini savunmuştur (Heywood,

1997:115). YÖN'ün TİP ile bu alanda girdiği tartışma, esas itibariyle sol içi bir fraksiyon tartışması olmuştur denilebilir.

Ergun Aydınoglu, 1960-71 yılları arası Türkiye solunu değerlendirdiği çalışmasında YÖN ve TİP arasındaki polemiklerin, YÖN'ün TİP ve CHP'yi bir potada eritecek bir parti yaratma çabalarından kaynaklandığını iddia etmektedir. Böylelikle TİP, Türkiye'yi sosyalist devrime götüren sürecin artçı kuvveti haline getirilecektir. Ona göre YÖN'cüler devrim sürecini toplumsal ve askeri süreçlerin bir toplamı olarak okumaktadır (Aydınoglu, 1992:74). Bunun için TİP'in YÖN'cü devrimci programa adapte olması kadar CHP'nin de belli ölçülerde “asli kodlarına döndürülmesi” yani sola çekilmesi gerekmektedir.

3.1.1.2. CHP'yi Sola Çekme Çabaları

YÖN dergisinde üretilen sosyalist stratejinin bir yönünü sosyalizm ve milliyetçilik arasında kurulan ilişki, diğer yönünü ise mevcut siyasal alanı başlangıç kodlarına döndürmeye yönelik eleştirel yönelimler oluşturmaktadır. Bu çift yönlü strateji, her iki yönü bakımından Bourdieucü'dür. Bir yandan sosyalizmin geniş kitlelerdeki meşruiyetini ve toplumsal kabulünü artırmak için milliyetçiliğin gerçek formu olarak tanımlanması, diğer yandan CHP'nin 1940'lardan itibaren Atatürk'ün hedeflerinden saptığı ve muhafazakar bir parti kimliğine büründüğü iddia edilerek yeniden Atatürk'ün yoluna çağırılmak yoluyla sola çekilmesi olarak tarif edilebilecek bu stratejiler, sermayece zayıf olan faillerin alanda gerçekleştirdiği “yıkma” ve “sınıflandırma kategorilerini yeniden düzenleme” stratejilerine denk düşmektedir.

YÖN'de CHP'ye yönelik bakışı anlamının bir yolunun dergi yazarlarının demokrasiye bakışlarını anlamaktan geçtiği söylenebilir. Zira YÖN'de CHP hakkındaki yazıların pek çoğunun çok partili hayata geçişte yapılan yanlışlara dair serzenişler niteliğinde olduğu görülür. Çok partili hayata geçiş görünüşte demokratik bir hamle olarak düşünülebilirse bile, bu hamle geniş bir sosyo-ekonomik reform programı ile desteklenmediğinden, tek parti otoriterliğinden kaçınan halk kitlelerini değil ağa-eşraf zümresini iktidara taşımış; bu yönüyle işlevsizleşmiştir. Memleketteki kötü gidişin baş müsebbibi olarak kimliğini kaybeden CHP ve onun politikaları sorumlu tutulmaktadır. Partinin başlangıçtaki ilkelerinden ve kuruluştaki kuvayi milliyeci ruhtan saptığını iddia eden YÖN yazarları,

CHP'nin yeniden "devrimci" bir kimlik kazanmakla bu kötü gidişten kurtulabileceğine inanmaktadırlar. Öte yandan 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'de ciddi bir değişim yaşanmış; köyden kente yoğun göçler ilk meyvelerini vermeye başlamış, işçi kitleleri haklarını aramak için sokak eylemlerine başlamış, köylerde ağa zulmünün etkileri şehirlere kadar uzanmış, üniversitelerde gençlik hareketleri görünür hale gelmiştir. YÖN'cüler Türkiye'nin 27 Mayıs'tan sonra yaşadığı bu büyük dönüşümün daha ciddi krizler üretmemesi için CHP'nin kimliğini sola yakınlaştırmasının da önemine vurgu yapmışlardır. Bunun için CHP'nin gerektiğinde parlamento desteğini aramaktan vazgeçip parlamento dışı unsurların da desteğine başvurmaktan çekinmemesi gerekmektedir (Avcıoğlu, 1962c:3).

YÖN'e göre CHP, 1960'ların Türkiye'sinde devrimcilik ve devletçilikten uzaklaşmış, ülkeyi gericiliğe adım adım yaklaştıran bir pasifizm içine düşmüştür (Soysal, 1962a:3). Aslında bu pasifizm, cumhuriyetin ilanını takiben belli bir süre sonra devrimci kadronun, "Mustafa Kemal'in halis inkılapçılarının", partiden ayrılmasıyla başlamıştır. CHP bu sürecin sonunda halktan uzaklaşmış ve iktidarı Demokrat Parti'ye kaptırmıştır (Hocaoğlu, 1961a:14). CHP, nasıl ki cumhuriyetin kuruluş devrinde, dönemin şartları ve ülkenin imkanları gereği devletçiliği uygulamaya koymuş ise 1960'lara geldiğinde de bir program olarak sosyalizmi benimsemelidir. Bu strateji esas itibariyle nostaljik değil, YÖN'cüler açısından siyasetin (alanın) gereklerinin sosyalizmi mecbur kılmasından ortaya çıkmıştır. YÖN'ün failleri alanı dönüştürmeyi yalnız orijinal haline götürmek olarak görmemektedirler. Onların yaptığı daha ziyade başlangıçta Kemalizm'in taşıdığı "oyun ruhu"nu yakalayıp günün şartlarına uygun bir politikayı yeniden organize etmektir, ki bu stratejik yaklaşım onların sosyalizmini milliyetçilik ve Kemalizm'le bir araya getirerek meşruiyetini genişletmelerine imkan vermiştir.

Bu gidişi durdurmak için YÖN, öncelikle yine Türkiye için umudun CHP'de olduğunu vurgulayan yazılar yayınlamaya çalışmıştır. Atatürk'ün kurduğu ve cumhuriyeti yoktan var eden bu partinin Türkiye'nin en buhranlı devri olarak tanımladıkları 1960'lı yıllarda da çözümün anahtarı olduğunu savunmuşlardır. Öncelikle partinin asli ilkelerine dönmesi, bunun için de liderin kararlı ve iradeli bir duruş sergilemesi gerektiği savunulmuştur. Zira ülke içinde pek çok konuda kökten reformlar isteyen ciddi bir kitle vardır, CHP'nin görevi bu kitleyi seferber ederek yönetmek ve

rejimi uçurumun kenarından almak olmalıdır (Avcıoğlu, 1962b:3). Özellikle Albay Talat Aydemir'in gerçekleştirdiği ve başarısız olan 22 Şubat 1962 darbe girişiminin ardından demokratik rejimin korunmasında önemli rol oynayan İsmet İnönü'nün etrafında ciddi bir destek birikmiştir. YÖN'cülere göre İnönü'nün böyle tarihi bir anda rejimin eline geçen bu son şansı özgürlükler ve sosyalizmin gelişmesi yönünde kullanması gerekmektedir (Soysal, 1962b:4).

CHP'nin Nisan 1962'de gerçekleştirdiği parti meclis toplantısında yapılan konuşmaların haberleştirilmesinde, özellikle devletçilik ve devrimciliğe önem verilmesini vazeden konuşmalara yer verilmiştir. Bu toplantıyı yorumlayan YÖN, CHP'nin halkçılık ve devrimcilik ilkelerine yeniden sarılması ve Atatürkçü kimliğini ortaya koyması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdirde, partinin içinde bulunduğu muhafazakarlık ortamından çıkamayacağını altı çizilmiştir (YÖN,1962a:6). Öte yandan CHP'yi sola çekmeye ilişkin arayışlar sadece tavsiyeler ve yorumlardan ibaret olmamış, zaman zaman şikayetler ve serzenişlerle de CHP'nin konumunun netleştirilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Derginin 16. Sayısında kutu içinde verilen bir mesajla YÖN'e devlet şirketlerinin reklam vermemesi, bununla birlikte ırkçı Turancı yayınları tercih etmeleri eleştirilmiş, devletçiliği savunan YÖN dergisine devlet teşebbüsleri tarafından reklam verilmemesinin rejimin ve hükümetin meşruiyetini gölgelediği iddia edilmiştir (YÖN, 1962a:4). Denilebilir ki YÖN, CHP'ye Bourdieücü bir perspektifle yaklaşmakta ve CHP'yi aslına getirecek simgesel sermayenin kendisinde olduğunu savunarak parti içi mücadelelerde konum almaya çalışmaktadır.

CHP'nin YÖN'e bakışı ise YÖN'ün CHP'ye bakışı kadar radikal ve eleştirel değildir. Hatta derginin parti ile -ya da partinin bir kanadı ile- organik bağı olduğunu düşündürebilecek emareler bulunmaktadır. Nitekim YÖN Dergisinin kurucuları arasında yer alan Cemal Reşit Eyüboğlu CHP milletvekilliği ve 27 Mayıs Kurucu Meclis üyeliği yapmıştır. Zaman zaman CHP'li bazı milletvekilleri (Şükrü Koç, Sırrı Hocaoğlu vd.) YÖN'de çeşitli yazılar kaleme almışlardır. Bu bakımdan YÖN dergisi CHP içindeki sol kanada hitap eden bir yayın organıydı ve CHP'yi sola çekme stratejisi boşuna değildi. CHP içinde yerleşmiş bir sol grup olduğunun bilinciyle bu strateji üretilmişti ve sol kanadın egemen olması isteniyordu demek mümkündür. Nitekim CHP'nin sol kanadının ünlü isimlerinden, daha sonra 1971 Muhtırası ile Başbakan olacak, Nihat Erim YÖN'ün

18. Sayısına verdiği mülakatta, kendisini ortanın solunda gördüğünü, YÖN dergisinin ortanın solu adına değerli hizmetler yaptığını ve sosyalizmi komünizm zannedenleri aydınlatan bir fikir mücadelesi verdiğini ifade etmiştir (YÖN, 1962b:7).

YÖN'ün CHP'yi Atatürkçü köklerine döndürerek sola çekme stratejisi parti içinde ortanın solu olarak adlandırılan bir doktrinin geniş kitlelerle buluşmasına yardımcı olmuştur. Bu strateji YÖN açısından tam anlamıyla başarılı olmamışsa da 1970'leri Türkiye'sinde CHP'nin bir sol popülizm üretmesine imkan veren bir parti örgütlenmesinin mümkün olmasına 1960'lı yıllarda entelektüel destek sağlamıştır. Öte yandan YÖN'ün iktidar stratejileri bakımından hem Türkiye Çalışanlar Partisi denemesi, hem de TİP ile girişilen polemiklerin sonuçsuz kalması gibi CHP'yi sola çekme denemeleri de YÖN'ü ve YÖN'cü fikirleri rejim içinde yükselen bir değer haline getirememiştir. Bu üç denemenin başarısız olması ve 1965 yılındaki seçimlerde Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi, YÖN'ün demokratik yöntemlerle arasına mesafe koymasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Zira YÖN, solda bir kitle partisinin oluşmasını ve YÖN Hareketi'ne bağlı aydınların bu partinin "beyin takımını" oluşturmasını; böylelikle sendikalar, aydınlar, siyasiler, askeri bürokrasi ve üniversitenin birleştiği bir kitlesel devrimci hareketin ortaya çıkmasını büyük bir hevesle istemiş ancak hareket, beklenen kitlesel birleşmeyi bir türlü yakalayamamıştır.

3.1.2. Sosyalizm Anlayışı: Gerçek Milliyetçilik ve Antikomünizm

YÖN-Devrim Hareketi Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları bir kriz durumu olarak tespit etmiş ve çözüm olarak da sosyalizmi göstermiştir. 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'nin kalkınmada sermaye odaklı bir strateji izlemesinin ordunun gerçekleştirdiği devrimin amaçlarına uygun olmadığı savunularak, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal bir buhranın içine düştüğü savunulmuştur.

YÖN, sosyalizm ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi toplumdaki güç ilişkilerini doğru okumanın getirdiği bir gerçekçilik anlayışı üzerinden kurar. Sosyalizm, kuru kuruya birtakım sloganların tekrar edilmesi değil, sosyalist kalkınma metodunu somut toplumsal koşullara uyumlu biçime kuracak zemini kurma becerisi olarak tarif edilir (Avcıoğlu, 1966b:3). Bu bakımdan kuruluş koşulları ve günün koşulları bakımından Türkiye'de sosyalizm, diğer üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi, milliyetçilik bayrağı altında

savunulabilir (YÖN, 1965a:8). Bu hem Türkiye gerçeklerini inkar etmeyen bir toplumculuk anlayışının gelişmesini sağlar, hem de sosyalist stratejiyi, hızlı kalkınma ihtiyacı son derece yüksek olan Türkiye’de, bir an evvel iktidara taşır. Bu bakımdan milliyetçilik, sosyalizmin tahrik edici ve kitleselleştirici gücünü teşkil ettiği ölçüde yer yer onu ikame de eder.

YÖN’e göre sosyalizm, milliyetçi devrimciler için yegane program olarak alınmalıdır. Zira bağımsızlık, milliyetçi devrimler yoluyla elde edilebilir, buna karşın bağımsızlığın korunması ancak ve ancak sosyalizmin gerçekleşmesiyle mümkündür. Avcıoğlu, Cezayir’de gerçekleşen bağımsızlık savaşının liderlerini selamladığı yazısında bu ülkeyi bağımsızlığını kazanmış diğer ülkelerden ayırarak onların Sosyalist yola baştan planlı bir şekilde niyet etmelerinin ayırıcı bir vasıf olduğunu iddia etmiştir (1962d:3). Bu yorumlama biçimi YÖN’cülerin tek başına milliyetçi olmadıklarının göstergesidir. YÖN’cüler milli bağımsızlıktan yana aydınlardır ancak onlar için tek başına milli kurtuluş yetmez, kurtuluşun ardından sosyalist bir kalkınma ve bağımsızlık programının yürürlüğe konulması öncelikli şarttır. Ancak bu koşul yerine geldiği takdirde milli bağımsızlık gerçek manada tesis edilebilecektir. Bununla birlikte bu stratejinin zaman içinde geçerliliğini yitirdiği görülür. Konjonktürel açıdan YÖN, muhalefet cephesini genişletmek için milliyetçilerin tümünü bir araya getirecek bir anti-emperyalist programın hazırlanmasını öne alırken, sosyalizm; ulaşılabilecek bir son hedef olarak yeniden konumlandırılmıştır.

Bir yandan da sosyalizm, 1960’ların Türkiye’sinde yükselişte olan sol için meşru bir siyasi program olarak kurgulanmaya çalışılmıştır. Sosyalizmin, komünist hareketlerin aşırılıklarına engel olan bir kalkınma programı olduğu iddia edilerek, kitlelerdeki komünizm ve Sovyetler korkusunun sol harekete ket vurmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu antikomünizme dayanak olması bakımından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile kurulacak ilişkilerin bir denge politikasının tezahürü olması gerektiği savunulmaktadır. Her ne kadar SSCB’nin diplomatik çıkarları üçüncü dünyanın kalkınmasına dayalı olsa da ABD ve SSCB arasında bir dengenin gerekliliği vurgulanmıştır. (Çiçek, 2016:222-223). Türkiye’de sosyalizm ve komünizm konusunda ise ilk sayılarından itibaren YÖN, sosyalizm ve komünizm arasında ayrımlara giderek,

Sosyalist kalkınma programının uygulanması halinde toplumsal bünyenin komünizme kaymasına engel olacağını vurgulamıştır (İpekçi, 1962a:7).

Komünizmin dışlanması ve sosyalizmin Sovyetler Birliği dışında bir anlam taşıması için Atatürk'ün Sovyetlerle geliştirdiği ilişkilere dair alternatif bir tarih yazımı denemesine dahi başvurulmuştur. Buna göre Atatürk'ün milli mücadelenin belli bir aşamasında Sovyet desteğini yanına çekebilmek için muvazaalı olarak Türkiye Komünist Partisi ve Yeşil Ordu Cemiyeti'ne izin verdiği, aslen komünist olmadığı ve Sovyet etkisine karşı daima temkinli olduğu savunularak, Atatürk, komünizm ve Sovyetler arasında sınırlar yeniden tayin edilmeye çalışılmıştır (Tökin, 1962a:13).

Tüm bu denemeler göstermektedir ki, YÖN savunduğu ideolojiyi alanın somut gereklerine uydurarak kırılmaya uğratmakta bunun karşılığında Kemalizm'in varisleri olarak kendisini lanse edecek meşruiyeti devşirmeyi denemektedir. Bu çaba kapsamında sosyalizm, milliyetçi rejimlerin uygulamaya mecbur olduğu bir siyaset olarak tarif edildikçe, YÖN'cüler de bu siyasetin uygulayıcısı ve alanın egemen faileri haline gelirler. Zira hem gerçek milliyetçiliğin tanımlayıcısı olmuşlardır, hem de sosyalist kalkınma programının ana esaslarını belirleyecek kültürel sermayeye sahiptirler.

Komünizme dair ilkesel karşı çıkışların yanında, Türkiye'de komünist olmakla itham edilenler hakkında dışlayıcı bir tavrın benimsenmediği görülür. Dergi, Türkiye'de komünist olarak suçlanmayı "McCarthy'ci" bir yöntem olarak tanımlamakta ve tasvip etmemektedir. YÖN'e göre Türkiye'de komünist damgası yiyen ilericiler bulunmaktadır ve bunlar özünde komünist olmayıp "McCarthy'ci metoda"¹⁷ kurban gitmiş kimselerdir (YÖN, 1962c:11). Komünist damgalaması yapmanın bu sıfatla Amerikanlaştırıldığı görülür. Bu damgalamayı yapanlar ayrıca milliyetçiliği ve gerçek milliyetçileri istismar eden "kalpazanlar" olarak nitelendirilmektedir (YÖN, 1962d:5).

Sosyalizmin milli devrimin programını oluşturması ve antikomünist niteliğinin yanında ve daha önemlisi sosyalizmin "gerçek milliyetçilik" olduğuna dair vurgularla söz konusu strateji güçlendirilmek istenmiştir. Gerçek milliyetçilik, Türkiye'de Türk vatandaşlarının

¹⁷ Joseph Raymond McCharty, 1947-1957 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Senatosunda görev yapmış Cumhuriyetçi Partili siyasetçi. McCharty kendi adıyla anılan antikomünizmi takip ve bertaraf usulü olan "McChartycilik" ile kötü bir şöhrete sahiptir. McCharty'nin antikomünist uygulamalarının Amerikan basınındaki yansımaları için bkz. (Hulten, 1958)

çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için gerekli çalışmaları yapmak ve bu çalışmaları yaparken bilimsel bir düşünceye sahip olmaktır (Selçuk, 1962a:5). Burada bilimsel düşünceden kastedilenin sosyalist kalkınmayı benimsemek olduğunu anlamak zor değildir.

Avcıoğlu, TİP'in yöntemine dair eleştirilerini derlediği bir yazısında YÖN'ün sosyalizm ve milliyetçilik arasında kurduğu stratejik bileşkenin satır aralarını aktarır gibidir. Avcıoğlu'na göre günün meselesi, sosyalizmin bir milli felaket olarak görüldüğü Türkiye'de sosyalizmi meşru hale getirmektir. Bunun için, doktrin tartışmaları yerine sosyalizmin milliyetçi ve antikomünist niteliği vurgulanmalıdır (Avcıoğlu, 1962b:16, 1962g:3, ve Ulus, 2016:57).

Bu kapsamda dergide sıklıkla sosyalizm ve milliyetçiliğin ortak yönlerini ele alan yazılar yayınlanmış, dönemin sağ ve muhafazakar milliyetçi grupları hakkında eleştirel yayımlar yapılmış ve sosyalizmin gerçek milliyetçilik olduğuna ilişkin kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. YÖN, milliyetçiliğin bir meşru bir de gayrimeşru kullanımı olduğunu teorize etmektedir:

“Gerçek anlamda milliyetçilik, yapıcı olmayı gerektirir. Sadece his ve heyecana dayanan, akıldan uzak bir milliyetçilik anlayışı, milletin yararına kullanılacak enerjiyi ve vakti israftan başka bir şey değildir (...) Milliyetçilik lafını ağızda geveleyen bir takım gevezeler ortalıktadır. Bu insanlar, milliyetçiliğin gölgesine sığınarak fikirsizliklerini gizlemeye çalışmaktadır. (...) Misakı Milli'yi unutarak hudutlar ötesi maceraların rüyasını gören kafatası ölçücüleri, milliyetçilik iddiasındadır! Din istismarcıları milliyetçi kesilmişlerdir! Ortaçağ düzeninin savunucuları, demokrasinin ve sosyal adaletin düşmanları milliyetçilik müzayedesine girişmişlerdir!” (Avcıoğlu, 1962e: 3)

Bu şartlar altında, YÖN'cüler için gayrimeşru ve sapma olarak gördükleri ırkçı ve dinci milliyetçilikler yerine sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı vazedenden ve gerçek milliyetçilik olarak tanımladıkları sosyalizm Türkiye için tek kurtuluş yoludur (Avcıoğlu,1962e:3). YÖN için ümmetçilik ve ırkçılık, kanun dışı faaliyetlerdir ve YÖN'ün milliyetçilik anlayışına uygun değildir. Burada duygulara dayalı reaksiyoner ideolojilerin yerine rasyonel ve bilimsel yaklaşımın çağrıştırdığı bir milliyetçilik tarifi yapılmaktadır. Milliyetçiliğin alandaki faillere kazandırdığı erdemlilik ve vatanseverlik sermayelerinin sosyalizm lehine kullanıldığı bir örnek olarak dikkat çekicidir.

Derginin düzenli yazarlarından biri olan İlhan Selçuk'a göre Türk milliyetçiliğini kuran düşünceler erken cumhuriyet devrinde oluşturulmuştur. Ancak bu fikirler 1950 yılında

başlayan Demokrat Parti iktidarı ile birlikte geçerliliğini yitirmiştir. DP'nin uyguladığı liberal politikalar, Selçuk'un milliyetçiliğin özü olarak ifade ettiği milli ekonomi ve devletçilik politikalarının yerini almış ve sistemi krize sürüklemiştir (Selçuk, 1962b:7). Bu bozulma nedeniyle milliyetçilik muhafazakarlaşmış, tutuculaşmış ve istismarcı bir nitelik kazanmıştır (Oğuz, 1962a:7). Bir başka yazıda 1940'lı yıllarda ortaya çıkan Türkçü hareketlerin, DP iktidarları döneminde zenginleşen ağalar tarafından finanse edilen dergilerde din istismarcılığıyla işbirliği yaptıkları iddia edilmektedir (Avcıoğlu, 1962f: 3). Öte yandan aynı yazıda Avcıoğlu, Türk Ordusu'nun gerici güçlerle, İspanya ya da Portekiz orduları gibi işbirliği yapmayacak bir karakterde olduğunu, duruma er ya da geç müdahil olacağını savunmuştur. Ancak yazarın beklentisi gericiilerin geriletilmesinin demokratik yollar içerisinde gerçekleşmesidir. Bunun için bazı köklü reformlara ihtiyaç vardır, ancak bu reformlar yapılmadıkça rejim buhranı ve tehlikesi artarak devam etmektedir (1962f:3).

Öte yandan YÖN'de 1966 yılının ikinci yarısından itibaren orduya yönelik bakışta bir takım değişimler gözlenmektedir. Marksizm etrafında gelişen polemikler kapsamında YÖN, Asya Tipi Üretim Tarzı'nın, Türkiye'de kapitalizmin gelişimini açıklamada yetersiz kaldığını, zira bu modelde asker sınıfının kapıkulu olarak tasvir edilmesinin haksız olduğunu ileri sürer. Tam aksine, Türkiye'nin de mensubu olduğu Üçüncü Dünya'da, ordunun egemen sınıfa hizmet etmek şöyle dursun, ilerici ve devrimci bir yönü mevcuttur (YÖN, 1966a:8). İşçi sınıfının yerini giderek "ara tabakalar" adını verdikleri asker, memur ve gençlik kesimlerinden oluşan aydın grupların aldığı görülmektedir. YÖN, bu görüşlerin Marksizm'le uyum içinde olduğu inancındadır. Zira Türkiye'de toplumcu aydınlar, Marksizm'i Batı koşullarında üretildiği şekliyle aynen almakta, onu Türkiye gerçekleriyle bağdaştırmamaktadırlar. Türkiye'de kapsamlı bir toplumsal tarih çalışması yapılamamasının müsebbibi Marksizm'in böylesi yanlış anlaşılması olmuştur (Avcıoğlu,1966c:3). Zira Türkiye'de ordu, her ne kadar Kurtuluş Savaşı'ndan sonra gündelik siyasetin dışına itilmişse de cumhuriyetin devrimci ve halkçı siyasetini paylaşmakta ve rejimi koruma görevini sürdürmektedir (Selçuk, 1965a: 5).

Milliyetçiliğe ve orduya dair bu değinmelerin yanında YÖN, sosyalist kimliğini sakatlamamak adına, karşı olduğu düşüncenin faşizm olduğunu vurgulamak istemektedir. Faşizm, emekçi sınıfların güçlenmesinden ürktüğü için milliyetçiliği kullanmakta,

vatanseverlik maskesi altında emekçileri ve onları savunan aydınları sindirmek istemektedir (Avcıoğlu, 1962g:3). Ancak bu antifaşist tutuma rağmen Azınlık Okulları'nda Türkçe eğitim verilmesi ve Doğu Anadolu'da Kürtlere yönelik kitlesel Türkçe eğitim faaliyetleri yapılmasının gerekliliğine vurgu yapan yazıların yayınlanması YÖN'de milliyetçi akımın gücünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir (YÖN, 1962e:6 ve YÖN, 1962f:12). Ancak Kürtlere yönelik bakışta derginin son sayılarına doğru ilginç bir kırılma yaşanmış ve zamanın ötesinde bir tutum takınılmıştır. Avcıoğlu, 194. sayıya yazdığı başyazıda, Kürtlerin dilleri ve kültürleri unutturulan bir etnik grup olduğu, 40 yıldır sürdürülen Kürtleri yok sayan entegrasyon politikalarının başarısız olduğu vurgulanmaktadır. Yazar, YÖN'ün milliyetçiliğinin, bölücü amaçlar güdenlere karşı olduğunu, bununla birlikte ırkçılık üzerine de kurulu olmadığına dikkat çekmektedir (Avcıoğlu,1966d:3). Yazıda, “bir doğulu sosyalistten” alıntılanmış şu sözlere yer verilmektedir:

“Çeşitli ırklar, etnik gruplar birbirlerinin diline, dinine, kültürüne, etnik özelliklerine saygı göstererek birbirlerini yemeden, yok etmeden, yan yana, beraberce, kardeşçe yaşayabilirler (...) Bir ırkın, etnik grubun ve sahip olduğu kültür değerlerinin eritilmesi Sosyalizmin temel felsefesine aykırıdır. Eritmeyi bırakın, bu kültür değerlerinin ve etnik özelliklerin yaşaması ve gelişmesi için gerekli fırsat ve imkanların sağlanmaması, kendi haline bırakılması bile Sosyalist düşünce ile bağdaşmayan bir durumdur.” (Avcıoğlu, 1966d: 3)

Kürt meselesi konusunda 1966 yılı sonlarında YÖN'de meydana gelen bu değişim ve dönüşüm hareketin Türk milliyetçiliğini, sosyalizmle bağdaştırarak ne tür açılımlar getirebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca “40 yıldır uygulanan başarısız entegrasyon politikası” eleştirisini içeren bu görüş, dönemin egemen Kemalizm'ini aşması bakımından da dikkat çekicidir.

Ocak 1963'te Sosyalist Kültür Derneği'nin (SKD) kurulması, YÖN'de “Türk Sosyalizmi” başlıklı bir tartışmanın doğmasını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu derneğin yöneticileri arasında 1963 planında isteklerini hükümete kabul ettiremeyip istifa eden DPT bürokratları ve YÖN dergisinden isimler yer almaktaydı. Türk sosyalizmi ile YÖN'cülerin ifade ettiği, vatan ve millet gibi hamasete konu edilecek kavramları

“Atatürk’ün anladığı” biçime uydurarak hamasetten uzak ve rasyonel bir biçimde ele alan, antiemperyalist ve antikapitalist bir görüşler manzumesi idi (Aydemir, 1963a: 8).

3.1.2.1 Atatürkçü Güçbirliği ve Hızlı Kalkınmacılık

Sosyalizmin YÖN’cü yorumu, bu ideolojiyi antikomünist ve milliyetçi niteliğinin yanı sıra, metodolojik açıdan bir kalkınma modeli olarak ele almıştır. Sosyalizm, sosyal adaleti bozmadan hızlı kalkınmayı sağlayacak bir model olarak tarif edildiğinde, onu komünizmden ve kapitalizmden ayırmak da kolaylaşmaktadır. Örneğin, Aren’e göre komünizm bir sınıf mücadelesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmışken, sosyalizm, toplumsal ve sistemsal koşulların Türkiye’ye dayattığı bir kalkınma modelidir. Sosyalizmin bu niteliği onu devrimci olmaktan da alıkoymaktadır. Sosyalizm Türkiye’ye demokratik yollarla, seçimle gelecektir. Türkiye şartları demokratik yollardan sosyalizme geçişe elverişli bir haldedir (Aren, 1963a:3).

Öte yandan YÖN’ün; sosyalizmin tesis edilmesinden anladığı sadece bir sosyo-ekonomik reform programı değildir. Kapsamlı bir rejim değişikliği hedeflenmektedir. Rejim bir kere demokratik yollardan değiştiğinde, sosyalist bir kitle partisi seçimle işbaşına geldiğinde, bu değişim sosyalist bir kalkınma programını da beraberinde getirecektir. Bu değişim sürecinin tarihçesini çıkarmada YÖN, Marksist yöntemi benimser ve onu Türkiye koşullarına uyarlayarak bir “intikal devresi” teorisi ortaya atar. Buna göre Türkiye gibi feodalitenin hakim olduğu ülkelerde, hızlı kalkınmayı sağlamak için illa kapitalist aşamaya geçilmesine gerek yoktur. Kapitalist olmayan bir kalkınma devresi geçirilmesi, Türkiye’yi sosyalizme taşıyabilir. Avcıoğlu’na göre Şevket Süreyya Aydemir’in ortaya attığı “Türk Sosyalizmi” kavramsallaştırması bu gibi bir intikal devresinin temel niteliklerini yansıtmaktadır (1963a: 9). Sosyalizme gidişteki bu intikal devresinde, toplumsal kesimler arasındaki güç dengesi zorunlu olarak sosyalistler lehine değişecek ve ülke demokrasiden ayrılmadan sosyalizme geçebilecektir. Elbette bu intikal devresinin meşruiyetini artırmak için geniş toplumsal kesimlerin desteğini almak gerekir. İşte bu noktada Avcıoğlu, Atatürk ve Atatürkçülüğün işlevsel bir rol oynayabileceğini iddia eder. Ona göre Atatürk, zümre ya da sınıf fark etmeksizin geniş kesimlerde etkisi olan bir liderdir. İntikal devresinin politikası Atatürkçü bir eksende kurulursa bu durum zümre çıkarlarının ikinci plana itilerek, kitlenin Atatürk etrafında toplanmasına vesile olabilir. Bu intikal devresinde sosyalizmi gerçekleştirecek seviyede kalkınma

sağlandıktan sonra işçi sınıfı öncülüğünde bir sosyalist düzene geçiş daha kolay ve toplumsal düzeni bozmayacak şekilde gerçekleşebilecektir (Avcıoğlu,1963a:9). Avcıoğlu bir taraftan Şevket Süreyya'nın "Türk Sosyalizmi" fikri etrafında geliştirdiği Kemalist modeli "intikal devresi" adlandırmasıyla geçici hale getirerek sönmülmekte, diğer yandan da Atatürkçülüğün sosyalizme geçişin kitlesel dayanağı olarak tasvir etmektedir. Denilebilir ki, YÖN'de Atatürkçülük-Kemalizm, sosyalizm için bir araçtır. Nihayetinde varılacak olan sosyalizm ise Atatürkçülüğün tahayyülüne dahil olduğundan meşrudur ve Türk toplumunun değerleriyle çatışmaz. Dikkat çekici biçimde Avcıoğlu ve YÖN, alanı öz değerlerine çekme yönünde bir strateji geliştirirken alanı kendi politik ajandalarına adapte etmeyi denemektedir. Bu bakımdan ortaya konulabilecek bir diğer tespit, YÖN'de ve Doğan Avcıoğlu'nda öne çıkan ideolojik formasyonun sol-Kemalizm'den ziyade sosyalizm olduğudur. Kemalizm, bu sosyalizme varan yolun kitleselleştirici gücü olacak, Kemalizm'in hegemonikleşme teklifleri ise "intikal devresi" kavramsallaştırması ile savuşturulmak istenecektir.

Sosyalizmin meşrulaşması ve kitleselleşmesinde Atatürkçülüğün etkisi kadar sosyalistlerin tavrı da belirleyici olacaktır. Sosyalistler, muhalefet bloğu içindeki güç ilişkilerini iyi analiz etmeli, sosyalizm amacını bir süreliğine de olsa erteleyerek antiemperyalist muhalefeti birleştirecek doktrini üretme çabasına girişmelidirler (Avcıoğlu, 1965a:3). Zira artık toplumda insanların hangi partiden olduğundan bağımsız bir ayırım vardır; "satılıklar"ın, "kökü dışarda"ların karşısına vatanseverler çıkmıştır (Selçuk, 1965b:3). Elbette vatanseverler güçbirliği etmeli ve kökü dışarda olanları tasfiye etmelidir.

Bu yeni stratejinin ortaya konmasında etkili olan hususların başında, YÖN'ün siyasi oluşumlara etki etme ya da yeni siyasi oluşumlar kurma denemelerinin büyük ölçüde başarısız olması gösterilebilir. Öte yandan bu stratejiyle YÖN Atatürkçülüğü de bir yönüyle kendi sosyalist stratejisine eklemiş ve araçsallaştırmış olmaktadır. YÖN için bu bağlamda nihai hedef; Atatürkçülüğü ya da milliyetçiliği restore etmekten çok, Atatürkçülük vasıtasıyla kitleselleştirdiği sosyalist iktidar stratejisini başarıya ulaştırmak haline gelmiştir. Yine bu strateji değişimi Bourdieu'nün alan, simgesel şiddet ve simgesel sermaye analizleriyle uyum içindedir. YÖN'cüler yetiştikleri toplumun içinde maruz kaldıkları simgesel şiddet olarak Atatürkçülük ve Türk milliyetçiliğini bir simgesel

sermayeye dönüştürerek kendi siyasal gündemlerinin içine katmışlardır. Böylelikle siyasal alanda etkin failer haline gelmelerini sağlayacak bir kitlesel siyasal strateji üretmeyi başarmışlardır. Bu durum, YÖN'cülerin zihninde bilinçli ve planlı bir yönelimden ziyade olması gerekenin bu olduğu, Türkiye'nin şartlarının bunu gerektirdiği şeklinde meşrulaşmaktadır.

Bu yeni strateji kapsamında YÖN, tüm ilerici ve Atatürkçüleri güç birliğine davet etmiştir. Zira sosyalizm, Atatürkçülük ile gerçekleştirilebilir bir hedef olarak resmedilmekte, Atatürkçülük de sosyalizm ve sosyalistler ile daha güçlü savunulabilecek bir ideoloji olarak yeniden formüle edilmektedir. Ancak bu davetin kurumsal bir çatısı -örneğin bir partisi- bulunmamakta; bu kesimler sadece sosyalist mücadeleye eklemlenmesi istenmektedir. Yine de açıkça devrimciliğin reddi ve ordunun siyasete davet edilmemesi gibi nitelikleri bakımından YÖN dergisinin yayın hayatı boyunca iktidar stratejisinin demokratik sınırlar içinde kaldığı söylenebilir. Nitekim derginin 110. Sayısında yayınlanan “Türk Milliyetçilerine Sesleniş” başlıklı, manifesto niteliğindeki imzasız yazıda da ilk kez “Demokratik Devrim” kavramına yer verilmiş, ancak bu devrimin, ülkenin hukuki altyapısında radikal değişiklikler olmaksızın gerçekleştirilebileceği, anayasanın mevcut maddelerinin emekçi sınıflar lehine uygulanmasının yeterli olduğu iddia edilmiştir (YÖN, 1965a:9).

Tüm ilerici güçlerin Atatürkçülük şemsiyesinde bir araya getirilmesinin yanı sıra, gerici güçler olarak tasvir edilen Adalet Partisi (AP) ve takipçisi siyasetlerin yenilmesi için çeşitli stratejiler de geliştirilmiştir. YÖN'ün Alpaslan Türkeş ve Osman Bölükbaşı gibi sağda yer alan milliyetçi isimlere yönelik ilgisi bu bağlamda düşünülebilir. YÖN, Osman Bölükbaşı'ndan, AP seçmeninin oy verebileceği güçlü bir alternatif olması nedeniyle övgüyle bahsetmiştir (1966b:4). Yine Alpaslan Türkeş ve CKMP ile ilgili haberin başlığı “Adalet Partisi, TİP gibi Türkeşli CKMP'den de Korkuyor!” olmuştur (YÖN, 1965b:4). Anlaşılmaktadır ki, Adalet Partisi'ne karşı sağdaki alternatifleri parlatmak ve bu yolla sağı bölerek sola bir yol açmak, YÖN'de benimsenen bir strateji olmuştur.

3.1.3. İktidar Stratejisinde Değişim: Devrim Gazetesi ve Darbe

YÖN dergisinin 1967 yılında yayın hayatına kendiliğinden son vermesinin ardından Doğan Avcıoğlu ünlü “Türkiye'nin Düzeni” adlı eserini kaleme almak üzere bir süre

inzivaya çekilmiş, ardından 21 Ekim 1969'da Devrim gazetesini çıkartmaya başlamıştır (Macar, 1992:21). Devrim gazetesinde YÖN'e göre daha dar bir kadronun yazılarına yer verilmiş ve dergi sosyalizm tartışmalarından ziyade ismiyle müsemma Türkiye'de gerçekleştirilecek "devrim" in imkan şartlarını analiz etmeye yoğunlaşmıştır. Bu strateji değişiminde YÖN Dergisi'ndeki yazılarla denenen alanı özgün değerleriyle yeniden üretmeye dayalı stratejilerin başarısız olması etkili olmuştur. Sosyalizm'e kitlesel meşruiyet kazandırmak için milliyetçiliği sosyalizmle harmanlama, CHP'yi Kemalizm'in özgün değerlerine davet etme stratejisiyle sola çekme ve sol bir kitle partisi kurarak seçimle iktidarı ele alıp sosyalist reformları başlatma vizyonlarının her birinin başarısızlığı, Devrim'ciler açısından askeri darbeye dayalı bir devrimi daha gerçekçi bir strateji olarak ön plana çıkarmıştır. Devrim yazarlarının bilhassa parlamenter demokrasi içinde mevcut sol partilerin YÖN'de önerilen kitleselleşme stratejileri yerine daha sınıfsal bir tutum takınmaları, CHP'nin ise ortanın solu söyleminde belli kazanımlar elde etmekle birlikte mevcut yozlaşmasını çözemediğine dair inanç, YÖN'den Devrim'e giden süreçte demokratik sistemin toptan reddine giden bir akış yaratmıştır. Bu durum alanın, YÖN'cüler açısından üzerinde mücadele edilmeye değer bir yer olmaktan çıktığını göstermektedir.

Devrim'in sosyalizmin gerçekleşmesi için öngördüğü yol, YÖN'e göre daha kestirmeydi. YÖN'cüler "demokratik" bir devrimin getireceği geçiş aşamasını öngörürken; Devrim, zinde kuvvetlerin yapacağı bir askeri müdahaleyi artık açıktan açığa dile getiriyordu. Nitekim Devrim'in yazarları bu tezlerine ordu içindeki bir cuntadan karşılık bulmuş ve 1971 yılında başarısız bir darbe girişimine dahil olmuşlardır. Bu darbe girişimi Devrim gazetesinin ve yazarlarının olduğu kadar, Türkiye sol hareketinin entelektüel merkezinin de ciddi yara aldığı bir fiyaskoya dönüşmüştür.

Devrim, YÖN'de gerçekleşen fikir tartışmalarından belli ölçülerde uzak bir aksiyon yayını olmuştur (Atılgan, 2008:293). Gazete bir anlamda YÖN'ün bıraktığı yerden devrimin "Nasıl?"ını araştırmaya kendini adanmış, ancak YÖN'deki sosyalist tınıdan büyük ölçüde uzaklaşmış bir dil ve söyleme sahiptir. Devrim'de sosyalizmin yerini Kemalizm almış, Kemalizm ise -YÖN'de belirtilenin aksine- sosyalizme geçişi sağlayacak bir intikal devresi olmak yerine, başlı başına korunması ve restore edilmesi gereken gerçek devrim olarak tanımlanmaya başlamıştır.

YÖN’de ilerici aydınlar, askerler, memurlar ve gençlerin bir bileşkesi olarak tanımlanan “zinde kuvvetler”in; Devrim’de yalnızca ordudan ibaret olduğu görülür. Devrim’in, AP genel başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel ve ailesine yönelik yolsuzluk haberlerinin; çeşitli jurnal, sızıntı ve söylentilerin, ordu içindeki isimsiz cunta gruplarının bildirilerinin yayınlandığı, giderek soldan, işçi hareketinden ve sosyalizmden uzaklaşan bir yayın olduğu söylenebilir.

Bu dönüşüm, YÖN’ün son sayılarından itibaren bizzat Doğan Avcıoğlu’nun yazılarında kristalize olan parlamentarizme yönelik tepkinin bir sonucudur. YÖN, 1965 seçimlerinde AP’nin beklenmedik zaferi karşısında derin bir hayal kırıklığına uğramıştır. AP’nin zaferinin yanı sıra sol da seçimde ciddi bir varlık ve başarı gösterememiştir¹⁸. Bu durum yıllardır parlamento eliyle sosyal reformların yapılmasından yana olan YÖN’cülerini, bilhassa Doğan Avcıoğlu’nu bundan böyle “en uygun politik yolların” tartışmaya açılmasına itmiştir (Avcıoğlu, 1966e:3). İşte Devrim, YÖN’ün bıraktığı yerden kalkınma için parlamentoculuğun dışındaki “uygun” yolları tartışmaya açan yayın olmuştur.

Devrim’de yazan Avcıoğlu, “parlamentoculuk” ve “cici demokrasi” adını verdiği parlamenter demokrasinin, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu köklü değişime imkan vermediği, gerici güçleri iktidara getirme aracı olduğu kanaatine varmıştır (Avcıoğlu,1969a:1). Yine Selçuk’a göre Türkiye için parlamenter demokrasiyi savunanlar, emperyalizm yararına çalışmaktadırlar (1969a:2). Bu nedenle zinde kuvvetlerin artık yeni çözüm yollarını aramaları gerekmektedir (Avcıoğlu, 1969a:5).

Parlamenter demokrasinin kendisi gibi, bu rejimin aktörleri de yoğun eleştiri altına alınmıştır. Devrim, hem Demirel’e hem de Ecevit’e tam bağımsızlığın düşmanları gözüyle bakmaktadır. Demirel “işbirlikçi kapitalizmin” adamıdır; Ecevit ise Devrim’in beklediği kadar radikal değildir, demokratik sistemi savunmakla düzenin değişmesine engel teşkil emektedir (Selçuk, 1969b:2 ve Avcıoğlu,1970a:1). YÖN’de görülen CHP içinde bir kanadı destekleme ve etkili olmaya yönelik stratejilere Devrim’de rastlanmamaktadır. Devrim’ciler için parti siyasetinin vadesi dolmuştur. Bu yol denenmiş

¹⁸ 10 Ekim 1965’de yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi bir önceki 1961 seçimlerinde %34,7 olan oyunu %52,87’ye yükselterek 240 milletvekili ile tek başına iktidar olmuş, CHP oyları %36,7’den, %28i75’e düşmüştür. TİP 1965 seçimlerinde sadece %2,97 oranında oy alabilmiştir. (Ahmad ve Ahmad, 1976: 239 ve 299).

ve her seferinde tutucu güçler koalisyonu olarak tanımlanan sağcı siyasetlerin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Devrim, Üçüncü Dünya’da orduların ilerici yönüne vurgu yapan YÖN’ün bıraktığı yerden; Üçüncü Dünya’da gerçekleşen askeri darbeleri incelemeye almıştır. Devrim’e göre Üçüncü Dünya’da askeri darbeler, ülke sermayesinde yapılan ciddi millileştirmeler yoluyla esasen Amerikan kapitalizmine darbe niteliği taşımıştır (1970a:6). Bu durum Marksizm’le doğrudan bir çelişme de yaratmamaktadır. Zira Üçüncü Dünya’da meydana gelen bu deneyim, kimi Marksist düşünürün dikkatini çekmiş, askerinin devletin baskı aygıtlarından biri olduğu tezinde bir revizyon gündeme gelmiştir. Devrim, bu konuda Pierra Maes’in bir incelemesinin tercümesine de yer vermiştir (Maes, 1971a:8). Bu bağlamda Marksizm’le bağları koparmamak adına zayıf da olsa çabaların sürdüğü söylenebilir. Türk ordusunun da Üçüncü Dünya ülkelerinin orduları gibi ilerici bir karakteristiğe sahip olduğu vurgulanarak; cici demokrasinin Türkiye’yi getirdiği noktaya bir yerden sonra müdahale etmek zorunda kalacağı iddia edilmiştir. (Aksoy, 1970a:8).

Marksizm ve ilerici ordu tezleri arasında bir ilişki kurma denemeleri sürerken, Devrim’in YÖN’ün aksine işçi hareketine olan ilgisinin de son derece azaldığı görülür. Ayrıca YÖN’de komünizm yaftalamasına ve McCharty’ciliğe karşı ilerici aydınları kollayan tavrın aksine Devrim, eski komünistlerin yazılarına yer vermemeyi tercih etmiştir (Atılğan, 2008:299 ve 229). YÖN, 1960’ların ünlü Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin faaliyetlerini AP’nin finanse ettiği kara propaganda faaliyetleri olarak yorumlarken, Devrim’de bu konulara dair sessizliğe bürünülmesi dikkat çekicidir. Devrim’de sosyalizmi ve eski komünistler dolayısıyla komünizmi meşrulaştırmaktan çok, ordu içindeki kliklerle iyi ilişkiler kurmak adına, YÖN’de kendilerine verilen isimle “komünist damgası yiyenlere” kulaklarını tıkamak suretiyle, Kemalizm’i ihya etme projesine ağırlık verildiği görülmektedir. Bu durum Devrim’i sosyalist hareketten uzaklaştırdığı gibi gazetenin fikri zenginlikten yoksun hale gelmesinde de etkili olmuştur.

Parlamentoculuktan uzaklaşan ve ordu yönetimine Marksist bir meşruiyet aramaya koyulan Devrim, sonuçta silahlı kuvvetler içinden bir grup subayı, aradığı devrimi yapmaya ikna etmiştir. 9 Mart 1971’de yapılması planlanan “devrim”, son anda Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından önlenerek, Avcıoğlu ve arkadaşlarına karşı bir darbeye

dönüştürmüştür. Öncelikle onları tasfiye eden bu darbe, ideolojik görüşü, iktidar stratejileri ve kadrosunun büyük kısmıyla YÖN-Devrim Hareketi'nin de sonunu getirecektir.

TSK tarafından 12 Mart 1971'de hükümete verilen muhtıranın ardından hükümetin istifası, Devrim'de önce büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Anlaşılmıştır ki artık Türkiye'de tutucu güçleri iktidara getiren yozlaşmış demokrasinin iflası kesindir (Mumcu, 1971:2). Ordu içindeki 27 Mayıs'çı grup, uzun zamandır süren antikemalist gidişi durdurmayı başarmıştır. Ancak bir süre sonra Doğan Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu'nun tutuklanması ve ordu içinde kurulmuş bir cunta ile işbirliği halinde hükümeti devirmekle suçlanmalarıyla bu sevinç, hüsrana dönmüştür (Landau, 1978:125).

12 Mart Muhtırası, 9 Mart Cuntası'nda aktif rol alan isimlerin cezaevine girmesine neden olmuştur. Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhan Selçuk gibi eski YÖN'cüler ile Cemal Madanoğlu gibi 27 Mayıs'ın üst düzey askerleri cezaevine konulmuştur. 12 Mart sonucunda solun entelektüel yönü büyük ölçüde tasfiye edilmiş ve sol hareket daha çok üniversite gençliği ve sendikal hareket tarafından temsil edilir olmuştur. Solun 1970'lerde teorik tartışmalardan çok devrimci pratiğe ve devrimci şiddete odaklanmasının sokak çatışmalarını daha da körüklediği ve entelektüel üretiminin akamete uğramasına neden olmuştur.

Özetlenecek olursa; solda geniş bir yelpazeden aydınların toplandığı ve fikirlerin tartışıldığı bir üst platform haline gelen YÖN, kurduğu sosyalist iktidar stratejilerinin birer birer başarısız olmasıyla giderek radikalleşmiş, Devrim gazetesi bu radikalizmin temsilcisi halini almıştır. Devrim gazetesi yayın hayatına başladığında YÖN'ün taşıdığı amaçlardan pek çoğundan vazgeçmiş, sosyalizmi meşrulaştırmak için milliyetçi bir dil tutturaktan çok Kemalizm'i restore etmek yoluyla askeri bir rejim altında kalkınmayı sağlama davasına yönelmiştir. Bu bakımdan 1969-1971 aralığında yayında kalan Devrim gazetesinin siyasal alanda belirgin bir iktidar stratejisi takip ettiğini savunmak güçtür. Bununla birlikte gazetenin savunduğu fikirler etrafında toplanan askerleri ürkütmemek adına Kemalist söylemini güçlendirdiği, YÖN'ün aksine işçi hareketi ve sosyalizm tartışmalarını ikinci plana attığı görülmektedir. Bu durum, ileride "Ulusalcılık" adıyla anılacak bir ideolojinin doğuşuna zemin hazırlayacak atmosferi yaratmıştır.

Öte yandan YÖN ve Doğan Avcıoğlu'na ilişkin bugün yürürlükte olan pek çok basmakalıp görüşün esasen Devrim'de çıkan yazılar ve 9 Mart Cuntası ile ilişkili olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. YÖN için sıklıkla vurgulanan “sol-Kemalist” ve “tepeden inmeçi” gibi yakıştırmalar, Devrim'e daha uygun düşmektedir. Devrim'ci kadro, 9 Mart cuntası gibi Türk siyasi hayatında iz bırakan bir eyleme imza atmasıyla YÖN'ün sosyalist mirasına da ciddi bir gölge düşürmüştür. Kürt meselesi, komünizm ve sosyalizmin rejim içindeki konumu gibi hususlarda Kemalizm'in egemen yorumlarının ötesine geçmeyi başarabilen YÖN'ün aksine Devrim; askerlerin dümen suyuna giderek bir devrimi gerçekleştirmeyi hedefleyen bir yayın ve hareket olmuştur. Bu çalışma vasıtasıyla YÖN'ün Devrim'den ayrıldığı bu noktanın kayda geçirilmesi anlamlı olacaktır.

3.1.4. YÖN-Devrim Hareketi'nde Milliyetçilik: Habitus, Simgesel Şiddet ve Simgesel Sermaye

YÖN-Devrim Hareketi, hareketin iki önemli yayını olan YÖN Dergisi ve Devrim gazetesinde sol bir siyasi stratejinin geliştirilmesine çalışmıştır. YÖN-Devrim'cilerin bu stratejiyi kurarken, milliyetçi Kemalist bir habitus'ün içinde yetiştikleri, bu yönden bir simgesel şiddete tabi tutuldukları unutulmamalıdır. Nitekim bu yetişme tarzı, onların siyasal sisteme ilişkin görme ve bölme kategorilerini de belirlemiştir.

YÖN'ün kurucularından Doğan Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu'nun aileleri dönemin en prestijli konumu olan devlet memuriyetine mensuptur. Eyüboğlu'nun dedesi Trabzon bölgesinde Kaymakamlık ve savcılık gibi görevler yerine getirdikten sonra Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları arasında yer almıştır. Cemal Reşit Eyüboğlu ise Maliye Müfettişliği yaptıktan sonra CHP Trabzon milletvekilliği ve Kurucu Meclis üyeliği yapmıştır (“Cemal Reşit Eyüboğlu”, t.y.). YÖN ve Devrim'de ön plana çıkan bir diğer isim olan Uğur Mumcu da asıl mesleği olan avukatlık stajını Cemal Reşit Eyüboğlu'nun yanında yapmıştır (Mumcu, 2008:29). Uğur Mumcu'nun ailesi hem anne hem de baba tarafından, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşamış bürokrat bir ailedir. Mumcu'nun babası Atatürk Orman Çiftliği'ne hazırladığı planın Atatürk tarafından beğenilmesi üzerine takdirname ile Kırşehir Tapu Müdürü olarak atanmış, Mumcu da bu görev esnasında Kırşehir'de dünyaya gelmiştir (Mumcu, 2008:17). Doğan Avcıoğlu ise anne ve babasının öğretmenlik görevini yaptığı Bursa'nın

Mustafakemalpaşa ilçesinde dünyaya gelmiştir. Paris’te Siyasal Bilimler eğitimi almış, burada CHP’nin genç figürlerinden Metin Toker ve Turan Güneş ile tanışarak dost olmuştur (Özdemir, 2000:12). YÖN’de ve Devrim’de öne çıkan isimlerden biri olan İlhan Selçuk ise 1925 yılında o dönem İzmir ili sınırlarına dahil olan Aydın’da dünyaya gelmiştir. Dedesi bir Osmanlı muallimi olan Selçuk’un babası Harbiye öğrencisi iken Milli Mücadele’ye katılmış, cumhuriyetin ilanından sonra da Jandarma komutanı olmuştur (İlknur, 2012:20). Selçuk erken cumhuriyet döneminde doğan bir subay çocuğu olarak daima cumhuriyetin değerlerine yakın bir habitus içinde yetişmiştir. İlhan Selçuk’un yaşamöyküsünü kaleme alan Miyase İlknur, Selçuk’un kuşağını erken cumhuriyetin milli eğitim projesinin ilk ürünleri olarak tanımlamaktadır (20012:21). İlginç bir olay, İlhan Selçuk’un İstanbul Üniversitesi’nde hukuk eğitimi aldığı sırada Tan Baskını’na katılmış olmasıdır. Üniversite bahçesinde öğrencileri ajite eden milliyetçi çağrılar sonucu arkadaşlarıyla birlikte Tan Matbaası’na doğru akan kalabalığa karıştıklarını, matbaa binasının tahrip edilmesini seyrettiklerini ancak engel olamadıklarını yıllar sonra Tan Matbaası’nın sahibi olan Zekeriya Sertel’e anlatmıştır (İlknur, 2012:36). Selçuk dönemin hakim milliyetçi ajitasyonuna kulak vererek; gençliğinin, merakının ya da milliyetçi reflekslerinin etkisi altında -her ne kadar kendisi saldıranlar arasına karışmasa da- protestolara destek vermek için harekete geçen kalabalıklara karışmıştır. Bu olay Selçuk’un zihninde milliyetçiliğin kötüye kullanılması ve yolundan çıkarılmasının ne tür sonuçlara varabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. YÖN’de de sahte milliyetçilikle ilgili yazılar yazmasını bu ve bunun gibi deneyimlere bağlamak mümkündür. Hukuk eğitimini tamamlayıp kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra, edebi yönünün de kuvvetli olmasının katkısıyla gazeteciliğe geçmiştir (İlknur, 2012:71). Doğan Avcıoğlu ise Fransa’daki yükseköğreniminin ardından Türkiye’de Merkez Bankası ve Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde araştırmacı olarak çalışmıştır. Hem Eyüboğlu hem de Avcıoğlu 27 Mayıs darbesinin ardından kurulan Kurucu Meclis’te görev almışlardır. Bu durumun, söz konusu aydınların rejimi dönüştürme stratejilerinde restorasyon çabasını görünür kıldığı söylenebilir. Nitekim 27 Mayıs’ın kendisinin de bir rejim restorasyonu denemesi olduğu düşünüldüğünde aydınları bu niteliği daha bariz ortaya çıkar. CHP çevrelerinde toplumsallaşan ve devlet kurumlarında görev alan kişiler olmaları bakımından devletin egemen pratikleri ve düşünme biçimleriyle uyumlu ve merkeze yakın hatta merkeze mensup bir habituse sahip

olduklarını söylemek zor değildir. Bu bakımdan YÖN-Devrim’ciler için merkezin değerlerini kendi sol-sosyalist düşünceleriyle birleştirmek çok zor olmamıştır. Hatta bu durum onların zihninde gerçek Atatürkçülük olması bakımından bir restorasyon, bir kurtarma operasyonu olarak algılanmıştır.

YÖN’cüler Türk milliyetçiliğinin ötekilerini büyük ölçüde kabul etmektedirler. Ermeniler, Kürtler ve Türkiye içindeki gayrimüslim cemaatler, kimlikçi taleplerinden vazgeçtikleri ölçüde makbul kabul edilebilirler. Yukarıda da vurgulandığı üzere gayrimüslim cemaat okullarının Türkçe ile eğitim verilmesi, Kürtlerin yoğun yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaygın bir Türkçe eğitim seferberliğinin önerilmesi bu milliyetçi habitus’un doğal sonucudur. Bu bakımdan, Türk milliyetçiliğinin tekamül sürecinde ortaya çıkan gayrimüslim karşıtlığı ve Müslüman Kürtlerin Türkleştirilmesine dair birinci bölümde ortaya koyduğumuz görme ve bölme kategorileri, YÖN’cülerin zihninde kurumlanmış durumdadır. YÖN, sosyalizmini inşa ederken bu milliyetçi söylemsel uzamın dışına çıkamamaktadır. YÖN’ün Kemalist olduğu iddiası da bu bakımdan bir ölçüde boşa çıkar zira bu görme ve bölme kategorileri, Kemalizm’den daha önce, onun da düşünsel sınır hatlarını tayin edecek bir takım toplumsal deneyimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de bir Ermeni sorununun olmadığını savunan YÖN, Ermenilerin Türkiye’den olası toprak taleplerinin kabul edilemeyeceği, bunun bölücülük olduğu görüşündedir. (YÖN, 1963a:16). Bu gibi milliyetçi çıkışlar, YÖN’cülerin zihni dünyasının doğal yansıması ve onların sola yaklaşımının temel esaslarını belirleyen algı kategorileri olarak görülmelidir. Öte yandan Kürtlere ilişkin sonradan değişen -yukarıda da vurgulanan- görüşler ve sosyalizmin, içinde yaşanan ülkeyi ve toplumu sevmek, onu en hızlı şekilde daha ileriye götürecek yol olarak benimsenmek bakımından, gerçek milliyetçilik olarak tanımlanması ise simgesel şiddetin simgesel sermayeye dönüştüğü anı işaretlemektedir. Bu andan itibaren hem YÖN’de hem Devrim’de Türk milliyetçileri sosyalist devrime omuz vermek için devamlı olarak göreve çağrılmaktadır. Milliyetçilik, sosyalizmin kitle tabanını geliştirme ve onu savunanlara meşru siyaset alanı açma stratejisinin başlıca sermayesi haline gelmektedir. YÖN-Devrim Hareketi’ne mensup aydınların içinde yaşadıkları toplumun bağlamı içerisinde bir sol hareketi kurguladıkları, yine bu toplumun bağlamına uygun bir iktidar stratejisinin arayışı içinde oldukları görülmektedir. Bu arayış,

Devrim gazetesinin son zamanları dışında, büyük ölçüde geleneksel Marksist-Leninist sol ile uyum içinde gelişmiş, onun bir Türk varyantını oluşturmuştur. Bu neden YÖN-Devrim Hareketi'nin aydınlarını Bourdieücü anlamda fail olarak görmek mümkündür. Her ne kadar devlet alanı içinde etkin olma mücadelesinde tam bir başarı elde edemeseler de CHP içinde bir sol kanadın güçlü kalmasını sağlamaları, on yıl boyunca Türkiye'de sol fikir dünyasının ana hatlarını belirleyecek kavramlar, yöntemler ve tartışmaların merkezinde yer almaları bu tanımı kuvvetlendiren hususlar olarak sayılabilir. YÖN-Devrim'in kavramlarını sosyalistler içinde ve dışında muteber kılan, bu kavramları milliyetçi bir okumaya tabi tutmuş olmalarıdır. Bir anlamda milliyetçilik YÖN'cü Devrim'ci sosyalizmin alamet-i farikasıdır. YÖN ve Devrim'de savunulan sosyalizmin bir diğer ayırıcı vasfı antikomünist niteliğidir. YÖN'de sosyalizmi komünizme sürüklenişi durduracak bir ara çözüm olarak tarifleyen sol aydınlar, Devrim'i komünist yazar ve düşünülere kapatarak rejimin egemen kıldığı bu sınıflandırmayı muhafaza ettiklerini göstermişlerdir. Bir anlamda sistemin egemen sınıflandırmalarını seçmeci bir yaklaşımla eleyerek, kendi siyasetlerine alan açıcı bir yöntemi benimsemişlerdir. YÖN-Devrim Hareketi'nin Türk sosyalist literatüre kazandırdığı, “ara tabakalar”, “zinde kuvvetler”, “Kemalist intikal devresi”, “parti öncülüğünde sınıf” gibi kavramsallaştırmalar, her ne kadar bugünün dünyasında karikatürleşmişse de, 1960'ların Türkiye'sinde bir iktidar stratejisinin tartışılmasına, denenmesine ve başarısızlığa uğrayıp rafa kaldırılmasına sebep olmaları bakımından kayda değer bir ilerleme sağlamıştır.

YÖN-Devrim Hareketi'ni siyaseten işlevsiz hale getiren olay, ilginçtir bu hareketin en radikal siyasi eylemi olan, Devrim gazetesi etrafında toplanan cunta yapılanması ve 9 Mart olayıdır. Bourdieu'nün teorisi açısından alanda etkin olmak isteyen failler, alanın sınırlılıklarını kabul etmeli ve bu sınırlılıkları fazlaca esnetmemelidir. YÖN-Devrim, 9 Mart cuntasıyla oyun ruhunu kaybetmiş ve alanı totaliterleştirmeyi denemiştir. Bir anlamda 9 Mart denemesi devlet alanını üzerinde mücadele etmeye değer bulmaktan vazgeçen YÖN-Devrim'cilerin alana yönelik totaliter bir müdahalesidir. Bu yönüyle 9 Mart, alanı ortadan kaldırmaya dönük bir girişim olarak okunabilir. Siyasal alanın ortadan kalkmaması ve bir tektipçiliğe teslim olmaması için söz konusu girişimin failleri, 12 Mart müdahalesi vasıtasıyla alandaki diğer failler tarafından alanın dışına itilmiştir.

1970’li yılların başında tasfiye edilen YÖN-Devrim Hareketi’nin ardından 12 Mart Muhtırasının getirdiği yeni siyasal ortamda bu kez siyasette sağcı Aydınlar Ocağı etkili olacaktır. Aydınlar Ocağı’nın ortaya çıkışı ve güçlenişinde etkili olan söylemler ile milliyetçilik anlayışı bu bölümün takip eden başlıklarında incelenecektir.

3.2. 1970’li Yıllarda Türkiye’de Siyaset: Anarşi ve Komünizme Karşı Milli Birlik

Türkiye’nin 1970’li yıllarının, 12 Mart 1971 tarihiyle başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. 12 Mart’ın ardından Türkiye’ye bol geldiği düşünülen 1961 Anayasası büyük ölçüde reforme edilmiş, solcu gençlik gruplarının siyasi eylemlerinin ardından sağcı gençlik grupları da yavaş yavaş meydana inmiş ve sokaklar sıcak çatışmalara sahne olmuştur. Siyasal alandaki sıkışma, mecliste çoğunluğu yakalayan sağın, partiler bazında bölünmesiyle görünür olmuş ve çeşitli başarısız koalisyon denemeleri, siyasal istikrarsızlıkları beraberinde getirmiştir. Öte yandan 1970’ler 1960’ların hakim milliyetçi formasyonu olan Kemalizm açısından da önemli bir dönüşüme tanıklık edilen yıllar olmuştur.

Kemalizm, 1960’lı yıllarda kötü giden siyasal düzeni kurtarmak için yeniden yorumlanabilen, politik hareketler için kendilerini meşru kılmak üzere hemen tüm siyasi aktörlere dayanak teşkil edebilen bir ideoloji olmuştur. Ancak 1970’li yıllarda, 12 Mart’ın ve ordunun siyasetteki yoğun mevcudiyetinin de etkisi altında, Kemalizm toplumsal hayattaki yaratıcı potansiyelini yitirerek devletlû bir görünüm kazanmıştır. 1973 yılında düzenlenen cumhuriyetin 50. yılı kutlamalarını inceleyen Zürcher, bu kutlamalarda Kemalizm’in toplumsal hayatı mobilize eden değil, kuruluş devrinin güzel günlerini yad eden, daha nostaljik ve muhafazakar bir karaktere büründürüldüğünü tespit etmiştir (2014:196). Bir diğer çarpıcı örnek, 9 Mart Cuntası kapsamında 12 Mart’tan sonra gözaltına alınan İlhan Selçuk’un kendisini sorgulayan askerlerle girdiği “Maskeli Atatürkçülük” diyalogudur. Selçuk, muhtıra sonrasında yaşanan meşhur Ziverbey’de sorgularında, albayların kendisini Atatürkçülüğü kullanan bir Marksist olmakla itham ettiğini, kendisinin de 12 Mart’ı ve bu sorguları yapanların Atatürkçü olamayacağı cevabını verdiğini belirtmektedir (1987: 69). Kemalizm ve Atatürkçülük üzerine olan tartışma artık cunta kuranlar ve muhtıra verenler arasında solda olma ya da olmama meselesine dönük bir ayrıma dönüşmüştür. Atatürkçülüğü soldan okuyarak ordu içinde bir kliği hareketlendirmeye çalışanlara karşı başka bir klik, sol olmayan bir Atatürkçülük

anlatısını inşa etmeye koyulmuştur. Kemalizm'e ilişkin yaklaşımdaki bu dönüşüm 12 Mart sonrası gerçekleştirilen anayasa restorasyonu ile uyum içindedir.

12 Mart 1971'in ardından yapılan anayasa restorasyonu, devlet-toplum ilişkilerinde toplumsal alanı daraltıp devlete geniş yetkiler veren bir yapı arz eder. Haziran ve Eylül 1971'de gerçekleştirilen kapsamlı değişiklikler, "devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü", "kamu düzeni", "devletin güvenliği" gibi kavramların çeşitli hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına dayanak teşkil edecek şekilde anayasa metnine dahil olduğu görülür. Restorasyon sadece anayasada bu kavramların yer almasına değil, bu kavramlar bağlamında yeni kurumların ihdas edilmesine de temel oluşturmuştur. Cumhuriyet aleyhine işlenen suçlarda yargılamaya yetkili Devlet Güvenlik Mahkemeleri bu dönemde kurulmuştur. Yine Milli Güvenlik Kurulu'nun hükümete yardımcı olma seviyesinden hükümete tavsiye verme seviyesine yükselişi bu dönem yapılan değişikliklerle gündeme gelmiştir. Sivil hükümetten sadece Başbakan ve Milli Savunma Bakanı'nın katıldığı, diğer tüm üyeleri askerlerden oluşan Yüksek Askeri Şura, bütün rütbelerdeki atama ve yükseltmelere karar veren ve kararlarına yargı yolu kapalı olan bir başka vesayet kurumu olarak bu restorasyon sürecinin sonucunda ihdas edilmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014:224-228).

Her ne kadar muhtıranın amacı, mevcut anarşik ortamı gidermek üzere Atatürkçü ilkelerde uzlaşmış ve her tür parti çekişmesinden uzak bir hükümetin kurulması idiyse de, kurulan hükümetler, ordunun iktidardaki konumunu pekiştirmek ve anayasadaki özgürlük alanlarını daraltmak dışında ciddi bir reform gerçekleştirememişlerdir. Hatta Nihat Erim'e kurdurulan birinci hükümetin çökmesine neden olan olay, Kemalist nitelikleriyle tebarüz etmiş 11 bakanın, hükümetin muhtıranın ön gördüğü reformları gerçekleştirme hedefinin çok uzağında olduğu gerekçesiyle istifasıdır (Çavdar, 2013:208). Kemalist bakanların istifasının Kemalizm'e ilişkin yukarıda vurgulanan bakış değişikliğiyle de ilintili olduğu düşünülebilir. Zira 12 Martçılar için Kemalizm, 27 Mayısçıların aksine, artık kendisi üzerinden gelinerek bir kalkınma hamlesi üretilebilecek, siyaset mekanizmasına işlerlik kazandırabilecek bir düşünce değil, bir nostalji ve bir apolitizm nişanesidir. Ordunun Kemalist kimlikli aydınlardan beklentisi de bu yöndedir. Bu durum Kemalizm'in orduya egemen olan bu nostaljik biçiminin, ordunun

siyasete yoğun baskısının da etkisi altında, siyasete egemen hale getirilmesi sayesinde mümkün olmuştur.

Devlet pratiğinin giderek devleti koruma refleksine bağlı bir nitelik arz etmesi ile Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunun çakışması tesadüf değildir. Bu dönemde milliyetçilik, ekonomik alanda devletçilikten çok, siyasi ve kültürel alanda devletçiliğe önem veren bir yapıya bürünmüştür. Devletin iç ve dış düşmanlarca ifsad ve işgale uğraması tehlikesi karşısında egemen milliyetçiliğin kodları da “devletin bekası” konsepti altında güncellenir. YÖN’de kalkınma hamlesinin gerçekleştirilememesi ile kendini gösterdiği iddia edilen kriz, Aydınlar Ocağı’nda anarşi ve komünizme karşı partiler üstü bir anlayışla milli birliğin tesis edilememesi olarak görünür. Elbette bu partiler üstü anlayıştan kasıt, sağ partilerin yüzeydeki ayrışmalardan vazgeçerek bir birlik oluşturmasına yönelik bir stratejinin genel bir toplumsal menfaat olarak arzedilmesinden ibarettir.

3.2.1. Partilerüstü Siyaset Söylemi, Aydınlar Ocağı'nın Kuruluşu ve Milliyetçi Cephe

Aydınlar Ocağı 1970 yılında, 12 Mart Muhtırası'ndan bir süre önce kurulmuştur. Ocak, kendinden önce 1960'lı yıllarda faaliyet gösteren Aydınlar Kulübü'nün bir devamı niteliğini taşımaktadır. Hem kulüp hem de ocak, sağ aydınlar tarafından bir eksiği tamamlamak, bir açığı kapatmak adına kurulmuş, reaksiyoner cemiyetlerdir. Ocağın kurucularının beyanlarının yanı sıra ocağın kendi metinlerinde yer yer vurgulandığı üzere, Türkiye’de “aydın” denince solcuların akla geldiği, sağcıların aydın yetiştiremediği düşüncesine karşı bir çıkış yapmak amacıyla bir araya gelen milliyetçi muhafazakar aydınlar, Aydınlar Kulübü ve Aydınlar Ocağı'nı meydana getirmişlerdir.

Esasında Aydınlar Ocağı'nın kuruluşuna dayanak olarak gösterilen bu argüman tarihsel açıdan tartışmaya açıktır. Özellikle çok partili siyasi hayata geçilmesinden ocağın kurulduğu 1970 yılına kadar sağ aydınlar pek çok kez kurumsallaşma denemesinde bulunmuştur. 1950-1953 yılları arasında faaliyette bulunan Türk Milliyetçiler Derneği, “Allah, Vatan, Tarih, Dil, Anane, Sanat, Aile, Ahlâk, Hürriyet ve Milli Mukaddesat esaslarına dayanan Türk milliyetçiliğini işlemek, Türk milletini meydana getiren unsurları muhafaza etmek ve bütün milliyetçileri teşkilâtlandırmak...” amacıyla teşkil

edilmiş ancak ömrü yalnız üç yıl sürebilmiştir (Kılıç, 2016). Milliyetçiler Derneği'nin yanı sıra, başlangıçta Türkiye'nin farklı şehirlerinde şehir dernekleri olarak kurulan daha sonra ülke çapında birleşerek Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği adını alan yapı, milliyetçi muhafazakarlığın örgütlenme denemelerinden bir diğeridir (Meşe, 2017). Bunlar dışında dönemsel dalgalanmaları barındırmakla birlikte milliyetçi muhafazakarlığın ve dindar milliyetçiliğin taşıyıcısı olan Milli Türk Talebe Birliği teşkilatı da özellikle büyük kentlere eğitim amacıyla gelen taşra gençlerinin siyasi toplumsallaşmasının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Ancak öyle görünüyor ki isminde “aydın” kelimesi geçen bir oluşuma gitmek sağ içinde önemli bir mesele haline almıştır. Bu iştihakı körükleyen belirgin nedenin aydın olmak mefhumunun sola terk edilmesini önlemek olduğu söylenebileceği gibi, daha az görünen başka bir nedenin sağ içinde bir seçkinciliğe doğru gidilmesi olduğu düşünülebilir. Zira yukarıda bazı örnekleri verilen sağcı oluşumlar toplumun her kesiminden insanların toplandığı ve bazı aydınların dönem dönem bu derneklerin toplantılarında konuşmacı, çeşitli yayınlarında yazar olarak konuk olabildikleri oluşumlardır. Bu derneklerin örgütsel çekirdeğini genelde belli bir siyasi gündemle öne çıkmış, siyaseten girişimci ruhlu denilebilecek, memur, eşraf ve öğrenciler gibi düşük formasyonlu gönüllüler oluşturmuştur. İlk defa Aydınlar Ocağı vasıtasıyla Türk sağ, akademisyenler, tarihçiler, edebiyatçılar, yazarlar, çeşitli meslek profesyonellerinden oluşan daha kalburüstü ve eğitilmiş entelektüeller önderliğinde örgütlenmiş ve kendi teorik çerçevesini inşa etmeye koyulmuştur.

Bu gelişmelerin yanı sıra 1970'ler, uzun yıllardır Türkiye'de sağ siyaset içinde kendine yer bulan İslami muhafazakar kimlik siyasetinin sağdan giderek bağımsızlaştığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda geleneksel sağın merkezi kurum ve örgütlerinde İslamcılar ya egemen hale gelmişler ya da onlardan ayrılarak kendi örgütlerini meydana getirmişlerdir. 1960'ların sonunda Milli Türk Talebe Birliği'nde milliyetçilerle, dindar gençlerin kamplaşmasının sonucu milliyetçilerin 1969 yılında Ülkü Ocakları'nı kurarak Birlik'ten ayrılması, MTTB'nin İslami gençlik hareketinin taşıyıcısı haline gelmesini sağlamıştır. Parti siyasetinde, 1970 yılının başında Adalet Partisi'nde kendine yer bulamayan İslami siyasetin Milli Nizam Partisi'ni, 12 Mart'ın ardından da Milli Selamet Partisi'ni kurarak yol ayrımına gittiği görülmektedir. Bu bakımdan 1970'lerde İslami siyaset özerk, yer yer bağımsız bir tutumla kendini kurumsal olarak inşa etmeye koyulmuştur. Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi düşüncesi sağ siyasetin

yükselmekte ve giderek sağdan ayrılmakta olan İslam meselesiyle ilgili ne yapabileceğine ilişkin oldukça münbit bir politik çerçeve sunmuştur. Zira Türk sağındaki bu fikri ayrışma siyasi partiler düzeyine ulaştığında, 1970’li yıllarda istikrarlı ve güçlü hükümetin kurulamamasının başlıca nedeni olarak görülmüş ve milli birliğin korunması söylemi bu hükümet krizinden neşet etmiştir.

Aydınlar Ocağı kurucularından Muharrem Ergin’in 1970’li yıllarda Ortadoğu gazetesinde kaleme aldığı yazılar bu hükümet krizinin aşılması için yol gösterici öneriler içermektedir. Söz konusu yazılar 1976 yılında derlenerek “Milliyetçiler Korkmayınız Birleşiniz” başlığıyla kitap haline getirilmiştir. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, Ergin, Türk siyasetinde 1970’li yılların krizine çözümün milliyetçi partiler olarak tanımladığı sağ partilerin birleşmesinde olduğu görüşündedir. Bu konuda söz konusu partiler, kamuoyu ve devletin unsurlarında var olduğunu düşündüğü kimi çekince ön yargıları engellemek için seri yazılar kaleme almıştır.

Ergin, 14 Ekim 1973’te gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidarı elde edememiş olmasını¹⁹ ülkede kahir ekseriyeti temsil ettiğini düşündüğü milliyetçi oy tabanının farklı partilere bölünmesine bağlamıştır (1976:140). Ergin’in beş milliyetçi parti olarak tarif ettiği Adalet Partisi (AP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Demokratik Parti esasen siyasi yelpazenin sağında yer almakla birlikte birbirlerinden farklı görüşleri olan oluşumlardır. Ergin ise partilerin siyasi konumlanışlarını ve genel olarak Türkiye siyasetinin durumunu bir sağ-sol karşılaşması biçiminde değil, solcular ve milliyetçiler karşılaşması olarak görmektedir (1976:258). Ona göre CHP’nin temsil ettiği parlamenter solun dışında yer alan tüm partiler sağ içinde ayrışsalar bile milliyetçilik şemsiyesi altında zaten birleşmiştir ve bunlar arasındaki ayrımlar, önemsiz kişisel hırslardan, yüzeysel görüş farklılıklarından ileri gelmektedir (Ergin, 1976:196). Türkiye’nin acil güçlü hükümet ihtiyacının giderilmesi, ancak bu beş partinin bir araya gelmesiyle mümkün olacaktır. Ergin, bu partilerin memleket menfaatleri esasında bir araya gelebileceklerini düşünmekle birlikte birleşip tek bir parti olamayacaklarının da

¹⁹ Yapılan genel seçim sonucunda, CHP %33,3 oy alırken, sağ partiler AP %29,8, Demokratik Parti ve MSP %11,8, CGP, %5,2, MHP ise %3,3 oy almış ve sağ seçmen tek bir partide toparlanamamıştır (“1973 Yılı Genel Seçimlerinde”, t.y.).

bilincindedir. Bunun için bu partilerin ortak görüşlerinin birleştiği bir milliyetçi cephe koalisyonunu önermektedir. Milliyetçi cephe koalisyonları, 1970’li yıllarda Aydınlar Ocağı’nın telkin ve destekleriyle iki defa denenmiş güçlü sağcı hükümet denemeleri olarak tarihe geçmiştir. Başlangıçta, beş partinin birleştiği koalisyona “milliyetçi profesörler”den birinin başbakanlık etmesini öneren Ergin, sonraki yazılarında bu görüşünden vazgeçip koalisyonun Süleyman Demirel’in liderliği etrafında toplanmasını tavsiye etmiştir (1976:148 ve 275). Zira Demirel’in hem şahsı hem de dünya görüşü Türk milliyetçiliğinin merkezi olabilecek nitelikleri taşımaktadır. Ergin’e göre Demirel ve “Demirel Doktrini”:

“Demirel doktrini üçlü bir temele oturmaktadır. Bir ayağı milli hakimiyet, bir ayağı iktisadi büyüme, bir ayağı da milliyetçiliktir. Türk kültürçülüğü ve İslamiyetle bezeli Türk-İslam yaşayışı ve telakkisi Demirel maneviyatçılığının ve milliyetçiliğinin temelidir. Demirel, Gökalp’le başlayan Türk milliyetçiliğinin Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak formülünü çağımızda yeni bir hududa ve realiteye kavuşturmaktadır.” (Ergin, 1976: 273 ve 275).

Milliyetçi bir oluşum olan Aydınlar Ocağı’nın, koalisyonda MHP ve lideri Alpaslan Türkeş yerine Adalet Partisi ve Süleyman Demirel’i işaret etmesinin dikkat çekici bir tercih olduğu belirtilmelidir. Elbette bu tercihin ortaya çıkmasında AP’nin aldığı oy oranı bakımından daha geniş bir tabana sahip olmasının icbar ettiği gerçekçilik dürtüsü öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Ergin’in bu tabanı ve onun lideri konumundaki Demirel’i Türk milliyetçiliğini tebarüz ettiren aktörler olarak tanımlaması sıra dışı bir durumdur. Aydınlar Ocağı kurucularından Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ise yıllar sonra yazdığı hatıratında bu süreci daha da farklı biçimde aksettirecek, Türk sağının milliyetçiler ve mukaddesatçılar olarak bölündüğü 1970’li yıllarda Aydınlar Ocağı’nın MHP ve MSP arasında bir ittifak yaratarak muhafazakar gövdeyi bir arada tutmaya çalıştığını iddia edecektir (Zaim, 2008:310). Nitekim Ergin de MSP’nin sağdan zorlama bir bölünme ile doğduğunu, MSP’nin milliyetçi cephenin dışında tutulmak istenmesinin milli iradeye bir suikast olacağını vurgulamıştır (1976:249).

Gerek Ergin’in gerekse de Zaim’in siyasi kavrayışlarının şahsi bir yorumdan daha fazlası olduğunu belirtmek gerekir. Milliyetçi Cephe olarak kavramsallaştırılan bu proje bizzat Aydınlar Ocağı tarafından kamuoyu ile paylaşılarak kitlesel hale getirilmeye çalışılmıştır. Ocağı Milliyetçi Cephe iktidarlarının fikri ve fiili kurucusu haline getiren olay “Profesörler Bildirisi” olarak bilinen metnin yayınlanmasıdır. “Profesörler Liderleri

Göreve Çağırıldı” başlığıyla Ortadoğu Gazetesinde yayınlanan bildiride çoğunluğu Ocak üyesi akademisyenler, Ergin’in tezlerini tekrar eder biçimde, Türkiye’ye ilişkin bir durum tespiti yapmış, çözüm yolu olarak beş milliyetçi partinin koalisyonunu göstermişlerdir. Türkiye’nin “milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda” olduğu, “kuvvetli bir hükümetin” kurulmasının zorunlu olduğu, bu kuvvetli hükümetin de ancak Milliyetçi Cephe ile sağlanabileceği savunulan metinde imzası bulunan Aydınlar Ocağı üyesi akademisyenler; Prof. Muharrem Ergin, Prof. Sabahaddin Zaim, Prof. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Süleyman Yalçın, Prof. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Oktay Aslanapa, Prof. Tahsin Banguoğlu, Prof. Faruk K. Timurtaş ve Prof. Cevat Babuna’dır (Ergin, 1976:182-186).

Milliyetçi Cephe projesi, Aydınlar Ocağı’nın demokratik siyasette ısrarcı bir baskı grubu olarak, alternatif sivil siyaset inşa etme çabalarıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Özcanbaz, bu bağlamda Aydınlar Ocağı’nı bir sivil siyaset modeli olarak ortaya koymuş, Yurttaş ise, ocağın sivil demokratik siyaset metodunda ısrar etmesi nedeniyle, dönemin siyasal atmosferine çok kısıtlı bir dönem de olsa etki edebildiğini savunmuştur (Özcanbaz, 2014 ve Yurttaş, 2011). Aydınlar Ocağı’nın sivil demokratik siyaset anlayışını Ocağın ortaya koyduğu metinlerden anlamak mümkündür. Ocağa göre Türkiye’de aşırı çok partili sistem Türkiye’nin var olan demokratik sorunlarını derinleştirmektedir. Bunun için Türkiye’de “Anglosakson tipi” olarak tanımladıkları iki partili bir sisteme geçilmesi gerekmektedir. Bu sistemdeki partiler kitle ve ekip partileri olacaktır (Aydınlar Ocağı, 1973:230-231). Milliyetçi Cephe projesi de bu anlayışın bir ürünü olan bir siyasal proje olarak düşünülebilir. Aydınlar Ocağı’nın Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması ile ulaşmak istediği hedefin, yüzeysel problemlerle ayrıştıklarını düşündükleri sağ partileri bir araya getirerek bunlardan ideolojik ayrışmalardan azade, Türkiye’nin o dönemki ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm bulabilecek bir koalisyonu yaratmak ve zaman içinde bu koalisyonun bir partide erimesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Aydınlar Ocağı’nın sağ partileri milliyetçilik ekseninde birleştirmesi, milliyetçiler arasından “mukaddesatçılar” olarak adlandırılan MNP-MSP unsurunun ana gövdeden kopmasını engellemek için bir cephe olarak milliyetçilik kavramını tercih etmesi siyasal alanı etki altına almaya yönelik Bourdieugil stratejiler olarak okunmalıdır. Sağda giderek görünür hale gelen ayrışmaların önüne geçebilmek için milliyetçilikte birleşmeyi tavsiye

etmek, otomatik olarak muhalefeti milliyetçi olmayan olarak tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda siyasal alana ilişkin görme ve bölme kategorileri dönüşüme uğratılmakta, milliyetçi partiler olarak tanımlanan sağ partilere dahil olmayan oluşumlar Türk milliyetçiliğinin, dolayısıyla Türklüğün düşmanı olarak tarif edilmektedir. Nitekim Aydınlar Ocağı, YÖN-Devrim Hareketi'ne cevap verircesine, milliyetçiliğin milletin sosyo-ekonomik anlamda iyiliğini düşünmekten ibaret olamayacağını, milliyetçiliğin Türk milli kültürünü her tür tehdiye karşı korumak olduğunu altını çizmektedir (Ergin, 1976:258).

Milliyetçi cephe projesi içinde milliyetçilik, sağ partiler için siyasal alanda meşruiyeti artıran bir simgesel sermaye haline getirilmektedir. Bu bağlamda Ergin'in yazılarında sıklıkla cumhurbaşkanına seslenirken, beş sağ partinin milliyetçi vasıflarını ön plana çıkararak onları bir anlamda iktidar adayı olarak dayatması tesadüf değildir. Aydınlar Ocağı'nın milliyetçi cephe projesinin yanı sıra orduya yönelik görüşlerinde de benzer bir iktidar stratejisinin izlerini görmek mümkündür.

3.2.1.1. Bir Kaldıraç ve Bir Muhip: 12 Mart ve Türk Silahlı Kuvvetleri

Aydınlar Ocağı'nın 12 Mart ve ordu konusundaki görüşleri incelendiğinde bu konularda yürütülen iktidar stratejisinin, sıra dışı biçimde, YÖN-Devrim Hareketi ile benzeştiği görülür. Ocağa göre sağ partilerin koalisyonuyla kurulacak bir kitlesel cephe hükümeti, gerçek milliyetçiliği tesis edecektir. Bunu gerçekleştirmek için şartlar, yeni hegemonya dönemin başlangıcını teşkil eden askeri müdahale sayesinde, son derece müsaittir, ancak siyasilerin kişisel ihtirasları bu büyük şanstı yararlanmaya engel olmaktadır. Hegemonik dönemin başlangıcını tespit eden askeri müdahale YÖN-Devrim Hareketi için 27 Mayıs iken, Aydınlar Ocağı için 12 Mart'tır. Her iki hareket de bu darbeleri açıkça desteklemekte, kendi siyasal ajandaları açısından çok elverişli koşullar yaratmaları bakımından selamlamaktadır. Bu durum Aydınlar Ocağı'nın sivil bir siyaset modeli izlediğine ya da genel Türkiye'de solun askerle, militarizmle olumlu ilişki kurarken, sağın demokrasiyle, seçimle ve parti siyasetiyle iktidara gelmek niyetinde olduğuna ilişkin çelişik varsayımları tartışmalı hale getirmektedir.

Ocak, Türkiye'nin 1960'lı yıllardaki aşırı kutuplaşmış siyasal atmosferinden, 1961 Anayasası'nın getirdiği "aşırı" özgürlükleri ve bu özgürlüklerin suiistimal edilmesini

sorumlu tutmaktadır. Bu bakımdan 12 Mart müdahalesinin Türkiye’yi 1961 Anayasası’nın yarattığı kaostan kurtaran bir müdahale olarak selamlandığı görülür. Aydınlar Ocağı’nda gerçekleştirilen açık oturumlarda ve diğer bilimsel toplantılarda 12 Mart’ın yarattığı avantajlı duruma sık sık vurgu yapılmakta, Ocağın önde gelen üyeleri de aynı dönemde yazdıkları fikir yazılarında bu hususu dile getirmektedirler.

Aydınlar Ocağı tarafından 12 Mart darbesinin fiili sorumluluğu, 1961 Anayasası’nın etkisi altında, anarşiyi teşvik ettiğini düşündükleri solcu muhalefete yüklenmiştir. Aynı zamanda ülkeyi 27 Mayıs darbesine sürükleyen başlıca amil olarak da iktidarı felç eden hırçın muhalefetin suçlanması dikkat çekicidir (Aydınlar Ocağı, 1973:241). Her iki askeri darbe de yanlış demokrasi anlayışının bir ürünü olarak mecburen girilmiş müdahaleler olarak yorumlanmaktadır. Ancak 12 Mart’ın doğurduğu sonuçlar itibariyle bir fark taşıdığı düşünülmektedir. Ergin’e göre 12 Mart, memlekete saplanmış iki hançer olarak tanımladığı komünizm ve bölücülüğe karşı Orhun abidelerinde yazıldığı üzere Türk toplumunun aklını başına getiren bir olaydır (1976: 159). Benzer şekilde İsmet Giritli, 12 Mart’ın, 1961 Anayasası’nın gediklerini kapatan ve Türkiye’deki aşırı sol birikime karşı yapılmış faydalı bir hareket olduğunu söylemiştir (Aydınlar Ocağı, 1975:54). Yine “Aydınlar Ocağı’nın Görüşü” başlıklı metinde 12 Mart, tam bir askeri darbe olmaktan ziyade bir “rota tashihi” olarak tarif edilmiş, 27 Mayıs’tan sonra istismar edilen demokrasiyi raylarına oturtacak bir girişim olarak bu hareketin her geçen gün daha iyiye gittiği vurgulanmıştır (Aydınlar Ocağı, 1973:243). Bir bütün olarak Aydınlar Ocağı’nın ordu ile ilgili görüşleri ile inşa ettiği strateji Bourdieu’cü açıdan şu şekilde izah edilebilir. Devlet alanındaki diğer faillerin gayrimeşru görülmesi ve alanın temizlenmesi için ordu bir kaldıraç işlevi görmektedir. Ordu’nun müdahaleleri Aydınlar Ocağı’nın bir fail olarak alandaki konumunu güçlendirmesine yönelik fırsatlar doğmuştur. Söz konusu müdahalelerin Türk milletinin tarihi şahsiyetini canlandıran eylemler olarak nitelendirilmektedir. Aydınlar Ocağı’nın milliyetçilik görüşünün çıkış noktası olan kriz durumunun çözülmesi için milletin varlığını tehlikeye atan solcuları alanın dışına itilmesi gerekmektedir. Ordu işte bu işleviyle alanı Aydınlar Ocağı’nın dönüşüm stratejilerine uygun hale getirmektedir.

Aydınlar Ocağı’nın 12 Mart’a ilişkin bu tarzdaki yaklaşımı, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ilişkin görüşlerini de şekillendirmiştir. Türk Ordusu, Türk kültürünün “silahlanmış hali”

ve onun taşıyıcısı olarak tanımlanmıştır (Aydınlar Ocağı, 1973: 267). 12 Mart müdahalesiyle sola ağır bir darbe indiren TSK sahiplenilmiş, ordunun siyasetteki konumunun güçlendirilmesine ilişkin söylemler yoğunluk kazanmıştır. Buna göre ordu gündelik parti siyasetinin dışında ve üstünde tutulmalı, ancak milleti ve devleti korumak anlamında bir milli siyasetin daima içinde bulundurulmalıdır. Devletin güvenliği gündeme geldiği takdirde, sivil iktidarın etki alanı bitip, ordunun sivillerle ortak iktidarı başlamalıdır (Aydınlar Ocağı, 1973: 256-257). Ordunun komünizmle mücadele söz konusu olduğunda kolluk kuvvetlerine yardım etmenin ötesine geçerek, kalıcı bir müdahaleye girmesi, belli bölgelerde yönetimi devralması dahi gerekebilir (Aydınlar Ocağı, 1973:149). Ordunun siyasete bu denli dahil edilmesinde, iktidarda bulunan Bülent Ecevitli CHP'ye karşı bir kuvvet olarak ordunun da yükseltilmesi fikrinin etkili olduğu düşünülebilir. Zira Ergin, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatında asıl başarının orduya ait olduğunu savunarak, Ecevit'in iç siyasette kendine alan açmak için bu hareketin başarısından yararlandığını savunarak bu durumu eleştirmiştir. Kıbrıs Harekatı kararını vermekle Ecevit'in, yalnızca CHP'nin içinde bir yükselişi temsil edebildiği, Türkiye siyaseti düzeyinde Kore'ye asker gönderen Menderes'i dahi aşamadığı iddia edilmiştir (Ergin, 1976:94). Böylelikle Türk milliyetçiliğinin oluşum sürecinin önemli duraklarından biri olan Kıbrıs Barış Harekatı'nın yarattığı milliyetçi atmosferin ürettiği simgesel değerın siyasi karar alıcılardan alınarak orduya mal edilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Orduyla ilgili bu olumlu bakışlarda Aydınlar Ocağı düşüncesinin altında yatan disiplin talebinin de etkisi vurgulanmalıdır. Yukarıda Türkiye için önerilen iki partili demokratik rejimi gerekçelendirirken Ergin, Türk milletinin disiplinli bir hayata yatkın olduğunu, bu nedenle devamlı iki parti ve iki görüş etrafında kümelenildiğini iddia etmiştir (1976:155). Aydınlar Ocağı tarafından Türk milletinin milli kültürünü koruması için demokrasinin mutlak bir zorunluluk olduğu, ancak sosyalizmin ve komünizmin disiplinli örgütlenmesine karşı dejenere olmuş ve kendini korumaktan aciz demokrasi yerine "otoriter demokrasi" adını verdikleri yeni bir demokrasinin tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (1973:276). Aydınlar Ocağı'nın otoriter demokrasisinde sağduyu ön plana çıkacak, çekişmelerin önü iki partili sistemle alınacaktır (Aydınlar Ocağı, 1973:31):

“Türkiye muhakkak ikili sisteme gidecektir. Nihayet bir de üçüncü küçük bir denge partisi olabilir. Yarının Türkiye’sinde sağcı (yani dinci) ve solcu parti olmayacak, sağsız solsuz, bilhassa solsuz sağduyu demokrasisi hakim kılınacaktır.”

Bu söylem, 12 Mart’ın partiler üstü siyasetini desteklemek anlamında olduğu kadar, belki ondan da çok, Aydınlar Ocağı görüşünün ana hatlarını ve siyasi hedeflerini tarif etmektedir. Sağcılık dincilik olarak anlaşıldığından, sağcı ya da solcu olmayan ve ülke menfaatlerini her şeyin üstünde tutan bir milliyetçilik anlayışı ortaya konulmaktadır. Bu anlayışı inşa eden ana mekanizma Aydınlar Ocağı ile birebir eşleşen ideoloji olan Türk-İslam Sentezi olmuştur. Türk-İslam Sentezi “dinci” olmayan bir Türk milliyetçiliği tasavvurunun somutlaşması olmakla birlikte Türk kimliğini ve Türk milliyetçiliğini İslamileştirme stratejisinin genel adı olmuştur.

3.2.2. Aydınlar Ocağı’nın Milliyetçilik Görüşü: Türk-İslam Sentezi

Aydınlar Ocağı’nın milliyetçilik bahsinde önemli gündem maddelerinden biri ittihad-ı İslam ya da ümmet siyasetiyle millet ve milliyetçilik mefhumlarının nasıl bağdaştırılabileceği olmuştur. “Türk-İslam Sentezi” dendiğinde ilk akla gelen Türk milleti ile İslam ümmeti olguları arasındaki kuramsal çelişkinin nasıl aşılacağı sorusunun yanıtı, Türk milliyetçiliğinin İslamleşmesinin ve ona yeni bir politik ajanda tanımlanmasının da temellerini atacaktır. Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan siyasal atmosfer altında Aydınlar Ocağı, kendi milliyetçilik görüşü olan Türk-İslam Sentezi’ni çeşitli toplantılar ve yayınlar aracılığıyla inşa etmeye ve kamuoyuna yaymaya çalışacaktır. Aydınlar Ocağı’na mensup aydınlar; Türkiye’nin kültürel, tarihsel ve siyasi açıdan Batı dünyasından ciddi farklılıklar taşıdığı inancındadırlar. Bu durum açıktan ifade edilmemekle birlikte din ayrılığına dayandırılmaktadır. Zira Batı’ya alternatif diplomatik ilişkiler ve işbirliklerini din ve kültür ortaklığına dayandırmaktadırlar. Bu bakımdan Türkiye’deki entelektüel alana egemen olan millet-ümmet çekişmesi önemli bir handikap olmuştur. Türk-İslam Sentezi yoluyla Türk milliyetçiliğinin yeniden tanımlanması, Türk milliyetçiliğinin kurucu ötekilerini yeniden tanımlamak bağlamında yeni bir sınıflandırma mücadelesi olarak değerlendirilebilir. Zira birinci bölümde Türk milliyetçiliğinin Arap halklarının Osmanlı’dan ayrışması ile elde kalan Müslüman unsurları eritmek için kullanışlı bir dil ve kültür milliyetçiliği biçiminde geliştiği vurgulanmıştı. Aydınlar Ocağı Türk milliyetçiliğinin bu iki niteliğini bir araya getiren yeni bir sınıflandırma yapmaktadır. Anadolu’da Türklüğün kaynağının Müslümanlık

olduğu tezini işlemektedir. Öte yandan Anadolu dışında Araplar başta olmak üzere diğer Müslüman toplumlarla ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliklerinin aranmasının Müslüman bilincinin gereği olduğunu bu teze ilişitirerek Türk milliyetçiliğinin yönünü yeniden tayin etmeyi denemektedir. Bu bakımdan Türk-İslam Sentezi görüşü Türk milliyetçiliğinin kurumsallaşma dönemindeki temel niteliklerini 1970'li yılların koşullarına göre bir kırılmaya uğratmakta ve Aydınlar Ocağı'nın İslami muhafazakar gündemi ile onu restore etmektedir.

Aydınlar Ocağı süreli bir yayına sahip olmamakla birlikte çalışma boyunca ele aldığımız 1970-1980 yılları arasındaki dönemde iki büyük toplantı düzenlemiştir. "Milliyetçiler Büyük İlmi Kurultayı" adıyla düzenlenen bu toplantılarda, ayrı konularda müstakil komisyonlar kurulmuş ve her komisyonun yaptığı görüşmeler yazılı kayıt altına alınmıştır. Kurultay sonunda her komisyonun hazırladığı kararların özetleri sunulmuş, bu kararlar, daha sonra neşredilmiştir. Kurultayda konuşmacı olan tüm aydınlar ocak mensubu değildir. Ancak oturum başkanları ocak üyesi ya da kurucusudur ve toplantıların hamisi sıfatıyla Aydınlar Ocağı alınan kararları "Büyük Türk Milletine Beyanname" başlığıyla yayımlamıştır. Bu toplantılarda alınan kararların Aydınlar Ocağı'nın resmi görüşünü yansıtıp yansıtmayacağı 1978 yılında yapılan üçüncü kurultayın Milli Eğitim'e ilişkin müzakereleri esnasında da tartışılmıştır. Müzakerelerde yabancı dilde eğitimin kaldırılması görüşünü savunanlardan Necmettin Hacıeminoğlu, bu kararın yayınlanmasında Aydınlar Ocağı bakımından bir mahzur olmayacağını şu sözlerle ifade etmektedir (Aydınlar Ocağı, 1980a:93):

"Efendim burada neşredilecek fikirler, bir defa Aydınlar Ocağı'nın fikirleri değildir, bu, Milliyetçiler İlmi Semineri'dir. Madem, Milliyetçilik İlmi Kurultayı'dır. Fikirlerde, patentte mesuliyet Aydınlar Ocağı'nın değildir. Burada iştirak eden, burada fikrini beyan eden kişilere aittir. Madem bu kadar kamuoyundan korkuluyor, (...) bu şartlar altında biz, hala asıl içimizdeki zamirimizi söyleyemezsek ne zaman söyleyebileceğiz?"

Bu konuşmaya Aydınlar Ocağı kurucusu ve söz konusu oturumun başkanı Muharrem Ergin'in cevabı dikkat çekicidir. Ergin, radikal görüşlerin kurul kararlarına dahil edilmemesini istemiştir. Bu talebinin gerekçesinde Aydınlar Ocağı'nın yıkıcı devrimci değil, reformist bir hareket olduğunun altını çizerek, kurul karar metinlerinde kullanılacak ifadelerin ve dilin Aydınlar Ocağı'nı da bağlayacağını belirtmiştir (Aydınlar Ocağı, 1980a:94-95):

“Maarif hakkındaki kanaatlerimiz müşterek. Türkiye’yi yıkan maariftir. Maarif’in bozukluğudur, fakat bu bozukluk yabancı dil meselesi değildir. Türkiye’de biz ihtilalci değiliz. Her şey bakımından. Metod bakımından da değiliz. Biz, Türkiye’de bütün binaları yıkıp temelden bir şey yapmak yerine, mevcudun üzerine bir şey yapacağız, ıslahatçı, an’aneci (...) Bu yalnız efkar-ı umumiyyeden korkmak meselesi değildir. Efkar-ı umumiyyeden şundan korkarız, efkar-ı umumiyyeye fikirler sempatik gelecek mi müessir olsun.”

Ergin bu ifadelerle yapılan kurultayın Aydınlar Ocağı’nın görüşlerini de temsil edeceğini ve verilecek kararların ocağın perspektiflerine göre kaleme alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Kurultay kararları aracılığıyla kamuoyunda etkili olmayı bekleyen Aydınlar Ocağı, bu nedenle kurultayların kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmayacak bir dil tutturmasını özellikle önemsemiştir.

Bir konuyu özellikle vurgulamak gerekir ki, Aydınlar Ocağı hakkında yapılan monografik çalışmalar arasında bu kurultaylara özel bir önem verilmemiştir. Oysa Milliyetçiler İlmi Kurultayları; ciddi tartışmaların yaşandığı ve Aydınlar Ocağı’nın Türk milliyetçiliğine bir yön tayin etmeye çalıştığı toplantılardır. Ayrıca bu toplantılar, sağcı aydınların kişisel görüşlerini irticalen ifade ettikleri ve sonunda ortak (ya da en azından çoğunluk esasına dayalı) kararların alındığı tartışmaların da gerçekleştiği, zirve niteliğinde etkinlikler olmuştur. Daha da önemlisi, sözlü sunumlar ve önceden detaylı bir hazırlığa dayanmaksızın yapılan tartışmalardaki hava, konuşmacıların zihni yapısını yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan söz konusu toplantılar, milliyetçiliğin üretimi ve yeniden üretiminde Bourdieugil anlamda bir pratiğin teorisinin geliştiği alanları temsil etmektedir.

Türk-İslam Sentezi denemesi Türk kimliğini yeniden tanımlama ve ona kalıcı bir yeni biçim verme amacını taşımaktaydı. Aydınlar Ocağı’nın entelektüel tezleriyle birlikte Türklük artık İslam diniyle birlikte, bu ikisi birbirini tamamlayacak şekilde kurgulanmaya başlanmıştır. Türk-İslam Sentezi hem Türk kimliğini hem de Türk milliyetçiliğini İslamileştiren bir yeniden yapılandırma projesinin adı olmuştur. Türklerin tarih sahnesinde İslam ile birlikte anıldığı, İslam dini olmaksızın bir Türklüğün düşünülmemeyeceği gibi kabullerin yanı sıra bu konuda yapılan tarih çalışmaları, bilimsel toplantılar ve yayınlarla bu görüş tahkim edilmiştir. 1970’li yıllarda ülkenin içine düştüğü derin kaos ve sokak çatışmaları ikliminde, Türk milliyetçiliği İslam diniyle daha da birleştirildiği takdirde bu kaosu bitirebilecek yegane çözüm olarak sunulmuştur. Milliyetçiler III. Büyük İlmi Kurultayı’nda kapanış konuşması yapan, Aydınlar Ocağı

kurucularından Süleyman Yalçın tarafından da Türk milliyetçiliğinin en kısa adının “İslam-Türk Sentezi” olduğu ifade edilmiştir (Aydınlar Ocağı, 1978a:102). Aydınlar Ocağı çevrelerinde sentezci görüş kimi zaman Türk-İslam, kimi zaman İslam-Türk şeklinde farklı ifade edilmiş, yaygın kullanım Türk-İslam sentezi ifadesi olmuştur.

Türk-İslam Sentezi kavramının ortaya çıkışı dahi, alelade ve her zaman zihnimize işlemiş, ya da işlenmesi gereken, bir şey olarak sunulmuştur. Yine Süleyman Yalçın, nüfus cüzdanımızda yer alan ismimiz dışındaki iki temel bilgiye, uyruk ve din bilgilerine bakarak bu sentezin kurulmasında hiçbir gariplik olmadığını iddia etmiştir. Ona göre Türkiye’de tüm özneler, Türk ve Müslüman bireyler olarak kuruldukları için Türk ve İslam’ı sentezlemek de gayet doğaldır (Özcanbaz, 2014:88).

Milliyetçiler III. Büyük Kurultayı’nda yaptığı sunumunda Hikmet Tanyu, milliyetçiliğin dinden, Türk milliyetçiliğinin de İslam ahlakından ayrı düşünülmemeyeceğini vurgulamıştır (Aydınlar Ocağı, 1980b:346). Bu sunumun ardından söz alan ve daha önce Milliyetçiler Derneği’nin kurucuları arasında yer alan Aydınlar Ocağı üyesi Ertuğrul Düzdağ’a göre, Türkçülük kavramının taşıyabileceği ırkçı ve ayrıştırıcı riskler bakımından İslamcı bir Türkçülük, İslamcı bir milliyetçilik tanımını yapmak daha uygun olabilir. Düzdağ, İslamcı milliyetçilik içerisinde Kürt, Çerkez vb. kesimlerin Türkleştirilmesinde din unsurunun ne ölçüde yararlı olabileceğini sorgulamıştır. Tanyu, Düzdağ’ın sorusuna verdiği cevapta toplantıya katılan siyasi aktörlerin de desteğini talep eder biçimde Türk kimliğini reddeden toplum kesimleri için din birliğinin oynayacağı role dikkat çekmektedir (Aydınlar Ocağı, 1980b:361):

“Biz ırk ve mezhep farkı gözetmeden, bir milleti bir bütün olarak görüyoruz. Bazıları Türklüğü reddediyor, din birliğini reddediyor. Binaenaleyh, bunları tamamen kaynaştırmak gerekir. **Burada bakanlar da var.** Yani onun için hakikaten din birliği büyük rol oynar.”
(abç)

Tanyu, okullarda verilecek din bilgisi ve Kuran’ın öğretimi derslerinin bu perspektife destek olacak uygulamalar olarak tavsiye etmektedir. Bu konuda toplantıya katılan siyasi karar alıcıların da dikkatini çekmek istediği anlaşılmaktadır. Siyasi karar alıcıları göreve davet eden konuşmanın Türklük ve millet bilincine vurgular barındıran tonu, devlet aktörlerini milliyetçi bir söylemle kendi siyasi pozisyonuna yaklaştırmayı hedefleyen bir strateji olarak okunabilir. Yeni nesillere çeşitli farklılıkların ötesinde İslami anlamda aynı millete mensup olduğunun hatırlatılması gerektiğini vurgulamaktadır (Aydınlar Ocağı,

1980b:361-362). Mehmet Eröz ise, Doğu Anadolu’da kendilerini ayrı etnik unsur olarak tanımlamaya çalışanların aslında Türk olduklarını, yapılacak akademik çalışmalarla bölgenin Türklüğünün tescil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Yapılan tartışmalarda Recep Doksat, bu unsurların kendilerini ayrı ırktan görseller bile bin yıldır kader birliği yapmış bir topluluk olduğunu, din kardeşi olarak Ruslara, Yunanlılara karşı savaşıldığını, bölünmenin ne Türklere ne de Kürtlere bir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir (Aydınlar Ocağı, 1980b:144-145). Bu bakımdan Aydınlar Ocağı’nın millet olmanın objektif şartları arasında dil ve soy birliği yerine din birliğini öne çıkarmayı denediği görülmektedir. Sonraki yıllarda da Aydınlar Ocağı’nda dil birliğinin millet olma şuuru açısından yeter şart olmadığını iddia eden görüşler savunulmaya devam edilmiştir. Örneğin Kurtkan Bilgiseven, dil birliğinin yeterli olmadığı yerlerde din birliğinin öne çıkarılabileceğini ileri sürerek, Yahudi milletini buna örnek göstermiştir (Kurtkan Bilgiseven, 1990:8).

“Millet realitesi çeşitli faktörlerin etkisini yansıtır. Bunlardan biri yetersiz olduğu takdirde, mesela lisan birliğinin kısmen bozulduğu hallerde, diğer faktörler aralarında kuvvetli bir bağ olduğunu fertlere idrak ettiren bir milliyet duygusu (bir milli idrak) yaratabilirseniz (Yahudilerin yaptığı gibi) millet dediğiniz objektif realiteyi de meydana getirebilirsiniz.”

Millet olma idrakinin sadece objektif koşullara bakılarak anlaşılamayacağını vurgulayan Kurtkan Bilgiseven, aynı konuşmanın devamında duygu ve kader birliğinin önemine işaret ederken, bu birliğin tesis edilmesini günün birinde dil birliğine de imkan verebileceğini savunmuştur (1990:11). İslam dinine mensup milletler arasında, ümmet şuurundan önce ve ondan daha önemli olarak millet şuurunu yerleştirmenin, İslam davasına hizmet etmekte milletler arasında bir rekabet ortamını getireceği de ileri sürülmüştür (Erkal, 1990:63 ve Kurtkan Bilgiseven, 1990:17). Bu rekabette, İslam’ı derinden duyumsama kabiliyeti ön plana çıkmaktadır. Bu kabiliyet, İslam’ın ortaya çıkışından itibaren Araplara has bir kabiliyet olagelmişken, Türklerin İslamiyet’e geçişiyle birlikte, Araplardan Türklere geçmiştir. Türkler, Türk-İslam kültüründe yerini bulan peygambere itaat ve Allah aşkı ile yıllarca İslam alemine yeniden lider yapacaktır. Yine bu kültür ihya edilirse, yeniden lider olmak işten bile değildir (Kurtkan Bilgiseven, 1990:19). Burada Türklerin milli kültürü olarak, Türk-İslam kültürünün tarif edilmesini, Türk-İslam kültürünün ise doğrudan İslami şartlara bağlanması, Bourdieücü anlamda yıkma ve yeniden inşa stratejilerine örnektir. İkinci bölümden hatırlanacağı üzere, belli bir özgül sermaye üzerine kurulu alanda etkin olmak isteyen failer, bu alandaki

sermayenin fiziksel dağılımı ve sermayenin içeriğine ilişkin statükoyu kırmak isterler. Bourdieu bu faillerin ürettiği stratejilere yıkma ve yeniden yapılandırma stratejileri adını verir. Aydınlar Ocağı'nın Türk milliyetçiliği üzerine kurduğu söylemsel zemin, genel itibariyle Türk milliyetçiliğinin temel esaslarını yeniden belirlemek ve genelleşmiş, restore edilmiş ve yaygınlaşmış bir Türk milliyetçiliği tanımı yapmaktan olduğundan, bu süreci Bourdieucü bir teorik çerçeve ile okumak mümkündür. YÖN-Devrim Hareketi'nin tam aksine Aydınlar Ocağı, Türk milliyetçiliği ve genel olarak milliyetçilik ile ümmetçilik arasında bir problem olmadığını bilimsel açıdan ifade etmeye çalışmaktadır. Millet tanımı, bir bilinç olarak tanımlanmakta, milliyetçiliğin içeriği muğlak hale getirilmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik bir boş gösteren²⁰ halini almaktadır. Bu andan itibaren milliyetçiliğin içi, toplumsal güç ilişkileri dahilinde bağlamsal olarak doldurulabilir. Türk-İslam Sentezi, 1970'lerin giderek muhafazakarlaşan Kemalizm'i, İslamcı siyasi yapıların görünür olması ve ülke genelindeki şiddet ve kaos ortamının etkisi altında güç kazanmıştır.

Aydınlar Ocağı Türkiye'de ciddi bir şeriat tehlikesi görmemekte “müfrit din taraftarlığı” olarak adlandırdıkları çeşitli dini çıkışları laiklikte aşırıya kaçılması ve din düşmanlığına bağlamaktadır (1973:205). Yine Kabaklı'ya göre Türkiye için gerçek tehdit “yobazlık” değil, “haçlı, mason ve komünist” kesimler tarafından desteklenen “zındıklık”tır (Kabaklı, 1978:67). Türkiye'de din alanındaki gerici çıkışları engellemek için “gerçek İslam”ın kurumsallaştırılması gerekmektedir. Kabaklı, bunun için Türkiye'nin Müslüman bir ülke olduğunun kabul edilmesi ve devletin İslami çizgiye yakınlaştırılmasını tavsiye etmektedir (1978:83). Böylelikle gerici, hurafeci ve sapkın görüşler devlet otoritesi tarafından “afroz” edilebilir. Bu İslamlaştırma faaliyeti İslam'ın doğasıyla uyumlu olduğu kadar milliyetçiliğin özüne de uygundur. Çünkü Aydınlar Ocağı için Türk milliyetçiliği İslamcı bir yapıdadır.

²⁰ Laclau ve Mouffe'un dilbilimci Saussure'un gösteren kavramından hareketle ortaya attıkları boş gösteren kavramı, evrensel kavramların geçerliliğini yitirdiği bir zamansallığa işaret eder. Boş gösterenler hegemonik söylemle içi doldurulmaya müsait hale getirilmiş kavramlardır. Boş gösterenler hegemonyanın kurulum ve dönüşüm süreçlerinde etkili olan söylemsel zemini inşa ederek, birbirinden farklı toplumsal kesimleri, söz konusu boş gösterenden anladıkları çok farklı da olsa, ortak bir harekette bir araya getirebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Laclau ve Mouffe, 1992) ve (Kundakçı, 2015:206 ve 252).

3.2.2.1. Türk-İslam Sentezi'nin Entelektüel Zemini

Türk-İslam Sentezi'ne ilişkin akademik araştırmalar yine ocağın kurucuları ve üyeleri tarafından yapılmış, görüşe bilimsel bir boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. İbrahim Kafesoğlu'nun kaleme aldığı “Türk-İslam Sentezi” kitabı, Türklerin Orta Asya'dan göç etmesi, İslam'la tanışması ve İslamiyet ve Türk geleneği arasında çağlar içinde yarattıkları sentezi tarihsel olarak ele alan ilk eserdir. Kafesoğlu'na göre her milletin istikametini tayin eden bir kültür vardır. Kültür; dil, tarih şuuru, sanat, iktisat gibi unsurları içerir. Ancak hepsinin üstünde ve hepsini kapsayan bir din vardır (Kafesoğlu'ndan aktaran Yalçın, 2014:164). Yani Kafesoğlu'nda milliyetçilik bir kültür meselesidir ve o kültür dinin kuşatıcı etkisi altında şekillenmektedir.

İlk baskısını 1985 yılında yapan Türk-İslam Sentezi kitabı, Orta Asya'dan Tanzimat yıllarına kadar geçen yüzyılları kültürel değişmeler bağlamında ele alan bir tarih kitabıdır. İbrahim Kafesoğlu'nun 1966 yılında ilk baskısını yapan, Türk milliyetçiliğinin Meseleleri adlı bir başka eseri daha bulunmaktadır. Bu çalışmasında Kafesoğlu, Türk milliyetçiliğinin bir din davası olmadığını özellikle vurgulamakta, din istismarcılığı yapanların ne milliyetçi ne de Atatürkçü olabileceklerinin altını çizmektedir (2017a:23 ve 160). Bu kesin ifadeler ve Atatürkçü çıkışla birlikte hem Kafesoğlu'nun hem de Aydınlar Ocağı'nın 1970'li yıllardan itibaren Türk kimliğini İslami referanslarla birleştirme çabasına girişmesi de dikkat çekicidir. Geçen yıllar içinde Kafesoğlu, Aydınlar Ocağı içinde görüşlerini revize etmiş, Türklüğün çağlar içinde Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının deneyiminde İslam ile mündemiç bir kimlik ve bir medeniyet yarattığı kanısına varmıştır (2017b:197). Türk-İslam Sentezi'nin müellifi İbrahim Kafesoğlu olmakla birlikte, sentezci görüş yıllar içinde Aydınlar Ocağı'nda geliştirilmiş, Ocağın gerçekleştirdiği çeşitli etkinlikler ve neşrettiği yayınlarda son halini almıştır. Nitekim, Kafesoğlu'nun eserini 1985 yılında ancak yayınlatabilmesi de söz konusu tezlerinin, Aydınlar Ocağı'nda ve dışında gerçekleştirdiği etkinliklerde gerçekleşen tartışmalar, ilaveler ve eksiltmelerle tekamülünün bir sonucu olarak ifade edilebilir.

Aydınlar Ocağı, Türk Milliyetçiliğini Türkçülüğün olası ırkçı etkilerinden arındırarak ila-yı kelimetullah (Her türlü küfre karşı Allah'ın sözünü üstün tutma, Allah'ın ismini yayma) davasına dönüştürmekte ve bu davayı paylaşmayan hareketleri ise Türk

milliyetçisi olarak görmemektedir (Aydınlar Ocağı, 1978a:37). Ocağa göre bu davanın dışında kalanlar kozmopolitler ya da Batı etkisi altında kalmış kimselerdir. Türkiye’deki kozmopolitler Atatürk’ün ölümünden sonra devletin milli kültür politikasını yozlaştırarak onu ulus ötesi bir hümanizm haline getirmişlerdir (Aydınlar Ocağı, 1973:184). Aydınlar Ocağı, Atatürk’ten sonra iktidarı ele geçiren kozmopolitlerin elinden milli kültürü kurtararak onu öz değerlerine geri döndürmeyi başlıca strateji olarak benimsemiştir. Bu hedef siyasal alanı, başlangıç değerlerine döndürmeye dayalı bir oyun ruhunun Aydınlar Ocağı üyeleri tarafından benimsendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ocak, bu doğrultuda özellikle 1940’lı yılların hümanist akımlarını eleştirirken, 1960’ların sol akımlarına da cevap veren alternatif bir milliyetçiliğin tanımını yapmaktadır. Bu entelektüel mücadelenin, Türk-İslam Sentezi’nin çıkış noktasını oluşturduğu söylenebilir.

Türk milliyetçiliği, Osmanlı’nın son döneminde yaşanan toprak kayıplarının etkisiyle etki alanını ve araştırmalarını Anadolu ile sınırlandırmak zorunda kalmıştır. Anadolu’da uygarlığın Türklerin Anadolu’ya gelişi ile başladığını savunan Anadoluçuluk akımı erken cumhuriyet milliyetçiliğinin muhafazakar yorumunu temsil etmektedir (Korkmaz, 2016:169). Öte yandan bu süreç Halikarnas Balıkcısı’nın (Cevat Şakir Kabaağaçlı) Anadolu Efsaneleri örneğinde görülen “Yunus Emre ile Herodot’u aynı dilden konuşturmak” nevinden bir başka alternatif olan Mavi Anadoluçuluğun gelişimine de imkan vermiştir. Mavi Anadoluçuluğa göre, Anadolu medeniyetin merkezi olduğuna göre Doğuluların Batı’ya gitmesine (Batılılaşmasına) değil, batılıların Doğu’ya gelmesine ihtiyaç vardır. Zira medeniyete dair öğrenilmesi gereken her şeyin başlangıcı Anadolu’dadır (Apaydın, 2015:26). Genel olarak Anadoluçuluğun fikri ve coğrafi havzasında gelişen Kemalist milliyetçilik, Anadolu’nun ötesini politik ya da kültürel olarak hedef alan görüş ve akımları engellemeyi amaçlamıştır. MTTB gibi hareketlerin 1930’larda Türk coğrafyasına yönelik yayılmacı milliyetçilik hareketini, Aydınlar Ocağı 1978 yılında İslam ülkeleriyle işbirliği ifadesiyle İslam ülkelerine teşmil etmeyi denemektedir. Bu bakımdan 1930’larda olduğu gibi 1970’li yıllarda da Türk milliyetçiliğinin siyaset üstünde söz söylemenin etkili bir aygıtı olarak kaldığı söylenebilir.

Aydınlar Ocağı, Türk milliyetçiliğini “İslamcı bir yapıda, İslam milletleri ile dayanışmayı esas alan” bir görüş olarak tanımlanmıştır (Aydınlar Ocağı, 1978a: 37). Milliyetçiliğe İslamcı yapıyı kazandıran; her türlü totaliterliğe karşı manevi kaynağını İslam dininden alması, “Allah’ın rızasını mümkün kılmayı amaç edinen bir fikir” olması olarak gösterilmiştir (Aydınlar Ocağı, 1978a:37). Bu entelektüel çabalar genel olarak Türk milliyetçiliğinin yeniden tanımlayarak ona yeni bir politik hedef tayin etme niyetini de taşımaktaydı. Zira devletin taşıyıcısı olan kolektif kimlikle ilgili tanımlar dönüştürüldüğünde devlet politikasının da belli ölçülerde bu dönüşüme uyum sağlaması kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımdan Türk-İslam Sentezi aracılığıyla hedeflenen politik stratejiye odaklanılması da yararlı olacaktır.

3.2.2.2. Bir Politika Değişim Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi

Esasen Aydınlar Ocağı’nın Türk-İslam Sentezi eksenindeki entelektüel çabalarının politik amacı, Aydınlar Ocağı’ndan evvel toplumsal hayatta varlık gösteren Aydınlar Kulübü’nün 1969 yılında gerçekleştirdiği “Milliyetçiler İlmî Semineri”nin kararlar kitapçığından belli ölçülerde anlaşılmaktadır. Bu kitapçıkta milliyetçiliğe ilişkin tartışmaların ismi anılmaksızın YÖN-Devrim Hareketi’ne bir cevap niteliği taşıdığı görülür. Aydınlar Kulübü, YÖN-Devrim Hareketi’nin sosyalizm ile bağdaştırmaya çalıştığı milliyetçilik tanımına ve yorumuna şiddetle karşıdır ve milliyetçiliğin aslına döndürülmesi için mücadele çağrısı yapmaktadır. Kararlarda öncelikle, Türk milliyetçiliğinin, “üretim araçlarını kamulaştırmayı hedefleyen sosyalizmle” asla bir tutulamayacağı, öte yandan kapitalizmle de irtibatlandırılmayacağına altı çizilmiştir (Aydınlar Kulübü, 1969:109). Türkiye’de milliyetçi görüşleri benimsemiş sol gruplar bulunabilir, ancak bunların varlığı, solun Batı medeniyetine ait bir değer sistemini benimsediği gerçeğini değiştirmemektedir. Milliyetçilik, insanın doğası gereği muhafazakar bir yapıdadır (Aydınlar Ocağı, 1980c: 71-72). Buradan hareketle İslam dininin Türklüğün bünyesine işlemiş bir unsur olmasından hareketle Türk milliyetçiliğinin de Müslümanlıktan ayrı düşünülemediği savunulmuştur (Aydınlar Kulübü, 1969:191). Kapitalizm ve sosyalizme aynı anda karşı çıkan bir milliyetçilik tasavvurunun yanında Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri ile antikomünizm ekseninde bir ittifak arayışının önerilmesi de dikkat çekicidir (Aydınlar Kulübü, 1969:169).

Aydınlar Ocağı metinlerinde Türk milliyetçiliğinin hem kapitalizme hem de sosyalizme imkan vermeyecek bir doktrin olduğuna ilişkin vurguların sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir. İlginç bir kesişim olarak Aydınlar Ocağı üyeleri İslamiyet'in de sosyalizme ve kapitalizme eşit biçimde karşıt olduğunu ve İslami düzende bu iki rejime doğru bir savrulmayı engelleyecek çeşitli sosyal mekanizmaların yer aldığını düşünmektedirler. Aşağıda peşpeşe verilen dört alıntıdaki geçişkenlikler ve dönüşüm, Ocak üyelerinin zihninde Türk milliyetçiliği ile İslam'ın birbirine ikame edilebilir kavramlar olarak yer aldığını göstermesi bakımından son derece ilginçtir:

“Türk Milliyetçiliğinin iktisadi görüşü, istihsal vasıtalarının tamamen kamulaştırılmasını hedef tutan sosyalizmin her türlüsüne karşıdır. Fakat aşırı kar, materyalist bir dünya görüşüne dayanıp her türlü manevi, ahlaki ve sosyal değerlere sırt çeviren kapitalist bir dünya görüşüne de karşıdır.” (Aydınlar Kulübü, 1969:109)

“Türkiye’de ne yaparsa yapsın CHP özel sektörü ortadan kaldıran tam devletleşirmeci bir sosyalizmi, AP de kamu sektörünü ortadan kaldıran tam kapitalist bir sermaye ekonomisini yerleştirmeye muvaffak olamaz.” (Ergin, 1976:257)

“İslamlık ne bütün servetlerin ve istihsal mallarının devlete geçmesine (komünizm) ne de büyük servetlerin birkaç elde toplanmasına (kapitalizm) izin verir.” (Kabaklı, 1978:102)

“Kapitalist ve Sosyalist sistemin her ikisi de esasında materyalist bir dünya görüşüne dayanmaktadır. İslamiyet’teki dünya görüşü ise materyalist değildir, düalisttir, ikilidir. Yani İslamiyet hem dünya, hem ahiret cephesini birlikte mütalaa eden bir görüşe sahiptir.” (Zaim, 1979:17)

Aydınlar Ocağı üyeleri kapitalizm ve sosyalizmden aynı anda kaçınmakta, bu tavrı hem Türk milliyetçiliğinin bir esası olarak görmekte, hem de İslami iktisadi düzenin bir gerekliliği olarak bilimsel açıdan ortaya koymaktadırlar. Halihazırda Türk milliyetçiliği bir “Allah’ın adını yüceltme davası” olarak tanımlandığı için bu durum bir çatışma ya da çelişki olarak görünmemekte aksine milliyetçiliğin ve İslamcılığın yapısal bütünlüğü içinde anlaşılmaktadır. Nitekim ocak üyelerinden Zaim ve Kabaklı, kapitalizm ve sosyalizm karşıtı argümanlarını ortaya koyarken Pakistanlı Modernist İslamcı Muhammed Hamidullah’ın görüşlerini benimsediklerini de ifade etmektedirler (Kabaklı,1978:101 ve Zaim, 1979:18)²¹. Bu ifade, Aydınlar Ocağı’nın siyasi görüşlerinde İslamcı perspektifin bir kanadını temsil etmeye hazır olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Milliyetçiliğin ekonomi görüşü olarak 1969 yılında ortaya atılan “üçüncü yol”

²¹ Hindistan’lı İslam Düşünürü Muhammed Hamidullah, Kapitalizm ve Komünizm’i insanlığın tahakküm altına alınmasının farklı araçları olarak görmüştür. Bu iki farklı ekonomik yaklaşımı ifrat-tefrit ikilemi içerisinde ele alan düşünür, İslam Ekonomisi’nin Kapitalizm ve Komünizm’in aşırılıklarını engelleyen “itidal” odaklı bir sistem olduğunu savunmuştur (Macit, 2020, 126).

anlayışı, on yıl sonra İslamcı düşünür Hamidullah'ın tezleriyle birleştirilmiş, İslam'ın ekonomik görüşü Türk milliyetçiliğinin ekonomi görüşü olarak tarif edilir hale gelmiştir. Burada yıllara yayılmış bir yıkma ve yeniden yapılandırma stratejisinin izini sürmek mümkündür. Türk milliyetçiliğinin ekonomik modeli olarak tarif edilen, kapitalizm ve sosyalizmin dışındaki yola dair tartışmalar yıllar içinde yerini İslam ekonomisine ilişkin görüşlerin savunulmasına bırakmakta ve Türk milliyetçiliğinin ekonomik görüşü bir anlamda İslamileştirilmektedir. İslami bir ekonomik modelin meşruiyeti Türk milliyetçiliğinin temel çıkış noktasıyla -kapitalizm ve sosyalizme karşı duruş- sağlanmaktadır. Bu örnekte milliyetçiliğin bir simgesel sermaye olarak, alana egemen olmak isteyen failer tarafından toplanması ve alanın öz değerlerinin faillerin öz değerleriyle takas edilmesi şeklinde alanın yeniden yapılandırmaya tabi tutulması açıkça gözlenmektedir.

Ocağın ümmetçilik ve İslam ülkelerinin birlikteliği konusundaki görüşleri ise çeşitli çekinceler barındırmaktadır. İttihad-ı İslam'ın bugün siyasal açıdan mümkün olmadığı ortaya koyularak, bunun yerine İslam dinine mensup milletlerin kültürel, ekonomik ve diplomatik işbirliği aranması tavsiye edilmektedir. Bu işbirliğinin sağlanması için de öncelikle içeride İslam ile yoğrulmuş bir millet şuurunun diri tutulması gereğinin altı çizilmiştir. Ancak İslam ile harmanlanmış bir millet şuru ancak günün koşullarına uygun bir ittihad-ı İslam (kültürel, ekonomik ve diplomatik entegrasyon) politikasının imkanlarını yaratacaktır (Aydınlar Kulübü, 1969:193). 1978 yılına geldiğinde Hikmet Tanyu da dünyadaki tüm İslam ülkelerinin hiçbirinin kendi milli kimliğini ve tarihini inkar etmediğini, siyasi ümmetçiliğin dünyada hiçbir zaman tam olarak teessüs edemediğini savunmuştur (Aydınlar Ocağı, 1980b:357). İttihad-ı İslam'a benzer biçimde Turancılık politikası da imkansız bulunmuş, bu politikanın Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda tarihe mal olduğu iddia edilmiştir (Aydınlar Ocağı, 1973:189). Ancak İslam ülkeleriyle kurulması tavsiye edilen ekonomik ve kültürel işbirliklerinin o yıllarda SSCB yönetimi altında bulunan Orta-Asya'daki Türk topluluklarıyla da kurulması noktasında herhangi bir vurguya rastlanmamıştır. Muhtemelen bu topluluklara yönelik işbirliklerinin tercih ve tavsiye edilmemesinde o tarihlerde Moskova'ya bağlı birer Sovyet olmaları ve SSCB ile bir diplomatik karşılaşmaya girmek istenmemesi etkili olmuştur. Ancak Aydınlar Ocağı'nın zihinsel arkaplanı açısından bir Sovyet tehdidi olan Türkiye'deki komünist faaliyete bir cevap olarak dahi olsa SSCB topraklarındaki Türklere yönelik bir

değınmenin bulunmaması dikkat çekicidir. Nitekim, dış Türkler mefumu, Türk milliyetçiliğinin farklı kanatlarının uzun süre gündemde tuttuğu önemli meselelerinden olagelmıştır. Bu geri adımın stratejik olduğu ve hali hazırda bağımsızlığını elde etmiş fakat son derece geri şartlarda bulunan İslam ülkelerine yönelişin Türkiye'nin ekonomik çıkarlarıyla ve elbette -Aydınlar Ocağı'nın muhayyilesi bakımından- kültürel kodlarıyla da uyumlu olarak resmedildiğı düşünülebilir. Burada esasen, Bourdieu'nün birden fazla kavramına dair sosyolojik yaklaşımın izi sürülebilir. Aydınlar Ocağı üyeleri içinden geçtikleri toplumsallaşma süreçlerinde maruz kaldıkları milliyetçi simgesel şiddetin etkileri altında İslam ülkelerinin siyasi birliğı siyasetinden vazgeçmişler, ancak mensup oldukları sınıf habitusunun bir gereğı olarak İslam ülkeleriyle işbirliğı siyasetini gündemlerinden çıkarmamışlardır. Bu andan itibaren çift yönlü bir yeniden yorumlama stratejisi ile hem alana hakim milliyetçiliğı, hem de kendi habituslerini kırılmaya uğratarak bu krizi aşmayı denemişlerdir. Öncelikle Türk milliyetçiliğinin temsilcileri milliyetçi aydınlar olarak Türk milliyetçiliğinin Batı ülkeleri yerine İslam ülkeleriyle ekonomik ve kültürel işbirliklerine gitmesini savunmak suretiyle, milliyetçilik bir yıkım ve yeniden yapılandırmaya tabi tutulmuştur. Öte yandan İslamcı denilebilecek bu siyasetin ümmetçi çağrışımalarını önlemek için simgesel şiddetin de etkisi altında söz konusu işbirliklerinin siyasi birlik arayışlarından tamamen uzak olduğunun altını çizmişlerdir. Böylelikle devlet alanında makbul bir İslami siyasetin üretimine katkıda bulunurken, devletten gördükleri milliyetçi simgesel şiddeti, bu alanda etkili ve meşru olmalarını sağlayıcı bir simgesel sermayeye çevirdikleri görülmektedir.

Türk-İslam Sentezi, bir kültür milliyetçiliğı denemesi olduğu kadar 1960'lı yılların kalkınma tartışmalarının odağını ekonomiden kültüre çekme denemelerini içermesi bakımından da önemlidir. Türk-İslam Sentezi'nde ekonomi, ayrı bir disiplin değil kültürün bir parçasıdır. Her ülkenin ekonomi politikası o ülkenin kültürü ile belirlenmektedir. Bu bakımdan ekonomik hayatın kültürü belirlediğine ilişkin solcu tezler terk edilmeli ve Türk milli kültürünün ihya edilmesine çalışılmalıdır. Ekonomi kültürün alt bir dalı olarak tarif edildiğı için sosyal devlet mefumu da kültürel bağlamda ele alınmış ve sosyal devletin din öğretimi görevinde aktif rol almasına indirgenmiştir (Aydınlar Ocağı, 1973:271). Nitekim 1982 yılında Aydınlar Ocağı üyeleri Salih Tuğ ve Süleyman Yalçın'ın hazırladıkları Anayasa teklifinde "sosyal devlet" ibaresinin devletin vasıfları arasında sayılmaması, bunun yerine devletin "milliyetçi" niteliğinin

vurgulanması tavsiye edilmiştir (Tuğ ve Yalçın, 1982:10). Sosyal devlete ilişkin bir başka vurguya Ahmet Kabaklı'nın yazılarında rastlanmaktadır. Kabaklı, Türk ekonomisinin faizden kurtarılması ve sosyal adaleti tesis edebilmek için zekatın uygulanmasını Türkiye'nin antisosyalist ve antikapitalist hedefleriyle uyumlu bir öneri olarak ortaya koymuştur (1978:105 ve 113).

Türk-İslam Sentezi projesiyle Aydınlar Ocağı'nın Türk kültürünü ihya etme hedefini ileri sürerek Türk devletini bir yeniden yapılandırmaya tabi tuttuğu söylenebilir. Bu yeniden yapılandırmanın meşruiyet zeminini sentez Türk kimliği ve Türk milliyetçiliğine ilişkin bir yapı sökülme süreci oluşturmaktadır. Aydınlar Kulübü'nün ve halefi Aydınlar Ocağı'nın bu kapsamda ele aldığı önemli konulardan biri de Türkiye'nin dünyadaki konumu, dış politika perspektifi ve dost-düşman tanımları olmuştur. Bu konuda Ocağın çeşitli yayınları ve etkinliklerinde yapılan yorumlar, giderek Türk-İslam Sentezini alternatif bir politika inşasının aracı haline getirmiştir. Kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir üçüncü yol arayışının izlerinin de görülebileceği bu tartışma, Türkiye'de o dönemde yükseldiği düşünülen komünizm tehdidinin de etkisiyle akim kalarak, güç dengeleri hesabıyla, Batı kutbunun desteklediği bir utangaç liberalizmin benimsenmesi şekline bürünmüştür.

Bu stratejilerin birbiri içine geçişi, Milliyetçiler III. Büyük İlmi Kurultayı'nda Turgut Özal'ın katıldığı bir tartışmada kendini göstermektedir. Turgut Özal'ın Türk ekonomisinin mevcut durumu ve krizden çıkış yolları üzerine sunduğu tebliğe katılımcılardan gelen bir itiraz şu şekildedir:

“Milliyetçiler İlmi Kurultayı'nda Türkiye'nin iktisadi meseleleri tartışılırken, kanaatimce üzerinde durulması gereken en önemli husus milli bir iktisadi sistem veya yapı meselesi olmalıdır. Oysa burada sunulan tebliğlerin ve tartışmaların bir kısmı mevcut kapitalist ekonominin daha iyi ve daha rasyonel nasıl işletilebileceğinin münakaşasını yapmakta, bunu yaparken de kapitalist değer sisteminden hareket edilmektedir.” (Aydınlar Ocağı, 1980:140)

Turgut Özal bu eleştiriye karşılık milli bir iktisadi sistemin İslami esaslara dayanabileceğini, halihazırda da İslami ekonomik anlayışın serbest piyasaya karşı olmadığını söylemekle yetinmiştir. Özal, İslamcı bir sosyo-ekonomik yapıya karşı olmadığını vurgularken, ekonomide liberalleşmeyi hem İslami yönü hem de bilimsel mecburiyetler bakımından savunmanın yerinde olacağını düşünmektedir:

“Ben şu prensibe, şu görüşe katılıyorum. Biz kendimize has bir ekonomik sisteme gitmek mecburiyetindeyiz. Ama bu, bugün yarın olacak bir mesele değil. Tabii bunu yapalım. Hiç bir zaman yapmayalım demiyorum. Biz Müslümanız, İslama inanmışız, hatt-ı hareketimizde, yaşama tarzımızda o prensipleri tatbik etmek mecburiyetindeyiz (...) İslam, iktisadi sahada bir serbest ekonomi getirir. Bu konularda çok geniş bilgim yok ama, bildiğim kadarıyla bu bir serbest pazar ekonomisidir. (...) Nasıl fizik kanunlarını biz kendimiz yapmışsak, iktisatta da böyle bizim koyduğumuz, ama sonrada bulduğumuzu sandığımız bazı kanunlar vardır. O takdirde, o kanunlar olduğu müddetçe ilim neredeyse, o ilmi almak mecburiyetindeyiz.” (Aydınlar Ocağı, 1980:210-211)

Özal’ın bu konuşmasındaki desteklemeler, manevralar ve vazgeçişler, her ne kadar Ocak üyesi olmasa da, bir bütün olarak Aydınlar Ocağı’nın siyasal dönüşümü resmeder niteliktedir. Özal, bir yandan da İslami ekonomiyi Türk milliyetçiliğinin temel ekonomik görüşü olarak ikame etmek isteyen Aydınlar Ocağı üyelerine serbest piyasa ekonomisinin söz konusu İslami model ile çatışmadığını hatırlatmaktadır. “Yaşam tarzında İslami prensipleri uygulamak mecburiyetinde olan insanlar” için serbest piyasa ekonomisinin zaruri olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye’nin diplomatik ve ekonomik geleceğine ilişkin teorik açılımlara kapı aralayan bir başka görüş Sabahaddin Zaim tarafından ileri sürülmüştür. Zaim, Türkiye’nin bir an evvel Orta-Doğu ve İslam dünyasına açılmasını, buralarla ekonomik işbirliklerinin güçlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Söz konusu açılım, Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile olan ilişkilerinde elini güçlendirecek ve ona yeni alternatifler kazandırabilecektir (Aydınlar Ocağı, 1980:300). Tarihsel ve kültürel bağları itibariyle günün en güçlü alternatifi Orta-Doğu ve İslam dünyasıdır. Türkiye ekonomisi buralara açılması için ülke içinde şartlar hazırdır. Yalnızca, bu ilişkileri geliştirecek İslam ahlakıyla donanmış, kendini bu davaya adanmış kadrolara ihtiyaç vardır. Bunun için İslam şuurunu aşılama konusunda ciddi çalışmalar yürütmek gerekmektedir (Aydınlar Ocağı, 1980:315). Ahmet Kabaklı da “Müslüman Türkiye” adlı kitabında, Türk milliyetçileri olarak İslam ümmetinden olmaları bakımından, din kardeşleriyle siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmeyi istemelerinin gayet doğal olduğunu belirtmiştir (Kabaklı, 1978:29).

İslami muhafazakarlık ile piyasa liberalizmi arasında gelgitlerin yaşandığı bir başka alan kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumunun belirlenmesine ilişkin tartışmalarda yaşanmıştır. Aydınlar Ocağı bir yandan kadınların eğitim hayatında öğretmenlik, çocuk eğitimi, ev ekonomisi gibi “kendilerine yakışır” alanlara teşvik edilmesini savunurken,

bir yandan da piyasa koşullarına uygun öğretim programlarının kurgulanması gerektiğini savunmuştur (1978a:24).

Türk-İslam Sentezi'nin getirdiği antikomünist birikim, Türkiye'de 1970'li yıllarda giderek yükselen anti-Amerikancı rüzgarı da geri çevirmeye matuf bir söylemin kurulmasını sağlamıştır. Ancak belirtilmelidir ki, Aydınlar Ocağı doğrudan doğruya Amerikan hayranı ve Amerika'nın tüm unsurlarını benimseyen bir hareket değildir. Aydınlar Ocağı için yerli kültür son derece önemlidir. Ancak Türk tarihini iyi bilen milliyetçiler olarak Aydınlar Ocağı üyeleri, Türk milletinin geleceğini makul bir Türk-Amerikan ittifakında görmektedirler. Amerikan aleyhtarlığı Türkiye'yi diplomaside yalnızlaşmaya ittiğinden onunla mücadele edilmelidir (Ergin, 1976:63). Öte yandan Amerika, özgürlükçü kimliği nedeniyle dünyanın pek çok yerinde milliyetçilikle ters düşmesinden dolayı eleştirilmiştir. Oysa ki dünyada Amerika kadar müreffeh olmayan ülkelerde milliyetçilik, komünizmin gelişmesinin önündeki en önemli engeldir. Bu nedenle Amerika'nın Türkiye'de antikomünist milliyetçi hareketi desteklemesi zaruridir (Aydınlar Ocağı, 1973:93). Aydınlar Ocağı'nın antikomünizm ekseninde Amerika ile ittifaka karşı olmadığı, 1970'li yıllara gelinceye kadar bu ittifakı güçleştiren yegane unsur olarak Türkiye'de gelişen sol hareketi sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin milli menfaatleri ise Rusya'ya karşı şüpheli ve daima uyanık, Batı devletleriyle ittifak halinde ve İslam ülkelerine öncü bir dost pozisyonunda olmak biçiminde somutlaştırılmıştır (Kabaklı, 1978:141):

Kısaca özetlenecek olursa, Türk-İslam Sentezi aracılığıyla öncelikle Türk milliyetçiliği ve İslamiyet arasında mesafe yarattığı düşünülen engeller kaldırılmış, daha sonra eğitimde, kültürde ve sosyal hayatta pek çok unsurda İslami kuralların egemen olacağı yeni bir terkip oluşturulmuştur. Türk milliyetçiliğinin tarihi, tanımı ve hedefleri İslami kültür öğeleriyle güncellendikten sonra devletin siyasi ve diplomatik hedefleri bu doğrultuda yeniden tanımlanmıştır. Bu kapsamda, her ne kadar ümmet konsepti ve ittihad-ı İslam'ın imkansız olduğu savunulsa da, öncelikle İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiş, ekonomide İslami esaslara halihazırda uygun olduğu varsayılan serbest piyasa liberalizminin tesis edilmesi savunulmuş, iki kutuplu dünyada Amerika ile rasyonel bir ittifakın bu resmi tamamlayıcı unsur olacağı ortaya konulmuştur. İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek için bu işi bir kutsal dava gibi görececek İslami kültür ve

eğitimle donatılmış kadroların yetiştirilmesi tavsiye edilmiştir. Ekonomide serbest piyasaya yönelik tercihlere gelebilecek itirazlar, İslami bir ekonomik düzenin arayışlarının sürdürülmesi önerileriyle ileriye ötelenmiş ve Türkiye'nin o dönemki sorunlarına hızlı ve etkin çözümler bulma arayışlarıyla serbest piyasa liberalizmini tercih etmeye bir anlamda mecbur kalınmıştır. Bu bağlamda Aydınlar Ocağı'nın Türk milliyetçiliğinde yarattığı dönüşüm vasıtasıyla bütün bir devlet politikasına ilişkin yeni bir konsept ortaya koyduğu söylenebilir. Türk milliyetçiliğinin İslamlaştırılması ve İslami siyasetin ekonomik işbirlikleri ile güçlendirilerek devletin odağının İslam dünyasına çevrilmesi ana hatları üzerine kurulan bu strateji; Bourdieu'nün alana etkin olmak isteyen faillerin alana özgü sermayeleri biriktirmesi ve alanı öz değerlerine geri çevirmek iddiasıyla faillerin ajandalarına uyumlaştırmaları yaklaşımlarıyla uyumludur. Bu konsept, ülke ve dünya koşullarının da kesişmesiyle 1980'li yıllardaki yeni siyasal atmosferde uygulamaya konmaya çalışılacaktır.

3.2.3. 12 Eylül Sonrasına İlişkin Bir Değini: Kalkınmada Kültür Siyaseti ve Türk-İslam Sentezi

Aydınlar Ocağı'nın 1970'lerdeki faaliyetinin, 1980 ve sonrasında siyasete ne ölçüde etki ettiği daima tartışılan bir konu olmuştur. 1982 Anayasası'nın Aydınlar Ocağı üyeleri tarafından yazıldığı, Türk-İslam Sentezi'nin devletin resmi ideolojisi olduğu gibi iddialar bu tartışmalarda hakim görüşleri temsil etmektedir. Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi'nin 12 Eylül sonrası devletin kültür politikalarına etkisi, 1984 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu'nun Raporunda gözlenmektedir²². Ayrıca Aydınlar Ocağı üyesi kimi isimlerin çeşitli yüksek devlet kademelerinde görevlere getirilmesi de ocağın politik görüşlerinin devlet katında geçerli hale gelmesine kanıt olarak sunulabilir. Bu başlık altında bu hipotezlerin tartışılmasından ziyade, Aydınlar Ocağı'nın kalkınma siyasetinin içine kültür mefhumunu dahil etmesinin bir başka Bourdieugil stratejiyle uyum içinde olduğuna değinilecektir. Söz konusu strateji, entelektüellerin ellerindeki kültürel sermayeyi geçerli kılabilmek için ekonomik alanı kültürelle doğru çekmesi ve bu kültürelleşmiş alanda kendi rollerinin önemini artırıcı yapılar ve işlevler atamalarıdır. Bu stratejinin çözümlenmesinin ardından Türkiye'nin 1980'li yıllar boyunca yaşadığı

²² Söz konusu Rapor için bkz. (DPT, 1984).

zihniyet dönüşümünün Aydınlar Ocağı'nın sağ siyaseti etkileme gücüne getirdiği sınırlılıklar tartışılacaktır.

12 Eylül Askeri Darbesi, Türk siyasetinde Aydınlar Ocağı'nın tezlerini büyük ölçüde haklı çıkaran bir siyasal ortamın yaratılmasına neden olmuştur. Kısa ömürlü koalisyon iktidarları, azınlık hükümetleri ve etik dışı siyasi pazarlıklara, yönetilemeyen ekonomi ve sokaklarda güvenliğin sağlanamaması gibi etkenlerin eklenmesiyle siyasette giderek ideolojiden ziyade uygulamayı ön plana çıkaran bir halk talebinin yükseldiği söylenebilir. Anavatan Partisi 1983 yılında, Aydınlar Ocağı'nın 1973'te Türkiye için öngördüğü “sağsız ve solsuz, sağduyu demokrasisi”nin uygulayıcısı olacak biçimde “dört eğilimi kendinde toplama” vaadiyle iktidara gelmiştir.

Bu iktidarın ikinci yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarında kapsamında kurulan “Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu” üyelerinin pek çoğunun 1970'li yıllarda Aydınlar Ocağı üyesi ya da Aydınlar Ocağı toplantılarında sunumlar yapmış kişiler olması dikkat çekicidir²³. Nitekim komisyonun aldığı kararların pek çoğu da Milliyetçiler İlmi Kurultay'larında alınan kararlarla benzerdir. Bu ihtisas komisyonu aracılığıyla ilk defa Aydınlar Ocağı'nın siyasi vizyonu devlet kurumlarında politika olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu kararlarını içeren rapor, 1960'lı yılların ekonomik kalkınma ideolojisinin kısa bir eleştirisini yapmakta, ekonomik kalkınmaya temel oluşturacak kültürel kalkınmanın temellerinin de tespit edilmesini savunmaktadır. Kalkınmanın başarılı olabilmesi için toplumun öz değerleriyle bağdaşması ve toplumda bir yabancılaşmaya sebep olmaması şart koşulmuştur (DPT, 1984:19). Bunu sağlamak için ihdas edilen Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu'nun görevinin sosyo-ekonomik kalkınmanın yanında kültürel kalkınmanın da gereken ağırlığı kazanması için kültür politikasının ana hatlarının tayin edilmesi olduğu belirtilmiştir (DPT, 1984:23). Her ne kadar bu raporun amacının topluma bir resmi ideoloji tanımı yapmak olmadığı, bunun demokratik tutumla bağdaşmayacağı savunulmuşsa da, raporda Türk kültürünün başat

²³ Komisyona katılan ve raporda katkısı bulunan Aydınlar Ocağı üyesi ve takipçileri arasında, Prof. Dr. Erol Güngör, Prof. Dr. Ayhan Songar, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, Prof. Dr. Necmettin Hacıemşoğlu, Prof. Dr. Mustafa E. Erkal gibi isimler sayılabilir.

değerleri olmak vasfıyla İslami hayat tarzının ve din eğitiminin yaygınlaştırılmasına ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Bourdieu'ye göre entelektüel, kültürel alanda toplumun diğer kesimlerinden daha fazla sermayeye sahip olduğundan, statükoya meşruiyet kazandırma ya da onu ortadan kaldırma gücüne sahiptirler (Swartz, 2011:308). Bu iktidar imkanı, siyasi ve ekonomik sermaye sahipleriyle entelektüeller arasında kültürel sermayenin alandaki belirleyiciliğine dair bir mücadeleye neden olur. Bu mücadele entelektüellerin ekonomik piyasaların yerine kültür piyasalarını geçirme ve söz konusu piyasaları kontrolleri altında tutma istek ve çabalarından kaynaklanmaktadır (Swartz, 2011:328-329). Bu nedenle doğal olarak entelektüel, ekonomiden önce kültürün önemli ve belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Entelektüel kültürel alanda egemen fail konumunda olduğundan tüm alanların alanı olan devleti de kültürel alana çekmeye çalışacaktır. Aydınlar Ocağı örneğinde Türk entelektüeli, devleti kültür sahasına çektiği ölçüde İslami referansların hem devlet politikasına hem de gündelik hayata daha fazla girmesine öncelik veren bir politik çerçeveyi önerme imkanına kavuşmuştur.

Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu raporu, Türkiye'nin hızlı bir kalkınma devresine girdiği 1960'lı yılları Türk tarihi ve kültürünün ihmal edildiği yıllar olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle bu yıllarda yetişen nesiller ciddi manevi buhranlara sürüklenmiştir (DPT, 1984:125). Demokratik bir plan, toplumun ihtiyaçlarına ve eğilimlerine uyumlu olmalı; plancılar bunun için Türk toplumunun yaşayışına uyan kriterleri tespit etmelidir (DPT, 1984:135). Komisyon, Türk toplumunun yaşam tercihlerinin İslam ile uyumlu olduğu görüşünde birleşmektedir. Kafesoğlu'nun tezlerini benimser bir şekilde Türklerin İslamiyet'e geçişinde, İslam'dan önceki inanışları ile İslam arasındaki büyük uyumun rol oynadığı, İslamiyet'e geçmekle Türklerin yok olma tehlikesini bertaraf ettikleri belirtilmiştir (DPT, 1984:141). Türkiye'nin liberal fakat plansız ve lidersiz bir demokratik toplum haline gelmesi toplumun bir kültür saldırısına maruz kalmasına neden olmuştur (DPT, 1984:10). Toplumun hızla değişim ve dönüşüm geçirdiği bir çağda devletin görevi kalkınma sürecinin toplumun öz kültürü ve tarihiyle bütünleştirerek yönetmek ve kültürel faaliyetlere ilişkin operasyonel altyapıyı geliştirmektir.

Komasyon bu görev kapsamında Türk kültür ve tarihinin sanat, edebiyat, tarih, müzecilik, basın-yayın gibi alanlarda öncelendiği bir kültür politikası çerçevesi önermektedir. Türk kültürünün ihyas hususunda ne çıkarılan hususlar ise İslam inancnn toplumsal düzeni muhafaza edici, bireylerin i huzurunu tesis edici, toplumda bir düzen ve otoriteyi sağlayıcı ve bir anlamda ahenk bozan çatlak sesleri giderici iŖlevlerini ön plana çıkarmak Ŗeklinde kendini göstermektedir. Bu kapsamda eğitim, sağlık, alıŖma hayat, hukuk baŖta olmak üzere gündelik hayatın her alanında; İslam dinine daha fazla ağrlık veren ve onu daha görünür kılan bir devlet politikasının önerildiği görülmektedir. Örneğin raporda, hastanelerde, TRT Yönetim Kurulu'nda din konularında uzmanlaŖmŖ Ŗekin bir kimsenin yer alması ve yayınların içeriğine karar vermede etkili olması, televizyonda dini yayınların artırılması, hastanelerde ve hapishanelerde din görevlileri istihdam edilerek mahkumların ve hastaların moralinin yüksek tutulması nerilmiŖtir. İŖi-İŖveren iliŖkilerinde alıŖma barnn sağlanmasında din adam istihdamnn iŖlevsel olabileceği belirtilmiŖ, iŖ hayatında haram ve haksız kazançlardan kaçınılması hususunda istihdam edilecek din görevlilerinin faydalı olacağı belirtilmiŖtir (DPT, 1984:151 ve 157). Benzer neriler Aydınlar Ocağı'nn 1978 yılında gerekleŖtirdiđi Milliyetçiler III. İlimi Kurultayı'nn Din Eğitimi konusundaki müzakerelerinde de dile getirilmiŖtir. Türkiye'de Din Eğitimi baŖlıklı sunumunda Prof. Dr. Salih Tuğ, TRT'de dini telkin veren film ve piyeslere daha çok yer verilmesini nermiŖ, sunumun soru cevap ve katkılar kısmında Hakk MaviŖ, hapishane ve hastanelerde kadrolu din adamlarnn bulunması gerektiğini belirtmiŖtir (Aydınlar Ocağı, 1980b:249 ve 252). Aynı tartŖmalara kat veren Cahid Baltacı, zel firmalarda ve fabrikalardaki sivil savunma uzmanları gibi din iŖleri uzmanlarının da zorunlu olarak bulundurulmasını önererek, bunun İslam milletleriyle kurulacak iletiŖimde yararlar getireceğini vurgulamŖtır (Aydınlar Ocağı, 1980b:257). Bu benzerliklerle birlikte Devlet Planlama TeŖkilat'nda Aydınlar Ocağı'nn etkisine iŖaret etmek için eklenebilecek bir baŖka etken de baŖlangıta Türkiye'nin sınai kalkınma sorununa çözümler üretmek ve yeniden üretim krizine giren kapitalizmi toparlamak vasflarn taŖıyan DPT'nin kültürel hayat, İslam'ın toplumdaki yeri gibi konuların tartŖıldıđı bir kurum haline getirilmesidir. DPT'de ortaya konan grŖlerin Aydınlar Ocağı'nn grŖleri olmasının ötesinde, DPT bir kültür kurumu haline getirilmiŖ ve kültürel kalkınmanın ekonomik kalkınma ile yer deđiŖtirdiđi yeni bir durum ortaya ıkmŖtır. Bu yeni durumda ekonomik kurum ve önceliklerin yerini giderek kültürel

olanların almakta ekonomi ise neoliberal bir mantıkla kendi akışına bırakılmaktadır. Devlet bütün ağırlığını kültür ürünlerinin üretim ve dağıtımına vereceğinden Aydınlar Ocağı üyeleri bu yeni devlet biçiminde daha da güçlü failler haline geleceklerdir. Zira farklı mesleklerden gelmekle birlikte ocağın tüm üyeleri Türk kültürünün ihyası ve Türk milliyetçiliğinin -kendi algıladıkları biçimiyle Türk-İslam Sentezi'nin- siyasette egemen olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun da herşeyden önce kültür alanının devletin başlıca gündemi haline gelmesiyle mümkün olacağı inancındadırlar.

Aydınlar Ocağı'nın politika değişim ve kültür projesi, devlet katını önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 12 Eylül'ün ardından solun ve sola yatkın fikirlerin devlet kurumlarından uzaklaştırıldığı ortam, milliyetçi muhafazakar bir politika çerçevesinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Ne var ki, Aydınlar Ocağı'nın toplumsal hayatın ve kültürün sınırlarını çizmeye ilişkin bu yaklaşımı, toplumda sınırlı bir etki yaratabilmiştir. Bu durumda 1980'li yıllarda Türkiye'nin geçirdiği dönüşümün 1960'lar ve 1970'lerden kat kat hızlı olmasının yanı sıra, bu yıllara damgasını vuran Özal iktidarları altında gelişen antientelektüalizmin Aydınlar Ocağı'nın etki sahasını daraltmasının da etkili olduğu vurgulanmalıdır.

Aydın ve Taşkın, Türk-İslam Sentezi projesinin toplumun entelektüeller tarafından ahlaken denetimi vizyonunun, 12 Eylül cuntası tarafından benimsenmesine rağmen, Turgut Özal ile birlikte gelen piyasacı popüler kültür karşısında yenik düştüğünü belirtmektedir (2014:364). Özal'ın siyasi vizyonu Türk modernleşme sürecinin kalıplaşmış ve birer usul halini almış ritüellerini altüst eden bir iş bitiriciliği siyasetin gündemine getirmiştir. Özal'ın şahsında somutlaştırılan bu tabuları yıkma ve pragmatist hareket etme becerisi, yerleşik düşünce geleneklerini zaman zaman gereksizleştiren bir antientelektüalizmi de çağrıştırmaktadır (Bora, 2005: 590 ve 599). Öte yandan Özal'ın (sağdan ve soldan) eleştirel düşünce pratiklerini tümünden siyaset mekanizmasının dışına iten bu vizyonundan Türk-İslam Sentezi düşüncesi azade kalamamıştır. Yeni sağın pragmatizmi üzerine kurulu "Özalizm" ile toplumu belli tarihsel ve kültürel özlere göre ilkeler düzeyinde idare etmeyi hedefleyen Türk-İslam Sentezi çatışır hale gelmiştir. Özkazanç, bu çatışmanın siyasal İslam'ın yükselişine sebep olan yeni bir reaksiyonerliği ürettiği kanısındadır (2010:113). Bu bağlamda Türkiye'de doksanlı yıllarda yükselen siyasal İslam'ın Türk-İslam Sentezi'nin doğrudan alan açtığı bir ideoloji olmaktan çok,

bir anlamda sentezin negatif dışsallığı olduğu söylenebilir. Bu hususu destekleyici bir diğer olay, Aydınlar Ocağı'nda 1988 yılında yaşanan yönetim değişikliğidir. Yapılan kongrede ocağın yönetiminde MHP tandanslı bir ekibin egemen olduğu yeni bir formasyon ortaya çıkmış; İslamcı ve muhafazakar kesimden aydınların ocaktaki etkisi azalmıştır (Zaim, 2007:330). Eriş de 1988 genel kurulunun, Aydınlar Ocağı'nı bir partinin hakimiyeti altına sokan ilk toplantı olarak nitelemekte ve bu yönelişi eleştirmektedir (2009:189). Aydınlar Ocağı'nın Özal dönemindeki siyasi çelişkiler nedeniyle azalan etkisi, söz konusu genel kurulun ardından Türk-İslam Sentezi'nin siyasetteki belirleyiciliğinin büyük ölçüde ortadan kalkmasıyla son bulmuştur.

Yine de Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı'nın YÖN-Devrim Hareketi gibi kapsamlı bir tasfiyeye uğradığını söylemek mümkün değildir. Türkçüler ve İslamcılar arasındaki ayrışmalara rağmen Aydınlar Ocağı'nda 1970'li ve 1980'li yıllara bir anlamda damga vuran ekip, 1990'ların ve 2000'lerin siyasetinde de dağınık bir şekilde olmakla birlikte etkisini sürdürmüştür. Türk-İslam Sentezi düşüncesinin ise siyasal alanı sağa ve İslami değerlere çekme noktasında başarılı olduğu ve Türk habitus'ünde İslam'ın konumunu belli ölçülerde restore ettiği söylenebilir. Osmanlı'nın son döneminde Türkleştirme siyasetinin muhatabı olan kitlelerin neredeyse tamamının Müslümanlardan oluşması Türklük ile Müslümanlık arasında son yüzyılda kuvvetlenen demografik bir irtibatın kurulmasını sağlamıştır. Gayrimüslimlerin tehcir ve mübadele gibi nüfus pratikleriyle yerinden edilmesi sonrasında Anadolu sınırları içinde böyle bir anlatının inşa edilmesi doğal ve kolay olmuştur. Öte yandan Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi ile bu anlatı giderek tarih ötesi bir hale gelmiş ve tarihin her devrinde Türklük ile İslam bir ve berabermiş gibi bir öykü ortaya çıkmıştır. Bu öykü içinde İslam Türk halkının devletine bağlı ve ona her koşulda tabi olan özneler olarak kurulmasını sağlamaktadır. Devlet ve toplum arasındaki ilişkide devleti önceleyen bir söylem, bu restorasyon sayesinde kurulabilmektedir. Söz konusu restorasyon Bourdieu'cü açıdan devletin kendini zihinlerde tarih öncesi bir konsept olarak kurumlandırmasına dair de bir restorasyondur. Bu denemeyi mümkün kılan söylemsel zemin ise milliyetçiliğin bir simgesel seramyeye olarak kullanılması ve hakim sınıflandırma biçimlerinin dönüşüme uğratarak İslami bir sınıflandırma sisteminin egemen kılınmasıdır. Bu açılardan düşünüldüğünde bir toplum mühendisliği denemesi olarak değerlendirilebilecek Türk-İslam Sentezi projesinin şanssızlığı Özal'ın dünyaya doğru açtığı kapılardan giren popüler kültüre karşı ciddi bir

yenilgi almış olmasıdır. Ancak sentezin devlet kadrolarında uzun süre kabul gördüğü belirtilmelidir.

3.2.4. Aydınlar Ocağı Üyelerinin Sınıf Habitus'ü ve Türk Milliyetçiliği'ne Yönelik Stratejik Yaklaşımının Değerlendirilmesi

Aydınlar Ocağı'nın kurucular kurulunda toplam 56 kişi bulunmaktadır. Ancak ocağın gerek etkinliklerinin organize edilmesi, gerek kurumsal yapısının ayakta tutulması, gerekse de fikir ve eser üretimi noktasında etkili olan isimlerin sayısı sınırlıdır. Bu başlıca isimlerinin kişisel özelliklerinin ortaya çıkışında etkili olan faktörlerin açığa çıkarılması da bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Bu başlık altında özellikle görüşlerine yer verilen Aydınlar Ocağı münevverlerinden İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Sabahaddin Zaim, Ahmet Kabaklı, Süleyman Yalçın, Salih Tuğ ve Metin Eriş'in kısa yaşam öyküleri incelenmiştir. Bu inceleme ile Aydınlar Ocağı münevverlerinin içine doğdukları değerler dünyası ve yetişme tarzlarının bir toplamı olan habitus ile ailelerinden ayrıldıktan sonra eğitim kurumlarında maruz kaldıklarını kabul ettiğimiz milliyetçi simgesel şiddetin daha kolay ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu simgesel şiddetin etkisi altında geçen gençlik yıllarının ardından dünya görüşlerinde milliyetçiliğin simgesel sermayeye dönüşüm biçimleri de anlaşılır olacaktır.

Aydınlar Ocağı'nın simgeleşen düşüncesi olan Türk-İslam Sentezi'nin müellifi İbrahim Kafesoğlu Burdur'un Tefenni kasabasında 1914 yılında dünyaya gelmiştir. Kafesoğlu'nun babasının Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'da şehit düşmesinin ardından İzmir Muallim Mektebi'nde eğitim alarak Afyon'da öğretmenliğe başlamıştır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde yüksek öğrenim gören Kafesoğlu burada özellikle Ortaçağ Tarihi derslerini aldığı Fuat Köprülü ve Türk Dili derslerini aldığı Abdulkadir İnan'ın etkisinde kalarak, üstün başarı gösterdiği bölümde asistanlığa başlamıştır (Donuk, 2014:16).

Siyaset kurumu ve Aydınlar Ocağı arasındaki ilişkilerin sınır hatlarını çizen Muharrem Ergin, bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan Ahıska'nın Gögye kasabasında 1923 yılında dünyaya gelmiştir. Ergin'in ailesi, münevverin doğumundan kısa bir süre sonra Muş Bulanık'a göç etmiş, Ergin ilkokul ve ortaokulu burada tarımla uğraşan ailesine yardım ederek tamamlamıştır. Lise eğitimi için Balıkesir'e giderek ailesinden ayrılan

Muharrem Ergin, liseden sonra da Muş'a dönmez ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne yerleşir (Eriş, 2009:134-135).

Aydınlar Ocağı'nın kurucuları arasında sınıfsal konumu itibariyle şanslı sayılabilecek ender isimlerden biri olan Sabahaddin Zaim, 1926 yılında bugün Kosova'ya bağlı olan İştîp kentinde dünyaya gelmiştir. Zaim'in ailesinin hem anne hem de baba tarafıyla Osmanlı'nın ilmiye sınıfına mensup köklü ailelerinden olduğu bilinmektedir. Zira kendisi biyografisinde anne tarafını Kafkaslardan, baba tarafını da Konya yöresinden Balkanlar'ı fetheden sipahi olarak gelip zeamet sahibi olan aileler olarak tarif etmiştir (Zaim, 2008:43). Soyadlarının da "zeamet sahibi" anlamına gelen "Zaim" kelimesinden geldiği bu kişisel tarih anlatısından anlaşılmaktadır. Aile uzun devirler ticaretle meşgul olmuş Nakşibendi tarikatına intisap etmiş, mütedeyyin bir yapı arz etmektedir. İştîp'ten İstanbul'a 1938 yılında göç eden aile burada da İstanbul'un muhafazakar semtleri olarak bilinen Fatih-Çarşamba mevkiinde ikamet etmiş ve mevcut yapılarını muhafaza etmişlerdir (Zaim, 2008: 74).

Ahmet Kabaklı 1924 yılında Elazığ Harput'ta dünyaya gelmiştir. Kabaklı'nın çok küçük yaşta babasını kaybetmesi üzerine aile ciddi ekonomik sıkıntılar çekmiştir. İlk gençlik yıllarında milliyetçi muhafazakar camia ile tanışmasında Elazığ lisesinde Cemil Meriç'ten aldığı Fransızca dersleri etkili olmuştur. Sonrasında üniversitede Mehmet Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sağın önde gelen isimlerinin bir anlamda rahle-i tedrisinden geçmiştir (İbrahimhakkıoğlu, 2011:15).

Aydınlar Ocağı'nın Sabahaddin Zaim gibi üst sınıflara mensup olduğu kabul edilebilecek bir diğer önde gelen üyesi Metin Eriş'tir. Eriş, 1936 yılında Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Ailesi ekonomik açıdan pek zorluk çekmeyen bir aile olsa da Eriş'in gençlik yıllarında küçük işlerde çalışarak kendisini yetiştirmiştir. Bir yandan da ailenin dini ahlaki değerlerine öncelik veren mütedeyyin bir yapı arz ettiğini belirtmek gerekir. Nitekim Öke, Eriş'in yetiştiği ortamı Ahi-Evran felsefesinin ışığı altında aydınlanan kadim bir Türk edep alemi olarak tanımlarken, bu ortamı pekiştiren öğelerden biri olarak Eriş ailesinin her Cuma akşamı gerçekleştirdiği dini sohbetlerin etkisinden bahsetmektedir (2011:148). Yine Öke, Bu mütedeyyin aile yapısının yanında Galatasaray Lisesi'nin ortaokul kısmı ve Avusturya Saint George Lisesi'nde okumasının Eriş'in milliyetçiliğine "öteki"ni kabullenebilme yetisini kazandırdığı görüşündedir (2011:150).

Düşünce dünyasında ailesinin yanında ilk sosyal çevresinin etkileri görülebilecek bir diğer Aydınlar Ocağı münevveri olan Süleyman Yalçın 1926 yılında Çanakkale Anafartalar'da dünyaya gelmiştir. Çanakkale'deki eğitim imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle Yalçın ailesinden ayrılarak İstanbul'a göç etmiş, burada Kabataş Lisesi'nde ortaöğreniminin tamamlamıştır. Kabataş Lisesi'nde ve yakınındaki Boğaziçi Lisesi'nde ders aldığı isimler olan Nihal Atsız, Nihat Sami Banarlı gibi isimlerden ders alması düşünce dünyasında Türkçü fikirlerin gelişmesinde etkili olmuştur (Eriş, 2011:255). Bu Türkçü etkinin yanı sıra, lise ve üniversite yıllarını Sultanahmet'in kendine özgü mütedeyyin entelektüel havası içinde geçirmesi Türkçü fikirlerin yanı sıra İslami dünya görüşünün de Yalçın'da tebarüz etmesine katkıda bulunmuştur. Bu yıllarda Süleyman Yalçın'ın temasta olduğu isimler arasında Atsız ve Banarlı'nın yanı sıra, Nejdet Sançar, Muhammed Hamidullah, Alpaslan Türkeş, Osman Turan, Arif Nihat Asya gibi milliyetçi muhafazakar figürler sayılabilir (Eriş, 2011:257).

Aydınlar Ocağı'nın hukukçu münevverlerinden olan Salih Tuğ, 1930 yılında İstanbul Fatih'te doğmuştur. Tuğ'un hayat hikayesini kaleme alan Özpınar, ailesinin sosyoekonomik konumunu tarif etmeye yardımcı olacak bir detay olarak 1930'lu yılların imkansızlıkları içerisinde ailesinin Tuğ'u anaokuluna göndermesini örnek olarak vermektedir. Şunu belirtmek gerekir ki sosyoekonomik açıdan refah seviyesi yukarılarda olarak değerlendirilebilecek Tuğ'un dünya görüşünü şekillendiren ilk sosyalleşme çevresi; Fatih, Aksaray, Eminönü gibi dönemin ve kısmen bugünün muhafazakar sayılabilecek semtleri olmuştur (Özpınar, 2011:229).

Yukarıda önemli dönüm noktalarına dikkat çekilerek kısaca özetlenmeye çalışılan biyografik bilgilerdeki ortak hususun, Aydınlar Ocağı aydınlarının birçoğunun Türkiye'nin taşrası olarak tarif edilebilecek gelişmemiş köy ve kasabalarında, çoğunlukla ciddi maddi sıkıntılar yaşayan ailelerde dünyaya gelmiş olmalarıdır. Bu gibi sosyoekonomik sorunlar yaşamayan Sabahaddin Zaim, Metin Eriş gibi isimlerin ise görece kendi içine kapalı, muhafazakar bir çevrede yetiştikleri görülmektedir. Tüm aydınların toplumsallaşma koşullarında ortak bir özellik ailelerinin mütedeyyin olması ve ilk toplumsallaşma ortamları olan okullarında milliyetçi öğretmenlerin etkisinde kalmış olmalarıdır. Bourdieu, okulların bilgi ve yetenek aktarımından daha temel bir işlevinin kendi kurumlarına eleman alımında seçim ve kriter belirlemek yoluyla mevcut yapıyı

yeniden üretme kapasitesi olduğunu belirtir (Kaya, 2014:412). Söz konusu isimlerden Ahmet Kabaklı dışındakilerin üniversitede akademik kariyer yaptıkları düşünüldüğünde, etkisi altında kaldıkları milliyetçi muhafazakar entelijansiyadan edindikleri milliyetçiliği kendi sınıfsal konumları ve dünya görüşleriyle birleştirerek Aydınlar Ocağı'nda bir simgesel sermayeye dönüştürdükleri düşünülebilir. Bu durumda Türk-İslam Sentezi'nin Türk milliyetçiliği içerisinde çevrenin, taşranın değerlerinin temsil etme iddiası taşıyan bir milliyetçilik türevi olarak CHP ve sola karşı kendisini konumlandırması da doğal olacaktır. Zira mütedeyyin bir kültürel havza içinde, coğrafi açıdan sermayelerin birikim noktaları olan başkentlere uzak yörelerde doğup büyüyen ve çoğunlukla alt sınıflara mensup ailelerin çocukları olan Aydınlar Ocağı münevverleri için devlet alanını dönüştürebilmek ancak kendi değerlerini devlet alanına özgü simgesel sermaye olan milliyetçiliğe daha fazla eklemleyerek dönüştürmekle mümkündür. Zira sınıfsal konumlarını yükseltebilmek ancak devlet alanını dönüştürebilme imkanlarını zorlamakla mümkün olacaktır.

Aydınlar Ocağı'nın Türk milliyetçiliği etrafında geliştirdiği stratejiler Bourdieu'cü bir perspektifle genel olarak değerlendirilecek olursa, Ocağın YÖN-Devrim hareketinden daha derinlikli bir iktidar stratejisine sahip olduğunu söylemek gerekir. Bu iktidar stratejisini yönlendiren başlıca amil ise Türk milliyetçiliğini yeniden kurmaya yönelik devlet alanında uyguladıkları yıkma ve yeniden yapılandır stratejisi olmuştur. YÖN-Devrim Hareketi hem YÖN Dergisi'ndeki parlamenter reform arayışları hem de Devrim Gazetesi'ndeki radikal devrim denemeleri bağlamında devletin tüm alanlarına nüfuz edememiş, genellikle tek yönlü hareket etmiştir. Aydınlar Ocağı'nın ise ekonomi ve diplomasiden başlayarak Türk milliyetçiliğini İslamileştirme stratejisinde zaman zaman parlamenter demokrasiye yönelik (Milliyetçi Cephe hükümetleri örneğinde görüldüğü gibi) ittifak arayışları, zaman zaman da ordunun alanı yeniden organize etmeye matuf müdahalelerini (12 Mart ve Sıkıyönetimlerin desteklenmesi gibi) olumlayıcı tavrı ile kapsamlı bir iktidar stratejisi izlediği anlaşılmaktadır. Bir yandan Türk milliyetçiliğinin esas ve yegane temsilcisi konumuna kendilerini koyarken (alana egemen failer olmak üzere sermaye biriktirirken) diğer yandan da İslam'a bu milliyetçilik içerisinde daha fazla yer açmaktadırlar (yıkma ve yeniden yapılandırma stratejileri). YÖN-Devrim'in askeri darbe girişimi alanı toptan ortadan kaldırmaya dönük küskün bir girişim iken, Aydınlar Ocağı'nın askeri müdahaleleri destekleyici tavrı bizzat alanı -Ocağın çıkarları

doğrultusunda- yeniden üreten bir mantığın izlerini taşır. 1960'lı yıllarda YÖN'cülerin kısmen egemen oldukları DPT'nin 1980'lere gelindiğinde kültürel kalkınmacılık bağlamında Aydınlar Ocağı'nın etkisi altına girmesi, Türk-İslam Sentezi'nin bir eğitim ve kültür politikası olarak uygulamaya girmesi bunun yanı sıra devlet alanına yönelik topyekun politika değişim projesi olarak denenmesi Aydınlar Ocağı'nın kapsamlı bir devleti yeniden organize etme stratejisinin bulunduğu somut kanıtlardır. Ancak bu olgular, Aydınlar Ocağı'nın alanın gereklerini yerine tam olarak getirdiği ya da Aydınlar Ocağı'nın İslami muhafazakar siyasetinin toplumsal meşruiyetinin daha geniş olduğu için başarılı olduğu anlamına gelmez. Aydınlar Ocağı'nın başarısı devletin toplumsal alanda tam hakimiyet içinde olduğu bir döneme ilişkin iktidar stratejisini izlemesine dayanmaktadır. Nitekim ocağın siyaseten etkisini yitirdiği 1990'lı yıllarda İslamcılık, liberalizm ve neoliberalizmin güç kazandığı, toplumun devletten daha da ayrıştığı görülmektedir. Aydınlar Ocağı'nın 1970'lerde Kürt sorununa ilişkin kapsamlı bir çözüm önerisi getirecek biçimde Türk milliyetçiliğini kırılmaya uğratamadığı, bu hususta din ortaklığına dayalı bir söylemle yetindiği ve detaylı bir açılım getiremediği görülmektedir. Kürt sorununun yanı sıra 12 Eylül sonrası hazırlanan yeni anayasa taslağında da birey ve devlet karşılaşmalarında devleti öne alan yaklaşım, 1990'lı ve 2000'li yılların toplumsal ve siyasal akımlarıyla büyük ölçüde çelişmiştir. Kültür endüstrisini devletleştirmeyi öneren Aydınlar Ocağı'nın milli kültür ihya projesi ise, neoliberalizmin kitleselleştirdiği popüler kültür piyasası karşısında çağın gerisinde kalmış ve başarılı olamamıştır. Aydınlar Ocağı'nın 1970'li yıllarda yarattığı siyasal atmosferin etkisi altında yetiştiği düşünülebilecek kimi bürokratların 1990'lı yıllarda yükselen Kürt sorunu ve İslamcı siyaset karşısında şiddet ve ötekileştirmeye dayalı devletçi bir rejimi uygulamaya koyması devlet ve toplum arasındaki çatışma ve mesafeyi daha da büyütüştür. Bu açıdan İslamcı siyaset bu devletçi reaksiyona yönelik bir tepkinin sonucu olarak kitlesel destek bulmuş ve Türk-İslam Sentezi'nin bir anlamda beklenmedik çıktısı olarak iktidara gelebilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma Türk milliyetçiliğinin stratejik kullanımlarını YÖN-Devrim Hareketi ve Aydınlar Ocağı'nın milliyetçilik söylemlerini Bourdieu'cü bir perspektifle karşılaştırmak suretiyle incelemiştir.

Çalışmanın amaçlarından biri, milliyetçiliğin sadece onu temsil ettiğini iddia eden siyasi hareketlerin başarılarına bakılarak değil, siyasetin genel işleyişinde ve farklı grupların iktidar stratejilerinde aranarak anlaşılabilirliği. Çalışma kapsamında ele alınan sağda ve solda birbirinden farklı görüşler ortaya koyan aydın grupları için milliyetçilik, kendi devirlerinde yozlaştırılmış, yolundan saptırılmış ve ancak restore edilip özgün haline getirildiği takdirde ülkeyi içinde bulunduğu sorunlardan kurtaracak gerçek ruh olarak takdim edilmektedir. Bu durum milliyetçiliğin hem birbirlerinden hem de ideolojik olarak milliyetçilikten çok uzak görüşleri temsil etmesi beklenen hareketler için ortak bir zemin, ortak bir zihniyet olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de milliyetçiliğin Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi açısından düşünüldüğünde üç ayrı kavram ile karşılanabileceği düşünülmektedir. Birincisi, Türkiye gibi imparatorluk bakiyesi olan ülkelerde, özellikle ciddi toprak kayıpları ve savaşların getirdiği yıkıcı etkilere maruz kalan halk kitleleri içinde yerleşmiş, çeşitli söylemsel ve eylemsel uzamlarda yaygınlaşmış bir habitus olarak milliyetçiliği anlamak mümkündür. Bir habitus olarak milliyetçilik, halkın kendini devletle eşleştirmesine ve devletin bekası söylemi altında mütemadi bir teyakkuz halinde olmasına yardımcı olur. Ayrıca nesilleri, devletin uygulayacağı simgesel şiddet formlarına da hazır hale getirir. Öte yandan bir habitus olarak milliyetçilik, simgesel şiddeti belli kırılmalara uğratabilecek sınıfsal ve grupsal aidiyetleri de temsil eder. İlgili bölümlerde de vurgulandığı üzere modernleşme projesinin toplumsal dayanağının hazırlanmasında bir organik toplum (ulus, millet) tasavvuruna ve bu tasavvura yön verecek bir tarihsel başlangıç noktasına ihtiyaç duyulur. Bu tasavvurlar toplumda farklı değerler manzumesi etrafında öbekleşen farklı sınıflar tarafından dolaşıma sokulur. Sonuçta her birinin amacı organik toplumu ve bu toplumun bir biçimde devletle rabitasını kurmak olmuştur. Devlete bağlı ulus tasavvurları son tahlilde siyasal projelerinde de devleti ele geçirmeyi esas alırlar. Zira devlet alanı yozlaşmıştır ve ancak onların savunduğu ulus tasavvuru -yani milliyetçilik- egemen hale geldiğinde bu

yozaşma son bulabilecektir. Toplumsal alandaki farklı ve rekabet halindeki siyasal perspektifler bir arıza olarak tanımlanır ve demokratik siyaset yerine devleti ele geçirme esas hedef olarak ortaya konur. Bu durum Birinci ve İkinci Bölüm boyunca devletin tarih öncesi bir kurum olarak zihinlere kazınması olarak ifade edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin ondokuzuncu yüzyılda başlayan modernleşme sürecinin devletin toprak bütünlüğünün tehlikeye düştüğü bir dönemle kesişmesi, modernleşme sürecine ilişkin önceliklerin de değişmesine neden olmuştur. Modernleşmenin başlıca gündemi farklı unsurlardan oluşan bir imparatorlukta bu unsurları birleştirmeye dönüşmüştür. Devlet, içinden geçtiği büyük tehlikelerin etkisiyle, hem imparatorluk merkezindeki aydın ve bürokratların, hem de taşradaki yeni yurttaşların kendilerini kaderine ortak saydıkları bir yapı olarak Bourdieu'cü anlamda zihinlerde kurumlanmıştır. İmparatorluk merkezinde unsurların birliği siyasetleri ile taşradaki ayrılıkçı hareketler arasında gerçekleşen milletleşme mücadeleleri, imparatorluk azınlıklarının pek çoğunun kendi ulus devletlerini kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu milletleşme mücadeleleri çok ciddi demografik, teritoryal değişikliklere neden olmuş, bu değişiklikler de imparatorluk merkezindeki simgesel ve simgesel olmayan sermayelerin dağılımını değiştirmiştir. Ondokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde Osmanlı devletinin simgesel sermayesi Osmanlı olmaktan çıkmış, önce Müslüman ve Türk olmaya, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türk olmaya dayalı hale gelmiştir. Osmanlı son döneminde, devlet katında gerçekleşen milletleşme mücadelesinin Türk milliyetçiliğinin zaferiyle sonuçlanması ve yeni cumhuriyetin bu esas üzere kurulması söz konusu sermaye dönüşüm süreçlerinin somut tarihsel sonucudur.

Öte yandan cumhuriyeti kuran milletleşme mücadelesi, devletin bu mücadele sırasında temerküz eden farklı iktidar mücadelelerinin zirve noktası olarak kurulmasını da sağlamıştır. Osmanlı İslamcılığı, Müslüman milliyetçiliği ve Türk milliyetçiliği uğraklarının her birinde sonraki nesillere miras kalan deneyimler, birbirinden farklı sınıf habituslerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu farklı sınıf habitusleri, farklı iktidar stratejilerinin devlet alanına yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Milli Mücadele'ye katılan bir askerin ya da Atatürk tarafından övgüye mazhar olmuş bir memurun ailesinden büyüyen nesillerde daha cumhuriyetçi refleksler güç kazanırken, zeamet sahibi bir ailede

büyüyüp dini cemaatlerde ilk toplumsallaşma aşamalarını geçiren faillerde daha muhafazakar refleksler ve iktidar stratejileri belirginleşir. Söz konusu iktidar stratejileri vasıtasıyla faillerin devleti ele geçirme ya da devlet alanında etkin olma amacını taşımaları nedeniyle, devletin hegemonik söylemiyle belli bir uyum içine girmeleri ve bunda bir takım kırılmalar yaratarak kendi habituslerini gerçekleştirmeyi denemeleri mümkündür. Zira iktidar stratejilerinde amaç sadece devleti ele geçirmek değil, ona kendi sınıfsal çıkarları itibarıyla yeni bir yön tayin etmektir. Burada alan kuramında yer alan, alana özgü sermayelerin toplanmasına ilişkin iki farklı süreç göze çarpar. Devletin hegemonik söylemiyle uyumlaşma süreci, söz konusu sermayelerin niceliksel dağılımını, bu söylemin kırılmaya uğratılarak yeniden yapılandırılması ise sermayenin niteliğini failin çıkarları doğrultusunda bozulmaya uğratması anlamını taşır.

Bourdieu'cü anlamda Türk devleti, milliyetçi bir söylem aracılığıyla kendini tarih ötesi, zihinlerde daima var olan ve kurguladığı tarihsel biçimiyle korunması gereken bir kurum olarak kurumlandırmıştır. Türk devletinin bu iktidarı aynı zamanda simgesel bir iktidardır. Cumhuriyet yurttaşlarının kolektif katılımı ile kurulan bu simgesel iktidarı mümkün kılan simgesel şiddet Türk milliyetçiliğidir. Öte yandan Türk milliyetçiliğini bir simgesel şiddet formu olarak düşünmek, bizi Bourdieu'nün teorisi bağlamında da yeni açılımlara götürecektir. Devletin kendini zihinlerde kurumlandırma süreci, milliyetçiliğin simgesel şiddet olarak zihinlere kazınması ile mümkündür. Ancak milliyetçilik söz konusu olduğunda böylesi bir içselleştirme, failleri Bourdieu'nün kabul ettiğinin aksine silikleştirmez, daha da etkin ve muteber failler oldukları hissiyatıyla besler. Milliyetçilik ve vatanseverlik gündeme geldiğinde bir simgesel şiddet formundan bahsettiğimiz ölçüde, bir simgesel sermaye formundan da bahsetmiş oluruz. Bu simgesel sermayenin en geçerli olduğu alan ise devlet alanı olacaktır. Zira devlet alanında etkin olmak için devletin değerlerini en iyi benimsemiş failler arasında bir öne çıkma mücadelesi gündeme gelir. Milliyetçiliğin stratejik kullanımları, söz konusu iktidar mücadelesinde faillerin nesiller boyu geliştirdikleri habitusleri ile maruz kaldıkları simgesel şiddetin etkisi altında ürettikleri simgesel sermayeleri dolaşıma sokma denemeleri olarak anlaşılmalıdır. Toplumsallaşma süreçlerinin içinde gömülü halde gelişen bu iktidar mücadelesi, rekabet halindeki faillerin simgesel şiddeti nereden kavrayarak onu bir simgesel sermayeye dönüştürdüklerine göre yeni bir biçim kazanır. Mücadelenin kazananını sadece simgesel sermayenin çokluğu belirlemez, şüphesiz mücadele halindeki iktidar stratejilerinin belli

bir toplumsal ve siyasal meşruiyeti de sağlaması gerekmektedir. Ancak mücadelenin başlangıcını simgesel şiddet olarak milliyetçilik tayin eder. Mücadele devletsel bir simgesel şiddet olarak milliyetçiliğin kırılmaya uğratıldığı ilk tarihsel anda başlar, sürecin devamını ise faillerin alandaki strateji ve eylemleri tayin eder. İktidar stratejileri sınıfsal ya da grup çıkarlarının ne ölçüde ulusallaştırılabildiği ile ilişkili bir hal alır.

Türk milliyetçiliği, cumhuriyetin kurulmasından daha önce kurumsallaştığına göre bir simgesel şiddet formu olarak sadece yeni kurulan devletin tekelinde değildir. Zira milliyetçiliği kuran ve yeniden üreten söylemsel ve eylemsel uzam devletin kuruluşunun öncesine uzanmaktadır ve genç devletin tekelinde değildir. Şu halde devlet, milliyetçiliği tek başına üretme kapasitesine sahip değildir ve rakip milliyetçiliklerin -farklı simgesel şiddet formlarının- ortaya çıkmasına engel olamaz. Failler, maruz kaldıkları farklı simgesel şiddet formları ve habitusleri bağlamında devlete özgü simgesel şiddeti simgesel sermayelere dönüştürebilirler.

Ancak bir defa Türk milliyetçiliği söz konusu mücadeleyi kazandıktan ve devlet katına egemen olduktan sonra toplumsal mücadele ve yeniden üretim süreci sona ermemiştir. Cumhuriyetin ilanı, modern eğitim kurumlarının Türk milliyetçiliği esasına göre ihdası ve Cumhuriyet öncesi yüzyılın travmatik deneyimlerinin etkisi altında yetişen nesiller, kendi siyasal gündemlerini bu milliyetçiliğin içinde ayrışarak ön plana çıkarır hale gelmişlerdir. Bu ayrışma sürecinde devletin kendisini yurttaşların zihninde kurumlandırma ilkeleri kapsamında siyaset devlet alanını ele geçirmeye yönelik mücadele pratiklerinin bir bütünü haline gelmiştir. Farklı siyasi görüşleri takip eden gruplar için, bu siyasetleri demokratik bir zeminde toplumsal güç ilişkilerini gözeterek savunmak, siyasetlerine toplumsal dayanak aramak yerine, devleti ele geçirerek söz konusu siyaseti hiyerarşik olarak topluma uygulamak başlıca hedef olmuştur. Bu durum devlet-toplum ilişkilerinde toplumu ikinci plana atarak, “bir yolunu bulup” devleti, devlet aygıtlarının ve kadrolarının bir kısmını ya da hükümet etme yetkisini ele almanın daha önemli bir mesele haline almasına neden olmuştur. Bu bakımdan Türkiye’de farklı grupların siyasi görüşlerinin değerlendirilirken bu siyasi görüşlerin üretiminde iktidar mücadelesindeki işlevselliği boyutunun hesaba katılması gerekmektedir. Söz konusu iktidar mücadelesi içinde devlet alanının dışına itilmemek ve kitleler üzerinde meşruiyet devşirebilmek için devletin kurucu değeri ve toplumun cumhuriyetin öncesinden

devraldığı mitolojik bir miras olarak milliyetçilik geçerli bir simgesel sermaye haline gelmiştir. Sağda ve solda konumlanan aydınlar için milliyetçilik; özünden saptırılmış ve ancak kendilerinin eliyle orijinal haline döndürülebilecek bir tasavvur olarak tarif edilmiştir. Bu durum milliyetçiliği devlet alanına özgü bir simgesel sermaye, söz konusu aydınları devlet alanına egemen olmaya çalışan failler haline getirmekte ve siyasal mücadele milliyetçilik sermayesinin söylemse sınırlarını belirleyecek kadar bu sermayeyi biriktirmeye dayalı bir mücadeleye dönüşmektedir.

Öte yandan Türkiye’de siyasal mücadelelerin devlet alanına yönelmesi ve onunla sınırlı kalması, tüm failler açısından devleti ele geçirmeyi başlıca öncelik haline getirmiş, faillerin zihnindeki siyasi tasavvurların ancak devleti tamamen ele geçirmek ve devlet aygıtları ile bu tasavvuru topluma empoze etme yoluyla gerçekleşebileceği bir gerçeklik algısının yaratılmasına hizmet etmiştir. Bu bakımdan Türkiye’de toplumsal iktidar mefhumunun tartışılmasına yer verilmemiş, toplumsal hayatın dinamikleri değil bir takım muhayyel siyasi toplum mühendisliği projelerinin topluma uygulanması için yapılan mücadelelerin tarihi Türk siyasi hayatının son yüz yılını oluşturmuştur. Bu mücadeleler çoğu zaman yalnızca devlet içinde belli kurum ve konumları (Devlet Planlama Teşkilatı, Kültür Bakanlığı, TRT vb.) elde etmek şeklinde cereyan etmiştir. Söz konusu mücadelelerin dili devletçe meşru kabul edilen; “bu milleti sevmek”, “bu milletin iyiliğini istemek” nevinden sıradan ve yaygın bir milliyetçilik ile kurulduğundan, bu toplumsal projelerin ve mücadelelerin toplumda zaten karşılığı bulunduğu varsayılmıştır. Zira toplum yıllar boyu karşı tarafın egemenleri tarafından sömürülmüş, kandırılmıştır. Ancak mücadele halindeki faillerin gerçek milliyetçiliği devlet alanına egemen olduğu takdirde bu sömürü ilişkisi kırılacak ve toplumun istediği gerçek iktidar tesis edileceği düşünülmüştür.

Ancak şu husus belirtilmelidir ki, failler bu düşünce biçimini bilinçli biçimde oluşturmuş, kötücül aktörler değildir. Onlar için doğal olan, olması gereken durum budur. Devlet kendini bir kurum olarak zihinlerde kurumlandırırken, faillerde “doğa durumu” kendini bu biçimde somutlaştırmaktadır. Failler, zaman zaman devlet-toplum ilişkisinin bu mekaniğinin farkına da varabilirler. Ancak önemli olan bu ilişkinin farkında olup olmamalarından çok bu mekaniği aşmaya dönük, bu ilişki mekaniğine gömülü biçimde geliştirdikleri stratejilerdir. Bu çalışma kapsamında incelenen iki aydın grubunun temel

bir benzerliği, söz konusu mekaniği aşmaya dönük çok sınırlı girişimlerinin bulunması ve çoğunlukla verili durumu doğal kabul etmiş olmalarıdır. İktidar stratejilerinin sınırlarını belirleyen husus devlete yükledikleri anlama dayalı olan bu ilişki biçimi olmuştur.

Çalışma kapsamında görüşlerini incelediğimiz YÖN-Devrim Hareketi soldan, Aydınlar Ocağı ise sağdan gelerek milliyetçiliği restore etmeyi, bu restorasyon sürecinde kendi siyasi gündemlerini milliyetçilikle harmanlayarak ona bir kitlesel meşruiyet devşirmeyi denemektedirler. YÖN-Devrim Hareketine mensup aydınlar, sosyalist iktidar stratejilerini, içinde buldukları siyasal ortamda gayrimeşru halde bulunan sosyalizmi milliyetçilik ve Kemalizm'le birleştirmek üzerine kurmuşlardır. İçinden geldikleri sınıf habitüsü ve milliyetçi eğitim sistemi ve maruz kaldıkları merkezi ve çevresel simgesel şiddet formları bu stratejiyi üretmelerinde etkili olmuştur. Sosyalizmi gerçek milliyetçilik olarak tarif etmeleri ise simgesel şiddeti simgesel sermayeye dönüştürme denemeleridir. Bu bağlamda devlet alanının dönemsel gerekleriyle uyumlu biçimde milliyetçi, orduya yakın ve kalkınmada yöntem belirleyici bir sosyalizmi inşa etmişlerdir. Söz konusu ideolojik inşa, toplumsal güç ilişkileri içerisinde etkili bir sol partinin kurulması, CHP'nin sosyalist kimliğinin kuvvetlendirilmesi ve Atatürkçü güç birliği çatısı altında tüm ilerici kesimlerin bir araya getirilmesi denemeleriyle iktidar stratejilerine dönüşmüştür. Bu iktidar stratejilerine alanda etkin olmak isteyen bir fail olarak YÖN-Devrim'in sosyalizm ve milliyetçiliği birleştirme çabaları eşlik etmiştir. Zira söz konusu stratejiler sosyalizmin hayata geçirilmesinden önce gerçek milliyetçiliğin sahtesinden ayrılmasını sağlamak yönünden meşru hale getirilmeye çalışılmıştır. YÖN-Devrim Hareketi, YÖN Dergisi'nin yayın hayatı boyunca devlet alanının gereklerine uygun hareket etmiş ve bu alanda egemen olabilmek için bir simgesel sermaye dönüşümü gerçekleştirmiştir. Devrim Gazetesi ise devlet alanının ortadan kaldırmayı hedeflemesi bakımından alandaki simgesel sermayelerin artık toplanmaya değer olmadığı algısının sol aydınlarda yerleştini göstermektedir. Alana özgü sermayeler şayet alandaki failer tarafından toplanmaya değer olarak görülmezse, bu failer oyun ruhunu kaybettiklerinden ya alandan çekilirler ya da alanı toptan ortadan kaldırmayı denerler. Nitekim Devrim'ciler de 9 Mart cuntası etrafında örgütlenerek böyle bir ortadan kaldırma girişimini denemişler ve aldıkları yenilgi sonrası entelektüel ve siyasal açıdan alandan çıkarılmışlardır.

Aydınlar Ocağı kurucuları, ocağın toplantılarında gündemi yönlendiren konuşmaları yapan üyeleri ve yöneticileri çoğunlukla taşra kentlerinde zor şartlar altında hayatlarını sürdüren muhafazakar ailelerde dünyaya gelmiş kimselerdir. Görece üst sınıflara mensup olanların ise yaşam tarzlarında dindarlığın belirleyici bir pratik olduğu göze çarpar. Ailelerinden miras aldıkları muhafazakar, dindar sınıf habitusunun yanı sıra eğitim gördükleri okullarda en çok milliyetçi muhafazakar hocalarından etkilenmişlerdir. Bu bağlamda devletin topluma egemen kıldığı simgesel şiddetin yanı sıra bu milliyetçi muhafazakar hocaları düzeyinde uğradıkları ikincil düzeydeki bir başka simgesel şiddetten de bahsetmek mümkündür. Bu yetişme tarzı Aydınlar Ocağı üyelerinin siyasal tercihlerinde de muhafazakar milliyetçi bir tandansın egemen olmasına neden olmuştur. Aydınlar Ocağı da milliyetçiliğin ve Türk kimliğinin Müslümanlık'tan ayrı düşünülmeeyeceğini tarihsel olarak ortaya koymayı denemiştir. Bu yolla, egemen milliyetçi söylemi kırılmaya uğratarak İslamileştirme yoluyla devlet alanına egemen olmayı amaçlamışlardır.

Aydınlar Ocağı'nın milliyetçiliğe ilişkin entelektüel bir merakla başlayan araştırma süreci, Ocağın etkin olduğu 1970'li yılların siyasal atmosferinden bağımsız düşünülemez. Devletin 12 Mart askeri müdahalesi sonrası anarşi faaliyetlerine karşı milli birliği öne çıkardığı, Atatürkçülüğün giderek daha muhafazakar yorumlarının tedavüle girdiği ve devlet-toplum ilişkilerinde devleti önceleyen bir söylemin ana hatlarının çizilmeye başladığı bir olağanüstü hal ortamında Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi de devlet alanına özgü bu gereklilikleri karşılayacak şekilde formüle edilmiştir. Ordunun siyasete müdahalesi, devlet alanında etkili olmak isteyen diğer failleri safdışı ederek, söz konusu faillerin milliyetçiliği biriktirme ve yeniden yorumlama deneyimlerini gayrimeşru hale getirecektir. Aydınlar Ocağı ortaya çıkan bu siyasal boşlukta gerçek milliyetçiliği tarif edecek ve uygulayacak biçimde devlet alanına nüfuz etme şansını bulacaktır. Türk milliyetçiliğinin devletin korunması refleksi altında, Aydınlar Ocağı üyelerinin sınıf habituslarıyla irtibatlı olarak yeniden yorumlanması yoluyla İslamleştirilmesi bir politika değişim projesi olarak Türk-İslam Sentezi'ni yaratmıştır. Türk-İslam Sentezi Türk milliyetçiliğinde İslam'ın konumunu restore etmek suretiyle, devlet politikalarında eğitimden ekonomiye, kültürden diplomasiye pek çok alanda İslami kural ve tercihlerin ön plana alındığı bir dönüşümü mümkün kılmıştır.

Aydınlar Ocağı'nın söz konusu sermaye birikim ve dönüşüm stratejisi YÖN-Devrim'den daha başarılı olmuştur. Zira Aydınlar Ocağı askeri müdahaleleri örgütleyen değil, bu müdahalelerin yarattığı siyasal ortamı kendi gündemi ile birleştiren bir aktör olmuştur. Esasen bu tavır, alanı ortadan kaldıracı girişimlerle arasına mesafe koyarken alanı kendi amaçları doğrultusunda yeniden üretecek koşullara yönelik bir arayışın göstergesidir. Yani Aydınlar Ocağı 12 Mart ve 12 Eylül'ü olumlarken dahi alanın gereklerine uygun bir milliyetçiliği üretmeyi başarabilmiştir. Ancak bu başarı 12 Eylül'e kadar Türk devletinin toplumsal ve kültürel alana egemenliğinin bir sonucudur ve dönemseldir. Aydınlar Ocağı eğitim ve kültür kurumlarına egemen olma imkanını yakaladığı 1980'li yılların sonunda Türkiye'de etkili olmaya başlayan küreselleşme ve neoliberalizm Türk-İslam Sentezi'nin uygulanabileceği kapalı toplumu ortadan kaldırmıştır. Aydınlar Ocağı'nın otarşik kültür siyaseti olarak Türk-İslam Sentezi, çeşitli devlet kurumlarında etkili olmuş, eğitim alanında kendisine yer bulmuştur. Ancak bilhassa Turgut Özal'dan sonra Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm, artık devlet kurumlarının eskisi kadar etkili olamayacağı yeni bir evre ortaya koyduğundan Türk-İslam Sentezi beklediği başarıyı bulamamıştır. Artık devlet içindeki farklı fraksiyonların simgesel şiddet tekeline dair mücadelelere kültür endüstrisinin piyasalaşması ile yeni ve daha güçlü rakipler dahil olmuştur. Nitekim Aydınlar Ocağı da 1990'ların başında etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Şüphesiz Türk-İslam Sentezi ile yetişmiş ve Aydınlar Ocağı'na yakın kimi kadrolar devlet ricalinde kendilerine yer bulmuş olabilir. Ancak bu gelişmenin kendisi dahi, Türk-İslam Sentezi'ni ve onun devlet merkezli görüşlerini devlet ve toplum arasındaki yeni çatışmaların müsebbibi haline getirmiştir.

Hem Aydınlar Ocağı hem de YÖN-Devrim Hareketi, milliyetçiliği kendi ideolojik gündemleriyle birleştirerek alternatif bir siyasal hat inşa etmeyi denemişlerdir. Milliyetçiliğe ilişkin bu stratejik yaklaşım, bir yandan milliyetçiliğin siyasal alandaki simgesel meşruiyetini gösterdiği gibi diğer yandan da milliyetçiliğin rekabet halindeki ideolojilerden herhangi biri olmanın ötesinde siyasal alanı kuran ve siyasal mücadelede tarafların iddialarını tahkim eden bir zihniyet olma yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Aydınlar, kendi ideolojik konumlarını açıklarken milliyetçiliğin kavramlarını kullanmakta, kendi siyasetlerini milliyetçiliğin kurtarıcısı olarak ortaya koymaktadırlar. Vurgulandığı üzere bu stratejik kullanımlar, kimi zaman bilinçli ancak çoğunlukla toplumsallaşma süreçlerinin içine gömülü olarak gelişen söylem ve eylem pratikleri

bütünü olarak tebarüz eder. Milliyetçilik yirminci yüzyılda Türkiye’de siyaseti kuran, siyasal mücadelenin kavramlarını ve sınırlarını tayin eden bir zihniyet olarak kurumsallaşmıştır. Bu durum yirmi birinci yüzyıl başında neoliberalizm ve postmodernizmle ciddi bir meydan okumayla karşılaşmışsa da milliyetçilik önümüzdeki yıllarda da siyasetin merkezindeki konumunu sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

AÇIKEL, Fethi (1996), “ ‘Kutsal Mazlumluğun’ Psikopatolojisi” **Toplum ve Bilim**, Sayı 70 Güz, s. 153-199.

“Adalet Partisi, TİP gibi Türkesli CKMP’den de Korkuyor!” (1965b), **YÖN**, Sayı:123, 6 Ağustos 1965, s:4-5.

“Ağaların Bilinmeyen Tarafları” (1962f), **YÖN**, Sayı:10, 21 Şubat 1962 s:11-12.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (2013), “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak. Belge Yayınları, İstanbul, s.287-359.

AHMAD, Feroz ve Ahmad, Bedia (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**. Bilgi Yayınevi, İstanbul.

AHMAD, Feroz (2000), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, Derleyenler: Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher. İletişim Yayınları, İstanbul ss.13-33.

AHMAD, Feroz (2017), **Jön Türkler ve Osmanlı’da Milletler**. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

AKDENİZ, Eylem ve GÖKER Emrah (2011), “The Historical ‘Stickiness’ of Nationalism Inside Turkey’s Political Field”, **Turkish Studies**, 12:3, 309-340, DOI: 10.1080/14683849.2011.604218

AKSAKAL, Hasan (2015), **Türk Politik Kültüründe Romantizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKSOY, Muammer (1970a), “Süleyman Demirel’li AP, İkili Anlaşmalara El Süremez”, **Devrim**, 13 Ocak 1970, s:8.

ALTHUSSER, Louis (1994), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çeviren: Yusuf Alp, Mahmut Özışık. İletişim Yayınları, İstanbul.

- ANDERSON, Benedict (2009), **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çeviren: İskender Savaşır. Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- AREN, Sadun (1963a), “Bakış: Dernek ve Sosyalizm Meselesi”, **YÖN**, Sayı:60, 6 Şubat 1963.
- ARMSTRONG, J. Alexander (1982), **Nations Before Nationalism**, University of North California Press, USA.
- ATALAY, Onur (2018), **Türk’e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN, Gökhan (2008), **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar YÖN-Devrim Hareketi**, Yordam Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN, Gökhan (2009), **Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, Yordam Yayınları, İstanbul..
- ATILGAN, Gökhan (2015), “Sanayi Kapitalizminin Şafağında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasi Hayat**, Yayına Hazırlayan: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu. Yordam Yayınları, İstanbul, s.515-656.
- ATILGAN, Gökhan (2016), “Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı” **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, İstanbul, s. 425-473
- AVCIOĞLU, Doğan (1961a), “Bakış: Kemer Sıkalım”, **YÖN**, 20 Aralık 1961, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962a), “Bakış: Uyanış Saati”, **YÖN**, Sayı:17, 11 Nisan 1962, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962b), “Türkiye İşçi Partisi’ne Dair”, **YÖN**, Sayı:50, 28 Kasım 1962, s:16.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962c), “Bakış: İnönü’den Beklediğimiz”, **YÖN**, Sayı:9, 14 Şubat 1962, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962d), “Bakış: Sosyalist Cezayir”, **YÖN**, Sayı:15, 28 Mart 1962, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962e), “Bakış: Yapıcı Milliyetçilik”, **YÖN**, Sayı:4, 10 Ocak 1962, s:3.

- AVCIOĞLU, Doğan (1962f), “Bakış: Rejim Buhranı”, **YÖN**, Sayı:10, 21 Şubat 1962, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1962g), “Bakış: Faşizme Dikkat”, **YÖN**, Sayı:41, 26 Eylül 1962, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1963a), “Sosyalizme Giden Yollar Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, **YÖN**, Sayı 69, 10 Nisan 1963, s:8-9.
- AVCIOĞLU, Doğan (1965a), “Muhalefet, Asıl Şimdi Başlıyor...”, **YÖN**, Sayı:99, 19 Şubat 1965, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1966a), “Bakış: TİP’e Dair”, **YÖN**, Sayı 168, 17 Haziran 1966, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1966b), “Bakış: Durum Muhakemesi”, **YÖN**, Sayı 172, 15 Temmuz 1966, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1966c), “Bakış: Marksizm”, **YÖN**, Sayı 155, 18 Mart 1966, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1966d), “Bakış: Kürt Meselesi”, **YÖN**, Sayı, 194, 16 Aralık 1966, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1966e), “Bakış: Parlamentoculuk”, **YÖN**, Sayı:156, 8 Nisan 1966, s:3.
- AVCIOĞLU, Doğan (1969a), “Takke Düştü”, **Devrim**, Sayı:1, 21 Ekim 1969, s:5.
- AVCIOĞLU, Doğan (1970a), “CHP Kurultayı”, **Devrim**, Sayı:37, 30 Haziran 1970, s:1.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1963a), “Türk Sosyalizminin İlkeleri”, **YÖN**, Sayı:56, 9 Ocak 1963, s:8.
- AVCIOĞLU, Doğan (1970a), “Sol Tutuculuk”, **Devrim**, Sayı:16, 3 Şubat 1970, s:1 ve 7.
- AYDENİZ, Nihat, SİLİNİR, Murat ve Gökhan KARHAN (2012), “Küreselleşme Olgusuna Temel Yaklaşımlar” **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt:1 Sayı:1 (Ocak-Haziran 2012) s. 1013-1023.
- AYDIN, Suavi (2000), **Modernleşme ve Milliyetçilik**. Gündoğan Yayınları, İstanbul.

- AYDIN, Suavi (2015), “Popüler Kültür ve Milliyetçilik: Sokağın Hissi”, **Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet** içinde. Derleyenler: Aylin Özman ve Simten Coşar. İletişim Yayınları, İstanbul ss.19-77.
- AYDIN, Suavi ve TAŞKIN, Yüksel (2014), **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYDINLAR KULÜBÜ (1969), **Milliyetçi Türkiye’ye Doğru 1969 Milliyetçiler İlmî Semineri Kararları**, Garanti Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1973), **Aydınlar Ocağı’nın Görüşü Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri**, Garanti Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1975), **Liderler Konuşuyor, Turhan Feyzioğlu - Güçlü Hükümet İhtiyacı**, Güryay Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1978a), **Milliyetçiler III. Büyük İlmî Kurultayı Kararları**, Özal Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1980a), **Milliyetçiler III. Büyük İlmî Kurultayı (1978) Tebliğler / Açıklamalar / Müzakereler İktisat ve Çalışma Hayatı**, Özal Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1980b), **Milliyetçiler III. Büyük İlmî Kurultayı (1978) Tebliğler / Açıklamalar / Müzakereler Milli Eğitim ve Dini Hayat**, Özal Matbaası, İstanbul.
- AYDINLAR OCAĞI (1980c), **Milliyetçiler III. Büyük İlmî Kurultayı (1978) Tebliğler / Açıklamalar / Müzakereler Kültür ve Sanat**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- AYDINOĞLU, Ertuğrul (1992), **Eleştirel Bir Tarih Denemesi Türk Solu 1960-1971**, Belge Yayınları, İstanbul.
- AYTEKİN, E. Attila (2015), “Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında” **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasi Hayat**, Yayına Hazırlayan: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu. Yordam Yayınları, İstanbul, s.39-89.
- “Azınlık Okulları” (1962e), **YÖN**, Sayı:34, 8 Ağustos 1962, s:6.

- BAKTIAYA, Adil (2017), **Osmanlı Suriye'sinde Arapçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BALCI, Ali (2011), **Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi**, Kadim Yayınları, İstanbul.
- BALİ, Rifat N. (2010). **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERİŞ, Hamit Emrah (2016), **Siyasetin Yüzleri Antik Yunan'da Postmodern Döneme Kavramlar ve Süreçler**, Tezkire Yayınları, İstanbul.
- “Bir de Ermeniler Çıktı” (1963a), **YÖN**, Sayı:73, 9 Mayıs 1963, s:16.
- BORA, Tanıl (2005). “Turgut Özal”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:7 Liberalizm**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 589-601.
- BORA, Tanıl ve ÜNÜVAR, Kerem (2015), “Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı”, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Derleyen: Mete Kaan Kaynar. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.159-203.
- BOURDİEU, Pierre (2013). **Seçilmiş Metinler**, çeviren Levent Ünsaldı. Heretik Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre (2015a), **Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine**, Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver. Hil Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre (2015b), **Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Heretik Yayınları**, Çeviren: Derya Fırat, Günce Berkkurt, Heretik Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre (2016a), **Sosyoloji Meseleleri**, Çeviren: Levent Ünsaldı. Heretik Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre (2016b), **Devlet Üzerine Collège de France Dersleri (1989-1992)**, Çeviren: Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre ve PASSERON Jean-Claude (2015), **Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri**, Çeviren: Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya. Heretik Yayınları, İstanbul.

- BOURDİEU, Pierre ve WACQUANT, Loic (2014), **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çeviren, Nazlı Ökten. İletişim Yayınları, İstanbul.
- “CHP Yön Arıyor” (1962a), YÖN, Sayı:16, 4 Nisan 1962, s:6.
- COHEN, Julia Philips (2017), **Osmanlılaşmak Modern Çağda Sefarad Yahudileri ve İmparatorluk Yurttaşlığı**. Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, Ercan (2014), **Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950). İletişim Yayınları**, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tefvik (2013), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**. İmge Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, Aziz (2010), “Sınıf ile Devlet Arasında Bir Tereddüdün Öyküsü: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi (1962)” **Tarih, Sınıflar ve Kent**. Derleyen: Ali Ekber Doğan, Besime Şen. Dipnot Yayınları, Ankara, ss.103-167.
- ÇETİNKAYA, Y. Doğan (2014), **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNKAYA, Y. Doğan (2015), **Osmanlı’yı Müslümanlaştırmak Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar, Boykotlar ve Milli İktisat (1909-1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2009), “İslami Vatanseverlikten İslami Siyasete” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.265-272.
- ÇİÇEK, Atıl Cem (2016), **Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967) - Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır**, Tezkire Yayınları, İstanbul.
- DERİNGİL, Selim (2007), **Simgeden Millete II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DODGE, Toby (2018), “‘Bourdieu goes to Baghdad’: Explaining hybrid political identities in Iraq”, **Journal of Historical Sociology**. Vol.31, s.25–38. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/johs.12189> Erişim Tarihi: 25.01.2020.

- DONUK, Abdurrahim (2014), **Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- DPT (1984), **V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No:1920/300, Ankara.
- DURGUN, Sezgi (2011), **Memalik-i Şahane'de Vatan'a**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DÜNDAR, Fuat (2002), **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EFE, Aydın (2016), "1909 Adana Ermeni Olaylarının Halep Vilayetine Etkisi: Kırıkhan Örneği" **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:42, ss. 605-616.
- ERGİN, Muharrem (1976), **Milliyetçiler Korkmayınız Birleşiniz**. Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- ERİŞ, Metin (2009), **Gönlümde Taht Kuranlar**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- ERİŞ, Metin (2011), "Süleyman Yalçın" **40 Vakıf İnsan**, Derleyen: Salih Tuğ, Türkiye Milli Kültür Vakfı, İstanbul, ss.254-267.
- ERKAL, Mustafa E. (1990), "XXI. Yüzyıla Doğru Milli Kültürlerin Geleceği ve Bazı Çelişkiler", **İslamiyet ve Millet Gerçeği**, Derleyen: Aydınlar Ocağı. Özal Matbaası, İstanbul, ss.51-63
- ERSOY, Bahri (1961a), "Çalışanların Partisi". **YÖN**, Sayı:2, 27 Aralık 1961, s.18.
- ERYILMAZ, Bilal (2006), **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları.
- FİNDLEY, Carter (2015), **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Çeviren: Güneş Ayas. Timaş Yayınları, İstanbul.
- FORTNA, Benjamin C. (2011), "II. Abdülhamid'in Saltanatı", **Cambridge Türkiye Tarihi Cilt:4**, Editör: Reşat Kasaba, Kitap Yayınevi, İstanbul, ss. 71-95.
- GELLNER, Ernest (1993), **Nations and Nationalism**, Blackwell Publishers, London U.K.
- GOLDTHORPE, John H. (2007), " 'Cultural Capital': Some Critical Observations". *Sociologica*, **Italian Journal of Sociology Online**. Vol:2. <https://www.rivisteweb.it/doi/10.2383/24755> Erişim Tarihi: 22.10.2018.

- GORSKİ, Philip S. (2015), “Millet-leşme Mücadeleleri: Bourdieu’cü Milliyetçilik Kuramı”, **Bourdieu ve Tarihsel Analiz**, Derleyen: Philip S. Gorski, Çeviren: Özlem Akkaya, Heretik Yayınları, İstanbul, ss.313-347.
- GÖKER, Emrah (2006), “Sınıf Mücadelesi Neyi Açıklar?: Türkiye’de Kalkınma Sürecinde Devlet-Kapitalist Çekişmesi, 1958-1967” **İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan**, Bağlam Yayınları, İstanbul, ss.107-141.
- GÖKER, Emrah (2014), “Ekonomik İndirgemecilik mi Dediniz?”, **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi** içinde. Der.Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.277-302.
- GREENFELD, Liah (2016), **Milliyetçilik Moderniteye Giden Beş Yol İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri**, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- GÜLALP, Haldun (1993), **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul.
- GÜLALP, Haldun (2007), “Milliyete Karşı Vatandaşlık”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma** içinde. Haz. Haldun Gülalp. Metis Yayınları, İstanbul, ss.11-34.
- GÜLENER, Serdar (2017), **Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu**, Onikilevha Yayınları, İstanbul.
- GÜREL, Şura (2016), **Aydın Radikalizmi. Türk Solunun Söylem Arayışı ve Sosyalist Kültür Derneği**, Tezkire Yayınları, İstanbul.
- GÜRPINAR, Bulut (2013), “Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 39 (Güz 2013), ss. 73-104.
- GÜRPINAR, Doğan (2013)., **Türkiye’de Aydınımın Kısa Tarihi**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- HEYWOOD, Andrew (1997), “Demokrasi”. **Liberal Düşünce**, Cilt:2, Sayı:8, Güz 1997, ss.108-121.
- HOBBSAWM, Eric J. (2010), **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- HOCAOĞLU, Sırrı (1961a), “CHP Devrimcilikten nasıl uzaklaştı? Bekçilik ödevi alan bir parti, hiçbir ileri hamleyi başaramaz”. **YÖN**, Sayı:2, 27 Aralık 1961, s.14.
- HULTEN, Charles M. (1958), “The Impact of Senator Joseph McCarthy On the Press of the United States”, **International Communication Gazette**, 4(1), 11–20. doi:10.1177/001654925800400102.
- “Hükümetin Dikkatine” (1962a), **YÖN**, Sayı:16, 4 Nisan 1962, s:4.
- “İrkçılar ve Ağalar” (1962d), **YÖN**, Sayı:21, 9 Mayıs 1962, s:4-5.
- “İlerici Askeri Rejimler ve Marksist Teori” (1966a), **YÖN**, Sayı:172, 15 Temmuz 1966, s:8-9.
- İBRAHİMHAKKIOĞLU, Belkıs (2011), “Ahmet Kabaklı” **40 Vakıf İnsan**, Derleyen: Salih Tuğ, Türkiye Milli Kültür Vakfı, İstanbul, ss.14-19.
- İLKNUR, Miyase (2012), **İlhan Abi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2006a), “Tanzimat Nedir?”, **Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)**, Derleyen: Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.13-36.
- İNALCIK, Halil (2006b), “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, **Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)**, Derleyen: Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.109-133.
- İNALCIK, Halil (2016), **Devlet-i Aliyye Cilt: IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ, Abdi (1962a), “Sosyalizm, Komünizmin Panzehri mi?”, **YÖN**, Sayı:5, 17 Ocak 1962, s:7.
- JAFFRELOT, Christophe (2010), “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, Yayına Hazırlayan: Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot, Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.23-83.

- JOURDAIN, Anne ve NAULIN, Sidonie (2016), **Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**, Çeviren: Öykü Elitez. İletişim Yayınları.
- KABAKLI, Ahmet (1978), **Müslüman Türkiye**, Toker Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2017a), **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2017b), **Türk-İslam Sentezi**, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- KARA, Muzaffer Ayhan (2006), **Yön'ün Devrimi, Devrim'in Yön'ü**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2009), **Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din**, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2016), **Kimlik ve İdeoloji Osmanlı'dan Günümüze**, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- KAYA, Ali (2014), "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı" **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, Derleyenler: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 397-421.
- KEYDER, Çağlar (2014), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Murat (2016), **"Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat" Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KIM, Jaeun (2019), "Ethnic Capital, Migration, and Citizenship: a Bourdieusian Perspective", **Ethnic and Racial Studies**, Vol: 42, Issue:3, s.357-385. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01419870.2019.1535131> Erişim Tarihi: 20.01.2020.
- KING, Anthony (2000), "Thinking with Bourdieu Against Bourdieu: A 'Practical' Critique of the Habitus", **Sociological Theory**, Vol:18, No:3 (Nov. 2000) s.417-433. <https://www.jstor.org/stable/223327> Erişim Tarihi 23.10.2018.
- KORHONEN, Juho (2018), "The Relation between Imperialism and Nationalism in the German Empire and its Aftermath: A Bourdieusian Field Theoretical Perspective", **Studies in Ethnicity and Nationalism**, Vol. 18, No. 2

s.167-187. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/sena.12274>
Erişim Tarihi: 27.01.2020.

KORKMAZ, Tuğrul (2016), **Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk**, A Kitap, Ankara.

KÖROĞLU, Erol (2010), **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandanan Milli Kimlik İnşasına**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KRAEMER, Klaus (2019), “Longing for a National Container. On the symbolic Economy of Europe's New Nationalism”, **European Societies**, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14616696.2019.1694164>
Erişim Tarihi: 25.01.2020.

KURJANSKA, Malgorzata M. (2019), “The political value of cultural capital: nationalism, ethnic exclusion, and elites in 19th-century congress Poland” **American Journal of Cultural Sociology**, Vol. 7, s.350–381. <https://link.springer.com/article/10.1057%2Fs41290-018-0063-0> Erişim Tarihi: 26.01.2020.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1990), “Milliyetçilik ve İslamiyet”, **İslamiyet ve Millet Gerçeği**, Derleyen: Aydınlar Ocağı, Özal Matbaası, İstanbul, ss.7-21.

LACLAU Ernesto ve Mouffe Chantal (1992), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, Çeviren: Ahmet Karam ve Doğan Şahiner. Birikim Yayınları, İstanbul.

LANDAU, Jacob M. (1978), **Türkiye’de Sol Akımlar**. Turhan Kitabevi, Ankara.

“Libya: Genç Subaylardan Ders Alalım!” (1970a), **Devrim**, Sayı:39, 14 Temmuz 1970, s:6.

LLOBERA, Josep R. (2007), **Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa’da Milliyetçiliğin Gelişimi**, Çeviren: Emek Akman, Ebru Akman. Phoenix Yayınları, Ankara.

LOYAL, Steven (2017), **Bourdieu’s Theory of the State A Critical Introduction**. Palgrave Mcmillan, New York.

- MACİT, Abdulkadir (2020), “Muhammed Hamidullah’ın İslam İktisadı’na Dair Öncü Katkısı ve Teklifleri”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, s:119-138.
- MAES, Pierra (1971a), “Ordu ve Halk”, **Devrim**, Sayı:73, s:8.
- MASTERS, Bruce (2017), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918 Sosyal ve Kültürel Bir Tarih**. Doğan Kitap, İstanbul.
- MATOSSIAN, Bedross (2016), **Parçalanmış Devrim Düşleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MEŞE, Ertuğrul (2017), **Komünizmle Mücadele Dernekleri Türk Sağında Antikomünizmin İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MUMCU, Ceyhan (2008), **Kardeşim Uğur Mumcu**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- MUMCU, Uğur (1971a), “Erkekseniz Karşı Çıkın!”, **Devrim**, Sayı:73, 16 Mart 1971, s:2).
- NAİRN, Tom (2015), **Milliyetçiliğin Yüzleri Janus’a Yeni Bir Bakış**, Çeviren: Seda Kırdar, Mehmet Ratip. İletişim Yayınları, İstanbul.
- “Nihat Erim’le Bir Konuşma” (1962b), **YÖN**, Sayı:18, 18 Nisan 1962, s:7.
- OĞUZ, İsmail H. (1962a), “Sosyalizm ve Milliyetçilik”, **YÖN**, Sayı:31, 18 Temmuz 1962, s:7.
- OKUTAN, M. Çağatay (2004), **Bozkurt’tan Ku’ran’a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2006), “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, **Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)**, Derleyen: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.283-317.
- ORTAYLI, İlber (2010), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara.
- ORTAYLI, İlber (2017a), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet” **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss. 147-157.

- ORTAYLI, İlber (2017b), “19. Yüzyılda Panislamizm ve Osmanlı Hilafeti”, **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.297-309.
- ORTAYLI, İlber (2017c), “Tanzimat Dönemi’nde Balkanlar’da Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Patrikliği”, **Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi**,. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.25-33
- ORTAYLI, İlber (2017d), “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili” **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.251-263.
- OSKOLOVA, Tatiana, CHEREPANOV, Maxim ve SHISHELIAKINA, Alena (2015). “Nationalism in a Russian Multicultural Region”, *Social Science Quarterly*, Volume 96, Number 3, s. 860-872. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ssqu.12194> Erişim Tarihi: 15.01.2020
- OZİL, Ayşe (2015), "Cihan Savaşı'nın Eşiğinde Siyaset, Toplum ve Gündelik Şiddet: Osmanlı Ekonomik Boykotu, 1908-1914", **Kıyam ve Kıtıl Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet**, Derleyen: Ümit Kurt, Güney Çeğin. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 135-151.
- ÖKE, Mim Kemal (2011), “Metin Eriş” **40 Vakıf İnsan**, Derleyen: Salih Tuğ, Türkiye Milli Kültür Vakfı, İstanbul, ss.146-155.
- ÖRS, Birsen (2016), **19. Yüzyıldan 20. Yüzyılda Modern Siyasi İdeolojiler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2015), **Anayasacılık ve Demokrasi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZCANBAZ, Mustafa (2014), **Bir Sivil Siyaset Modeli Aydınlar Ocağı**, Araştırma Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1986), **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı YÖN Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- ÖZDEMİR, Hikmet (2000), **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ÖZKAZANÇ, Alev (2010), **Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Umut (1999), **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- ÖZPINAR, Kemal (2011), “Salih Tuğ” **40 Vakıf İnsan**, Derleyen: Salih Tuğ, Türkiye Milli Kültür Vakfı, İstanbul, ss.228-235.
- POGGİ, Gianfranco (2012), **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Çeviren: Şule Kut, Binnaz Toprak. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- POGGİ, Gianfranco (2014), **Devlet Doğası, Gelişimi, Geleceği**, Çeviren: Aysun Babacan. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- QUATAERT, Donald (2006), “Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri”, **Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)**, Derleyen: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.447-457.
- QUATAERT, Donald (2013), **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, Çeviren: Ayşe Berktaş. İletişim Yayınları, İstanbul.
- REHMANN, Jan (2017), **İdeoloji Kuramları Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri**, Yordam Yayınları, İstanbul.
- REYNOLDS, Michael (2015), “Çatırdayan İmparatorluklar (Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının Çatışması ve Çöküşü, 1908-1918)”, **Kıyam ve Kıtıl Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet**, Hazırlayan: Ümit Kurt ve Güney Çeğin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss.47-66.
- ROGAN, Eugene (2017), **Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- “Seçim Kampanyasının Baş Yıldızı: Bölükbaşı” (1966b), **YÖN**, Sayı:166, 3 Haziran 1966, s:4.

- SELÇUK, İlhan (1962a), “Şantaj İflas Edecektir”. **YÖN**, Sayı:4, 10 Ocak 1962, s:5.
- SELÇUK, İlhan (1962b), “Bizim Milliyetçiliğimiz”. **YÖN**, Sayı:3, 3 Ocak 1962, s:7.
- SELÇUK, İlhan (1965a), “Ordu ve Politika”. **YÖN**, Sayı:144, 31 Aralık 1965, s:5.
- SELÇUK, İlhan (1965b), “Bakış: Görünen Köye Doğru...”. **YÖN**, Sayı:127, 3 Eylül 1965, s:3.
- SELÇUK, İlhan (1969a), “10 Kasım 1969”. **Devrim**, Sayı:4, 11 Kasım 1969, s:2
- SELÇUK, İlhan (1969b), “Türkiye’nin Düzeni ve İşadamları”, **Devrim**, Sayı:8, 9 Aralık 1969, s.2.
- SELÇUK, İlhan (1987), **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- SOYSAL, Mümtaz (1962a), “Transformismo”. **YÖN**, Sayı:28, 27 Haziran 1962, s:3.
- SOYSAL, Mümtaz (1962b), “Kanun Siyaset ve Anayasa Mantığına Aykırıdır”. **YÖN**, Sayı:12, 7 Mart 1962, s:4.
- SWARTZ, David (2011), **Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi**, Çeviren: Elçin Gen. İletişim Yayınları.
- ŞENER, Mustafa (2015), “Burjuva Uygarlığının Peşinde”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, , Derleyen: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu. Yordam Yayınları, İstanbul, ss.195-341
- THIESSE, Anne-Marie (2010), “Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma”, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, Yayına Hazırlayan: Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot, Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.151-179
- TİMUR, Taner (1962a), “Rejimin Gizli Hastalıkları (Ümit Kaynağımız)”, **YÖN**, Sayı:14, 21 Mart 1962, s.14.
- TOPRAK, Zafer (2013), **Türkiye’de Popülizm 1908-1923**, Doğan Kitap, İstanbul.
- TÖKİN, Firuzan H. (1962a), “Atatürk ve Komünizm”, **YÖN**, Sayı:12, 7 Mart 1962, s:14.
- TUĞ, Salih ve YALÇIN, Süleyman (1982), **T.C. Anayasası İçin Teklif**. Ünal Matbaası, İstanbul.

- TUNÇAY, Mete (2000), “Sonuç Yerine” **Osmanlı İmparatorluğu`nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.239-257.
- “Türk Milliyetçilerine Sesleniş” (1965a), **YÖN**, Sayı:110, 7 Mayıs 1965, s:8-9.
- ULUS, Özgür Mutlu (2016), **Türkiye’de Sol ve Ordu 1960-1971**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜNLÜ, Barış (2018), **Türklük Sözleşmesi Oluşumu, İşleyişi ve Krizi**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ÜSTEL, Füsun (2004), **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜSTEL, Füsun (2009), “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın "İcad"ı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.166-180.
- WEBER, Max (2005), **Bürokrasi ve Otorite**. Çev. H. Bahardır Akın. Adres Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (2006), **Meslek Olarak Siyaset**. Çev. Afşar Timuçin - Mehmet Sert. Cihiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- WHITE, Jenny (2013), **Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN, Süleyman (2014), “Kafesoğlu ve Türk-İslam Terkibi” **Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu**, Derleyen: Abdulkadir Donuk, Ötüken Neşriyat, İstanbul, ss. 155-165.
- YAZICI, Serap (2012), **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- YERASİMOS, Stefanos (2013), “Erken Cumhuriyet”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyenler: Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak. Belge Yayınları, İstanbul, ss.119-173.
- YILDIRIM, Kadir (2013), **Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ZAIM, Sabahaddin (1979), **İslam ve İktisadi Nizam**, Zafer Matbaası, Ankara.

ZAİM, Sabahaddin (2008), **Bir Ömrün Hikayesi**, İşaret Yayınları, İstanbul.

ZAWADZKİ, Paul (2010), “Milliyetçilik, Demokrasi ve Din”, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar** içinde, s.209-2479, yay. haz. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZİLELİ, Gün (2007), **Ulusalçılık Bir İdeolojinin Krizi**. Özgür Üniversite Yayınları.

ZİZEK, Slavoj ve BOURDİEU, Pierre (2013), “Bir Röportaj: Doxa (Kanaat) ve Sıradan Yaşam Pierre Bourdieu ve Terry Eagleton” **İdeolojiyi Haritalamak** içinde s.397-416. Dipnot Yayınları, Ankara.

ZÜRCHER, Erik Jan (2014), “Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü ve 70’li Yıllarda Resmi Kemalizm” şu kitap içinde; **Modernizmin Yansımaları 70’li Yıllarda Türkiye**, haz. R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher, Efil Yayınları, Ankara.

Tezler ve Diğer Kaynaklar

“1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları” (t.y.), Erişim Adresi:

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1973, Erişim tarihi: 2/10/2019.

“Ajan” (t.y.), Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ajan>, Erişim Tarihi: 05/02/2020.

“Cemal Reşit Eyüboğlu” (t.y.), Erişim Adresi: <http://eyubogluvakfi.org.tr/?p=838>, Erişim tarihi: 6/02/2020.

AKARÇAY, Erhan (2008), Bir Muhafazakârlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

APAYDIN, Ümit (2015), Halikarnas Balıkcısı’nın Kurmaca Yapıtlarında Coğrafya’nın Estetiği Olarak Mavi Anadoluculuk. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.

- BASMACI, Sema (2009), *Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980'lerden 2000'li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakar Bakiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DURSUN, Çiler (2002), *İdeoloji ve Özne: Türk-İslam Sentezi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DÜZCE, Mesut (2016), *Türkiye'de 'Sivil Din' Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HELBLING, Marc (2007), "Re-Conceptualizing The Construction of Nations with Bourdieu's Help". Erişim Adresi: <https://www.surrey.ac.uk/cronem/files/conf2007presandpapers/helbling%20paper.pdf> , Erişim Tarihi: 01/11/2018.
- "İlhan Selçuk'un Yaşam Öyküsü" (2010). *Hürriyet Gazetesi*, 21.06.2010, Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ilhan-selcukun-yasam-oykusu-15089693>, Erişim Tarihi: 05/02/2020.
- "Kurucular" (t.y.), Erişim Adresi: <http://aydinlarocagi.org/kurucular/>, Erişim Tarihi: 05/02/2020.
- MACAR, Elçin (1992), *Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZSÖZ, Cihat (2009), *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜRKÖLMEZ, Onur (2014), *Türkiye'de Dindar Milliyetçiliğin Oluşum Süreci: Milli Türk Talebe Birliği Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- YAPAL, Alev (2017), *Türk-İslam Sentezinin Devlet Politikalarında Temsili (1970-1990)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YURTTAŞ, Fatma (2011), Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

ÖZGEÇMİŞ

Onur TÜRKÖLMEZ, 16 Ekim 1989'da İstanbul Şişli'de dünyaya geldi. Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2012 yılında lisans derecesiyle mezun oldu. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini "Türkiye'de Dindar Milliyetçiliğin Oluşum Süreci: Milli Türk Talebe Birliği Örneği" başlıklı teziyle 2014 yılında almıştır. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak atanmış, halen bu görevine devam etmektedir. Başlıca araştırma alanları Siyaset Sosyolojisi ve Devlet Teorisi olup, Türkiye'de İslamcılık ve Milliyetçilik düşüncesi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.